

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУДОЧИНСТВІ США

ЮРИСКОМ
ІНТЕР

**Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

В. І. ШИШКІН

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВ ЛЮДИНИ
В СУДОЧИНСТВІ США**

(організаційні і процесуальні засади)

**Київ
Юрінком Інтер
2000**

ББК 67.9(7СПО)300.7
Ш65

Рекомендовано Вченою радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол від 5 квітня 2000 р.)

РЕЦЕНЗЕНТИ

Ю.М. ГРОШЕВИЙ — доктор юридичних наук (12.00.09),
професор;

Л.М. ДАВИДЕНКО — доктор юридичних наук (12.00.10),
професор;

В.В. ДОЛЕЖАН — доктор юридичних наук (12.00.10), професор;

М.М. МИХЕЄНКО — доктор юридичних наук (12.00.09),
професор.

Шишкін В.І.

Ш65 **Забезпечення прав людини в судочинстві США (Організаційні і процесуальні засади).** — К.: Юрінком Інтер, 2000. — 320 с.

ISBN 966-7784-16-9

У монографії вперше в Україні проаналізовано у сукупності всі нормативні акти, які регламентують організацію судової процедури у федеральних судах США всіх рівнів, щодо механізму забезпечення реалізації права громадян на звернення до суду за захистом своїх прав та на справедливе і неупереджене судочинство. Нюанси організаційно-процедурного напрямку розглядаються у порівняльному аспекті чинного в Україні процесуального законодавства.

Монографія розрахована на інтерес науковців, які займаються проблемами організації судів і судочинства, практиків, які цікавляться діяльністю судів США і умовами звернення до них, а також аспірантів і студентів юридичних навчальних закладів.

ББК 67.9(7СПО)300.7+67.9(7СПО)71

ISBN 966-7784-16-9

© В.І. Шишкін, 2000
© Юрінком Інтер, 2000

ВСТУП

Друга половина ХХ століття вирізняється дослідницьким бумом у сфері гуманітарного права, механізмів безпосередньої реалізації, забезпечення та захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. Процес демократизації «радянського суспільства» наприкінці 80-х років і становлення незалежної держави українського народу в 90-х роках, обумовили відповідні наукові пошуки й серед вітчизняних юристів. Дослідники докладають зусиль головно в порівняльному аспекті, беручи до уваги найкращі досягнення у країнах світу з метою використання національних новацій в інтересах людства. Для вітчизняних дослідників це водночас і можливість ознайомити громадянина України з реальним забезпеченням прав людини, зі сталими правовими і демократичними системами суспільного устрою.

В монографії зроблено спробу проаналізувати процедурні норми, що застосовуються у судочинстві федеральних судів США, під кутом зору забезпечення конституційних прав людини на судовий захист. Норми конституцій країн світу мають ознаки або політично-декларованих намірів, або матеріального права (якщо це норми прямої дії); реалізуються вони лише з допомогою спеціально організованого процедурного механізму. Якраз на цій, фактично технологічній, стадії діяльності суду чи іншої державної установи можлива або повна реалізація конституційованого права, або часткова, або знехтування конституційованим правом. Саме тому американська правова система приділяє підвищену увагу безпосередньо самій процедурі судового розгляду звернень громадян до суду, небезпідставно вбачаючи у цьому той спосіб забезпечення реалізації прав людини, який не є можливим в інших структурах державної влади. Виходячи з такого філософського погляду, США як країна прецедентного права, фактично кодифікувала і регламентувала процедуру звернення до суду не гірше, ніж у країнах кодифікованого права, а якщо порівнювати з процесуальним правом України, то у деяких напрямках зробила це краще.

Суди федеральної юрисдикції керуються у своїй діяльності в основному п'ятьма нормативними актами — Федеральними Правилами цивільної процедури, Федеральними Правилами кримінальної процедури, Федеральними Правилами апеляційної процедури, Федеральними Правилами про докази, уточнені редакції яких діють з 1 грудня 1996 року, і Правилами Верховного суду США, чинними з 1 січня 1990 року¹.

Всі зазначені Правила було затверджено Верховним судом США. Таке право вищій судовій установі цієї країни надано III статтею Конституції США, тобто Конгрес США як законодавчий орган делегував повноваження в нормотворчості стосовно судової процедури самій судовій владі, яка цим дуже вдало і активно користується. Вказані особливості притаманні країнам переважно з англосаксонською системою права: Верховні суди, наприклад, Канади, Індії також користуються аналогічними повноваженнями.

В монографії ці Правила аналізуються під кутом зору забезпечення, за допомогою процедурного механізму, реалізації конституційних прав громадян США у суді. Причому мова йде водночас про захист тих конституційних прав громадян, які, за суб'єктивними поглядами людини, вважаються порушеними, і про реалізацію конституційного права громадянина на звернення до суду з вимогою забезпечення захисту або поновлення порушеного права. Тобто, норми судової процедури виконують подвійну роль щодо розуміння реалізації конституційних прав.

Необхідно зазначити, що в минулі часи в українській юридичній літературі майже не було ґрунтовних досліджень норм, які мають регулювати технологічну процедуру звернення громадян до судових установ, а надто відповідних

¹ Rules of the Supreme Court of the United States. — Washington, D. C.: 1990; Federal Rules of Civil Procedure. — Printed for the use of the Committee on the Judiciary House of Representatives, U. S. Government Printing Office Washington: 1996; Federal Rules of Criminal Procedure. — Printed for the use of the Committee on the Judiciary House of Representatives, U. S. Government Printing Office Washington: 1996; Federal Rules of Appellate Procedure. — Printed for the use of the Committee on the Judiciary House of Representatives, U. S. Government Printing Office Washington: 1996; Federal Rules of Evidence. — Printed for the use of the Committee on the Judiciary House of Representatives, U. S. Government Printing Office Washington: 1996.

цьому праву обов'язків цих установ і службовців суду. Можна сказати, що лише проф. Є. Г. Пушкар побіжно звертався до цивільно-процесуального аспекту цієї проблеми¹.

Питання забезпечення або захисту конституційних прав громадян досліджувалися, зазвичай під кутом зору декларування або в площині матеріального права. Але, як свідчить практичний досвід, труднощі, з якими стикаються громадяни у процесі реалізації своїх прав, у тому числі звернення до судових установ, виникають саме під час контакту зі звичайнісіньким чиновником, обов'язки якого щодо звернення громадянина не регламентовані належним чином, та й права громадянина на цій стадії не виписано. Ця сфера сучасного суспільного життя в Україні потребує відповідного наукового аналізу, але при опануванні дослідниками, хоча б частково, досвіду інших країн, в яких ці питання не лише досліджувались, а й нормативно врегульовані.

Аналіз усієї системи вищезгаданих Правил, що стосуються процедури в судах США, зосереджує увагу на зовсім іншому підході до структури провадження справ у суді, ніж до цього звикли юристи нашої країни, які виходять зі сталих уявлень щодо процедури судового провадження за вітчизняними кодексами. Американська судова процедура має уніфікацію норм за видами судочинства — перша інстанція, апеляційна інстанція, касаційна інстанція (повторна апеляція), але два останні види судочинства організовано не за галузевою ознакою правовідносин, як це притаманно українському процесуальному законодавству. Цій ієрархії судочинства відповідає і організаційна ієрархія федеральної судової системи — окружні суди, апеляційні суди, Верховний суд США. Фактично для кожного рівня в цій ієрархії встановлені окремі Правила судової процедури і лише на першому рівні така процедура поділяється на кримінальну та цивільну. В Україні, як відомо, процедурна градація за галузевим принципом відбувається, починаючи від суду першого рівня і закінчуючи вищими судовими інстанціями. Американський підхід має логічне підґрунтя, бо й справді важко знайти відмінності що-

¹ Див.: Пушкар Е. Г. Конституционное право на судебную защиту (гражданско-процессуальный аспект). — Львов. — Изд-во при Львов. ун-те "Вища школа". — 1982. — 216 с.

до розгляду кримінальних чи цивільних справ в апеляційному або у Верховному суді. До речі, касаційний чи наглядовий судовий процес в Україні не має галузевих особливостей, крім того, що норми, які їх регулюють, містяться в різних кодексах, але ці ознаки — поверхові, без змістовного наповнення, що утруднює знаходження відмінностей між процедурами розгляду кримінальних і цивільних справ у касаційній чи наглядовій інстанції в нашій країні.

Норми зазначених Правил американської судової процедури підводять також до думки про гарантованість кожної процедурної дії не лише з боку судді чи суду як установи, а й відповідного службовця із системи судів. Головний показник гарантованості полягає у невідворотній відповідальності посадової особи суду у разі невиконання нею або виконання неналежним чином своїх обов'язків, зазначених у нормах Правил або в інших інструкціях, що регулюють сферу їхньої службової діяльності.

Слід також зазначити й те, що інститут відповідальності стосується не лише представників державних судових установ — в Правилах запроваджено різні форми відповідальності громадян, які звертаються до суду, за зловживання ними конституційним правом щодо судового захисту або за неповагу до суду, що може розглядатись як один з проявів захисту прав людини, але вже тих осіб, стосовно до яких недбайливі учасники судового процесу навмисно зловживають наданим їм правом.

Дослідження американської судової процедури щодо механізму забезпечення захисту прав громадян, як і судової процедури інших країн, може бути цікавим для теоретичного і практичного досвіду розробників законодавчих актів в Україні у сфері гуманітарного права і процедурних актів щодо механізму роботи зі зверненнями громадян в установах державної виконавчої влади і місцевого самоврядування. Але насамперед такий досвід потрібен під час пошуку нових аспектів судового механізму розгляду звернень громадян і справ у судах, який максимально відповідав би становленню демократичної держави українського народу і втіленню у світогляд громадян значущості судової влади як складової у визначенні — правова держава.

Розділ I

ДОКАЗОВА ПРОЦЕДУРА

Американські юристи вважають, що вести мову про реальний захист інтересів громадян у суді можна лише в разі забезпечення умов неупередженого судочинства. А це можливо лише за чесної, об'єктивної та регламентованої роботи з доказовою базою.

Нормативний акт, який регулює порядок роботи судів із доказами у справах, що розглядаються на судовому процесі, був напрацьований комісією та ухвалений Верховним судом США в новій редакції 1 грудня 1996 р. і має назву: Правила про докази для судів США і магістратів¹.

Ці Правила створено, щоб забезпечити справедливість під час виконання судом його функціональних обов'язків, усунути зайві витрати й затримки, гарантувати дотримання законності в аналізуванні доказів, аби правда взяла гору, а судочинство характеризувалося як справедливе.

Ці Правила регламентують процес одержання й дослідження доказів у судочинстві федеральних судів США. Нормами цих Правил користуються судді в судах із питань банкрутства та судді магістратів, у межах і з винятками, вказаними в п. 11.01 Правил².

¹ Діють із 1 липня 1975 р., з останніми поправками від 1 грудня 1996 р.

² Нумерація пунктів цих Правил в тексті-оригіналі дається без крапки усередині цифрового ряду. Автор застосував звичайний для українських читачів порядок позначення нормативного матеріалу.

Глава 1

Допустимість доказів та їх градація

Передовсім у Правилах зроблено спробу відрегулювати питання допустимості та градацій доказів.

Попередні питання, що стосуються визнання людини як свідка, існування привілеїв чи дозвіл допущення, вирішуються судом.

Обвинувачуваний, даючи попередні свідчення, не підлягає перехресному допиту щодо інших питань даної справи. Ці положення не обмежують права сторони надати присяжним докази, переконливі і достовірні (пункти 1.04, 1.05 Правил).

Якщо доцільність доказу залежить від виконання фактичної умови, суд прийме її чи погодиться з посиланням на докази, достатніми для підтримки пошуку способів виконання умови.

Якщо доказ прийнятний для однієї зі сторін чи для однієї мети, але не влаштовує іншу сторону чи мету і його прийнято, суд за проханням сторони може обмежити доказ належною мірою та проінструктувати про це присяжних.

Особливістю американського процесу є винесення рішень щодо допустимості доказів, тобто суд попередньо оцінює, якою мірою ці дані можуть бути корисними для вирішення справи належним, з погляду правосуддя, чином і чи законними засобами їх отримано. Це є особливістю американського судочинства, і саме для цього існує «велике журі» присяжних.

Судові рішення «великого журі» з доказів ухвалюються на підставі норм п. 1.03 Правил. Деякі положення цього

пункту, що їх можна розглядати як процесуальну гарантію прав людини, варті уваги.

Якщо журі доказ відхиляє, його сутність може бути доведена до відома суду, який розглядатиме справу за суттю, шляхом пропозиції або впливати з контексту, в якому ставилися запитання.

Суд може додати будь-яку іншу заяву, що відобразатиме характер доказу і форму, в якій його було запропоновано чи зроблені заперечення щодо нього. Судочинство у зв'язку з цим може бути продовженим і вважатися правочинним. Суд може керувати діями щодо спірної пропозиції та форми відповіді стосовно неї. Якщо суд своїм рішенням визнає будь-який доказ вартим уваги, то заперечення щодо цього доказу під час його надання є документом, що вказує на особливі підстави для виникнення заперечення, якщо ці особливості не впливають з інших умов.

У разі непідсудності суду присяжних судочинство має проводитись у звичних межах аби уникнути марного витрачання часу для аналізування неприйнятних доказів, що пропонуються присяжним, з допомогою будь-яких способів, як от: безпідставні заяви та пропозиція вимагати надуманих доказів, запитання провокаційного характеру, запитання про допустимість.

Юридичне повідомлення про судові факти регламентовано положеннями п. 2.01 Правил. Цей пункт стосується тільки юридичних повідомлень про судові факти.

Факт, відносно якого суду належить прийняти юридичне повідомлення, повинен бути фактом, що не підлягає обговоренню стосовно його доцільності, а також бути загальновідомим у межах територіальної юрисдикції суду і мати незаперечну достовірність.

Юридичне повідомлення може бути отримано на будь-якій стадії судочинства особами — учасниками процесу, яким Правила гарантують можливість реалізації права щодо судового дослідження необхідних для справи фактів. Суд може приймати юридичне повідомлення на прохання та без нього. Якщо є прохання однієї зі сторін, суд обов'язково прийме юридичне повідомлення з необхідною інформацією.

Стороні надається право на тимчасове прохання про можливість бути почутою, щодо питання доцільності отримання юридичного повідомлення і точної копії згаданого. За

відсутності попереднього повідомлення прохання можна подати після одержання юридичного повідомлення.

У цивільних справах і в їх провадженні суд інструктуватиме присяжних приймати як вирішальний будь-який юридично повідомлений факт. У кримінальних справах суд інструктуватиме присяжних про те, що вони можуть, але від них не вимагається приймати як вирішальний будь-який юридично повідомлений факт.

Американське законодавство, на відміну від українського, приділяє значну увагу визначенню і класифікації такого правового явища, як доречність доказів. Автори Правил виходили з того, що всебічна градація та унормування цього явища є однією з правових гарантій реального забезпечення прав людини в судочинстві.

Доречність (стосовно доказів у справі) та її межі визначаються в п. 4 Правил та його підпунктах.

Визначення доречності доказів дано в самому тексті норми. Доречний доказ означає доказ, який має тенденцію зробити існування факту, що впливає з рішення про дію, більш чи менш імовірним, аніж він може бути без цього доказу (п. 4.01).

Усі доречні докази припустимі, якщо це не суперечить Конституції США, актам Конгресу, Правилам, що рекомендовані Верховним судом згідно зі статутними повноваженнями. Докази, що стосуються справи, розглядаються як неприйнятні за умов, що передбачені в п. 4.02. Але норми Правил містять дуже цікаві положення щодо оцінювання їхньої значущості для логіки судового процесу. Навіть доречний доказ можуть відхилити, якщо його доказову вартість істотно перевищує загроза несправедливого забобону, змішування запитань, введення присяжних в оману, міркування непотрібної затримки, гаюння часу, надання непотрібних, усіх зібраних доказів (п. 4.03).

Вельми цікавим є підхід американських юристів до інституту законодавчого права, що його ми називаємо даними, які характеризують особистість, хоча варто зазначити, що у Правилах це поняття має глибший зміст. Під правовим визначенням «характеристика особи» розуміють не лише настанови суб'єкта на відповідну поведінку, а й детерміноване його характером ставлення до тих чи тих явищ і подій, стосовно до яких цей суб'єкт був безпосереднім чи побічним

учасником або свідком. Такий підхід нормативно викладено в п. 4.04 Правил.

Відомості про характер людини чи риси характеру визначаються як неприйнятні з метою доказу тих дій, що стали наслідком її поведінки, крім випадків, коли:

1) характер засудженого може розглядатися як доказ такої поведінки, що стосується поданої обвинуваченням справи, чи навпаки, як доказ поданого обвинувачуванним іншого твердження — про неможливість скоїти винні дії завдяки рисам його характеру;

2) характер жертви може розглядатися як запропонований доказ такої поведінки жертви, що підтверджує чи відкидає під час розгляду справи твердження про наявність миролюбних рис характеру жертви. Такі докази застосовуються у справах про вбивства, для заперечення того, що жертва була першим агресором;

3) характер свідка може розглядатися як фактор неадекватної оцінки обставин, свідком яких він був чи міг би бути.

Підходи до доказів характеру свідка визначено положеннями пунктів 6.07, 6.08 і 6.09 цих Правил.

Докази інших злочинів є неприйнятними для підтвердження характеру людини, аби довести зв'язок даних дій з попередніми. Проте вони можуть використовуватися з іншою метою, такою як підтвердження мотиву: неможливості, наміру, підготовки плану, знання, ідентичності, відсутності помилки чи випадковості. Надаються ці докази на прохання обвинувачуваного. Обвинувачення у кримінальних справах надаватиме повідомлення до суду попередньо чи під час суду, якщо суд дозволить досудове повідомлення з поважної причини і якщо загальний зміст такої заяви надається суду з цією метою.

Доказ звичок особистості або сталої організаційної практики, що підтверджуються чи не підтверджуються незалежно від присутності прямих свідків, є доречним для доказу того, що поведінка людини чи організації в окремому випадку відповідає звичці чи звичній практиці (п. 4.06).

Якщо після події вжито заходів, котрі, будучи застосованими раніше, зробили б подію менш імовірною, то докази попередніх заходів є неприйнятними для підтвердження недбалості поведінки. Ця норма не потребує відхилення доказів чи заходів, якщо їх запропоновано з іншою метою, а саме: для

доказу володіння, контролю чи вжиття попереджувальних заходів, якщо це оспорується під час обвинувачення. У разі надання таким діям характеру доказів вони називаються наступними коригувальними заходами (п. 4.07 Правил).

Сам факт досягнення чи ініціювання компромісу, здійснення необхідних дій для його досягнення можуть розглядатись як аналізований доказ у судовому процесі, але не як доказ обставин. Цьому присвячено норми п. 4.08 Правил, що підтверджують: доказ надання пояснення чи зобов'язання надати його; згода, пропозиція чи зобов'язання прийняти заяву про розгляд компромісу, а також спроба компромісу є неприйнятними для підтвердження відповідальності за позов чи його ціну.

Докази поведінки чи заяви, зроблені на переговорах про компроміс, також є неприйнятними. Ця норма не вимагає відхилення будь-яких інакше виявлених доказів тільки через те, що їх подано під час переговорів про компроміс. Відхилення не вимагається, якщо доказ надається з іншою метою, як-от: підтвердження упередження чи заботону з боку свідка; заперечення проти спору про затримку; підтвердження спроби чинити опір карному розслідуванню й переслідуванню.

Факти постачання матеріалів (речей) чи послуг, пропозиції чи зобов'язання відшкодувати медичні, лікарняні або інші подібні витрати в разі завдання шкоди як докази є неприйнятними для підтвердження відповідальності за шкоду (п. 4.09 Правил). Доказ того, що людина була чи не була застрахованою від відповідальності, є неприйнятним щодо питання, чи діяла з незнання чи навпаки неправильно (помилково). Це положення не вимагає відхилення доказу страхування від відповідальності, якщо це пропонується з іншою метою, такою як підтвердження дії, володіння, контролю, упередження чи заботону з боку свідка.

У цих Правилах використовується термін «страхування відповідальності». За змістом він близький до нашого «звільнення від відповідальності». Проте п. 4.11 Правил подає не перелік цих випадків, а рекомендує судові загальнометодологічний підхід поведінки в таких ситуаціях.

Зваживши на особливості доказової бази та її допустимість стосовно такої специфічної категорії кримінальних справ, як сексуальні проступки, автори Правил доклали достатньо зусиль для того, щоб регламентувати оцінку допус-

тимості доказів, забезпечивши максимум поваги до концепції гарантування прав людини.

У пункті 4.12 Правил зроблено спробу детально викласти нюанси цих випадків.

а)

Усупереч будь-якому іншому положенню закону, в кримінальній справі, де особу звинувачують у злочині, визначеному у главі 109 А розділу 18 Збірки законів США, репутація чи думки свідків про сексуальну поведінку в минулому жертви цього злочину є неприйнятними.

б)

Усупереч будь-якому іншому положенню закону, в кримінальній справі, де особу звинувачують в злочині, визначеному у главі 109 А розділу 18 Збірки Законів США, свідчення про минулу сексуальну поведінку жертви, що відрізняються від репутації чи думки свідків на період розгляду дій, також вважаються неприйнятними, якщо такий доказ:

1) не приймається відповідно до підпунктів в) (1) та в) (2) цього пункту Правил чи не повинен бути прийнятий відповідно до норм Конституції;

2) не приймається відповідно до підпункту в) і не є доказом:

- минула сексуальна поведінка жертви з іншими особами, а не обвинувачуваним, якщо ці події не пов'язані з запропонованим обвинувачуваним питанням про те, чи був обвинувачуваний відносно згаданої жертви джерелом ушкоджень;
- минула сексуальна поведінка жертви з обвинувачуваним, якщо ці події не пов'язані з запропонованим обвинувачуваним питанням про те, чи погоджувалася згадана жертва з його сексуальною поведінкою, через яку він підозрюється у скоєнні злочину.

в)

1) Якщо людина, яку звинувачують у скоєнні злочину, визначеному у главі 109 А розділу 18 Збірки законів США, має намір запропонувати відповідно до положень підпункту (б) цього пункту докази специфічних прикладів сексуальної поведінки гаданої жертви в минулому, то ця людина мусить подати письмовий запит до суду з такими доказами не пізніше як за 15 днів до дати початку суду, де такі докази мають бути представлені, якщо суд не дозволить подати такий запит пізніше. До того ж суд повинен ухвалити рішення

про те, що ці докази щойно виявлено та їх не можна було отримати раніше, або що питання, котрого стосуються докази, є нововиявленим і виникло під час розгляду справи. Будь-який запит, зроблений відповідно до цих положень, буде представлений решті сторін і згаданій жертві.

2) Запит, описаний в абзаці 1), супроводжуватиметься письмовою пропозицією доказів. Якщо суд вирішить, що пропозиція доказів містить свідчення, описане в підпункті б) цього пункту, він накаже проводити слухання для вирішення питання щодо прийнятності такого доказу.

Під час таких слухань сторони можуть викликати свідків, у тому числі й гадану жертву, і пропонувати докази стосовно справи. Всупереч підпунктові б) пункту 1.04, за умови, що доречність доказів, що їх обвинувачуваний намагається подати суду, залежить від виконання фактичних умов, суд під час слухань на головному чи наступних засіданнях, призначених з цією метою, може приймати докази, що стосуються виконання фактичних умов, та остаточно вирішити це питання.

3) Якщо суд, на підставі слухань, описаних в абзаці 2) цього пункту, визначить, що докази, що їх обвинувачуваний намагається подати до суду, стосуються справи та що їхня доказова цінність перевищує загрозу несправедливого забобону, такі докази є прийнятними в суді тією мірою, яку визначить сам суд, специфікуючи докази, що можуть бути надані, а водночас — напрямки у справі, відносно яких гадана жертва може бути піддана прямому чи перехресному допитові.

г)

За змістом норм цього пункту Правил термін «сексуальна поведінка в минулому» означає сексуальну поведінку, що має відхилення від норм сексуальної моралі, але не вступає в конфлікт із законом, на відміну від сексуальної поведінки, стосовно якої особа підозрюється у скоєнні злочину, визначеного у главі 109 А розділу 18 Збірки законів США.

Норми, згруповані у п. 5 та його підпунктах, регламентують аспект привілеїв.

Пункт 5.01 містить загальне положення.

Крім тих випадків, коли Конституція США вимагає іншого, або інше передбачає акт Конгресу чи Правила Верховного суду відповідно до їхніх статутних повноважень, для ви-

значення привілеїв свідка, особистості, Уряду, штату чи політичної організації використовуються принципи, що містяться в державному законі, тією мірою, якою вони можуть бути витлумачені судами США у світлі розуму та досвіду. Проте, в цивільних справах і процедурах стосовно до елементів позову чи захисту, відносно яких закон штату має норму, що визначає порядок ухвалення рішень щодо привілею свідка, особистості, Уряду, штату чи політичного підрозділу, це питання вирішуватиметься в установленому законом порядку.

Як уже неодноразово підкреслювалося, доказова база в американських судах базується переважно на показаннях свідків. Перевага цих доказів має історичні традиції. Показання свідків можуть бути переможені тільки безперечними документальними даними. З урахуванням такої концептуальної настанови Правила містять різноманітні норми, що регулюють багатогранний спектр ставлення суду — до свідка, як до учасника процесу, та до свідчень свідків, як до виду і джерела доказів, якими надалі суд оперуватиме під час ухвалення рішення. Ці норми акумульовано у ст. 6 та її пунктах.

У п. 6.01 Правил сформульовано загальне правило про компетентність (достатня поінформованість про події).

Кожна особа компетентна бути свідком, окрім випадків, передбачених нормами цих Правил. А втім, у цивільних справах і процедурах стосовно елементів позову чи захисту, винесення рішень щодо яких регулюється законами штату, компетентність свідка визначається за законом штату.

Пункт 6.02 регулює питання, що виникають у зв'язку з браком знань свідків про минулі події чи імітування відсутності таких знань. Проте, якщо суду буде доведено обвинуваченням чи іншими особами, що свідок достатньо знає про подію, то він уже не зможе посилатися на недостатність знань і зобов'язаний дати суду свідчення.

Свідок може не показувати у справі, доки не буде надано достатньо доказів того, що він особисто знає справу. Докази на підтвердження особистих знань можуть (не обов'язково), складатися з власних показань свідка. Це правило підлягає положенням п. 7.03 Правил, у зв'язку зі свідченнями про думку свідків-експертів.

Перед тим, як давати показання, від кожного свідка вимагається заявити, що він показуватиме правдиво. Складан-

ня присяги розраховано на те, щоб розбудити совість свідка і подіяти на нього так, аби він казав лише правду (п. 6.03 Правил).

Оберігаючи право людини на свободу совісті, юристи США регулюють ситуації, пов'язані зі специфікою пояснень віруючих людей.

Показ вірувань чи думок свідка щодо питань релігії є неприйнятним для цілей показу вірогідності подій тому, що з причини їх природи правдивість пояснень свідка послаблена чи залежить від випадку або релігійних уявлень (п. 6.10 Правил).

У п. 6.13 Правил унормовується робота з розгляду, опитування свідків у зв'язку з попередніми заявами, поданими свідком, незалежно від того, письмові вони чи ні. Немає потреби показувати заяву та розкривати її зміст протилежній стороні.

Зовнішні докази попередніх недійсних заяв свідка є неприйнятними доти, доки свідкові не буде надано можливості пояснити чи заперечити це і доки протилежна сторона не матиме можливості допитати свідка щодо цього питання, якщо інтереси правосуддя не вимагають іншого. Це положення не стосується доступу сторони-опонента, як визначено в п. 8.01 (d) (2) Правил.

Виклик і допит свідка судом регламентовано в такий спосіб:

а) Суд може сам чи на пропозицією однієї зі сторін викликати свідків, і всі сторони мають право піддавати їх перехресному допитові.

б) Суд може допитувати свідків, викликаних чи то судом, чи однією із сторін.

в) Заперечення щодо виклику свідків судом чи здійснення ним їх допиту можуть бути зроблені під час слухання справи або в інший термін.

Права людини необхідно пов'язувати зі взаємною можливістю і тих, хто має право на надання доказів, і тих, хто має право на заперечення, тому п. 6.07 Правил установлює можливість піддавати докази сумніву: «Правдивість свідчень свідків може піддаватися сумніву будь-якою стороною, в тому числі тією, яка викликала свідка».

Щоб забезпечити об'єктивність доказової бази в суді, передбачено можливість усунення свідка. На прохання однієї зі сторін чи сам суд може ухвалити рішення про відсутність

свідків у залі, аби вони не могли чути свідчень інших свідків. Це правило не дає повноважень відхилити: сторону, яка є фізичною особою; керівника чи службовця сторони, що не є фізичною особою, та призначеного нею представника чи адвоката; особу, чия присутність є важливою для презентації цілей сторони.

Правила забезпечують цікавий засіб захисту, що цілком відповідає широкому поняттю «гарантія прав людини». Мова йде про спростування доказів, що надійшли від свідка, через обвинувачення його самого у скоєнні злочину. Це щось подібне до імпічменту щодо свідка. Така можливість детально регламентується п. 6.09 Правил.

а) Загальне правило з метою оспорування довіри до пояснень свідка

1) Доказ того, що свідка, але не обвинувачуваного, було звинувачено у скоєнні злочину, може бути прийнятий відповідно до положень п. 4.03 Правил, якщо санкція за злочин передбачає смертну кару чи тюремне ув'язнення строком більш як на один рік, за тим законом, за яким свідка було обвинувачено. Доказ того, що обвинувачуваного було визнано винним у скоєнні цього злочину, буде прийнято і в тому разі, коли суд вирішить, що доказова цінність такого доказу перевищує ефект забобону стосовно до обвинувачуваного.

2) Докази того, що будь-якого свідка було визнано винним у скоєнні злочину, будуть прийняті, якщо вони містили нечесність, неправдиву заяву, незалежно від міри покарання за злочин, у якому можуть звинуватити свідка.

б) Обмеження в часі

Докази визнання винним за цим пунктом є неприйнятними, якщо минув 10-річний термін, накладений вироком, від дати ухвалення вироку чи звільнення свідка з тюремного ув'язнення. А втім, ця норма діє за умови, що суд не ухвалить рішення в інтересах правосуддя про те, що доказова цінність вироку, скріплена специфічними фактами та обставинами, значно перевищує ефект забобону. Таке рішення може бути ухвалено незалежно від давності дати. Проте посилення на вирок більш як 10-річної давності як на доказ є неприйнятним доти, доки захисник (який пропонує питання для обговорення) завчасно не надасть повідомлення про намір використати такий доказ для сторони-противника, аби

надати протилежній стороні справедливу можливість боротися з таким доказом (у цьому проявляється принцип диспозитивності в судовому процесі).

в) Ефект пробачення, анулювання, реабілітації

Доказ про провину є неприйнятним за цим пунктом, якщо:

- вирок було піддано помилуванню, анулюванню, реабілітації чи іншій еквівалентній процедурі на підставі реабілітації засудженого, та якщо особу не було засуджено за наступний злочин до покарання смертною карою чи ув'язненням на більше як один рік;
- вирок був предметом скасування, анулювання чи іншої еквівалентної процедури на підставі визнання невинним.

г) Ухвалення рішень у справах неповнолітніх

Докази у справі про засудження неповнолітньої особи є неприйнятними за цими нормами. Але суд може у кримінальній справі дозволити допуск доказу у справі неповнолітнього, якщо цей доказ дискредитує свідка, якщо вирок за злочин виявиться прийнятним для спростування правдивості свідчень дорослого і судові буде доведено, що прийняття цього доказу є необхідним для справедливого вирішення питання про провину неповнолітнього.

Очікування рішення щодо апеляції не робить доказ, на якому ґрунтується ухвалення вироку, неприйнятним. Доказ під час очікування рішення щодо апеляції розглядається як прийнятний.

Оскільки оцінювання доказів здійснюють присяжні, питання довіри їх поясненням пов'язується і з довірою особи свідка. Тому факти, що стосуються особистості свідка, мають важливе значення в судовому процесі США. Пункт 6.08 Правил установлює деякі умови ставлення суду до доказів характеру і поведінки свідка:

а) Ймовірність свідчень свідка може піддаватися сумніву або підтверджуватися думкою чи репутацією, але з такими обмеженнями: доказ може стосуватися характеру лише стосовно правдивості чи неправдивості; доказ правдивості характеру свідка стає прийнятним лише після того, як правдивість характеру свідка було піддано сумнівові через оцінку її думки чи репутації або в інший спосіб і при цьому довіра до правдивості його характеру залишилася позитивною.

б) Специфічні приклади поведінки свідка з метою заперечення чи підтвердження правдивості свідка, крім випадків

обвинувачення у скоєнні злочину, про що вже йшла мова під час аналізування положень п. 6.09, не можуть підтверджуватися сторонніми доказами. Та в разі, коли докази доводять правдивість чи неправдивість, їх можна вимагати під час перехресного допиту свідка: щодо характеру свідка відносно правдивості й неправдивості; щодо характеру стосовно правдивості чи неправдивості іншого свідка, через характер якого свідок піддається перехресному допитові та дає показання.

Надання свідчень чи то обвинувачуваним, чи то будь-яким іншим свідком не є відмовою від права обвинувачуваного чи свідка на привілеї проти самозвинувачення під час допиту у зв'язку зі справами, докази в яких стосуються тільки ймовірності (довіри).

Ці Правила встановлюють також норми, що покликані регламентувати статус судді чи члена суду присяжних у ролі свідка. Природно, що ні той, ні той не можуть одночасно перебувати на двох ролях. Перевага в такій ситуації надається процедурній фігурі — свідкові, бо для встановлення обставин у справі пояснення очевидця є вагомішими з погляду інтересів правосуддя, ніж участь у справі цієї особи як члена суду. Сам факт належності особи до судового корпусу не може бути підставою для відведення цього свідка.

Відповідно до виробленого в суспільстві менталітету вважається, що незалежно від того, яку посаду обіймає свідок чи яку роботу він виконує, в суді він повинен забути про своє суспільне становище й виступати свідком разом з іншими свідками. Саме така філософія, що домінує в американському суспільстві, була підґрунтям того, що автори Правил приділили додаткову увагу становищу свідка, обтяженого вказаними посадами. Суддя, головуючи в суді, не може водночас давати і свідчення. У такому разі він оголошується некомпетентним щодо повноважень судді з приводу правовідносин, де він є свідком (п. 6.05) і набуває лише одного статусу — статусу свідка.

Питання щодо компетентності члена суду присяжних як свідка регулюються нормами п. 6.06 Правил і групуються так:

- а) член суду присяжних не може показувати як свідок перед присяжними у справі, де він засідає як один із присяжних. Якщо присяжного викликано свідчити в такій справі, протилежна сторона отримує можливість протестувати проти такого складу суду присяжних;

- б) на запит щодо законності вироку чи обвинувального акта присяжний не може свідчити з будь-якого питання чи заяви, що виникають під час наради присяжних, або з приводу справленого від чого-небудь враження на нього чи на іншого присяжного, на їхні розум і почуття як форми впливу, на їхню згоду чи незгоду з вироком чи обвинувальним актом. Так само він не може свідчити з приводу думок присяжного щодо минулих подій, за винятком того, що присяжний може свідчити щодо зовнішньої упередженої інформації, недоречно наданої всім присяжним, або з приводу стороннього впливу на будь-кого з присяжних. Письмові свідчення під присягою чи свідчення присяжного у справі, від якої його усунено, не можуть бути отримані з указаною метою.

Необхідно звернути увагу на те, що американські юристи не без застережень відхилиють цей аспект загальною заборонаю, а обумовлюють деякими поясненнями. Це робиться для того, щоб було яскраво видно намагання позбавитися впливу на принцип неупередженості суду.

Особлива увага в площині забезпечення прав громадян приділяється механізму праці з доказами вже безпосередньо в суді.

Метод і порядок опитування свідків і презентації доказів регулюються п. 6.11 Правил.

- а) Суд здійснюватиме в розумних межах контроль за методом і порядком допиту свідків і представлення доказів, щоб зробити допит і представлення ефективними для ствердження правдивості; уникнути непотрібного марнування часу; захистити свідків від тривоги і зайвої сором'язливості.
- б) Перехресний допит має бути обмежено головними запитаннями прямого допиту і запитаннями щодо правдивості свідка. Суд може за власним розсудом дозволити зробити запит про додаткові запитання, якщо вони виникають на прямому допиті.
- в) Навідні запитання не слід використовувати на прямому допиті свідка, лише за необхідності розвитку його показань. Зазвичай навідні запитання дозволяються під час перехресного допиту. Коли сторона викликає ворожого свідка, протилежну сторону чи свідка, при-

значеного протилежною стороною, допит може проводитися з допомогою навідних запитань.

Регулюються дії суду відносно застосування записів, що використовуються для поновлення пам'яті (п. 6.12).

Крім випадків кримінальної процедури, передбачених параграфом 3500 розділу 18 Збірки законів США, свідок використовує записи для поновлення пам'яті в таких ситуаціях:

- 1) під час надання свідчень;
- 2) перед наданням свідчень.

Якщо суд вирішить, що це потрібно в інтересах правосуддя, то протилежній стороні буде дозволено: мати записи, надані під час слухань, ознайомитися з ними, провести зі свідком перехресний допит і подати як доказ ті частини, що пов'язані з показаннями свідка. Якщо існує претензія, що записи містять запитання, не пов'язані суттєво зі свідченнями, суд зобов'язаний ознайомитись із записами цих частин і надати їх для аналізу уповноваженій стороні. Кожну вилучену частину буде збережено і подано апеляційному суду в разі апеляції. Якщо записи не надано для виконання наказу за цією нормою, суд видає будь-який наказ, якого вимагає правосуддя, за винятком кримінальних справ, коли обвинувачення обирає непідкорення правилам. Наказ буде спрямовано проти свідчень або, якщо суд вважає, що того вимагає правосуддя, судовий розгляд буде оголошено неправильним.

Таким чином аналіз наведених норм дає можливість уявити ступінь серйозності, з якою американці підходять до інституту допустимості доказів та їх градації. Регламентація відповідних організаційних заходів, що з цим пов'язана, і процедуральні вимоги, завдяки яким виписані різні ситуації, що мають відношення до процесу аналізу доказів на предмет допустимості — вказує на турботу укладачів Правил про докази щодо створення громадянам США умов захищеності в судовому процесі від будь-яких негативних явищ і випадковостей.

Унормування організаційно-процедурних аспектів, що стосуються інституту допустимості доказів є найважливішим завданням і українських юристів при реформуванні судової системи і судочинства в Україні.

Глава 2

Експертні висновки

Другим за значенням блоком доказів в американській судовій процедурі є висновки експертів. У зв'язку з науково-технічними досягненнями в сфері аналітичної ідентифікації речових доказів і порівняння їх з тими правовими подіями, що досліджуються в судовому процесі, експертизі приділяється все більше уваги. Обставини, що вносять корективи у традиційні підходи, унормовано в положеннях п. 7 «Думки та свідчення експертів».

Пункт 7.01 регламентує питання, пов'язані з показаннями щодо думки головного свідка. Якщо свідок показує як експерт, то його показання у формі думок та висновків обмежені до думок і висновків, що базуються на об'єктивному сприйнятті пояснень свідка щодо відповідних фактів і подій, а також допомагають прояснити розуміння показань свідка чи визначити факти щодо питання.

Підстави для свідчення думки експертів зафіксовано в п. 7.03 Правил. Факти чи дані у певній справі, на яких експерт обґрунтовує свою думку чи висновки, може бути отримано чи доведено до відома експерта під час чи до слухань. Якщо існує зразок, на якого експерти покладаються в певних випадках, формуючи думки і висновки, то факти і дані не є обов'язковими для висновків.

Правила містять регламентацію положень щодо думок стосовно кінцевих розбіжностей (п. 7.04). Окрім випадків, передбачених цими Правилами, свідчення у формі думок і висновків, надані інакше, ніж передбачено цими Правилами,

не викликають заперечень, оскільки містять ті розбіжності, що будуть усунені особою, яка провадить експертне дізнання факту. Жоден експерт-свідок з приводу психічного стану чи становища обвинувачуваного у кримінальній справі не може заявляти свою думку і висновки про те, чи був обвинувачуваний у такому психічному стані чи становищі, що його можна розглядати як елемент злочину, від якого його відповідно захищають чи у скоєнні якого його звинувачено. Кінцеве оцінювання таких розбіжностей є справою особи, яка провадить дізнання факту.

Порядок розкриття фактів і даних, що його покладено в основу думки експертів, регулює п. 7.05 Правил. Експерт може надавати свідчення у вигляді думки чи висновку та наводити докази без початкового розкриття фактів і даних, на яких базується його висновок, якщо тільки суд не вимагає іншого. Від експерта можуть вимагати розкриття додаткових стверджувальних фактів чи даних під час перехресного допиту.

Участь у судовому процесі експертів, призначених судом, регулюється п. 7.06 Правил.

Суд може сам чи на запит будь-якої із сторін видати наказ з наведенням причини призначення експертів, і може просити сторони подати для розгляду номінації (призначення).

Суд може призначити експертів за згодою сторін чи за власним вибором. Експерта не буде призначено судом, якщо він не дасть згоди діяти. Призначеного експерта буде поінформовано судом про його обов'язки письмово. Копію записів буде підшито до справи секретарем або подано на консилиум спеціалістів, у якому сторони матимуть змогу взяти участь. Після цього експерт отримує статус свідка і зобов'язаний повідомляти сторони про свої знахідки, якщо такі будуть, і аналітичні висновки. Повідомлення експерта-свідка може одержати будь-яка сторона; його може бути викликано для надання свідчень судом чи будь-якою зі сторін. Будь-яка зі сторін, зокрема й сторона, що викликала експерта як свідка, може проводити його перехресний допит. Проте суд надає таку можливість задля уточнення деяких положень у висновках експертів.

За власним розсудом суд може відкрити присяжним факт призначення свідків-експертів.

Ніщо в зазначених нормах Правил не обмежує права сторони на виклик свідків-експертів за їхнім власним вибором.

Перекладач підкоряється положенням цих правил, прирівнюється за кваліфікацією до експерта і присягає, що робитиме правдивий переклад (п. 6.04 Правил).

Норми Правил гарантують права не лише тих осіб, котрі звернулися до правосуддя, а й право на оплату роботи за участь у здійсненні правосуддя особам, які не заінтересовані особисто у вирішенні конкретної справи.

Свідки-експерти, призначені в такий спосіб, мають право на компенсацію в будь-якому розмірі, визначеному судом. Установлена судом компенсація виплачується з фондів, що можуть бути спеціально передбачені законом для здійснення провадження у кримінальних справах та в деяких цивільних процедурах, включно зі справедливою компенсацією, що призначається відповідно до П'ятої поправки Конституції США. За інших цивільних дій і процедур компенсація виплачуватиметься в пропорції та в термін, що визначає суд.

Про «чутки»

У Правилах про докази використовується поняття «чутки». Цим терміном позначаються показання свідка, який не був очевидцем подій, що досліджуються в суді, а відомі йому зі слів інших осіб, повідомлень радіо, телебачення, преси, письмових повідомлень, що загубилися (тексти листів, листівок, документів). У нашому доказовому праві такі свідчення називаються непрямими доказами, хоч американці під терміном «чутки» розуміють значно більший обсяг свідчень.

Норми п. 8 Правил установлюють дефініції (визначення), що використовуються відповідно до змісту положень цього пункту.

а) «Заява» — це:

1) усне чи письмове твердження,

2) невербальне (не усне) свідчення особи, якщо воно розглядається цією особою як твердження.

б) «Декларант» — особа, яка робить заяву.

в) За формою «чутки» — це заява, відмінна від зробленої декларантом під час надання свідчень у суді чи під час слухань, і запропонована на доказ з метою підтвердження правди чи формулювання змістовної частини справи.

г) Заява — це не «чутки», якщо:

1) Відповідно до попередньої заяви свідка декларант надає свідчення під час судового розгляду чи слухання і піддається перехресному допитові стосовно заяви, яка може бути:

- несумісною зі свідченнями декларанта, і якщо свідчення надано під присягою, то особа, яка зробила заяву, повинна бути покарана за порушення клятви під час судового розгляду, слухання чи інших процедур;
 - сумісною зі свідченнями декларанта і запропонованою як засіб спростування обвинувачення декларанта у фабрикації, помилковому мотивуванні чи в невірному впливі;
 - сумісною зі свідченнями декларанта за ідентифікації особи, що було зроблено за вимогою декларанта.
- 2) Допущена стороною-опонентом заява проти головної сторони є власною заявою цієї сторони, індивідуальною чи представницькою, або заявою, в якій сторона оприлюднила прийняте повідомлення на віру як правду, або заявою особи, яка уповноважена стороною зробити заяву стосовно справи, або заявою, зробленою агентом сторони чи службовцем стосовно справи у межах сфери діяльності чи роботи (зайнятості), під час існування відносин, або заявою таємного агента (конспіратора) сторони під час і протягом таємної діяльності (допомоги).

“Чутки” є неприйнятними, крім випадків, передбачених цими чи іншими Правилами, продиктованими Верховним судом відповідно до статутних повноважень або актом Конгресу США (п. 8.02 Правил).

Пункт 8.03 установлює значний набір норм, які регламентують різні прояви такого правового явища, як «чутки».

Указаною нормою, що регулює доказову базу, що ґрунтується на «чутках», навіть якщо декларант виступає як свідок, може бути подання заяв про документальне підтвердження таких проявів.

1) Враження на конкретний момент — заява, в якій описується чи пояснюється подія або стан, і яку подано тоді, коли декларант чітко сприймав подію чи стан або зразу потому.

2) Схвильована промова — заява у зв'язку з подією, що викликає острах або схвильовання, і яку подано тоді, коли декларант перебував під впливом хвилювання, спричиненого подією або станом.

3) **Наявний на даний момент розумовий, емоційний чи фізичний стан** — заява про властивий декларантові на даний момент стан розуму, емоцій, сприйняття, фізичний стан (намір, план, мотив, задум, почуття, біль чи здоров'я тіла і т. ін.), але без заяви про пам'ять або віру для доказу того факту, що фотографічно запам'ятався та в котрій вірять, якщо це не пов'язано з виконанням формальностей, анулюванням закону, ідентифікацією чи умовами заповіту декларанта.

4) **Заява з метою медичного діагнозу чи лікування** — заява, зроблена з метою встановлення медичного діагнозу чи призначення необхідного лікування, яка описує медичну історію, минулі чи наявні симптоми, біль або відчуття, початковий чи загальний характер причини або зовнішнє джерело цього в розумних межах щодо діагнозу чи лікування.

5) **Записані згадки** — пам'ятка чи запис стосовно справи, про яку свідок колись мав достатньо відомостей, але на момент з'ясування цих свідчень у суді не все пам'ятає, аби надати повні й чіткі свідчення. Пам'ятка чи запис подаються як такі, що була зроблені чи прийняті свідком, коли він добре все пам'ятав. Якщо пам'ятку чи запис було прийнято, їх може бути зачитано як докази, але вони можуть і не бути використані як докази, якщо були попередньо запропоновані протилежній стороні для ознайомлення (принцип диспозитивності).

6) **Записи про регулярну діяльність** — пам'ятка, доповідь, запис чи сума інших письмових даних про дії, події, умови, думки чи діагнози, зроблені під час подій, що аналізуються в суді, або з інформації особи, котра володіє знаннями, якщо ця особа обізнана з регулярною діловою активністю і якщо це було регулярною практикою такої ділової активності [робити пам'ятку, доповідь, запис чи суму письмових даних, як показано охоронцем (архіваріусом) чи іншим кваліфікованим свідком], за умови, що джерело інформації або метод чи обставини підготовки не вказують на нестачу довіри.

Термін «бізнес», що згадується в цьому параграфі оригінального тексту, криє в собі справу, інститут, асоціацію, професію, заняття і поклик будь-якого виду, чи то з прибутками, чи без (заради прибутків чи ні).

7) **Відсутність запису в документації, що ведеться відповідно до вказівок параграфа 6,** — це доказ того, що відомості

не включено до пам'ятних доповідей, записів чи інших письмових даних, аби довести, що справа не мала місця чи не існувала, якщо вона була того виду, за яким ведуться і зберігаються пам'ятка, доповідь, запис, сума письмових даних, якщо джерело інформації чи інші обставини не вказують на їхню ненадійність.

8) Державні записи й доповіді — записи, доповіді, заяви, сума письмових даних, що зроблені в будь-якій формі в державних закладах чи агентствах і в яких викладено: діяльність закладу чи агентства; справи, що розглядаються згідно з обов'язком, що регулюється законом, про яких має бути повідомлено в доповіді, за винятком кримінальних справ, що їх розглядають поліцейські офіцери та інші особи, які охороняють закон, або за винятком тих цивільних справ, що заявлені проти Уряду. Такі докази є фактичними знахідками, здобутими внаслідок розслідування, і передбачені законом, якщо джерела інформації чи інші обставини не вказують на їхню ненадійність.

9) Запис статистики народжуваності, смертності, кількості шлюбів — записи чи інші формальні дані у будь-якій достовірній формі про народжуваність, раптову смерть, природну смерть, шлюби, якщо їх було зроблено державними закладами відповідно до вимог закону.

10) Відсутність державних записів чи документа. Підтверджує відсутність запису, доповіді, заяви чи суми інших даних у будь-якій формі або неіснування справи, за якою запис, доповідь, заява, сума даних у будь-якій формі регулярно проводилися та зберігалися державним закладом чи агентством. Розглядається як доказ у формі сертифіката згідно з п. 9.02 Правил чи показань свідка.

11) Записи релігійних організацій. Є необхідними для заяви про народження, шлюб, розлучення, смерть, легітимність, походження, родинні стосунки — кровні та шлюбні, інші подібні факти особистої та сімейної історії, що містяться в регулярно проваджуваних записах релігійних організацій.

12) Сертифікати про шлюби, хрещення та подібні документи є необхідними для ствердження факту, вміщеного в сертифікаті, про те, що службовець здійснив шлюбну чи іншу церемонію або святе причащення із залученням служителя церкви, державної офіційної чи іншої особи, яку вповноважено правилами і практикою релігійних організацій, чи

яка згідно з законом має право виконувати цей церковний акт. Посвідчення належить видати під час акта чи протягом передбаченого після цього терміну.

13) Сімейні записи, що використовуються для підтвердження факту стосовно особистої чи родинної історії, який міститься в родинних Бібліях, генеалогіях, схемах, гравіюванні на перснях, написах на родинних портретах, гравіюванні на надгробних урнах чи пам'ятниках чи в інших подібних записах.

14) Записи документів, які впливають на інтереси власності та розглядаються як записи документа, що свідчить про встановлення чи вплив кого-небудь на інтерес (заінтересованість) у власності, як підтвердження змісту початково записаного документа, його виконання та доставлення кожній особі, котра повинна його виконати, якщо цей запис зроблено державним закладом, статут якого уповноважує виконувати записи документів такого роду в цьому закладі.

15) Заява про документи, що можуть впливати на інтереси власності, має місце, коли твердження в документі, що свідчить про можливість запровадження (встановлення) чи вплив на інтереси власності (якщо вказана справа виникла у зв'язку з тією метою, для якої було видано документ), були несумісні з правдою (істиною) твердження чи з текстом документа від часу його створення.

16) Повідомлення про записи у стародавніх документах — заяви про факти в документі, що існує двадцять чи більше років, достовірність якого встановлено.

17) Ринкові доповіді та комерційні публікації — заяви про ринкові котирування, таблиці, довідники чи інші друковані збірники, що широко використовуються. На них покладаються люди чи конкретна особа, яку цікавить певний вид діяльності.

18) Наукові трактати — запропоновані увазі експерта під час перехресного допиту положення і твердження, що на них покладається свідок. Містяться в наукових трактатах, періодиці, памфлетах з історії, медицини чи іншої науки або мистецтва, визначені як гідні довіри авторитети завдяки показанням свідків, допускові свідка чи свідченням іншого експерта на запит суду. Якщо є прийнятними, то можуть бу-

ти прочитані як доказ, але не можуть бути прийняті як експонати.

19) Думка стосовно особистої чи родинної історії — думка про ділові, морально-етичні якості та інші істотні дані про конкретну особу серед членів її родини (кровні родичі, після всиновлення чи шлюбу), а також серед близьких людей чи в суспільстві, в тому числі фактів стосовно народження людини, всиновлення, шлюбу, розлучення, смерті, легітимності, кровних стосунків, всиновлення у зв'язку з новим шлюбом, походження та інших фактів особистої чи родинної історії.

20) Погляди щодо кордону чи загального минулого (історії) — сталі погляди в суспільстві (громаді) до виникнення протиріч з приводу кордонів або звичаїв, що впливають із стосунків у сфері землекористування в громаді, та думки відносно подій, що стались у громаді та є важливими для неї, штату, нації, де виникли спірні правовідносини.

21) Уявлення стосовно характеру — стійкі погляди щодо характеру людини серед родичів чи близьких знайомих або в суспільстві.

22) Судження про первинний вирок (засудження). Розглядається як доказ остаточного судження, ухваленого після суду чи за апеляцією (але не на прохання *po lo contendere*), яке визнає людину винною у скоєнні злочину, що карається смертною карою чи тюремним ув'язненням на строк більш як один рік, для підтвердження будь-якого істотного факту, крім випадків, запропонованих Урядом у кримінальному переслідуванні з метою, відмінною від імпідменту, або для характеристики осіб, котрі не є обвинувачуваними.

23) Судження щодо особистої, родинної чи загальної історії (спільноти, населеного пункту, штату, нації) чи кордону — заяви, в яких містяться судження про підтвердження фактів особистої, родинної чи загальної історії, або кордонів. Є особливо важливим для судження, якщо те саме доводить репутація.

24) Інші винятки містяться в заявах, що не підпадають під будь-який із вищезгаданих пунктів, але може мати еквівалентні гарантії правдивості, якщо суд вирішить, що:

- заява пропонується як доказ матеріального факту;
- заява має більшу доказову силу, ніж це зазначено в положеннях пункту, в якому вона пропонується, ніж інші

докази, що їх захисник може забезпечити в межах розумних з його боку зусиль;

- загальна мета змісту цих заяв — забезпечити інтереси правосуддя найкращим чином, і їх буде збережено допуском переходу інформації, що є в заяві, в докази.

Щоправда, заява не може бути допущена згідно з цими винятками, якщо захисник перед судом чи слуханням не повідомить протилежну сторону, щоби надати їй справедливую можливість підготуватися до зустрічі цієї заяви як доказу та підготувати реалізацію наміру захисника подати свою заяву.

Правила містять норми, що дають можливість судові відмовитися від використання «чуток» як різновиду доказів шляхом оголошення про те, що така особа чи документ не можуть розглядатися як наявний доказ, тобто суд поводить ся так, начебто їх узагалі не було. Ця ситуація регулюється нормами, описаними в п. 8.04 Правил, і містить такі положення:

а) Визначення ненаявності. «Ненаявний як свідок» охоплює ситуації, в яких декларант:

1) звільняється постановою суду на підставі привілею від свідчень стосовно предмета заяви декларанта;

2) відмовляється свідчити надалі стосовно предмета заяви декларанта, попри наказ суду вчинити саме так;

3) дає свідчення про брак пам'яті щодо предмета заяви декларанта;

4) не може бути присутнім і свідчити під час слухань через смерть, хворобу чи нестабільність;

5) повідомляє про відсутність на слуханні, і захисник, який подав заяву, не в змозі забезпечити присутність декларанта [або в разі відхилень «чуток» за підпунктами (б) (2), (3), (4), присутність декларанта чи показання свідка] залученням до процесу чи іншими прийнятними способами.

Декларант не є недопущеним як свідок, якщо звільнення, відмова, брак пам'яті, нездатність чи відсутність сталися через неправильний вчинок захисника, який подав заяву з метою попередити присутність свідка чи не допустити отримання показань свідків.

б) Установлення переліку ситуацій, коли можуть виникнути «чутки» як елемент доказів, що не відхиляються загальними нормами про чутки, якщо декларант як свідок відсутній. Ситуації градуються так:

1) Попередні свідчення. Надаються особою як свідком на іншому слуханні за певною процедурою судового розгляду будь-якої справи чи у свідченнях під присягою під час певної процедури, якщо сторона, проти якої пропонується свідчення у процедурі в цивільній справі, мала можливість і той же мотив розвивати свідчення через прямий чи перехресний допит.

2) Заява, зроблена під впливом припущення про близьку смерть. Подається під час переслідування за вбивство за пом'якшувальних обставин, або під час розгляду цивільної справи, або в попередніх судових процедурах, або тоді, коли декларант вірив, що його смерть є невідворотною з причин чи обставин, які переконали його в тому, що настає смерть.

3) Заява проти заінтересованості — заява, яка під час її декларації: суперечила грошовим або майновим інтересам; мала тенденцію зробити декларанта відповідачем перед цивільним чи кримінальним законом; висувала необґрунтовані претензії одного декларанта до іншого, що їх розумна людина в ситуації декларанта не зробила б, якби не вірила в істинність викладеного в заяві. Заява, яка має тенденцію притягнути декларанта до кримінальної відповідальності, а також містить підстави для виправдання звинувачуваного виявиться неприйнятною, якщо супутні обставини не вказують прямо на те, що вона заслуговує на довіру.

4) Заява про приватні чи родинні історії — заява стосовно власного народження свідка, усиновлення, шлюбу, розлучення, легітимності, кровноспоріднених зв'язків або зв'язків, викликаних усиновленням, походженням, щодо інших подібних фактів приватної чи сімейної історії, навіть якщо декларант не має можливості отримати приватну інформацію з вищевказаних питань, а також заява відносно попередніх справ, смерті іншої особи, якщо декларант був пов'язаний з такою особою кровно, шлюбом або за усиновленням чи був настільки близьким сім'ї такої особи, щоб мати точну інформацію відносно обставин заявленої справи.

Реалізація права громадян США на заперечення чи підтвердження довіри до декларанта встановлюється нормами п. 8.06 Правил.

Коли заяву-«чутку» чи заяву, визначену в п. 8.01 Правил, прийнято як доказ, то довіра до декларанта може заперечуватися. Факт заперечення може підкріплюватися будь-

яким прийнятним доказом за умови, що свідок дав показання як такий. Доказ, що ґрунтується на заявці чи поведінці декларанта в будь-який час, є несумісним із заявою-«чуткою» декларанта, і на нього не поширюються вимоги, щоб йому було надано можливість заперечення чи пояснення щодо цього основного доказу. Якщо сторона, проти якої заяву-«чутку» було прийнято, викликає декларанта як свідка, сторона має право допитати декларанта з приводу заяви як при перехресному допиті.

Аналіз вказаних норм цього розділу Правил засвідчує дуже серйозні намагання американських юристів забезпечити всебічне дослідження обставин виниклих првовідносин, використовуючи будь-яку можливість, що включає і таке явище, як «чутки» — тобто непрямі, відносні докази. Організаційні і процедурні механізми роботи з цим видом доказів детальніше і досконаліше регламентовано ніж у кодифікованому українському законодавстві.

Достовірність доказів

Однією з важливих гарантій правильного використання документальних та інших доказів є впевненість у їхній достовірності. Такий висновок є можливим лише в разі проведення відповідних наукових досліджень з установлення істинності речових доказів, слідів подій та їхньої оцінки щодо диспозиції норм, які регулюють відповідні правовідносини. У досліджуваних Правилах міститься цілий блок норм, розміщених у п. 9, які регламентують усі дії, пов'язані з процедурою встановлення істинності. Така регламентація об'єктивно спрямована на отримання результату, який зняв би всі сумніви щодо вірогідності доказів. Саме в цьому виявляється реальне забезпечення права громадянина на об'єктивний та неупереджений суд.

Положення п. 9 Правил класифікуються так:

а) Загальні положення

Означають вимогу встановлення автентичності чи ідентифікації як умови, що передуює порушенню справи. Задовольняються за наявності аргументації, достатньої для підтвердження того, що вони стосуються тих питань, з приводу яких висунув претензії захисник.

б) Ілюстрації

До ілюстрації, як способу автентичності чи ідентифікації згідно з вимогами цих норм належать:

1) показання свідка, який володіє знаннями, в тому числі й про те, що правовідносини є саме тими, з приводу яких виник спір;

2) думка особи, яка не є експертом з приводу достеменності почерку, що базується на добрій обізнаності із досліджуваними обставинами;

3) порівняння особою, яка провадить дізнання за фактом, чи свідками-експертами зі зразками, що перевіряються на автентичність (достеменність котрих установлюється);

4) відмінні чи збіжні характеристики — зовнішність (зовнішній вигляд), зміст, сутність, внутрішній стиль та інші порівняльні аспекти, речі, явища, що розглядаються у зв'язку з обставинами справи;

5) ідентифікація голосу, що його свідок чув безпосередньо чи з допомогою механічних, електронних передач або записів. Ідентифікація проводиться аналізуванням думок свідка відносно того, що голос, почутий ним при досліджуваних обставинах, порівнюється з відповідним джерелом голосу;

6) телефонні розмови ідентифікуються як доказ того, що дзвінок було зроблено за певним номером у час, визначений телефонною компанією для певної особи чи асоціації, якщо ці об'єкти (включно із самоідентифікацією) свідчать, що особа, яка відповіла на дзвінок, була тією, якій телефонували, або у випадках ділових контактів дзвінок було зроблено до місць ділових зв'язків, і розмову, пов'язану з бізнесом, було передано телефоном;

7) державні записи й доповіді як достовірний доказ того, що запис, який допускається законом, було зроблено чи підшито до справи в державному закладі, а також посвідчення, доповідь, заяви чи компіляція даних, у будь-якій формі, з державного закладу, де ведуться і зберігаються такі документи;

8) стародавні документи чи компіляція даних як доказ того, що документ або компіляція даних, у будь-якій формі: знаходиться в такому стані, що не викликає жодної підозри стосовно їхньої автентичності; знаходився в місці, де, якби він був справжнім, зберігся б та існував упродовж 20 чи більше років до того моменту, коли був запропонований як доказ;

9) процес чи система, як доказ, котрий описує процес чи систему, що їх було використано для одержання результату, і показує, що процес чи система дає правильний або точний результат;

10) метод, що диктується статутом чи правилом, — будь-який метод установлення автентичності чи ідентифікації, що диктується актом Конгресу США чи іншими Правилами, встановленими Верховним судом США згідно зі статутними повноваженнями.

Окремо регулюються питання, що стосуються самостій-

ного встановлення автентичності (п. 9.02 Правил). Докази автентичності як умова, що передує допущенню, не вимагаються в таких випадках:

1) внутрішній державний документ під печаткою — документ, що має печатку, яка свідчить, що він належить Сполученим Штатам чи будь-якому зі штатів, округові, співдружності, території, або що це власність острова Пуерто-Рико, Зони Панамського каналу, Довіреної території островів Тихого океану, або належить політичному підрозділові, департаментові, агентству, службовцеві, про що свідчить підпис про огляд чи виконання;

2) внутрішній державний документ без печатки — документ, офіційно засвідчений підписом службовця чи робітника будь-якої сфери, що зазначена в параграфі 1 і в зв'язку з цим не має печатки. Державний службовець, котрий має печатку та офіційні зобов'язання в функціонально-галузевому або політичному підрозділі, до якого належить даний службовець чи робітник, підтверджує письмово під печаткою, що той, хто підписав, має офіційні повноваження, а тому підпис є автентичним;

3) закордонний державний документ — документ, що має бути виконаний чи офіційно засвідчений особою, яка вповноважена законом іноземної держави виконувати чи засвідчувати його, і супроводжуватися остаточною сертифікацією відносно істинності підпису та офіційного становища особи, котра виконує та засвідчує, будь-якого іноземного службовця, сертифікат істинності та офіційне становище якого пов'язане з виконанням чи засвідченням документа. Остаточною сертифікацією може бути зроблена секретарем посольства чи дипломатичної місії, генеральним консулом, консулом, віце-консулом чи консульським агентом Сполучених Штатів, а також дипломатичним чи консульським службовцем іноземної держави, якого призначено чи акредитовано у Сполучених Штатах.

Якщо всім сторонам було надано прийнятну можливість розслідувати істинність і точність офіційних документів, суд може наказати ставитися до них як до презумптивно-істинних та без остаточної сертифікації, а також дозволити подати їх як доказ способом засвідченого стислого переказу як із сертифікацією, так і без неї;

4) засвідчена копія державного запису — копія офіційно-

го запису чи доповіді, або запису, що входить до доповіді чи документа, який записується чи підшивається в діло згідно з законом, або справді записаного і підшитого в діло в державному закладі, включаючи компіляцію даних у будь-якій формі, засвідченого як вірний зберігачем чи іншою особою, уповноваженою здійснювати сертифікацію відповідно до параграфів (1), (2) чи (3) цього пункту згідно з будь-яким актом Конгресу США чи Правилами, передбаченими Верховним судом США відповідно до статутних повноважень;

5) офіційні публікації — книжки, памфлети чи інші публікації, видані державними компетентними органами чи приватними видавництвами, але за ліцензією на право видання від імені цих органів;

6) матеріали загальної інформації — це друкарські матеріали, до яких належать газети й періодичні видання широкого періодичного користування;

7) торгові написи і т. ін. — написи, етикетки, знаки, бірки, що їх було прикріплено під час бізнесу та які вказують на володіння, контроль або походження;

8) підтвержені документи — документи в супроводі сертифіката-підтвердження, що виконані в манері, передбаченій законом, державним нотаріусом чи іншим службовцем, який має законні повноваження робити такі підтвердження;

9) комерційний листок і пов'язані з ним документи — комерційний листок із підписами на ньому та документи, пов'язані з ним настільки, наскільки це передбачено загальним комерційним законом;

10) презумпція згідно з актом Конгресу США — будь-який підпис чи документ, якому актом Конгресу США надано презумптивності чи *prima facie* (першорядної) автентичності.

Показання свідка, який зробив підпис, непотрібні для встановлення автентичності запису, якщо цього не потребують закони юрисдикції, що керують валідністю (законністю) запису (п. 9.03. Правил).

Ці Правила регулюють також питання, пов'язані з тлумаченням і термінологічним використанням супроводжувальних понять, мають відношення до змісту запису, документа чи фото.

Такі означення дано в нормах п. 10.01 Правил:

1) документи і записи складаються з листів, слів або цифр, їхнього еквівалента, зробленого від руки, машинопи-

сом, друкують, фотостатом, фотографічно, магнетичним імпульсом, механічним чи електронним записуванням або в іншій формі компіляції даних;

2) фотокартки — нерухомі фотозображення, рентгенівські знімки, відеострічки, рухомі фільми-зображення;

3) оригінал документа чи запису — сам документ або запис, чи будь-яка копія, що має викликати той самий ефект особою, яка виконала чи видала її. Оригінал фотокартки — це її негатив чи будь-який відбиток. Якщо дані зберігаються в комп'ютері чи подібному до нього пристрої, то будь-який друкований матеріал, що читається та подається як чітке відображення даних, є оригіналом;

4) дублікат — це копія, зроблена тим самим методом, що й оригінал, або з тієї ж матриці, з допомогою фотокартки, включно зі збільшенням і зменшенням, або способом механічного чи електронного перезапису, або хімічної репродукції, або еквівалентної технології, які точно відтворюють оригінал.

Для підтвердження змісту документа, запису чи фотокартки потрібні оригінал відповідного документа, запису, фотокартки, крім випадків, коли ці Правила чи акт Конгресу США (п. 10.02 Правил) вимагають іншого.

Дублікат є прийнятним так само, як і оригінал, якщо не ставиться питання відносно автентичності оригіналу, а також за обставин, коли прийняття дублікату замість оригіналу не порушить принципу справедливості (п. 10.03 Правил).

Пункт 10.04 Правил регулює питання допущення інших доказів, що не становлять основний зміст предмета судового розгляду. Зміст цих норм зводиться до такого: оригінал непотрібний, а інші докази змісту документа, запису чи фотокартки є прийнятними якщо:

1) всі оригінали було втрачено чи знищено, якщо захисник не втратив чи не знищив їх навмисно або через помилкову впевненість у правильності своїх дій чи намірів;

2) оригінал уже неможливо отримати в наявності, вдавшись до будь-якої юридичної процедури чи процесу;

4) запис, документ чи фотокартка не пов'язані тісно з основним питанням судового розгляду і мають другорядний характер.

Для використання в суді другорядних записів необхідно керуватися нормами п. 10.05 Правил.

Зміст офіційних записів чи документів, що можуть бути записаними і підшитими (або вже записані й підшиті) до справи, включно з компіляцією даних у будь-якій формі, якщо це прийнятно, може бути підтверджено копією, що засвідчена як вірна, згідно з вимогами п. 9.02 Правил, чи засвідченою як вірна свідком, який порівнював її з оригіналом.

Зміст багатотомних документів, записів чи фотокарток, що його не можна у зручній формі розглянути в суді, може бути поданий у формі таблиці, резюме чи калькуляції. Оригінали чи дублікати мають бути надані для розгляду та/або копіювання іншими сторонами у зручний час і в зручному місці. Суд може наказати подати їх до суду (п. 10.06 Правил).

Зміст документів, записів чи фотокарток може бути підтверджений показаннями свідків або свідченнями під присягою сторони, проти якої запропоновано необхідність письмового підтвердження допуску цих документів у тому разі, коли суд відмовиться зважати на неподання оригіналу (п. 10.07 Правил).

Функції суду і присяжних щодо питань допуску регулюються п. 10.08 Правил. Якщо допущення іншого свідчення про зміст документів, записів чи фотокарток відповідно до цих правил залежить від виконання умов за фактом, то вирішення питання щодо виконання умов зазвичай надається судові, аби вирішити його відповідно до п. 1.04 Правил. Проте якщо порушено такі питання: чи існував коли-небудь сам документ? чи є інший документ, запис чи фотографія, подані до суду в оригіналі? чи правдиво (правильно) інше свідчення про документальний доказ відображає його зміст? — то вирішення питання надається особі, яка провадить дізнання факту.

Насамкінець доводиться констатувати, що в американській правовій системі питання роботи з доказовою базою судових справ унормовані набагато краще й детальніше, ніж у кодифікованому законодавстві нашої країни.

У цьому розділі монографії викладено деякі положення Правил доказів для судів і магістратів США, які на думку автора, забезпечують реалізацію гарантій прав людини під час здійснення судом його функцій стосовно неупередженого і відповідного до закону правосуддя. До того ж вони можуть зацікавити загал громадян і суддів нашої країни, які воліли б ознайомитися з діяльністю судових систем інших держав.

Розділ II

ЦИВІЛЬНА ПРОЦЕДУРА

США пишаються тим, що впродовж своєї двохсотрічної історії створили суспільство, де відносини між громадянами та іншими суб'єктами права власності ґрунтуються на цивілістичних взаємозв'язках. Тому це суспільство вважається суспільством цивільних відносин. Звідси суд визначається найважливішим юридичним регулятором цивільних стосунків між суб'єктами права власності та захисником громадянських прав людини. Це обумовило домінуючу роль цивільної процедури в американських судах, ступінь її визначеності й регламентації, а також додаткову увагу теоретиків правничої науки. Кодифікація нормативів, вироблених судовими прецедентами і звичайною практикою судів, дозволила, врешті-решт, з'явитися згрупованим правилам на федеральному рівні.

Федеральні Правила цивільної процедури встановлюють норми поведінки громадян і посадових осіб судової влади під час застосування державного механізму здійснення правосуддя, починаючи зі стадії звернення до суду і закінчуючи стадією остаточного виконання рішення суду. З допомогою нормативних положень Правил безпосередньо забезпечується реалізація громадянських прав людини в суді як учасника судового процесу або заінтересованої особи. Ці норми визначають процедуру проведення в окружних судах США всіх цивільних процесів, що визнаються такими за законом, за правом справедливості чи за морським правом, крім винят-

ків, визначених у п. 81 Правил. Вони (норми) повинні бути витлумачені для надання допомоги правосуддю, прискорення процесу і зменшення його вартості (п. 1).

Зазначене резюме, вміщене у п. 1 Правил, звісна річ, обумовлюється філософією прецедентного права і спонукає суди під час користування положеннями цього нормативного документа орієнтуватися на них не як на формальний обов'язок, що притаманне нормам кодифікованої системи права, а застосовувати творчо, розглядаючи їх як допомогу в реалізації ролі суду, яка впливає зі змісту статті III Конституції США.

Головний чинник цієї ролі — бути арбітром у стосунках між суб'єктами судового провадження і пам'ятати про верховенство права у правозастосовній діяльності, витлумачуючи норми формального правового документа якраз у напрямку реалізації верховенства права або, як висловлюються американці, діяти на допомогу правосуддю. Отже, текст самих Правил націлює осіб, котрі їх застосовуватимуть, на використання їх як допоміжної функції до тих положень, що безпосередньо містяться в нормах Конституції щодо прав особи, статусу і функціонального завдання інституцій судової влади. А втім, такий висновок аж ніяк не знижує змістовної вартості вказаних норм, бо вони залишаються найважливішим правовим актом, що регламентує і регулює діяльність судів, їх службовців і сторін у судовому процесі вказаної країни.

Глава 1

Положення, що регулюють звернення до суду

Цивільний процес починається з подання позову до суду. Загальні положення, що стосуються регламентації вимог до заяв сторін (позивача і відповідача), викладено у п. 8 Правил. Ці вимоги необхідно розглядати як процедурні положення, саме з яких і починається процес забезпечення і гарантованості прав громадян у суді. Заява, що містить позов про судовий захист чи початковий позов, відповідний, перехресний позови чи позов до третьої сторони, має складатись із:

1) стислого і зрозумілого викладу підстав юрисдикції суду; якщо ж юрисдикція суду щодо цього питання вже існує, то в позові не обов'язково її обґрунтовувати знову (прецедентна преюдиціальність);

2) стислого і зрозумілого викладу змісту позову, що підтверджував би право заявника на засоби судового захисту;

3) вимоги судового рішення, яке забезпечило б судовий захист, якого домагається заявник від держави.

Може виникнути необхідність у кількох засобах судового захисту одночасно, і всіх їх слід зазначити в позові.

Всі факти в заяві мають бути викладені чітко, просто і зрозуміло. Не обов'язково дотримуватися певних технічних форм заяви чи клопотання.

Сторона-відповідач повинна чітко і ясно викласти свої заперечення щодо кожного з позовів, а також визнати чи спростувати факти, що їх висуває сторона-позивач. Якщо у сторони-відповідача достатньо інформації для формування думки про неправдивість фактів, то вона мусить заявити про

це, і така заява матиме силу заперечення. Спростування повинні відповідати сутності фактів. Якщо адвокат має намір спростувати тільки частину фактів чи застереження до фактів, то йому слід чітко визначити, які саме факти є правдивими, і спростувати інші факти. Якщо адвокат не хоче спростовувати зразу всі факти попередньої заяви, він може заперечити і спростувати окремі факти чи пункти позову частково чи заперечити разом усі, сумнівні на його думку факти чи пункти позову, окрім тих, що їх він визнає. У разі наміру адвоката спростувати всі факти, зокрема й ті, що стосуються основ юрисдикції суду, він може зробити це загальним запереченням відповідно до положень п. 11 Правил.

Позивач має можливість подати заяву щодо заперечень відповідача до позову. У такій заяві позивач повинен: викласти стверджувальну згоду, бажання укласти мирову угоду щодо наявних заперечень або взяти на себе ризик їх відхилення; вказати на можливу недбалість щодо обіцянок відповідача; дати згоду на припинення боргу відповідача через бідність, випадки застосування до нього фізичного примушування і позбавлення права посилатися на факти; викласти відмову в зустрічному задоволенні; вказати на прояви шахрайства чи протизаконність у діях відповідача; зазначити розміри завданої шкоди; обґрунтувати зволікання з поданням зустрічного позову; дати свій дозвіл на відстрочення оплати або звільнення від компенсаційної пені; написати, що *res judicata*, тобто, що він вважає справу вирішеною. Позивач у такій заяві може оцінити посилення відповідача на закон як скоєння останнім дії з метою обману і викласти заперечення, а також решту доказів, які спростовують заперечення щодо позову.

Якщо сторона-позивач помилково визнала заперечення щодо позову як зустрічний позов, чи навпаки, то суд, коли того вимагає правосуддя, повинен уважати заяву такою, що прийнята правильно.

Норми цього пункту передбачають порядок заявлення про факти в заяві, які мають різний статус. Факти, на які є посилення в заяві та які відповідно до Правил про докази потребують оформлення спеціальною заявою, крім тих, що належать до розміру збитків, вважаються визнаними, якщо на них немає спростування в заяві-відповіді. Факти, що не потребують спростування в заяві-відповіді, можуть бути спрос-

товані в разі надання судові переконливих контрдоказів будь-яким способом.

Технологія порядку звернення із зустрічним чи перехресним позовом регулюється нормами п. 13 Правил.

Заява відповідача може містити зустрічний позов, якщо він мав право на такий позов до протилежної сторони (позивача) в час подання нею заяви, або якщо зустрічний позов виник у зв'язку з діями чи подіями, що виникли з позову до відповідача і не потребують для свого вирішення присутності третьої особи. Але відповідач не повинен подавати зустрічний позов до позивача, якщо під час проведеної дії, що стала підставою для основного позову, зустрічний позов був пов'язаний з іншою дією, що розглядалася чи розглядається в суді. Заява може також містити зустрічний позов до сторони-позивача, який виникає не з подій, що привели до позову сторони-позивача. Зустрічний позов може зменшувати (або не зменшувати) чи анулювати (не анулювати) суму, вказану в позові сторони-позивача. Він може вимагати судового захисту такого ступеня, що перевищує рівень захисту прав позивача, на якого той розраховував. У цьому якраз і полягає сутність судової гарантованості рівноправного становища сторін в американському судовому процесі. Але ці норми права не дозволяють переходити встановлені законом межі права щодо подання зустрічних позовів до Сполучених Штатів (як держави), посадових осіб і державних органів.

Позов, поданий після попереднього провадження у справі, може з дозволу суду бути представлений як зустрічний позов з додатковим провадженням. Якщо заявник не надав зустрічний позов через ненавмисну недбалість або коли того вимагає правосуддя, то він може зробити це з допомогою поправки суду.

Необхідно зазначити, що в змісті цього положення якраз убачається обов'язок суду максимально забезпечити реалізацію права громадянина на справедливий суд і допомогти йому подолати можливі розгубленість і неуважність на початку судового провадження, обумовлені нестандартною психологічною ситуацією та притаманні переважній більшості громадян, «приголомшених» авторитетом судової влади.

Заява може мати форму перехресного позову від однієї сторони до іншої, що виникає від дій чи обставин у зв'язку з початковими діями чи зустрічним позовом. Такий пере-

хресний позов може містити вимоги до тієї сторони, до якої його подано.

Умови з'єднання позовів і засобів судового захисту прав громадян установлюються п. 18 цих Правил.

З'єднання позовів

Сторона, котра подає позов про судовий захист як початковий позов, зустрічний чи перехресний або позов до третьої особи, може з'єднувати повністю або, за власним розсудом, стільки майнових позовів чи позовів відносно стосунків на морі, або позовів за правом і справедливістю, скільки вона їх має до протилежної сторони.

З'єднання засобів судового захисту

Якщо відповідний позов визнається лише в разі задоволення іншого позову, то ці два позови можна об'єднувати в одному процесі. Але суд може надати судовий захист у такому процесі тільки відповідним матеріальним правам сторін. Зокрема, позивач може висунути позов про фінансове відшкодування та позов про відчуження майна, що буде направлений проти відповідної особи, без ухвалення попереднього рішення щодо позову про фінансове відшкодування.

Вказані можливості забезпечують найсуттєвішу процедурну гарантію прав громадян — створюється реальний механізм майнової компенсації заподіяної шкоди, завданої неправомірними діями фізичних осіб, державних органів, включаючи і такий засіб, як відчуження майна, що використовувалося з метою обману кредиторів.

Окрім з'єднання позовів, існує й таке явище, як груповий позов, що виникає в тій ситуації, коли колективне звернення у співвідношенні з багатьма індивідуальними позовними зверненнями диктується умовами наявності не лише спільного інтересу, а й доцільністю проведення чіткого судового процесу, і виникає за нижчезгаданих обставин.

1. Проведення самостійних процесів серед окремих членів групи створює ризик того, що матимуть місце:

- несприятливі для окремих членів групи рішення суду, що створило б найсприятливіші умови для позиції протилежної сторони;
- судові рішення відносно окремих членів групи, котрі були б негативними щодо прав інших членів, які не є стороною, і заважали б їм захищати свої права.

2. Сторона, яка протистоїть групі, почне діяти чи відмовиться від будь-яких дій на підставах, застосованих до групи, що приведе до створення заборони на судовий захист чи відповідного дозволу на судовий захист відносно групи в цілому.

3. Суд установлює, що питання права чи факту, спільні для всієї групи, переважають серед інших питань відносно її членів, і що груповий позов має перевагу над рештою засобів для об'єктивного судового вирішення справи.

Правовий механізм подання групових позовів відпрацьовано належним чином у п. 23 цих Правил.

Необхідні умови для визнання осіб учасниками групових позовів

Одна особа чи кілька членів групи осіб, які об'єдналися для звернення з єдиним позовом, можуть виступати в суді від імені всіх учасників групового позову лише в тому разі, коли:

- група позивачів є настільки численною, що присутність усіх її членів у суді фізично неможлива;
- питання права чи факту є спільними для всіх членів групи;
- позови чи заперечення щодо вимог, зазначених у них, або обставин, що їх обумовили, з боку представників сторін є типовими для позовів чи заперечень щодо них усієї групи позивачів;
- представники сторін, які братимуть участь у судовому процесі, об'єктивно та адекватно захищатимуть інтереси всіх учасників групи.

Позов може бути подано як груповий лише в тому разі, якщо виконано всі вказані необхідні умови.

А втім, і за виконання вказаних умов можуть виникнути ситуації, які обтяжуватимуть нормальний перебіг судового процесу під час розгляду групового позову, тому виникає необхідність додаткових умов щодо групових позовів. З-поміж них вирізняють такі позиції, що приймаються членами групи позивачів як їхні зобов'язання:

- зацікавленість членів групи в індивідуальному контролі над процесом у судових розглядах їхніх спільних позовів;
- межі й характер будь-якого цивільного процесу в суді відносно спільних питань, що його вже було почато одним із членів групи позивачів або проти одного з них;

- бажання чи небажання сконцентрувати процеси за однорідними позовами в одному суді та в одного судді.

Після початку розгляду групового позову суд вирішує, чи буде цей розгляд таким, що стосується позовних вимог групи осіб. Таке рішення, відповідно до нормативних положень цього пункту, є умовним і може змінюватися чи доповнюватися перед вирішенням справи за сутністю.

У кожному груповому процесі суд повинен надіслати всім членам групи повідомлення, в тому числі й індивідуальні повідомлення кожному членові групи, який може бути ідентифікований. У такому повідомленні має міститися інформація про те, що:

- суд може виключити члена групи позивачів з її складу, якщо він попросить про це до відповідної дати;
- судові рішення, незалежно від того, позитивне воно чи ні для позивачів, стосуватиметься всіх членів групи;
- кожний член групи позивачів може за своїм бажанням бути присутнім на судовому засіданні під час розгляду справи.

Судові рішення у груповому процесі, позитивне чи негативне для групи, включає та описує висновки для тих, кого суд визнав членами групи, а також включає та ідентифікує або описує тих, кому було надіслано повідомлення про початок судового процесу щодо групового позову і хто не просив про виключення його зі складу такої групи.

Можлива ситуація, коли процес проводиться як груповий тільки з окремих питань або група поділяється на підгрупи. У такому разі підгрупа виступає як група позивачів у цілому, з відповідним застосуванням регламентних норм, що містяться в цьому пункті Правил.

Під час проведення процесу, до якого застосовуються норми цього пункту, суд може винести рішення, з допомогою яких:

- визначається перебіг процесу або пропонуються засоби для попередження зайвих повторів чи ускладнень у наданні доказів;
- вимагається, щоби повідомлення, необхідне для захисту членів групи позивачів чи для об'єктивного ведення справи, було зроблено на будь-якому етапі процесу в в такій формі, яка вказується судом і стосується всіх або частини членів групи, можливої сфери застосування

судового рішення чи можливості для членів групи засвідчити обґрунтованість свого представництва в суді;

- висуваються умови для представників сторін у процесі;
- вимагаються доповнення заяв із метою вилучення з них тверджень щодо присутності осіб, яких нема.

Ці процесуальні рішення можуть бути об'єднані з рішенням, ухваленим відповідно до положень п. 16 Правил, і можуть з часом змінюватися чи доповнюватися за бажанням членів відповідної групи позивачів.

Груповий процес не можна зупиняти без дозволу відповідного суду, а повідомлення про запропоноване клопотання щодо зупинення справи мають отримати всі члени групи позивачів.

Пункт 23 Правил регулює питання, пов'язані з виробничими позовами акціонерів та організацій, які не мають прав юридичних осіб.

У виробничому позові, поданому одним чи кількома акціонерами для здійснення права юридичної особи чи товариства без прав юридичної особи, що його ці суб'єкти не можуть здійснити, позов має бути засвідчений і повинен стверджувати, що:

- позивач був акціонером чи учасником під час подій, про які він заявляє, або що частка в акціях або членство позивача у виробничих чи фінансових асоціаціях перейшли до нього згідно з законом;
- позов виник не внаслідок таємної змови для того, щоб дати суду юрисдикцію, якої він в іншому разі не мав би.

У позові слід детально зазначити зусилля, що їх позивач докладав для відкриття претензійної справи стосовно керівників чи представників іншого рівня влади і, якщо необхідно, відносно деяких акціонерів чи учасників асоціацій, а також причини, що завадили позивачеві, через опір цих осіб, розпочати справу такого виду.

Справа за похідним позовом може не підлягати розглядові, якщо виявиться, що позивач за об'єднаним позовом не може її проводити належним чином у повному обсязі або що він не в змозі об'єктивно та адекватно репрезентувати інтереси акціонерів чи учасників асоціацій. Розгляд не може бути припинено без згоди суду, і повідомлення про запропоноване припинення слід надіслати всім акціонерам чи учасникам у вказаній судом формі.

Позов, поданий членами організації, яка не має прав юридичної особи, чи спрямований проти цих членів, якщо така організація виступає як група, може розглядатися лише за умови, що представники об'єктивно захищатимуть її інтереси. Під час розгляду суд може ухвалювати рішення відповідно до положень, описаних в п. 23 (г), а процедура припинення такого розгляду відповідає положенням п. 23 (д) цих Правил.

Сторона може висунути два чи більше тверджень у позові чи в запереченні на позов, альтернативно чи на здогад, в одному пункті позову чи заперечення, або в кількох. Якщо два чи більше тверджень зроблено альтернативно, і одного з них, зробленого незалежно від інших, буде достатньо, то заява не вважається недійсною через недостатність інших тверджень. Сторона має право подати будь-яку кількість позовів чи заперечень на них, незалежно від їхньої послідовності та юридичних підстав, підстав за правом справедливості чи морським правом. Усі заяви мають відповідати положенням, що містяться в п. 11 Правил.

У п. 12 Правил зафіксовано норми, що регулюють процедуру проходження заперечення щодо змісту чи вимог позову. Згідно з ними відповідач має вручити судові відповідь (якщо в окремому законодавчому акті США не вказано інший строк):

- протягом 20 днів після вручення йому судової повістки та позову;
- якщо була відмова від права отримати таке вручення, то протягом 60 днів після дати відмови;
- протягом 90 днів, якщо відповідач знаходиться за межами США.

Сторона, якій вручено перехресний позов, зобов'язана дати відповідь упродовж 20 днів від дня отримання такого позову. Позивач повинен дати відповідь на зустрічний позов упродовж 20 днів від дня його отримання або, якщо відповідь вимагається рішенням суду, упродовж 20 днів від дня ухвалення рішення (якщо судом не передбачено інше).

Сполучені Штати (як держава-відповідач), посадова особа чи державний орган зобов'язані вручити відповідь на позов, на перехресний чи на зустрічний позов протягом 60 днів від моменту отримання прокурором заяви з позовом. Якщо

іншого не передбачено рішенням суду, вручення клопотання за нормами цього пункту проводиться в такі терміни:

- якщо суд відхилив клопотання або відклав його розгляд до моменту розгляду справи за сутністю, то заява-відповідь вручається протягом 10 днів після повідомлення про вказані дії суду;
- якщо суд повернув клопотання для більш чіткого і краще аргументованого обґрунтування, заява-відповідь вручається впродовж 10 днів після внесення необхідних поправок.

Будь-яке заперечення щодо позову про судовий захист у заяві, похідному позові, зустрічному позові чи позові до третьої сторони має бути внесене до заяви-відповіді.

Крім цього випадку, заперечення щодо позову можуть бути зроблені за рішенням заявника у формі клопотання в разі:

- недостатності юрисдикції щодо даного питання;
- недостатності юрисдикції щодо даних осіб;
- неправильно вказаної територіальної підсудності;
- необґрунтованості судового процесу із зазначених у позові підстав;
- необґрунтованості процесуального повідомлення;
- юридичної неможливості заявити позов, за яким може бути надано засіб судового захисту;
- неприєднання до сторони відповідно до п. 19 Правил.

Клопотання щодо цих заперечень має бути надане до заяви, якщо подальша заява дозволяється. Не втрачає чинності заперечення, якщо воно зроблене разом з кількома іншими запереченнями в заяві-відповіді чи клопотанні. Якщо на заяву з позовом про судовий захист протилежна сторона не зобов'язана давати відповідь, то вона може подати до суду заперечення на цей позов про судовий захист.

Якщо заяву, що потребує відповіді, написано розпливчато й нечітко, через що стороні важко сформулювати відповідь, то сторона може клопотати про зрозуміліше викладення. Клопотання має вказувати на вади заяви і необхідну деталізацію її положень. А якщо клопотання вручено і рішення суду не виконано протягом 10 днів від дня повідомлення про рішення чи протягом іншого терміну, встановленого судом, то суд може відхилити заяву, щодо якої надано клопотання.

Після клопотання, зробленого стороною стосовно відповіді на заяву, а в разі, якщо заява-відповідь нормами цих пунктів не дозволяється, то — після клопотання протягом 20 днів від дня вручення заяви, чи в будь-який інший час за рішенням судового органу, суд може відхилити будь-яку заяву, будь-яке несуттєве заперечення щодо позову чи будь-який зайвий, несуттєвий, недоречний чи скандальний факт.

Сторона, яка подає клопотання відповідно до норм цього пункту, має право поєднувати його з іншими вказаними тут клопотаннями. Якщо сторона подає клопотання відповідно до цих норм, але виключає з його змісту якесь заперечення, що відоме стороні та дозволене положеннями пункту, то надалі сторона вже не може клопотати про відхилене заперечення.

Заперечення щодо недостатності юрисдикції над особою, неправильне зазначення територіальної підсудності, вказівки на необґрунтованість поновлення судового процесу відхиляються:

- якщо їх вилучено з клопотання за умов, що були описані як підстави для з'єднання заперечень;
- якщо їх не було зроблено у формі клопотання щодо нормативного змісту даного пункту чи не включено до заяви-відповіді чи до поправки до неї, що передбачено п. 15 (а) Правил.

Заперечення щодо неможливості подати позов про судовий захист, чи неприєднання до сторони за вимогами п. 19, а також заперечення з приводу ненадання офіційного заперечення щодо позову може бути зроблено в якійсь із заяв відповідно до вимог п. 7 або у формі клопотання про дозвіл здійснювати обмін відповідними офіційними паперами, чи безпосередньо під час слухання справи за сутністю.

Форма заяви в судовій процедурі США відіграє не менш значну роль у забезпеченні вимог заявника, ніж у судовому процесі України, а з огляду на деякі нюанси — навіть більшу. Регламентні положення щодо форми заяви викладено в п. 10 Правил.

Заяви мають бути викладені так, щоб було можливо здійснити правосуддя. Якщо ж суд не володіє достатніми повноваженнями щодо даного питання, він мусить припинити процес.

До кожної заяви подається заголовок, що містить назву суду, номер і позначення. У заяві, яка має статус позову, у предметному визначенні дії, що дала йому назву, необхідно зазначити повне найменування всіх сторін, а в інших заявах достатньо вказати ім'я першої особи з кожної сторони з належним переліком решти осіб для необхідної ідентифікації в разі необхідності.

Усі факти в позові чи в запереченні до позову мають вигляд окремих пронумерованих пунктів; зміст кожного такого пункту обмежується викладом обставин. У всіх наступних заявах посилення на пункт здійснюється за його номером. Основою кожного позову має бути окрема подія, а кожного заперечення до позову — окремий пункт позовної заяви.

Виклад фактів у заяві може прийматися з посиланням на іншу частину цієї ж заяви або на іншу заяву чи клопотання. Копія будь-якого письмового додатку до заяви є його часткою в усіх випадках.

Схоластичне або нелогічне викладення в позовній заяві чи у відповіді на позовну заяву інформації про події та факти, що є предметом суперечки щодо виниклих правовідносин, а також неналежне й повільне поводження в тексті позову чи у відповіді на нього з нормами права є підставою для повернення вказаних паперів їх авторам або залишення цих заяв без розгляду до усунення визначених вад. У такій жорсткості щодо форми заяви якраз закладено концептуальну позицію стосовно того, що в питанні забезпеченості належного функціонування механізму захисту прав людини, яка звернулася до суду, дрібниць не повинно бути — кожна дія чи вимога є важливою.

Американська судова процедура містить докладну класифікацію заяв і клопотань сторін, які беруть участь у судовому процесі.

У п. 7 цих Правил вказано на можливі форми заяв і клопотань.

а) Заяви сторін, що мають різне значення за цільовим змістом

Мають бути позов і відповідь на нього; відповідь на зустрічний позов; відповідь на перехресний позов, якщо він є в цій справі; позов до третьої сторони, якщо особа, яка не виступала стороною від самого початку, викликається до суду

відповідно до положень п. 14 цих Правил; відповідь третьої сторони, якщо їй було вручено позов. Ніякі інші заяви не приймаються, крім випадків, коли суд зобов'язує надати відповідь на заяву-заперечення, або дати відповідь від третьої сторони.

б) Клопотання та інші документи

Звернення до суду з проханням про ухвалення рішення подається у формі клопотання; якщо воно зроблене не під час слухання чи процесу, то — в письмовій формі, з переліком підстав для такого рішення і формулюванням позицій, які, на думку авторів звернення, мають бути відображені у рішенні. Вимога про письмову форму вважається виконаною, якщо клопотання від початку має таку форму; тоді повідомлення про слухання клопотання надсилається без затримки і додаткового підготування, що дозволяє зберегти час.

Щодо питань, пов'язаних з оформленням клопотань та інших документів, що надаються суду, застосовуються норми Правил, які регламентують порядок оформлення заяв. Усі клопотання мають бути підписані.

Вельми цікавими є положення п. 9 Правил (Заяви з особливих питань). Ці норми містять процедурні гарантії забезпечення прав громадян на стадії підготовки справи до слухання якраз під час можливих непорозумінь, що можуть виникнути безпосередньо в цей період, коли громадянин психологічно ще не готовий бути учасником процесу в суді. Напевне, розуміючи таке неординарне становище громадянина, автори Правил визначились і регламентували процедуру, пов'язану з допомогою людині «знайти себе» і уникнути помилок, які згодом, під час судового розгляду справи, могли б негативно позначитися на його становищі. Розглянемо зміст цієї регламентації за блоками.

а) Компетенція

Не обов'язково доводити компетенцію сторони щодо подання позову чи відповіді на нього, або до повноважень сторони шукати й відповідати за представницькою компетенцією чи доводити законне існування організованої асоціації осіб, які формують сторону у справі. Якщо сторона бажає порушити питання щодо законного існування іншої сторони та її компетенції шукати й відповідати (процесуально належ-

ний учасник судового розгляду) чи щодо її повноваження шукати й відповідати за представницькою компетенцією, то така сторона повинна надати спеціальні обгрунтовані (на її думку) факти.

б) Обман, похибка, розумовий стан

Усі факти щодо обману чи помилок в обставинах, що їх викривають, мають бути докладно викладеними. Злий намір, знання та інший розумовий стан (спроможність суб'єкта адекватно реагувати на обставини, що притаманні судовому процесові) можуть бути викладеними в загальних рисах.

в) Попередні умови

У заяві про виконання чи наявність попередніх умов достатньо вказати в загальних рисах, що такі умови були виконані чи існували. Заперечення виконання чи існування умов треба зробити детально.

г) Офіційний документ чи дія

У заяві про офіційний документ чи дію достатньо вказати, що такий документ було видано чи таку дію проведено відповідно до закону.

д) Рішення, яке може бути преюдиціальним

У заяві про існування рішення внутрішнього чи іноземного суду, трибуналу чи квазітрибуналу, департаменту чи посадової особи достатньо вказати на факт існування рішення без посилання на питання, яке стосується підтвердження юрисдикції.

е) Місце і час

Для перевірки обгрунтованості заяви факти, що стосуються місця і часу, є істотними, і слід брати до уваги нарівні з іншими фактами.

є) Реальні збитки

Заява про реальний збиток має викладатися детально.

ж) Адміралтейські і морські позови

Заява чи виклад справи з позовом про захист, що підпадають під юрисдикцію суду з морських справ і водночас під юрисдикцію окружного суду за наявності інших підстав, має містити положення, яке визначає даний позов як такий, що підпадає під юрисдикцію суду в морських справах відповідно до пунктів 14 (в), 38 (д), 82 Правил і додаткових норм для спеціальних позовів щодо правовідносин, пов'язаних з мор-

ською діяльністю. Якщо позовні вимоги визнано спеціальним судом (морським арбітражем), то для вирішення питань, що стосуються нових позовних вимог, це має преюдиціальне значення. Поправка до заяви на доповнення чи виведення з неї визначального положення проводиться відповідно до п. 15 цих Правил.

Формальним ознакам документа американці надають підвищену увагу, небезпідставно вбачаючи в цьому умови забезпечення прав осіб безпосередньо в екстремальних обставинах, що притаманне перебігові судового процесу як спеціальному виду суспільної діяльності. На це спрямовано положення п. 11 Правил (Підписання заяв, клопотань та інших документів; подання їх до суду; санкції).

Кожна заява, письмове клопотання чи інший документ мають бути підписані щонайменше одним адвокатом у справі, а якщо сторона не репрезентована адвокатом, то самою стороною. У документі мають зазначатися адреса і телефон підписувача, крім випадків, передбачених нормами права чи статусом; заяви не потребують засвідчення чи письмових показань під присягою. Документ без підпису є недійсним.

Поданням до суду заяви, письмового клопотання та інших документів адвокат чи сторона засвідчують, що це робиться з метою кращого інформування особи про такі обставини, а саме:

- цей документ не було подано з метою навмисної затримки чи збільшення вартості процесу;
- позови, заперечення щодо них та інші наявні в документі твердження ґрунтуються на чинному законі, або ж є суттєві обставини для зміни чи скасування такого закону, чи для прийняття нового закону, норми якого регулювали б і правовідносини, що породили суперечки між сторонами (наприклад, наявність законопроекту в парламенті);
- заяви та інші фактичні твердження мають доказову підтримку чи вважаються такими після викладення достатньої кількості підстав для подальшого їх розслідування;
- спростування фактичних тверджень свідченням (якщо це спеціально обумовлено домовленостями чи положеннями норм) про те, що ці твердження базуються на недостатній інформації чи доказах.

Якщо після отримання зауваження чи закінчення достатнього часу для відповіді суд вирішить, що порядок подачі заяви до суду було порушено, він може згідно з викладеними нижче підставами накласти санкцію на адвокатів, юридичні фірми чи на сторони, які порушують вимоги цього пункту чи відповідають за таке порушення.

Клопотання про санкції за даним пунктом має робитися окремо від інших клопотань чи прохань і повинно описувати поведінку, що призвела до порушення вимог положень, установлених цим пунктом, які регламентують порядок подання заяви до суду. Воно має бути подано відповідно до положень п. 5 Правил, але не раніше, ніж через 21 день з моменту вручення клопотання (чи іншого визначеного судом терміну), якщо протягом цього періоду спірний документ, позов, спростування позову, ствердження, заяву чи заперечення не було вилучено чи виправлено. Сторону, яка виграла клопотання, суд може зобов'язати відшкодувати витрати на адвоката і на розгляд клопотання. Коли відсутні виняткові обставини, то за порушення своїх старших і молодших партнерів чи співробітників відповідальність несе юридична фірма. З власної ініціативи суд може ухвалити рішення, яке описувало б поведінку, що спричинила порушення та вказувала на адвоката, юридичну фірму чи сторону, які порушили певні норми, відображені в підпунктах цього пункту Правил.

Санкція, накладена за порушення цього пункту, має зводитися до того, чого буде достатньо для попередження повторення такої поведінки чи схожої за подібних обставин. Відповідно до обмежень, що на них указано вище, санкція може складатися з указівок нематеріального характеру, наказу сплатити штраф до суду, а якщо санкцію накладено у відповідь на клопотання і це дає судові право на застосування ефективної санкції, то наказ зобов'язує сторону, клопотання якої задоволено, оплатити послуги адвоката та інші витрати, що їх визнано прямим наслідком порушення. Безпосередньо з ініціативи суду матеріальні санкції не накладаються, якщо суд не ухвалить рішення з викриттям причин, що викликали добровільну згоду з позовними вимогами чи регулювання позовів, учинених стороною, на яку (чи на її адвоката) накладаються санкції. Накладаючи санкції, суд описує поведінку, яка виявилася підставою для висновку про порушення норм даного пункту, і обґрунтовує санкцію.

Норми, що регулюють доповнення і додаткові заяви, містяться в п. 15 Правил. Відповідно до їх положень усі доповнення класифікуються як різноманітні поправки за цільовим призначенням, зазначаються й можливі наслідки їх урахування.

Строки внесення поправок

Сторона може вносити поправки до своєї заяви до моменту вручення їй заяви-відповіді. Якщо відповіді не потрібно і не визначено дня слухань у суді, то сторона може вносити поправки до своєї заяви протягом 20 днів з моменту вручення. В інших випадках внесення поправок можливе тільки з дозволу суду або з письмової згоди протилежної сторони судового процесу. Дозвіл повинен надаватися одразу, якщо того вимагає правосуддя. Сторона зобов'язана відповісти на поправку протягом періоду, що залишився для відповіді на початковий позов, чи протягом 10 днів після вручення їй заяви з поправкою. Цей строк може бути більшим, якщо суд не вирішить інакше, ніж передбачено нормою вказаного пункту Правил.

Поправки для відповідності свідченням

Коли питання, не підняті в заявах, вирішуються за згодою сторін, то вони вважаються такими, що підняті в заявах. Підготовку, необхідну для приведення заяви у відповідність зі свідченнями чи для порушення таких питань, може бути зроблено завдяки клопотанню якоїсь із сторін навіть після винесення рішення. Невнесення такої поправки не впливає на розгляд питань. Якщо свідчення заперечується на підставі того, що воно не входить до кола питань, порушених у заяві, суд може дозволити внести поправку безперешкодно, якщо це сприятиме справі, і сторона, яка заперечує, не доведе, що прийняття такого свідчення зашкодить її лінії захисту. Суд може надати відстрочку стороні, яка заперечує, для ознайомлення з такими свідченнями і готування своєї позиції щодо них.

Зворотна дія поправки

Поправка до заяви має зворотну дію з часу початкової заяви, якщо:

- 1) зворотну дію дозволено законом;
- 2) позов чи заперечення, наявні в заяві з поправкою, ви-

никають із поведінки чи обставин, викладених у початковій заяві;

3) поправка змінює сторону чи назву сторони, якою вчинено позов, за умови, що надалі дотримуватиметься щойно згаданого положення 2) і витримано термін для вручення судової повістки й позову, а сторона, притягнена за позовом до участі в судовому процесі:

- а) отримала повідомлення про процес у якому зазначено, що це не завдасть їй шкоди в запереченні за сутністю справи;
- б) знала чи повинна була знати, що якби не помилка у визначенні сторони, вона була б притягнута як сторона у справі.

Доставлення рішення про виклик до суду прокурора США, міністра юстиції США, державного органу чи посадової особи, які мали б бути істинною стороною з огляду на вчиненні дії, здійснюється відповідно до вказаних положень а) та б) підпункту 3 цього пункту. Від цього моменту Сполучені Штати, державний орган чи посадова особа стають відповідачами.

Додаткові заяви

За клопотанням сторони суд може дозволити їй подати додаткову заяву, що розкриває дію, подію чи обставину, яка сталася після подання початкової заяви. Дозвіл може бути надано навіть тоді, коли початкова заява неточна у викладенні обставин позову про судовий захист або є неточності в запереченнях до позову. Якщо суд вважає, що протилежна сторона повинна дати відповідь на додаткову заяву, то він має визначити термін для підготовки такої відповіді та вручення її судові.

Глава 2

Статус сторін, які беруть участь у судовому процесі

У судовому процесі США, як і в Україні, сторони звуться позивачем і відповідачем. В основному їхні положення і права традиційні для будь-яких правничих систем, тому немає необхідності повторювати те, що відомо українським юристам, а доцільно зупинитися на особливостях американської процедури.

Правила судової процедури у США велику увагу приділяють сторонам процесу та особам, які, на думку суду, мають залучатися до процесу судового підготування і слухання справи та безпосередньо до процесу судового розгляду. У цьому також убачається гарантія забезпечення прав громадян у їхніх стосунках із третьою гілкою державної влади. Пункт 17 Правил класифікує і визначає умови їхньої правоздатності.

Сторона у праві

Кожна дія виконується від імені правомочної сторони. Судовий виконавець, управляючий опікун, залежний тримач, довірений власник, сторона, з якою чи на чюю користь підписано контракт, або сторона, уповноважена статутом, може виступати в ролі позивача від свого імені без приєднання до особи, на користь якої проводиться дія; якщо статут Сполучених Штатів уповноважує, то дія на користь іншої особи має проводитися від імені Сполучених Штатів. Не можна вважати дії неправомочними на підставі того, що вони проводяться не від імені правомочної сторони, поки не бу-

де надано достатньо часу для підтвердження дії правомочною стороною; це підтвердження матиме таку силу, начебто дія почалася від імені правомочної сторони.

Правоздатність фізичної особи шукати й відповідати, крім представницької правоздатності, повинна визначатися нормами щодо її стану. Правоздатність юридичної особи шукати й відповідати визначається законом штату, за яким її було створено. У решті випадків правоздатність шукати й відповідати визначається законом штату, де розташовано окружний суд. Чинність такого закону не поширюється на товариство чи іншу асоціацію без прав юридичної особи, яке (яка) не має такої правоздатності за законом штату і може шукати й відповідати лише від свого імені для примусового забезпечення свого матеріального права, гарантованого Конституцією чи законами США.

Неповнолітні і неправоздатні особи

Якщо неповнолітня чи неправоздатна особа має такого представника, як опікун, піклувальник, охоронець чи довірена особа, то такий представник може шукати й відповідати на користь неповнолітньої та неправоздатної особи. Неповнолітня чи неправоздатна особа, яка не має такого представника, може виступати в суді з допомогою заступника чи опікуна — представника в судовій справі. Таких представників призначає суд.

Треті особи

Норми цивільної процедури забезпечують і захист прав інших зацікавлених осіб, інтереси яких можуть бути порушені під час зведення рахунків між сторонами в судовому процесі. Такі особи, як і в українському судовому процесі, зветься третіми особами.

Пункт 22 Правил визначає третю особу за сутністю і змістом процедурного законодавства, що виникло з прецедентних настанов.

Особа, які мають претензії до позивача, можуть бути введені в справу як відповідачі та відповідати, якщо їхні позови приведуть до того, що позивач нестиме подвійну відповідальність. Відповідач, який несе таку саму відповідальність, може ввести третю особу з допомогою перехресного чи зустрічного позову. Положення даної статті є додатковими і не обмежують приєднання за п. 20 Правил.

Забезпечений даним пунктом засіб судового захисту є додатковим і не може заступати чи обмежувати засоби судового захисту, передбачені параграфами 1335, 1397 і 2361 розділу 28 Збірки законів США. Процеси за цими параграфами мають проходити згідно з даними правовими нормами.

Притягнення третьої особи позивачем

Будь-коли після початку процесу відповідач може бути позивачем до третьої особи, інтереси якої збігаються з інтересами позивача (далі — третя особа — позивач), може наполягати на врученні повістки і позову особі, яка не є стороною у справі, але може відповідати за позов повністю або частково. Третій особі — позивачеві не потрібно дозволу на вручення заяви про свій інтерес, якщо така особа заявить про це суду протягом 10 днів після вручення їй початкової інформації про початок процесу. Якщо позивач ставить перед судом вимогу щодо притягнення до участі в судовому процесі третьої особи — позивача, то він зобов'язаний заздалегідь повідомити суд і має отримати дозвіл на притягнення третьої особи до процесу. Третя особа має право самостійно увійти в процес, якщо дізнається про те, що його наслідки можуть зачепити її інтереси. Ці права третьої особи не можуть бути обмежені чи ігноровані.

Позивач може вчинити будь-який позов до третьої особи — відповідача, що впливає з дій чи обставин, дотичних до його відносин з третьою особою — позивачем, після чого третя особа-відповідач може висунути заперечення відповідно до п. 12 Правил, а також зустрічні й перехресні позови відповідно до п. 13 Правил. Кожна сторона може просити про відхилення позову до третьої особи або про окремий його розгляд.

Притягнення третьої особи відповідачем

Коли проти позивача вчинено зустрічний позов, він може дати розпорядження про притягнення третьої особи до участі у справі на тих самих умовах, що передбачені Правилами для притягнення до участі в судовій справі відповідача.

Особа, яка отримала повістку і позов до себе як до третьої особи (далі третя особа — відповідач), має право робити заперечення щодо позову згідно з п. 12 Правил, а зустрічні позови до відповідача, з яким вона опинилася по один бік, чи перехресні позови іншим третім особам — відповідачам —

уже відповідно до норм п. 13 Правил. Третя особа — відповідач може висунути проти позивача будь-які заперечення, які третя особа — позивач має у позові. Якщо в зв'язку з позовом позивача у третьої особи — позивача виникають якісь обставини, то третя особа — відповідач може також учинити позов до позивача.

Коли позивач учиняє позов щодо морських справ, то або він, або відповідач можуть притягти третю особу — відповідача, яка може відповідати на позов повністю або частково перед позивачем чи перед третьою особою на боці позивача. Це можна розглядати як засіб судового захисту інтересів позивача, або як доповнення можливостей забезпечення позовних вимог, або в зв'язку з тими ж обставинами і діями, за яких особу притягнуто як відповідача. У цьому випадку третя особа — позивач також може вимагати винесення рішення проти третьої особи — відповідача на користь позивача, відтак третя особа — відповідач може робити заперечення щодо основного позову позивача, а також щодо претензії до неї відповідно до п. 12 Правил. Після цього процес триває так, наче позивач розпочав його проти третьої особи — позивача і третьої особи — відповідача водночас.

Третя особа — відповідач за даним пунктом може звертатися до будь-якої особи, яка не є стороною у справі, але може повністю або частково відповідати на позов третьої особи — відповідача.

Об'єднання додаткових осіб

Особи, як не належать до початкових сторін за основним позовом, можуть створювати сторони за зустрічними чи перекресними позовами згідно з положеннями пунктів 19 і 20 Правил.

Питання приєднання осіб для ухвалення судом справедливого та обгрунтованого рішення відрегульовано в п. 19 Правил.

а) Можливе приєднання осіб

Особу, яка бажає взяти участь у процесі, якщо тільки її приєднання не позбавляє суд юрисдикції щодо даної справи, буде введено як сторону за умови, що:

- в разі її відсутності (неучасті) повний судовий розгляд виниклого спору між існуючими сторонами не може бути проведено;

- особа заявляє про своє право, що стосується змісту зініційованого судового процесу, причому відсутність цієї особи може перешкодити їй захистити таке її право чи привести до ситуації виникнення для особи, яка вже є стороною, значного ризику за подвійні, численні та інші необгрунтовані зобов'язання в зв'язку зі спірним правом.

Якщо особу не було введено як сторону, суд може наказати це зробити. Якщо особа має бути введена як позивач, але відмовляється це зробити, то вона може стати відповідачем, а в окремих випадках — примусовим позивачем. Якщо приєднана особа заперечує місце проведення процесу і її приєднання викликає зміни у визначенні місця розгляду справи, то така особа має бути виведена з процесу.

б) Рішення суду в разі, коли приєднання особи неможливе

Якщо особа не може бути введеною у процес так, як це вказано в підпункті а) цього пункту, суд має вирішити, чи триватиме процес, чи його буде припинено, якщо присутність даної особи є необхідною. При цьому суд повинен зважати на те, якою мірою рішення суду, ухвалене без участі такої особи, буде несправедливим щодо інших сторін, або якою мірою ця несправедливість може бути зменшено чи усунено, або чи буде таке рішення адекватним та чи матиме позивач адекватне відшкодування збитків у разі припинення розгляду.

в) Причини для неприєднання осіб

У заяві, що містить позов про судовий захист, мають бути вказані імена, якщо вони відомі заявникові, всіх осіб, описаних у підпункті а), яких не введено у справу, і причини, через які їх раніше не було залучено до участі у справі.

Американська процедура має поняття «факультативне приєднання осіб» (п. 20 Правил).

Усі особи можуть поєднуватися в одній справі як позивачі, якщо вони разом, окремо чи альтернативно намагаються реалізувати те саме право на судовий захист, що виникло від тієї самої дії, обставини чи низки дій та обставин, і якщо те саме питання права або факту виникає стосовно змісту цієї справи. Ці ж особи можуть поєднуватися в одній справі як відповідачі, якщо проти них разом, окремо чи альтернативно заперечується їхнє право на судовий захист, що впливає з

тієї самої дії, обставини чи низки дій та обставин, і якщо виникає єдине для всіх відповідачів питання права чи факту стосовно змісту цієї справи. Не вважається підставою для заперечення проти поєднання факт, що позови кількох позивачів не мають спільної основи, неідентичні, незалежні один від одного чи якщо позивач стверджує, що він не відповідає за частину чи всі позови.

Позивач або відповідач не обов'язково мають бути зацікавленими у досягненні всіх засобів судового захисту чи в захисті від них. Судове рішення може бути ухвалене стосовно одного чи кількох позивачів у співвідношенні з їхніми відносними правами на судовий захист, а також проти одного чи кількох відповідачів у співвідношенні з їхньою відносною відповідальністю.

Суд може ухвалити рішення щодо відвернення відстрочення, зняття чи покладення витрат на сторону в зв'язку з уведенням особи, проти якої ця сторона не вчиняє позову і яка не вчиняє позову стороні, та про проведення окремого судового процесу.

Правила передбачають і порядок виходу із ситуації, що склалася внаслідок неправильного приєднання чи неприєднання осіб (п. 21).

Неправильне приєднання особи не є підставою для припинення судового процесу. Особи можуть бути введені чи виведені рішенням суду за клопотанням якоїсь із сторін чи з власної ініціативи на будь-якому етапі процесу і на умовах, які будуть справедливими. Щодо критеріїв справедливості, то їх визначає суд за власним розсудом, спираючись на традиції чи на суб'єктивне розуміння зверхності права. Кожен позов до будь-якої особи може бути розглянутий окремо.

Решта питань, які стосуються процесуального положення сторін, адекватні чи близькі методам і напрямкам, відображеним у нормах українського процесуального законодавства.

Глава 3

Досудові переговори

Правила цивільної процедури перед початком готування справи до слухання в судовому процесі встановили таку стадію, як досудові переговори. Цей інститут має на меті вирішити спір сторін на стадії досудового розгляду, а також забезпечити максимальні умови для сприятливого початку готування до слухання справи в суді, гарантувати врахування інтересів учасників процесу та дотримання їхніх прав під час судового розгляду. Цьому інститутіві американці присвятили чимало уваги, унормувавши його в різноманітних положеннях п. 16 Правил з огляду на те, що права особи найбільше гарантовані в разі застосування на практиці ідеї домовленості між сторонами щодо реалізації інтересів обох сторін, якщо при цьому не обмежуються природні права людини.

У будь-якому процесі суд може дати розпорядження сторонам з'явитися до початку процесу в суд для переговорів стосовно:

- створення умов для полегшення ведення процесу;
- встановлення контролю для того, щоб процес у справі не затримувався через його неефективне ведення;
- відмови від непотрібних досудових дій;
- покращення якості процесу з допомогою ретельного підготування;
- полегшення вирішення справи за сутністю.

У всіх справах, окрім тих категорій позовів, що їх визначено Федеральним окружним судом невідповідними до процедури розгляду, окружний суддя, суддя магістратського суду

чи особа, уповноважена окружним судом, після отримання думок від сторін чи пропозицій, підготовлених самими сторонами щодо планування ходу переговорів, телефонних, поштових та інших засобів зв'язку, виносить рішення про планування підготовки досудових документів, де вказуються строки:

- приєднання інших осіб і внесення поправок до заяви;
- подання клопотань до суду;
- закінчення пошуку і надання доказів судові.

Рішення про планування може також містити:

- зміну термінів і умов для надання документів та інформацій, а також дозвіл на продовження пошуку доказів;
- дату чи дати проведення переговорів чи консультацій досудового процесу, підсумкової досудової ради та дату слухання в суді;
- решту питань, що можуть бути притаманні особливостям справи.

Указане рішення має бути видане в найкоротший строк і в будь-якому разі протягом 90 днів із часу визначення відповідача чи 120 днів з моменту вручення відповідачеві позову. План досудових переговорів може змінюватися тільки з поважних причин або з дозволу окружного судді чи уповноваженого на це судді магістратського суду.

Питання, що розглядаються на досудових переговорах, украй регламентовані та, на думку автора монографії, занадто деталізовані, але вони дисциплінують суддів або службовців суду і спонукають їх до належного виконання їхніх обов'язків.

На будь-яких переговорах, передбачених нормами цього пункту Правил, може приділятися увага і суд може проводити відповідні дії щодо:

- формулювання і спрощення питань, зокрема усунення незначних позовних вимог і заперечень до позову;
- необхідності чи бажаності поправок до заяви;
- можливості визнання реальності фактів і документів для попередження непотрібного їх доведення;
- умов визнання оригінальності документів;
- попередження непотрібного доведення або повторювання свідчень; обмеження у використанні свідчень, що даються суду під присягою відповідно до п. 7.02 Федеральних Правил про докази;

- орієнтовного часу винесення судом остаточного рішення відповідно до норм п. 56 Правил;
- контролю і планування слідства, в тому числі рішень, що впливають на слідство відповідно до положень пунктів 26 і 29—37 Правил;
- ідентифікації свідчень і документів, планування обміну досудовими викладеннями справи, а також кількості майбутніх переговорів і суду;
- доцільності передачі питання судді магістратського суду чи судовому розпорядникові;
- виконання спеціальних процедур для полегшення вирішення спору;
- форми і змісту досудового порядку роботи з позовом і запереченнями;
- розподілу наступних клопотань;
- необхідності прийняття спеціальних процедур для ведення складних чи тривалих дій, до яких можуть вести складні питання факту, численність сторін, складні юридичні питання, неординарні доведення та нові обставини;
- рішення про окремий судовий процес згідно з п. 42 (б) відносно позову, зустрічного чи перехресного позову, позову до третьої особи чи будь-якого іншого питання у справі;
- рішення, що зобов'язує сторони чи сторону якнайшвидше надати суду докази щодо питання, яке може за наявності таких доказів бути основою для винесення рішення відповідно до п. 50 (а) чи п. 52 (в) Правил;
- рішення, де вказано строки надання доказів;
- решти питань, що могли б сприяти справедливому, швидкому та дешевому судовому процесові.

Правилами передбачено, що хоча б одна довірена особа від кожної сторони, яка бере участь у процесі, повинна мати право вступати в переговори і виносити рішення з усіх питань, що можуть обговорюватися на стадії досудових переговорів. Якщо це можливо, суд може вимагати присутності чи можливості зв'язатися телефоном зі стороною чи її представником для розгляду можливого швидкого вирішення справи.

Підсумкову досудову нараду слід проводити безпосередньо перед процесом. Учасники формулюють план процесу, зокрема й програму сприяння прийняттю доказів. На нараді має бути присутньою хоча б одна довірена особа від кожної сторони, а також сторона, яка не має довіреної особи.

Після проведення переговорів відповідно до положень даного пункту належить видати рішення про прийняті дії. Таке рішення дозволяє контролювати перебіг процесу, якщо воно не буде замінене новим рішенням суду на стадії розпочатого процесу. Рішення, винесене після останньої досудової наради, може бути змінене тільки для попередження очевидної несправедливості.

Після закінчення обміну змагальними на стадії підготовки документами, але не під час судового розгляду, кожна сторона може клопотати про судове розпорядження. Якщо в цьому клопотанні подано факти, що не ввійшли до змагальних паперів, але прийняті судом, то клопотання вважається прийнятим у порядку сумарного судочинства і розглядається відповідно до п. 56 Правил. Усім сторонам буде надано можливість виставити весь матеріал, що стосується цього клопотання.

Заперечення, подані у вигляді клопотання чи заяви мають бути заслухані та розглянуті до судового процесу за заявою однієї зі сторін, якщо суд не винесе рішення відкласти розгляд таких матеріалів до судового процесу за сутністю.

Якщо сторона чи її довірена особа не дотримується досудового рішення чи рішення про планування, або якщо сторону не було репрезентовано під час планування чи на досудових переговорах, або якщо довірена особа сторони не готова до участі в переговорах, то суддя за клопотанням якоїсь із сторін чи з власної ініціативи може видати розпорядження відповідно до положень п. 37 Правил. Замість чи на доповнення до інших санкцій суддя може вимагати від сторони чи від її довіреної особи відшкодування витрат, пов'язаних з порушенням вимог даного пункту, включно з оплатою адвоката, якщо суддя не визнає, що за даних обставин така оплата буде несправедливою.

Порядок забезпечення підготовки і проведення судового розслідування

Згідно з Правилами підготовки до слухання справи у судовому процесі починається в тому разі, коли досудові переговори не привели до примирення сторін. Відповідні процесуальні норми забезпечують громадянам США реалізацію їхніх конституційних прав і на цьому етапі американського судового процесу.

Збирання, акумуляція і встановлення доказової бази сторін безпосередньо в американському судовому процесі називається розслідуванням. Цей термін будемо використовувати і ми. Американські юристи унормували весь процес підготовки справи до слухання, в тому числі і стадію планування розслідування. Це здійснюється так.

Окрім справ, визначених до розгляду місцевими прецедентними нормами чи розпорядженням суду, відповідно до норм цих Правил, сторони зобов'язані якнайшвидше, але не пізніше як за 14 днів до переговорів про планування чи до видачі рішення про планування, відповідно до п. 16 (з) Правил, зустрітися для обговорення характеру і підстав позовів і заперечень до позовів, а також варіантів можливого вирішення справи, щоб організувати виявлення доказів і розробити план розслідування. План має відображати погляди сторін відносно того:

1) які зміни мають бути внесені у визначення часу, форми чи вимог до виявлень, включно з заявою про те, коли виявлення було чи буде зроблено;

2) чи є питання, щодо яких можливе чи необхідне розслідування, коли розслідування слід скінчити, чи проведуть його поетапно, обмежено або сфокусовано на одному питанні;

3) які зміни мають бути внесені в обмеження розслідування, що застосовуються даними правилами чи місцевими нормами, і які інші обмеження мають бути.

Адвокати у справі та всі сторони, не представлені у справі, несуть спільну відповідальність за організацію, присутність чи представництво на зустрічі, за спробу з доброї волі прийти до єдиної думки щодо плану розслідування та за подання до суду протягом 10 днів після зустрічі письмового звіту з викладенням запропонованого проекту плану.

Якщо судом не передбачено іншого, то відповідно до норм у вищезазначених пунктах сфера розслідування виглядає так.

1) У загальному вигляді. Сторони можуть вимагати слідства з будь-якого питання, що стосується до справи, якщо воно належить до позову чи заперечення до позову сторони, яка вимагає розслідування, чи до опису, характеру, збереження, умов, місцезнаходження книг (письмові збірки, де фіксуються нотаріальні дії або дія щодо розпорядження майном, цінними паперами та ін.), документів чи інших матеріалів і речей, чи до ідентифікації та місцезнаходження осіб, які мають потрібну інформацію. Знайдена інформація не обов'язково повинна бути допущена в суд, якщо вона об'єктивно веде до виявлення фактів, допустимість яких як доказів порушує конституційне право на таємницю.

2) Обмеження. Рішенням суду чи місцевою нормою суд може змінити межі в даних пунктах відносно кількості показань під присягою і письмового опитування свідків, а також обмежити обсяг свідчень під присягою за п. 30 і кількість вимог за п. 36 Правил.

Частота і межі використання способів розслідування, якщо інше не дозволяється цими пунктами чи місцевими нормами, повинні бути встановлені судом, якщо він виявить, що:

- розслідування, що вимагається, є кумулятивним і дублюючим, або що слідство іншим способом є зручнішим, менш обтяжливим і дорогим для сторін і правосуддя;

- сторона, яка вимагає розслідування, вже мала можливість раніше за допомогою процесу одержати потрібну інформацію і не одержала через власну недбалість;

• труднощі та вартість розслідування, що вимагається, перевищують можливі позитивні результати, причому безпосередньо беруться до уваги необхідність розслідування для справи, вартість позову, ресурси сторін, важливість питань і важливість даного слідства для вирішення спору.

Суд під час вирішення зазначених питань може діяти з власної ініціативи після своєчасного повідомлення сторін або відповідно до заявленого клопотання.

Загальні положення про судове розслідування містяться в п. 26 цих Правил.

1. Початкові виявлення

Крім випадків, спеціально визначених рішеннями суду чи нормами цих Правил, сторона, не чекаючи вимог про виявлення і розслідування, забезпечує решту сторін такими даними:

- ім'я та, якщо відомо, адреса й телефон будь-якої особи, котра має інформацію відносно оспорюваних фактів, що на них робить посилання особа чи орган, встановлюючи сутність такої інформації;
- копія чи опис усіх документів, фактів чи матеріальних речей у володінні чи під контролем сторони, які належать до оспорюваних фактів, що на них є посилання в заяві;
- розрахунок усіх категорій збитків, заявлених даною стороною, з можливими перевіркою та зняттям копій (відповідно до п. 34 Правил) документів та інших фактичних матеріалів, на яких базується даний розрахунок, включно з даними про характер і розмір збитків, якщо такі матеріали не є таємною інформацією.

Перевіряється будь-яка угода, за якою страхувальник може нести відповідальність за виконання частини чи всього судового рішення, може відшкодувати збитки чи повернути суму для виконання судового рішення (п. 34 Правил).

Якщо інше не передбачено судом, усі вказані виявлення належить зробити протягом 10 днів після зустрічі сторін відповідно до регламентних норм. Сторона має зробити початкові виявлення, що базуються на відомій їй інформації, та не може відмовитися від цього, посилаючись на те, що вона не довела до кінця своє розслідування, чи що вона оспорює

істотність виявлень протилежної сторони, чи що ця сторона не зробила своїх виявлень.

На додаток до виявлень, що вимагаються в цьому підпункті, сторона повинна репрезентувати іншим сторонам особу, яка може свідчити в суді відповідно до пунктів 7.02, 7.03 і 7.05 Федеральних Правил про докази. У зазначених положеннях є очевидними ознаки принципу диспозитивності, який поки що не привернув до себе увагу в українському законодавстві.

Якщо інше не передбачено судом, то виявлення, зроблене свідком, спеціально найнятим для проведення експертизи або чийм обов'язком є експертна відповідь (за нашим законодавством — експерт, спеціаліст), має супроводжуватися письмовою відповіддю, що підписується таким свідком. Відповідь повинна містити повний виклад усіх думок, дані та іншу інформацію, взяту свідком до уваги під час складання думки, речові докази, використані для підтвердження думки, кваліфікації свідка включно з переліком усіх написаних ним робіт за останні 10 років, нагороди за проведення експертизи і свідчення, перелік решти справ, у яких свідок давав експертні свідчення в суді за останні 4 роки.

Усі ці виявлення треба зробити в строк і в послідовності, що їх визначає за відсутності таких указівок виявлення мають бути зроблені хоча б за 90 днів до дати слухання чи до дати готовності справи до слухання, але якщо свідчення потрібне лише для оспорювання чи спростування свідчення з цього питання іншої сторони, що було зроблено за підпунктом 2 (б) цього пункту, — то протягом 30 днів після надання виявлень іншою стороною. Сторони мають доповнити ці виявлення, якщо це вимагається за нормами, зазначеними в цьому пункті Правил.

2. Досудові виявлення

На додаток до виявлень, установлення яких регламентується в попередніх підпунктах, сторона процесу повинна надати іншим сторонам таку інформацію, враховуючи її значення для свідчення в суді, крім мети виключно звинувачувальної, як-от:

- ім'я, адресу й телефон кожного свідка, окремо вирізняючи тих, кого сторона має намір викликати, і тих, кого сторона викличе в разі виникнення такої необхідності;

- імена свідків, які дадуть показання письмово під присягою; і якщо не стенографічний запис, то копію частини показань стосовно обставин і фактів справи;

- належну ідентифікацію кожного документа чи речового доказу, наявність свідків, які можуть дати пояснення до документальних і речових доказів, указуючи тих, кого сторона має намір викликати і тих, кого вона викличе в разі виникнення такої необхідності.

Якщо інше не передбачено судом, такі виявлення треба зробити не пізніше ніж за 30 днів до початку слухання справи. Протягом наступних 14 днів, якщо іншого не передбачено судом, сторона може подати судові список, що розкриває:

- будь-яке заперечення відносно застосування письмового свідчення під присягою, яку визначає інша сторона;
- будь-яке заперечення та його обґрунтування, що може бути зроблено стосовно допустимості інформації.

Не подані в такий спосіб заперечення, крім заперечень, що вказані у пунктах 4.02 і 4.03 Федеральних Правил про докази, вважатимуться неправомочними, крім випадків, коли буде вказано поважну причину.

Сторона може вимагати ознайомлення, навіть без повідомлення про підстави, із заявами, що стосуються процесу чи предмета розгляду, які були зроблені раніше будь-якою стороною процесу. На прохання особи, яка не є стороною, можна вимагати ознайомлення, також без повідомлення про підстави, із заявами, що стосуються процесу або предмета розгляду, котрі раніше були зроблені лише цією особою. Якщо в проханні відмовлено, особа може вимагати рішення суду з цього питання.

У цьому положенні під раніше зробленою заявою слід розуміти:

- письмову заяву, підписану власноручно чи іншим способом засвідчену особою, яка зробила його за проханням автора заяви;

- стенографічний, механічний, електричний чи інший запис, що є істотним дослівним відтворенням (викладенням) усної заяви особи, яка зробила його і знала про запис.

Сторона може репрезентувати будь-яку особу, ідентифіковану раніше як експерт, чию думку може вислухати суд. Якщо вимагається звіт експерта, то подання не може бути зроблене без нього. Сторона може через письмове опитуван-

ня чи свідчення під присягою розкрити факти чи думку експерта, найнятого іншою стороною під час підготування справи і якого не було викликано до суду в ролі свідка. Це робиться згідно з нормами п. 35 (б) Правил чи за наявності виняткових обставин, через які дана сторона не в силі надати необхідні факти іншим способом.

Якщо результатом ініціативи з боку суду не буде явна несправедливість, то суддя може вимагати:

- щоби сторона, яка заявляє про необхідність судового розслідування, виплатила експертові розумну ціну за витрачений час у відповідь на виявлення, встановлені з допомогою норм цього підпункту;

- щоби сторона, яка вимагає розслідування, компенсувала іншій стороні частину її витрат на отримання інформації та думку експерта.

3. Виявлення на початку проведення судового розслідування

Робиться за клопотанням сторони чи особи, яка вимагає розслідування, за наявності засвідченого повідомлення, про що автор клопотання з власної ініціативи радився чи робив спроби радитися з іншими потерпілими сторонами щодо ухвалення рішення суду без судового розгляду, в разі вказання причини поновлення суду, на якому проводяться розгляд, оцінювання виявлень стосовно допустимості початку судового розслідування. Проте в питаннях, стосовно свідчень під присягою, суд, де отримано такі свідчення, може винести будь-яке рішення про захист сторони чи особи від можливих неприємностей, збентеження чи несправедливих витрат і ускладнень, зокрема такі рішення:

- 1) про непроведення розслідування чи виявлення;
- 2) про проведення розслідування чи виявлення тільки на певних умовах, у тому числі й визначення місця і часу;
- 3) про проведення розслідування способом, відмінним від того, що його обрала сторона, яка вимагає розслідування;
- 4) про неприпустимість розслідування певних питань або про обмеження масштабу і меж питань, що розслідуються;
- 5) про проведення розслідування лише за участю тих осіб, яких було призначено судом;
- 6) про те, що свідчення під присягою після запечатування може відкриватися лише з дозволу суду;

7) про нерозголошення або про розголошення лише чітко визначеним способом торгової таємниці чи іншої конфіденційної інформації;

8) про те, що сторони рівночасно подають до суду певні документи чи інформацію в запечатаних конвертах, що їх можна розкривати лише за рішенням суду.

Якщо в клопотанні щодо ухвалення рішення про попередній судовий захист відмовлено повністю або частково, суд може на справедливих умовах винести рішення про те, що кожна сторона чи особа проводить або дозволяє провести розслідування, крім випадків, коли сторона, уповноважена відповідно до положень даних пунктів чи місцевих норм, за рішенням суду чи за угодою сторін, не може проводити розслідування. Якщо суд за клопотанням для зручності сторін і свідків та в інтересах правосуддя не вирішить інакше, то способи розслідування можуть використовуватися в будь-якій послідовності, і той факт, що сторона проводить розслідування, не впливає на відстрочення розслідування для іншої сторони. Положення п. 37 (а) (4) Правил застосовуються до відшкодування витрат, спричинених клопотанням.

4. Доповнення виявлень і відповідей

Сторона, яка зробила виявлення доказів відповідно до положень підпункту (а) цього пункту чи відповіла згодою на прохання про проведення розслідування з виявленням чи відповіддю, зобов'язується доповнити чи виправити виявлення чи відповідь поданням інформації, що з'явилася після цього, якщо про це є рішення суду, або за таких умов:

1) Сторона зобов'язується доповнювати через певні проміжки часу свої докази, якщо вона дізнається, що деяка раніше виявлена інформація є неповною чи неправильною, і якщо ця додаткова і неправильна інформація стала відома стороні під час розслідування. Що ж до свідчень експерта, від якого вимагається звіт, то цей обов'язок поширюється і на інформацію в звіті, і на інформацію в експертних свідченнях під присягою. Будь-які доповнення та інші зміни до цієї інформації мають бути виявлені до часу встановлення їх стороною відповідно до вимог п. 26 (а) (3) Правил.

2) Сторона зобов'язується своєчасно доповнювати відповідь на питання, на прохання про подання чи на прохання про допуск, якщо сторона дізнається, що її відповідь є непов-

ною чи неправильною, і якщо додаткова інформація не стала відомою іншим сторонам під час розслідування.

Сторони можуть вимагати проведення слідства одним чи кількома способами з наведених нижче:

- свідчення під присягою в письмовій чи усній формі;
- письмове опитування свідків;
- надання документів, речей чи дозволу піти для перевірки на землю чи іншу власність згідно з п. 34 Правил;
- фізична і ментальна перевірка;
- вимога про допуск.

Якщо сторона приховує інформацію, яку можна розкрити відповідно до цих Правил, стверджуючи, що вона привілейована чи не підлягає розкриттю як матеріал під час готування справи, то ця сторона має подати позов і чітко описати характер документів чи інших речей, що приховуються, в такий спосіб, щоб, не розкриваючи самої інформації, дати можливість іншій стороні оцінити її привілейованість чи конфіденційність.

5. Підписання виявлень, вимог про розслідування відповідей і заперечень

Виявлення має бути підписане хоча б одним адвокатом у справі із зазначенням його імені та адреси. За сторону, яку не представлено, виявлення підписує заінтересована особа, вказавши адресу цієї сторони. Підпис адвоката чи сторони засвідчує, що дане виявлення є повним і правильним на час, коли воно було зроблене. Будь-яка вимога про розслідування відповіді чи заперечення, зроблена стороною, яку представляє адвокат, має бути підписана хоча б одним адвокатом у справі його власним ім'ям із зазначенням адреси. За сторону, яку не репрезентовано, таку вимогу підписує особа, яка має на це право, водночас указуючи адресу сторони.

Підпис адвоката чи сторони засвідчує, що вимога, про розслідування відповіді чи заперечення:

- відповідає нормам цього пункту Правил і гарантує від розширення чи зміни вже застосованих положень чинного закону;
- не призначена для нечесної мети, такої як непотрібна затримка чи подорожчання процесу;
- не є невинуватою, дорогою чи стомлювальною;
- для її задоволення є потрібні факти у справі, відповідно

до вже проведеного розслідування щодо суми позову і важливості питань у розгляді.

Якщо вимогу про розслідування відповіді чи заперечення не підписано, то вона не приймається, поки не буде підписано вказівку на похибку сторони, котра подає вимогу про розслідування відповіді чи заперечення, і сторона не може застосовувати ніяких дій щодо них до підписання. У випадках, коли інше не передбачено судом чи місцевими нормами цього акта, всі виявлення мають бути зроблені письмово, підписані, вручені та негайно подані до суду.

Якщо винесено рішення про порушення нормативних принципів цього пункту то суд, за клопотанням чи з власної ініціативи, може накласти на особу, яка винесла рішення, або на сторону, на чию користь проводиться виявлення, подається прохання про розслідування відповіді чи заперечення, або на обидві сторони, санкцію, що може містити вказівку про компенсацію витрат, які стали наслідком порушення, та оплати адвоката.

Пункт 56 Правил регулює питання подання клопотань, які можуть бути дозволені учасникам процесу і диференціюються певним чином.

а) Для позивача

Сторона, яка бажає в судовому порядку отримати відшкодування за позовом, зустрічним або перехресним позовом чи одержати декларативне рішення суду, може будь-коли після 20 днів з моменту початку судочинства чи після задоволення клопотання з боку відповідача про спрощене судочинство, подати клопотання, із забезпечувальними афідевітами¹ чи без них, на користь позивача, про відшкодування у повному обсязі або частини.

б) Для відповідача

Сторона, проти якої вчинено позов, зустрічний чи перехресний позов або від якої хочуть отримати відшкодування в судовому порядку, також може будь-коли подати клопотання із забезпечувальними афідевітами чи без них на користь відповідача, що стосується відшкодування у повному обсязі або його частини.

¹ Affidavit (англ.) — письмове свідчення під присягою.

в) Клопотання та судочинство по ньому

Клопотання подається не пізніше як за 10 днів до моменту, визначеного для слухання справи в суді. Протилежна сторона може від дня слухання справи в суді надати судові свої афідевіти. Судове рішення, що вимагається за клопотанням, вноситься негайно, якщо отримані під час судочинства письмові свідчення, що їх прилучено до матеріалів справи, відповіді на запитання суду, визнані факти чи твердження вкупі з афідевітами, якщо такі є, вказують на недійсність фактів, що мають суттєве значення, і на те, що сторона, яка подає клопотання, має право отримати судовий аналіз завдяки рішенню суду про допустимість доказів, розглядаючи його зміст у площині питання права. Рішення, винесене судом у порядку спрощеного судочинства, є проміжним за характером, і з питання відповідальності може бути ухвалене окремо, незважаючи на те, що питання про суму збитків уже вирішено.

г) Випадки неповного вирішення справи за клопотанням

Якщо судове рішення за клопотанням сторони відповідно до норм цього пункту не ухвалене всіма обставинами справи, або ж вичерпано всі засоби судового захисту і нове судове розслідування є необхідним, суд під час розгляду клопотання, заслуховуючи виступи сторін і вивчаючи надані йому докази, визначає, в разі можливості, які факти істотного характеру не є суперечливими, правомочними та добросовісно викладеними для судового розгляду. Затим суд складає список, в якому точно й чітко визначено факти, що не викликають сумнівів суду, в тому числі й судовий наказ, згідно з яким розмір збитків чи інше право домагання не заперечується, і здійснює подальше судочинство як правомірне. Під час судового розгляду справи факти, встановлені в такий спосіб, вважаються встановленими з погляду допустимості доказів, і судове розслідування ведеться відповідно до встановлених фактів. У цьому ж пункті деталізуються вимоги до матеріалів і документів, які є підставою для підтримки або спростування клопотання, заявленого сторонами процесу.

д) Форма афідевітів. Подальші свідчення

Американські юристи завжди приділяли увагу скрупульозному документуванню обставин, що стосуються виниклих правовідносин, особливо з боку їхньої процесуальної

бездоганності, щоб не виникало претензій стосовно їх недопустимості.

Афідевіти, що підтримують чи спростовують клопотання, оформляються за власним розсудом. У них факти чи свідчення використано як докази, котрі позитивно вказують на те, що особи, які дають свідчення, мають компетентно засвідчити викладені в них факти. Крім того, завірени копії всіх документів чи їх частин, що стосуються афідевітів, скріплюються печаткою або негайно засвідчуються підписом. Суд може дозволити доповнення афідевітів або заперечити їх відповідями чи наступними афідевітами. Коли клопотання про судочинство здійснено так, як указано в цьому пункті, протилежна сторона може не задовольнитися як простими заявами чи запереченнями, так і своїми відповідями під час запитань протилежної сторони або через афідевіти чи в інший спосіб, указаний в цьому пункті, і мусить навести специфічні факти, що вказують на законність клопотання і необхідність його для судового розслідування в інтересах правосуддя. Якщо протилежна сторона не заперечує вищевказаним способом, то рішення, винесене судом у порядку спрощеного судочинства хоч би й не на користь цієї сторони, вважається таким, що ухвалене без порушення її процесуальних прав.

е) Коли афідевіти недоступні

Якщо станеться так, що з афідевітів сторони, яка заперечує клопотання, виразно вбачається, що ця сторона не може, з будь-яких причин, надати судові факти, необхідні для правомірної оцінки її заперечень, то суд може відхилити рішення про спрощене судочинство чи призначити додатковий час для розгляду одержаних афідевітів, чи долучених до матеріалів справи доказів або вже існуючих фактів, а також може дати будь-які інші вказівки, що є правомірними.

є) Недобросовісні афідевіти

Якщо станеться так, що будь-який із поданих відповідно до цього пункту афідевітів складено недобросовісно чи з метою сповільнення судочинства, суд негайно вказує стороні, котра надала такі афідевіти, на необхідність відшкодування суми витрат іншій стороні в зв'язку з поданням афідевітів, включно з оплатою праці аторнея¹, а будь-яка образа сторо-

¹ Attorney (англ.) — повірений представник.

ни чи атторнея може бути розцінена як навмисна з відповідними наслідками щодо відповідальності. Такий спосіб гарантування прав добросовісних сторін у процесі здається досить переконливим для осіб, які нехтують не лише правами інших осіб, а й інтересами правосуддя.

Дотримуючись демократичних принципів правосуддя суд має бути впевненим у тому, що особи, які беруть участь у судовому процесі, спроможні користуватися своїми громадянськими правами, а тому, в разі необхідності, може бути проведена фізична чи психіатрична експертиза особи (п. 35 Правил). Якщо психічний і фізичний стан (у тому числі група крові) особи, яка знаходиться під наглядом, викликає сумніви, то суд, де розглядається справа, може видати наказ стороні зробити фізичну чи психіатричну експертизу, а також зобов'язати особу, яка знаходиться під опікою чи під наглядом сторони, що є учасником процесу, пройти фізичну або психічну експертизу. Наказ може видаватися тільки на підставі обгрунтованого клопотання із зазначенням достатніх для того підстав, чи на підставі повідомлення особи, яку пропонується обстежити, а також стороні у справі. Наказ має встановити час, місце, спосіб, умови і межі експертизи, а також осіб, які її виконають.

На вимогу сторони, якій видано наказ відповідно до положення п. 35 Правил, або особи, що пройшла експертизу, сторона, яка сприяла проведенню експертизи, надає іншій стороні копію детального висновку, оформленого в письмовому вигляді, про висновки експерта, включно з результатами всіх зроблених аналізів, діагнозів і резюме разом із звітом про попередні експертизи того ж стану. Після передання висновку стороні, яка порушила справу про проведення експертизи, надається право одержати від сторони, відносно якої було видано наказ, той же висновок про експертизу і того ж стану, проведену раніше чи пізніше, крім випадку, коли сторона зазначає об'єктивні причини, за через які вона не може подати висновок цієї експертизи.

Суд може на підставі клопотання видати наказ стороні, яка вимагає передати висновки на законних підставах. Якщо експерт не готує чи відмовляється зробити висновок, то суд може вилучити свідчення експерта, запропоновані для розгляду під час судового процесу.

Способом вимагання та одержання висновку чи способом одержання свідчень експерта під присягою сторона, яка пройшла експертизу, зберігає за собою перевагу в питаннях пріоритетності свідчень під час судового провадження у справі стосовно того ж предмета спору чи свідчень, що його стосуються, наданих стороною, яка провела експертизу.

Норми цього пункту застосовуються відносно експертизи, проведеної за угодою сторін, окрім випадків ясно вираженої згоди. Цей пункт не виключає надання висновків експерта або одержання свідчень під присягою експерта з положеннями інших пунктів цих Правил.

Захисним гарантом прав американських громадян та інших осіб під час судового процесу є вимога про допуск доказів (п. 36 Правил).

Сторона може висунути іншій стороні вимогу про допуск (допустимість) її доказів з метою участі лише в судочинстві, ознайомлення з сутністю справи в межах, установлених п. 6 Правил, що на них посилаються у вимозі відносно тверджень чи висновків за фактом чи застосування права до факту, включно з вимогою про достовірність документів. Копії документів подаються разом з вимогою, якщо їх не було залучено чи допущено до розгляду чи зняття копій. Вимогу про допуск не може бути подано до початку терміну, встановленого п. 26 Правил, без судового дозволу чи внесення письмового зауваження сторонами. Будь-який факт, що потребує допуску, викладається у вимозі окремо.

Факт вважається допущеним, якщо впродовж 30 днів після подання вимоги чи протягом іншого терміну, встановленого судом чи письмовою угодою між учасниками процесу, сторона, до якої звернено вимогу, не надасть стороні, яка вимагає допуску, письмової відповіді чи заперечення, підписаних стороною чи її довіреною особою (адвокатом). Якщо подано заперечення, то сторона вказує на причини. Відповідь викладається чітко, детально вказуються причини, через які сторона не може допустити чи відмовити в допуску доказів, що стосуються обставин у справі. Відповідь має повністю задовольняти сутність допуску; якщо на підставі принципу добросовісності вважається, що відповідь чи відмова сторони відповідає вимогам лише частини справи, вона зобов'язана, в межах своїх можливостей, відповісти на решту вимог.

Сторона, яка надає відповідь, не може подати неповну інформацію з причини недопущення чи відмови, якщо вона не повідомить про зроблений нею відповідний запит і про те, що відома й доступна інформація є недостатньою для того, щоби надати стороні право допуску чи відмовити в ньому. Сторона, яка вважає, що факт, на одержання якого потрібен допуск, висуває це питання для судового вирішення, може на цій підставі не заперечувати проти вимоги допуску. Сторона відповідно до положень п. 37 (б) Правил може відмовити чи вказати причини, через які вона не допустить відмови про допуск.

Сторона, яка вимагає допуску доказів, може клопотати про надання судові обгрунтованих відповідей чи заперечень. Якщо суд не визнає заперечення справедливими, він може видати наказ про надання негативної відповіді. Якщо суд під час судового розгляду справи виявить, що відповідь суперечить вимогам цього пункту, він може видати наказ як про допуск до справи, так і про надання відповіді з поправками. Суд може замість наказів визначити, що кінцеву постанову щодо вимоги буде зроблено на попередній нараді суду чи протягом терміну, визначеного до початку судового розгляду. Положення п. 37 (а) (4) Правил застосовуються при відшкодуванні витрат, що виникають із поданням клопотання.

Будь-яка справа, допущена до розгляду згідно з даним пунктом, є остаточно встановленою в розумінні допустимості доказової бази, якщо суд на підставі клопотання не дозволить відкликати чи внести поправки у допуск. Відповідно до положень п. 16 Правил, що регулює порядок внесення поправок до попередніх наказів, суд може дозволити відкликати чи внести поправки, якщо виклад сутності справи сприятиме здійсненню правосуддя, а сторона, яка отримала допуск, зможе переконати суд, що відкликання чи поправка не зашкодять стороні, яка звернулася до суду з позовом. Допуск, зроблений стороною згідно з положеннями цього пункту, застосовується лише з метою поліпшення судочинства у справі та не може застосовуватися з іншою метою або щодо інших справ.

Дії судового розпорядника з метою дотримання та захисту прав осіб, які беруть участь у судовому процесі, також регламентуються Правилами (п. 53).

Суд, який розглядає справу, може призначити спеціального судового розпорядника у справі. Термін «судовий розпорядник», за змістом цієї норми, виконує повноваження аудитора, незалежного експерта чи експерта-консультанта суду. Розмір оплати судового розпорядника встановлюється судом і покладається на сторони або сплачується з якихось фондів чи з коштів, що надходять від сплати судового мита від ціни позову. Ці накопичення знаходяться за рішенням суду в розпорядженні суду.

Передача справи судовому розпорядникові є винятком, а не правилом. Справи, що розглядаються за участю присяжних, попередньо передаються судовому розпорядникові для підготування лише тоді, коли спірне питання належить до категорії тяжковирішуваних. Справи, що розглядаються без участі присяжних, крім справ про розрахунки й відрахування за завдану шкоду, передаються на розгляд судового розпорядника лише за виняткових умов. За згодою сторін, мирового суддю може бути призначено на роль спеціального судового розпорядника без дотримання положень цього пункту.

Повноваження судового розпорядника є досить широкими. Наказ про передачу справи на розгляд судового розпорядника може визначити або заперечити повноваження судового розпорядника, а також містити вказівки про надання звіту лише щодо деяких питань, виконання певних дій, прийняття доказів чи надання звіту лише щодо доказів. Наказ може встановити місце і час початку чи завершення слухань і передачі звіту судовому розпорядникові.

Відповідно до вказівок чи обмежень, зазначивши їх у тексті наказу, судовий розпорядник виконує повноваження з управління всім перебігом судочинства на кожному судовому слуханні. У присутності судового розпорядника відбувається також виконання всіх дій і вжиття заходів, необхідних для ефективного виконання обов'язків згідно з наказом.

Судовий розпорядник може вимагати надання всіх доказів у всіх спірних питаннях, перелічених у наказі про передачу справи на розгляд судового розпорядника, включно з вимогою надання всіх записів, паперів, посвідчень (письмових свідчень) чи будь-яких інших документів, що можуть бути досліджені під час розгляду справи судом.

Судовий розпорядник може винести рішення щодо питання допустимості свідчень на роль доказів, якщо інше не вказано в наказі про передачу, а також має право привести свідка до присяги та опитати його, викликати сторони на судовий процес і опитати їх під присягою. Якщо сторона дає такі свідчення, то судовий розпорядник вносить їх до протоколу.

У разі видання наказу про передання справи на розгляд судовому розпорядникові, секретар суду надає йому копію вказаного наказу. Якщо інше не передбачено наказом, судовий розпорядник, одержавши копію наказу, встановлює час і місце першої зустрічі сторін чи їх представників (адвокатів). Обов'язком судового розпорядника є також нагляд за тим, щоб справа розглядалась належним чином. Зустріч сторін за його наказом має відбуватися протягом 20 днів після дати вручення наказу про передачу справи, про що також повідомляються сторони чи їх представники.

Кожна сторона може на підставі повідомлення іншій стороні чи судовому розпорядникові клопотати перед судом про видання наказу з вимогою прискорити процес судочинства. За нез'явлення сторони в указаний час і в указаному місці судовий розпорядник може запропонувати розглянути справу в односторонньому порядку або за власним розсудом відкласти розгляд справи до наступного дня, сповістивши при цьому відсутню сторону про відстрочення.

Якщо на розгляді в судового розпорядника знаходяться бухгалтерські справи, він може вказати форму надання бухгалтерського балансу, а також вимагати в кожному окремому випадку надання підведеного балансу в ролі доказу, що засвідчується державним бухгалтером. На підставі відхилення стороною якихось пунктів заперечення або на підставі вказівок про недосконалість форми підведеного балансу судовий розпорядник може вимагати іншої форми підведення балансу, розрахунків чи окремих його пунктів, що їх передбачається потвердити на усному чи письмовому опитуванні сторін за матеріалами бухгалтерської справи чи якимось іншим способом, що його вкаже судовий розпорядник.

Судовий розпорядник готує звіт щодо питань, зазначених у наказі про передачу справи, та в разі необхідності встановлює фактичні обставини справи і робить висновки щодо питань права. Судовий розпорядник здає звіт до архіву

суду і сповіщає про це сторони. Якщо інше не передбачено в наказі про передачу справи на розгляд судовому розпорядникові, то в справах, що розглядаються без участі присяжних, судовий розпорядник здає разом із звітом копію та оригінал протоколів судочинства і доказів. Якщо наказ про передачу не вказує на інше, судовий розпорядник надає кожній стороні копію такого звіту.

Щодо справ, що розглядаються без участі присяжних, суд приймає звіт судового розпорядника про встановлення фактичних обставин справи за умови, що вони не містять жодної похибки. Протягом 10 днів після повідомлення про здачу звіту до архіву суду кожна сторона може подати іншій стороні письмове заперечення. Заява про порушення справи на підставі звіту чи заперечення подається у вигляді клопотання чи повідомлення відповідно до п. 6 (г) Правил. По закінченні слухання у справі суд може прийняти чи видозмінити звіт, а також відхилити його повністю або частково, прийняти подальші докази чи повернути для повторного розгляду.

У справі, що розглядається за участю присяжних, судовий розпорядник не здає звіту про надані докази. Висновки судового розпорядника щодо поданих йому спірних питань допустимі як докази у справі та можуть бути зараховані колегією присяжних. Указаний звіт подається згідно з постановою суду про заперечення стосовно питання права, що можуть бути зроблені відносно звіту.

Звіт судового розпорядника зменшує юридичну силу судового процесу, навіть якщо сторони не згодні передавати справу на його розгляд. Але якщо сторони домовляться, що встановлені судовим розпорядником фактичні обставини є остаточними, то надалі можуть розглядатися лише питання права, що виникають зі звіту. До здачі звіту судовий розпорядник може надати проект усім сторонам, чекаючи на обговорення з метою одержання пропозицій.

Дія цього пункту поширюється на мирового суддю лише в тому разі, коли наказ про передачу справи мировому судді позитивно вказує, що передачу проведено на підставі цього пункту.

З метою належного і своєчасного проведення процесу Правила передбачають можливість затримання особи або накладення арешту на майно. Нормативний порядок таких

дій викладено в п. 64 Правил. На початку чи під час розгляду справи судом усі засоби судового захисту із застосуванням затримання особи чи накладання арешту на майно з метою забезпечення виконання остаточного рішення суду, яке буде прийнято, є правомірними, якщо це відбувається за обставин і засобами, що вказані в законах штату, де здійснюється правосуддя, і відповідають вимогам, передбаченим нормами аналізованих Правил:

1) будь-який закон США визначає рамки та межі свого застосування;

2) справа, в якій використовується один із наведених засобів судового захисту, відкривається і проводиться в судовому порядку, або, якщо її передано із суду штату, проводиться після її передачі відповідно до норм цього пункту.

Правомірними засобами судового захисту є арешт, узяття під варту, накладання арешту на майно боржника у третьої особи, повернення власникові рухомого майна та інші відповідні чи еквівалентні засоби судового захисту, до яких український правник у сфері цивільного законодавства не звик.

Судові заборони регулюються п. 65 Правил.

Жодна судова заборона не може бути виданою без повідомлення протилежної сторони (відповідача), що відповідає змістові принципів диспозитивності й рівноправності сторін у судовому процесі.

Перед або після початку слухання заяви про надання попередньої судової заборони суд може дати розпорядження про поєднання розгляду справи за сутністю та заслуховування заяви (звернення). Навіть за відсутності розпорядження про таке поєднання будь-який доказ, що виник із звернення до суду в зв'язку з накладенням судової заборони та був би прийнятний під час розгляду справи за сутністю стає частиною письмового провадження у справі, не потребуючи повторення під час судового розслідування. Ця норма тлумачиться й використовується в такий спосіб, аби зберегти всі права сторін, що їх вони могли б мати під час слухання справи у суді присяжних.

Заборонний наказ суду у здійсненні тимчасової дії може бути задоволено без письмового чи усного повідомлення відповідача або його представника (адвоката чи аторнея) держави, якщо тільки:

1) чітко встановлено в афідевіті чи в обґрунтованій претензії, що безпосередні й невідшкодовані збитки та витрати надійдуть до апелянта ще до того, як буде вислухано заперечення відповідача або його адвоката чи аторнея держави;

2) адвокат апелянта повідомить судові про похибки, допущені з поданням повідомлення, які потверджують обставини про те, що повідомлення не є обґрунтованим.

Кожен заборонний наказ тимчасового характеру фіксується й контролюється через зазначення часу його видання і дати припинення. Він додається до матеріалів справи в офісі судового секретаря та вноситься до письмового провадження у справі. У ньому визначають збитки, а також причину, через яку наказ було винесено без повідомлення або з повідомленням, термін дії якого закінчується у вказаний судом час у межах 10 днів. Причини мають бути внесені до письмового провадження у справі. Якщо заборонний наказ тимчасового характеру задовольняється без повідомлення, клопотання про попереднє припинення судочинства слід подати для слухання в суді якнайшвидше. Воно матиме перевагу над іншими матеріалами справи, крім матеріалів такого ж характеру, але поданих раніше. Коли клопотання надходить до суду, сторона, яка порушила судову заборону тимчасового характеру, здійснює процесуальні дії за заявою про тимчасову судову заборону; якщо ж сторона так не робить, суд анулює заборонний наказ тимчасового характеру.

Наказ про обмеження прав чи представницька судова заборона можуть бути видані тільки для надання апелянтові забезпечення в розмірі суми, визначеної судом, для відшкодування витрат і збитків, що можуть бути завдані та яких може зазнати будь-яка зі сторін, що потрапить під вплив неправомірних дій чи обмежень. Ніякі види забезпечень не можуть стягуватися з держави США, її службовців і міністерств. Положення п. 65.1 застосовуються до зобов'язань чи поручительств відповідно до цього пункту.

Кожне з розпоряджень суду, що обмежує права, та кожне розпорядження заборонного характеру криє в собі причини його видання і повинно викладати їх, термінологічно точно описувати істотні деталі, але не у вигляді довідок про претензії чи інших документів, а в діях, у яких сторона обмежується, і пов'язаних лише зі сторонами, що беруть участь у справі, їхніми службовцями, довіреними особами, наймани-

ми робітниками та адвокатами і тими особами, котрі беруть у справі активну участь.

Гарантіями забезпечення захисту позовних вимог є норми, що регулюють можливість реагування з допомогою суду на осіб, які не належним чином розпорядилися дорученням або недбало поставилися до можливих зобов'язань щодо управління майном будь-якої зі сторін, що сперечаються.

Щоразу, коли пункти цих Правил і Правил Військово-морського міністерства про провадження позовів щодо морських справ вимагають або дозволяють надання застави стороною, а заставу надано у формі зобов'язання чи поручительства з одним чи більше поручниками, кожен поручник підкоряється юрисдикції суду та остаточно призначає судового службовця на роль довіреного у справах поручництва, з допомогою якого виконуються всі документи, що стосуються відповідальності поручника за зобов'язанням чи порукою. Відповідальність поручника може бути здійсненою за клопотанням, без учинення позову з самостійною вимогою, щоб не викликати судового процесу з цих питань.

Клопотання і повідомлення про клопотання за вказівкою суду можуть бути виконані службовцем суду, який негайно відправляє поштою копії поручникам, якщо відомі їх адреси (п. 65 Правил).

Справи за позовами, стосовно яких було призначено розпорядника майна, можуть бути припинені тільки за розпорядженням суду. Практика управління майном з боку розпорядників чи інших компетентних осіб відповідає практиці судів США і не суперечить положенням цих Правил. Решта випадків, що виникають із особливостей судових справ, де є необхідним призначення розпорядника чи проваджуваних проти розпорядника, регулюються нормами п. 66 Правил.

Отримання доказів під час підготовки справи до слухання

Письмові свідчення під присягою до подання позову є дуже важливою процесуальною дією, що забезпечує право громадянина на неупереджений і чесний суд. Порядок їх одержання регулюється п. 27 Правил.

Особа, яка бажає надати свідченням у цивільній справі силу доказу, а також підсудний будь-якому судові Сполучених Штатів за скоєння кримінального правопорушення мають право подати заяву, належно завірену, до окружного суду Сполучених Штатів за місцем проживання відповідача. Заява має бути поданою від імені заявника і містити:

1) вказівки на те, що заявник має намір виступати стороною у справі, що є підсудною федеральному судові Сполучених Штатів, але на даний момент не може подати їх особисто чи якимось іншим способом;

2) предмет передбачуваного позову і зміст позовних вимог заявника;

3) факти, що їх заявник прагне встановити з допомогою свідчень, і підстави, за якими заявник бажає надати їм силу доказів;

4) імена чи опис осіб, проти яких заявник має намір виступати в суді, а також їхні адреси, якщо вони йому відомі;

5) імена та адреси осіб, яких слід опитати, і зміст відомостей, що їх заявник сподівається отримати від кожного.

Заява має містити і прохання про дозвіл заявникові одержати письмові свідчення під присягою від осіб, зазначених у заяві, з метою надати їм силу доказів у суді, до юрисдикції якого належить розгляд позовних вимог заявника.

Заявник повинен надіслати повідомлення та копію заяви кожній особі, що вказана в заяві як відповідач. Повідомлення має містити відомості про те, що заявник звернеться до суду за вказаним у ньому місцем і часом та з дозволу, згаданого в заяві. Повідомлення слід надіслати за 20 днів до початку слухання справи, як у межах, так і поза межами федерального судового округу чи штату, в порядку, що регулює виклики до суду. Якщо подібне повідомлення не можна надіслати належним чином комусь із відповідачів, зазначених у заяві, то суд може видати наказ, який доводиться до відома через друковані засоби масової інформації або в інший спосіб. Суд також призначає особам, котрих не повідомили в установленому порядку, адвоката, який репрезентуватиме їх у суді територіальної юрисдикції. Якщо вони не будуть репрезентовані в якийсь інший спосіб, суд проведе перехресне опитування цих осіб. Якщо хтось із відповідачів є неповнолітнім або недієздатним, застосовуються норми п. 17 (в) Правил, що регулюють ці особливості.

Якщо суд вважає, що фіксація показань свідків може сприяти здійсненню правосуддя, він видає наказ, у якому називає чи описує осіб, свідчення яких, надані під присягою, можуть бути враховані, або визначає предмет опитування. У наказі також повідомляється, в якій формі (письмовій чи усній) має бути зафіксовано свідчення під присягою. Свідчення можуть бути одержані відповідно до положень даних пунктів.

З метою застосування цих правил для фіксації письмових свідчень під присягою, звернення до будь-якого іншого суду, куди передбачається подати позов, надалі вважатиметься зверненням до суду, куди було подано заяву про одержання свідчень.

Якщо письмові свідчення під присягою прийнято відповідно до Правил або вони приймаються як докази, ці дані свідчення можуть використовуватись у вчиненні до окружного суду Сполучених Штатів будь-якого позову стосовно того самого питання.

Американське процесуальне законодавство порівняно з українським має ще одну суттєву відмінність. Воно надає право певному колу осіб, які не є суддями, приймати під присягою свідчення від осіб, пояснення яких можуть бути доказами в суді. Вказані Правила визначають цих осіб, вод-

ночас покладаючи на них відповідні цим правам обов'язки. Такі дії відбуваються на стадії досудового підготування до слухання справи в суді та мають суттєві практичні наслідки, а саме: значно економлять професійний час судді, обумовлюючи цим більш кваліфікований з його боку розгляд справи. Але варто пам'ятати, що такі особи діють за дорученням суду, а не інших органів державної влади.

Особи, уповноважені приймати письмові свідчення під присягою, їхні права та обов'язки, що стосуються цих дій, вказані у п. 28 Правил.

1. У межах території Сполучених Штатів

У межах території Сполучених Штатів або території, що знаходиться під юрисдикцією Сполучених Штатів, письмові свідчення під присягою приймаються посадовою особою, уповноваженою на це законом Сполучених Штатів чи законом місця, де проводилося опитування. Приведення особи до присяги уповноваженою особою, про яку йде мова в тексті аналізованої норми, є часткою судочинства, тому ця особа, яка може й не бути службовцем суду, за законом виконує функції представника правосуддя.

Письмові свідчення під присягою може також приймати особа, призначена судом, який розглядає справу. Особа, призначена в такий спосіб, має повноваження приводити до присяги свідків, які дають свідчення.

2. На території іноземних держав

Письмові свідчення осіб, залучених судом до складу суб'єктів, які є джерелом доказової бази, можуть бути отримані в іноземній державі відповідно до:

- договорів чи конвенцій, ратифікованих США;
- судового доручення, ухваленого суддею;
- повідомлення особи, яка знаходиться в місці проведення опитування та уповноважена приводити до присяги особу, котра дає свідчення (до присяги може приводити лише американський громадянин). Опитування може проводитись як за законами Сполучених Штатів, так і за законами країни, де воно приймалося особою, уповноваженою на те судом. Особа, призначена в такий спосіб, має право приводити до присяги та приймати свідчення.

Судове доручення особі чи іноземному суду або якийсь інший документ, що його заміняє, видається відповідно до

заяви й повідомлення на умовах, які відповідають принципові законності й справедливості.

Надання судових повноважень особі чи іноземному суду обумовлюється прийнятою раніше практикою і доцільністю для здійснення правосуддя. Обидва види судових доручень видаються в належних випадках. Повідомлення або судове доручення особі чи іноземному суду може визначити особа, уповноважена приймати письмові свідчення під присягою через зазначення імені чи посади. Судове доручення може бути заадресовано так: «Компетентним органам (назва країни)».

Коли судове доручення чи інший документ, що його заміняє, використовується відповідно до договору чи конвенції, то вони оформлюються згідно з положеннями цього договору чи конвенції. Докази, одержані на підставі судового доручення, не вилучаються, крім випадків, коли:

- вони не є дослівним переказом свідчень, уже отриманих у суді США;
- свідчення було прийнято під присягою від громадян у США;
- існують якісь протиріччя з вимогами про надання письмових свідчень під присягою Сполучених Штатів.

Норми цих Правил указують на випадки, коли свідчення може бути не прийнято, якщо дію на їх одержання вчинив суб'єкт, котрий може бути заінтересованим у справі. Особа не може приймати письмових свідчень, якщо вона є родичем, найманим працівником, представником чи адвокатом якоїсь із сторін, робітником чи найманим працівником такого представника чи адвоката, а також матеріально заінтересованою в завершенні справи. Питання, пов'язані з внесенням зауважень відносно порядку надання доказів, регулюються п. 29 Правил. Якщо судом не передбачено інше, сторони можуть шляхом письмових зауважень:

1) зазначити умови, за якими письмові свідчення під присягою можуть прийматися будь-якою особою, будь-коли та будь-де, на підставі іншого повідомлення та в будь-якому порядку. Якщо свідчення прийнято в такий спосіб, то вони можуть використовуватися як інші докази, але не основні;

2) змінити процедурний порядок надання доказів, окрім тієї його частини, завдяки якій устанавлюється більший термін отримання тих доказів, що вказано в пунктах 33, 34 і 36 Правил.

Якщо ці вимоги є перешкодою для дотримання строків, встановлених для надання доказів, розгляду клопотання, слухання справи в суді, то їх можна вносити лише з дозволу суду.

Особливо скрупульозно регламентується порядок надання свідчень на основі усного опитування (п. 30 Правил), позаяк ступінь їхньої можливої деформації в разі спроби вірогідного наближення до істини є значним. Сторона може отримати свідчення будь-якої особи, в тому числі й свідчення сторони, здобуті усним опитуванням осіб без дозволу на те суду, крім випадків, указаних нижче. А втім, такі свідчення можуть лише спонукати до початку позовного процесу, а вірогідними доказами вони будуть після potwierдження в суді. Прибуття свідка до суду може бути забезпечене спрямуванням наказу про виклик до суду відповідно до нормативних положень, визначених у п. 45 Правил.

Сторона має отримати дозвіл суду, наданий тією мірою, якою він відповідає принципам, викладеним у п. 26 Правил. Дозвіл суду потрібен у випадках, зазначених у тексті п. 30 Правил, а саме:

а) якщо особа, яку необхідно опитати, знаходиться у в'язниці;

б) за відсутності письмової домовленості сторін;

в) якщо надані свідчення вважатимуться результатом, що переважатиме 10 свідчень, одержаних позивачем, відповідачем або третьою особою, яка виступає на стороні відповідача, відповідно до положень п. 31 Правил;

г) коли виникла необхідність знов опитати особу, яка вже дала свідчення з тих самих обставин чи фактів;

д) коли сторона має намір отримати аргументовані показання свідків з обставин, що досліджуються до початку строку, встановленого п. 26 Правил. Виняток становлять випадки, коли повідомлення містить інформацію (підтверджену фактами) про те, що особа має намір залишити Сполучені Штати і стане недосяжною для отримання показань, якщо її не опитати до вказаного моменту. Звісно, за останньої умови додаткового дозволу від суду не потрібно, і такий допит може бути здійснений за звичайним повідомленням, але з посиланням у його тексті на вказані обставини, що гарантує ініціаторів від можливого звинувачення у зловживанні правом.

Сторона, яка хоче отримати свідчення якоїсь особи шляхом усного опитування, має надіслати відповідне повідом-

лення в письмовій формі кожній зі сторін процесу із зазначенням: часу й місця одержання свідчень; імен та адрес осіб, яких належить опитати, якщо вони відомі. Якщо ж імена даних осіб невідомі, треба надати загальний опис для встановлення особистості особи чи визначення класу або групи, до якої ця особа належить. Коли повістка про з'явлення до суду з наданням доказів вручається особі, яку треба опитати, то вказівка про залучення матеріалів, зазначених у повістці, додається до повідомлення. Сторона, яка отримує показання свідків, зазначає в повідомленні форму і спосіб запису свідчень. Якщо суд не вирішить інакше, свідчення може бути записане з допомогою звукових, звуковізуальних чи стенографічних засобів. Витрати, пов'язані з записом свідчень, несе сторона, яка їх отримує. Будь-яка інша сторона має право докласти зусиль до розповсюдження запису свідчень, за винятком тих, що зроблені стенографічними засобами.

За попереднім повідомленням особи, яка дає свідчення, та інших сторін судового процесу сторона може визначити іншу форму запису свідчень на додаток до форми, що вже вказана особою, яка отримує ці свідчення. Додатковий запис проводиться за рахунок даної сторони, якщо суд не вирішить інакше.

Опитування і перехресне опитування свідків може проводитися згідно з положеннями Федеральних Правил про докази, за винятком пунктів 1.03 і 6.15 цих Правил. Посадова особа, яка приймає показання свідків, приводить цих свідків до присяги чи урочистої заяви, а також особисто чи з допомогою особи, яка діє під її керівництвом та за її присутності, записує показання свідків. Свідчення приймаються з допомогою стенографічних та інших засобів запису, дозволених цим пунктом. Усі зауваження щодо кваліфікації посадової особи, яка приймає свідчення, способів прийняття наданих доказів, поведінки сторін тощо приймаються посадовою особою разом із записуванням свідчень; опитування і прийняття свідчень проводиться з урахуванням усіх зауважень. Замість участі в усному опитуванні сторони можуть подати питання в письмовій формі та в запечатаному конверті стороні, яка отримує свідчення, а вона, у свою чергу, передає ці свідчення посадовій особі, яка показує їх свідкові та записує повний звіт відповідей.

Усі заперечення стосовно поданих доказів під час прийняття свідчень викладаються чітко за формою, яка не є оспорюваною. Сторона може дати вказівку свідкові, який дає показання на її прохання, не відповідати на заперечення, якщо це необхідно для збереження привілею, на внесення обмеження на докази, визначені судом чи ті, про які йдеться у поданому клопотанні.

Виданням наказу або на підставі прийнятих у даній місцевості норм судочинства суд може обмежити термін, наданий для проведення опитування. За необхідності суд надає додатковий час для проведення опитування свідків. Дане положення не повинно суперечити положенням цього пункту Правил щодо нормального ведення збору доказів, і діє лише у винятковій ситуації за необхідністю. Якщо суд вважає, що одна із сторін заважає чи затримує проведення опитування свідків, він може накласти на цю особу санкцію, що містить відповідні витрати й суми для виплати адвокатові, який був задіяний у справі та згаяв час через навмисну затримку стороною судового процесу.

У будь-який момент під час прийняття свідчень, за клопотанням сторони чи свідка, який дає показання, або при установленні факту про те, що опитування проводиться недобросовісно чи має місце несправедливий тиск, роздратування, збентеження свідка чи сторони, суд, що провадить справу, або суд округу, де приймаються свідчення свідків, надає наказ посадовій особі, яка проводить опитування, про негайне припинення прийняття свідчень. Суд також може обмежити обсяг і спосіб прийняття свідчень відповідно до положень п. 26 (в) Правил. Якщо наказ зупиняє проведення опитування, то його продовження може відбуватися лише після відповідного наказу федерального окружного суду, в якому розглядається справа. На вимогу заперечувальної сторони чи свідка, який дає показання, прийняття свідчень припиняється на строк, необхідний для подання заяви з проханням про судовий наказ.

За клопотанням однієї із сторін чи свідка, який дає показання про перегляд оригіналу чи копії запису свідчень, цьому свідкові надається 30 днів після повідомлення посадовою особою про наявність оригіналу чи копії запису. В разі будь-яких змін у формі чи в змісті свідчень особа, яка їх дає, має підписати заяву з викладом усіх змін і причин, за якими

свідок уніс ці зміни. Посадова особа вказує в документі, продиктованому підпунктом (е) (1) п. 30 Правил, на необхідність перегляду свідчень і залучення будь-яких змін, унесених свідком, який дає показання протягом наданого терміну. На цих положеннях варто зупинитися детальніше.

Посадова особа засвідчує документ про те, що свідок був належним чином приведений до присяги, а письмові свідчення під присягою є точним записом показань, даних свідком. Дане засвідчення оформлюється в письмовій формі та додається до запису свідчень. Якщо інше не передбачено судом, посадова особа запечатує свідчення в конверт чи в пакет із зазначеною на звороті назвою справи, яка позначається: «письмові показання під присягою (ім'я свідка)». Посадова особа повинна негайно зареєструвати вказані документи в суді, де розглядається справа, або відправити їх довірчій особі (адвокату), яка підготувала переклад чи оригінал запису. Адвокат, у свою чергу, має забезпечити захист документів від знищення, псування чи втрати. Документи і предмети, подані для перевірки під час опитування свідка, реєструються за вимогою сторони, з метою встановлення їхньої автентичності, дійсності і додаються до свідчень. Сторони можуть перевірити і зробити копії даних документів і предметів, за винятком випадків, коли особа, яка надає матеріал, бажає зберегти інкогніто свідків заради їхньої безпеки. З цією метою вона може:

а) запропонувати провести перевірку для встановлення оригінального підпису і прилучення до свідчень копій, які згодом виступатимуть як оригінал, якщо особа надасть кожній зі сторін однакові можливості для звірення копій з оригіналом документів;

б) запропонувати провести перевірку для встановлення автентичності оригіналів документів і предметів, після надання кожній із сторін можливості перевірити і зробити копію матеріалу.

Кожна сторона може клопотати щодо видання наказу про залучення оригіналу та його повернення разом із свідченнями до суду, очікуючи на остаточну постанову суду щодо цього питання. Сторона, яка одержала свідчення, надає термінове повідомлення про їх реєстрацію в суді решті сторін у справі. Посадова особа зберігає стенографічний запис усіх свідчень або копію запису, одержаних іншим способом

(якщо суд не вирішить інакше чи якщо сторони не домовляться про інше). За відповідну оплату, встановлену державою, посадова особа надає копію запису свідчень будь-якій стороні чи особі, яка свідчила на судовому засіданні.

Важливою процесуальною гарантією прав громадян, які звернулися до суду за захистом своїх прав чи інтересів, є норми впливу на суб'єктів, які не виконують розпоряджень суду, визначених у судовій повістці, у тому числі й про своєчасне прибуття до суду.

Якщо сторона, яка відправляє повідомлення про одержання свідчень щодо своєї позиції, вказала на готовність слухати справу, але не з'являється до суду для участі в розгляді справи, а протилежна сторона з'являється особисто або через посередника відповідно до повідомлення, суд може дати наказ стороні, яка відправляла повідомлення, відшкодувати відповідні витрати як іншій стороні, так і її довірєній особі (адвокатові), включно з відповідним гонораром.

Якщо сторона, яка повідомляє про одержання свідчень, не надсилає судової повістки про виклик свідка, а свідок унаслідок цього не з'являється для надання показань, і якщо інша сторона з'являється особисто або через адвоката, вважаючи, що свідчення буде одержано, суд може дати наказ стороні, яка надсилає повідомлення, відшкодувати витрати як іншій стороні, так і її адвокату, включно з гонораром. Такі положення доречно було б упровадити і в українському процесуальному законодавстві. З одного боку, це забезпечувало б реалізацію прав добросовісного учасника судового процесу, а з іншого — дисциплінувало б ту сторону, яка гальмує судовий процес.

З метою забезпечення інтересів учасників процесу Правила регламентують порядок надання свідчень через письмове опитування (п. 31). Цей порядок переформулюється з порядком проведення усного опитування (п. 30) і проявляється таким чином:

1. Сторона може провести опитування будь-якої особи чи сторони з допомогою письмового засобу. Опитування проводиться без дозволу суду, за винятком випадків, передбачених підпунктом 2 цього пункту. З'явлення опитуваного може бути забезпечене надсиланням повістки про виклик до суду відповідно до положень п. 45 Правил.

2. Сторона має отримати дозвіл суду тією мірою, якою

він відповідає положенням, викладеним у п. 26 Правил, і за умов, зазначених у п. 30 цих Правил, що їх уже було проаналізовано під час розгляду порядку надання свідчень на основі усного опитування.

3. Сторона, яка бажає одержати свідчення через письмове опитування, повинна надати кожній зі сторін докладний перелік запитань для опитування разом із повідомленням, у якому зазначаються:

- ім'я та адреса особи, котру слід опитати, якщо вони відомі. Якщо імена даних осіб невідомі, необхідно надати загальний опис для встановлення особистості особи чи визначення класу чи групи, до яких вони належать;

- ім'я, посада та адреса посадової особи, яка приймає свідчення. Свідчення на підставі письмового опитування може бути одержано в громадській чи приватній корпорації, товаристві, асоціації або урядовій установі згідно з положеннями п. 30 (Б) (6) Правил.

Сторона, яка заявляє про проведення письмового опитування, може клопотати перед судом про видання наказу відповідно до п. 37 (А) Правил з урахуванням будь-яких заперечень чи нездатності сторони відповісти на поставлені запитання.

Сторона, якій було поставлено запитання, надає копії відповідей та заперечень, якщо такі існують, протягом 30 днів після отримання запитань. Суд може скоротити чи продовжити термін, а в разі відсутності такого наказу з боку суду сторони можуть установити цей термін самі — письмовою угодою відповідно до положень п. 29 Правил.

Дозвіл на додаткове опитування надається відповідно до положень п. 26 (б) (2) Правил. Без дозволу суду чи письмових зауважень письмове опитування не проводиться до початку терміну, установленого п. 26 (є) Правил.

Якщо сторони не домовляться про інше, письмові свідчення під присягою приймаються посадовою особою чи особою, яка уповноважена на це відповідно до положень п. 28 Правил. Письмові свідчення починаються з запису вказівок, зроблених посадовою особою, що містять такі пункти:

- а) ім'я посадової особи та її робоча адреса;
- б) дата, час і місце прийняття письмових свідчень під присягою;
- в) ім'я особи, яка надає письмові свідчення під присягою;

г) проведення присяги чи урочиста заява особи, яка надає письмові свідчення під присягою;

д) посвідчення особистостей всіх присутніх під час надання свідчень.

Якщо письмові свідчення записано не стенографічним, а іншим способом, посадова особа під час записування на кожний бік магнітної плівки повторює положення пунктів а), в). Опис зовнішності, особливих прикмет чи дій осіб, які дають свідчення, або їхніх довірених осіб не повинні спотворюватися відеокамерою чи звукозаписним приладом. Наприкінці надання свідчень посадова особа зазначає, що виклад показань закінчено, і робить зауваження, внесені адвокатом відносно збереження копії чи оригіналу, або щодо інших фактів, що мають відношення до справи.

Повідомлення свідка, який дає письмові показання під присягою, може супроводжуватися клопотанням, зробленим із дотриманням вимог п. 34 Правил про залучення до справи документів і матеріальних предметів у разі одержання письмових свідчень під присягою. Порядок, описаний у п. 34, застосовується й до клопотання.

Сторони можуть забезпечити прибуття свідків під час розгляду справи судовим виконавцем через видання і вручення повісток відповідно до п. 45 Правил. У разі нез'явлення свідка без поважних причин чи ненадання доказів свідок може бути покараним за неповагу до суду згідно з пунктами 37 і 45 Правил.

У повідомленні та в повістці про виклик до суду сторона, що є особою, яка дає письмові свідчення під присягою, може вказати назву громадської чи приватної корпорації, товариства, асоціації чи урядового закладу з детальним описом предмета, стосовно якого потрібне опитування. У даному разі названа організація призначає одну чи кількох посадових осіб, директорів, правлячих агентів та інших осіб, які дають згоду виступити в ролі свідка від імені даної організації. Організація також може кожній з цих осіб викласти предмет, стосовно якого вони виступатимуть у ролі свідків. Повістка про виклик до суду має сповістити організацію, яка виступає стороною, про її обов'язок провести подібне призначення. Особи, призначені в такий спосіб, повинні виступити в ролі свідка у відомій чи доступній у розумних межах для цієї організації справі. Це правило не заважає отриманню письмо-

вих свідчень під присягою під час провадження з інших справ, що врегульовано іншими нормами Правил.

Сторони можуть внести письмові зауваження, а суд — видати наказ на підставі поданого клопотання; відтак письмові свідчення під присягою можна одержати телефоном чи з допомогою іншого дистанційного електронного пристрою. Свідчення, отримані в такий спосіб, вважаються прийнятими в окрузі територіальної юрисдикції суду, який розглядає справу, і на місці, де свідок відповідає на запитання.

Упродовж 14 днів після повідомлення чи подання письмових запитань сторона може застосувати перехресне опитування щодо інших сторін. Протягом 7 днів проведення перехресного опитування сторона може передати запитання зворотно проведеного прямого (головного) опитування решті сторін. Упродовж 7 днів після пропозиції цих запитань сторона може провести зворотнє перехресне опитування решти сторін. Суд може за вказаними ним підставами продовжити чи скоротити строк.

Копії повідомлення і проведених опитувань надаються стороною, яка отримала свідчення, посадовій особі, яка на підставі повідомлення повинна розпочати справу відповідно до положень п. 30 (в), (д) і (є) Правил про одержання свідчень шляхом письмового опитування і скласти, засвідчити, залучити чи відправити їх поштою разом з копією повідомлення та свідчень, отриманих посадовою особою. Якщо свідчення залучаються до справи, то сторона, яка отримує їх, має негайно повідомити про це кожному зі сторін (диспозитивність).

Згідно з концепцією досліджуваних Правил американські юристи вважають, що письмове досудове опитування сторін є гарантією забезпечення прав громадян, які стали учасниками процесу. Таке правило знайшло відображення в п. 33 цих Правил. Кожна сторона може, без дозволу суду чи письмових зауважень іншій стороні, дати письмову відповідь на запитання, кількість яких не перевищує 25 включно з усіма окремими підпунктами.

Якщо відповідачем є громадська чи приватна корпорація, товариство, асоціація чи урядові установи, то письмову відповідь може дати будь-яка посадова особа чи довірена особа (адвокат) у межах її компетенції. Указана посадова особа надає будь-яку інформацію, доступну стороні-відповідачеві.

Повноту цієї інформації, а також її допустимість у статусі доказу, визначає сторона, яка вимагає таку інформацію, або суд під час готування справи до судового процесуального розгляду.

На кожне запитання дається окремо відповідь у письмовій формі та під присягою. У разі заперечення проти даної відповіді сторона, яка висуває заперечення, повинна вказати їхню причину і відповісти на запитання. Відповіді підписуються особою, яка їх дає. Заперечення підписуються адвокатом, який їх висуває. Усі обґрунтування для заперечень відносно письмового опитування докладно вказуються і мають бути поданими своєчасно у визначений строк. Обґрунтування, не вказані у своєчасно поданому запереченні, беруться до уваги лише в тому разі, коли суд, через нездатність сторони надати заперечення, звільняє її від вказаної передумови з наведенням достатніх на те підстав.

Запитання письмового опитування можуть стосуватися будь-яких справ, що розглядаються відповідно до п. 26 (б) (1) Правил. Відповіді можуть використовуватися згідно з положеннями Федеральних Правил про докази. Щодо запитання, яке є правильним в інших аспектах, не обов'язково висувати заперечення лише тому, що відповідь на нього містить думку чи твердження відносно факту чи застосування права до факту. Суд може видати наказ про те, що подібне запитання не потребує відповіді до моменту закінчення подання необхідних свідчень, попередньої наради суду чи якогось іншого, пізнішого строку.

Відповідальність за об'єктивне з'ясування відповіді на запитання з допомогою ділових записів сторони, результатів огляду, перевірки чи експертизи даних записів, включно з їх збірками, виписки чи стислим викладом, а також доступність установлення відповідей лежить однаковою мірою на обох сторонах. Відповідь вважається задовільною, якщо вона перелічує записи, на підставі яких її можна з'ясувати, та які надають можливість стороні відповідача оглянути, перевірити чи провести експертизу цих записів, а також зробити копії, виписки чи стислий виклад. Перелік має містити досить детальний опис, який дозволить сторонам визначити місцезнаходження чи встановити автентичність записів, з яких може бути вилучено відповіді.

З погляду гарантій прав громадян цікавими є положення п. 34 «Надання документів і предметів, а також вхід на тери-

торію земельної власності для проведення експертизи чи з якоюсь іншою метою». Будь-яка сторона може висунути вимоги, що стосуються вказаних питань, і домагатись їх належного виконання.

Сторона, яка передає на розгляд вимогу, згідно з нормами цього пункту може клопотати про видання наказу відповідно до п. 37(а) (с) з урахуванням усіх заперечень чи будь-якої іншої неспроможності відповісти на вимоги в цілому або частково чи неспроможності дозволити проведення експертизи на вимогу сторони. Сторона, яка подає документи на розгляд, має подати їх у такому вигляді, в якому вони зазвичай знаходяться під час виконання службових обов'язків, а також систематизувати їх за розділами чи пунктами вимоги.

Сторона, до якої звернено вимогу, повинна надати письмову відповідь протягом 30 днів від дня подання вимоги. Суд може скоротити чи збільшити строк для готування відповіді. За відсутності відповідного наказу суду про встановлення строку сторони самі домовляються про це в письмовій формі відповідно до п. 29 Правил. Відповідь має містити, з урахуванням усіх пунктів і розділів, дозвіл на проведення експертизи та виконання відповідних дій, зазначених у вимозі, якщо немає заперечень, а якщо такі існують, слід навести їхні причини. Якщо заперечення подано до частини пункту чи розділу, вказана частина має бути визначена, а експертиза проводиться відповідно до інших частин.

Завдяки цим нормам можна надати можливість або дозволити стороні, яка висуває вимоги, чи особі, яка діє від імені сторони, провести експертизу і зробити копію будь-якого з указаних документів — літературних творів, малюнків, графіків, креслень, фотографій, фонограм чи якихось інших збірок, з яких можна почерпнути інформацію, а також з допомогою будь-яких засобів, призначених для проведення експертизи, провести необхідну підготовчу роботу — зробити копії, перевірити чи відібрати зразки матеріальних предметів, із яких складають чи які містять відомості, перелічені в п. 25(б) Правил і які знаходяться у володінні, зберіганні та розпорядженні сторони, до котрої ці вимоги висуваються.

Усі питання щодо дозволу ввійти на вказану земельну власність чи якусь іншу територію, що знаходиться у володінні, користуванні чи розпорядженні сторони, якій висунуто вимоги, з метою проведення експертизи, вимірювання зе-

мельної ділянки, фотографування, перевірки чи зняття проби з власності чи іншого вказаного об'єкта, а також проведення дослідів на ній, регулюються в межах, дозволених п. 26 (б) Правил.

Указані вимоги викладаються у вигляді окремих пунктів чи розділів. Пункти, що їх належить перевірити, описуються з відповідними подробицями до кожного окремого пункту. Вимога має вказувати час і спосіб проведення експертизи, а також виконання необхідних дій. Вимога не може висуватися до початку терміну, встановленого п. 26 (г), без дозволу на те суду чи внесення сторонами письмових зауважень.

Від осіб, які не є стороною, у процесі можуть вимагати надання документів і предметів або передання їх на розгляд згідно з положеннями п. 45 Правил. Ігнорування вимог суду може стати лихом для правової держави, тому автори досліджуваних Правил саме з метою гарантії прав громадян, які звернулися за захистом до суду, встановили правила поведінки суду в разі ненадання відомостей чи несприяння збиранню відомостей у справі (п. 37 Правил).

Сторона на підставі відповідного повідомлення, що надсилається іншій стороні та всім особам, згаданим у повідомленні, може клопотати про видання судового наказу, що забезпечував би надання чи збирання відомостей. Клопотання про видання такого наказу подається до окружного суду, де проводиться судочинство, а клопотання про видання наказу, спрямованого проти третьої особи, яка не є стороною, подається до того суду, на території юрисдикції якого мешкає ця особа чи передбачається провести розслідування.

Якщо сторона не надає відомостей, що їх вимагає п. 26 (а), то протилежна сторона може клопотати про надання відомостей і застосування відповідних санкцій. Клопотання повинно містити твердження заявника про добросовісне повідомлення або про його спробу сповістити іншу сторону, яка не надала свідчень, надати ці свідчення до судового розгляду справи. Якщо свідок, який дає свідчення під присягою, не відповідає на поставлені відповідно до пунктів 30 і 31 цих Правил запитання, або організація не призначає посадову особу згідно з положеннями п. 30 чи п. 31, або сторона не відповідає на запитання відповідно до п. 33, або якщо сторона не відповідає на вимогу про проведення експертизи згідно з п. 34 чи не дозволяє її провести, то сторона, яка збирає ві-

домості, може клопотати про видання наказу, який забезпечував би надання відповіді, призначення посадової особи чи наказу про проведення експертизи. У клопотанні має стверджуватися, що його подавець сповістив чи намагався сповістити особу чи сторону, які не надають відомостей, про подання інформації чи матеріалу без попередньої допомоги з боку суду. Під час одержання свідчень під присягою (усних чи письмових) особа, яка подає запитання на розгляд, може закінчити чи відкласти проведення опитування до видачі наказу. Ухиляння чи неповне надання відомостей або відповідей розглядається як ненадання відомостей чи відповідей, з наступною відповідальністю за неповагу до суду.

Якщо клопотання прийнято до розгляду, або в разі подання чи збирання потрібних відомостей після розгляду клопотання, суд, після надання можливості вислухати сторону, повинен вимагати від сторони чи особи, яка свідчить під присягою та чия поведінка стала причиною клопотання, або від адвоката, який консультував сторону з цього приводу, відшкодування подавцеві відповідних витрат, що виникли під час заявлення обґрунтованого клопотання, включно з гонораром адвоката. Виняток становлять випадки, коли суд вирішить, що клопотання було розглянуто без попередніх спроб подавця одержати відомості без судового розгляду, чи без заперечення сторони про повідомлення відомостей чи відповідей, або заперечення було обґрунтованим, або за інших обставин, коли виплата витрат є неправомірною.

У разі відхилення клопотання суд може видати будь-який охоронний судовий наказ, установлений п. 26 (в) Правил. Суд також після надання заперечень вислуховує сторону, вимагає від подавця чи його адвоката або від обох відшкодування витрат стороні, яка давала свідчення, включно з виплатою адвокатів, якщо суд не вирішить, що подане клопотання було достатньо обґрунтоване чи за інших обставин відшкодування витрат є несправедливим. Якщо клопотання прийнято до розгляду частково, а решту його відхилено, суд може видати наказ (охоронний судовий наказ) із внесенням його до судового провадження згідно з п. 26 (б) Правил. Суд також може після подання клопотання вислухати сторону, справедливо розподілити виплату судових витрат. У разі, коли особа, яка свідчить, не приймає присяги або не відповідає на запитання після видання наказу окружного суду, де прий-

маються свідчення, відмова від надання свідчень може також розцінюватися як неповага до суду.

Якщо сторону, посадову особу, директора, керівного агента сторони чи особи викликано, відповідно до пунктів 30 чи 31 цих Правил, для надання свідчень від імені сторони, яка не підкоряється наказові про надання чи збирання відомостей, суд, що чинить судочинство, може видати такі акти:

а) наказ про те, що предмети, стосовно яких було видано наказ, чи якісь указані в наказі факти приймаються з метою їх установлення під час судового розгляду відповідно до заяви сторони, яка отримує наказ;

б) наказ, що примушує сторону дати згоду чи заперечити проти вимог чи заперечень у справі. Наказ також може заборонити вказаній стороні надати зазначені предмети як речовий доказ;

в) наказ про:

- визнання тих чи тих змагальних паперів, повністю або частково як таких, що втратили юридичну силу;
- констатацію факту припинення судочинства у справі до виконання наказу;
- відхилення позову, як процесуально непідготовленого чи безпідставного, чи припинення, із зазначених причин, судочинства повністю або частково;
- прийняття за мотивами нез'явлення судового рішення проти сторони, яка не підкорилася попередньому викликові до суду.

Замість деяких із вищезазначених наказів чи як доповнення до них суд вимагає від сторони, яка не виконала наказу, або від її юридичного представника відшкодування відповідних витрат, у тому числі й гонорару адвоката, якщо суд не вирішить, що непокора була обгрунтованою чи за інших обставин виплата витрат буде неправомірною.

Стороні, яка безпідставно приховує потрібні за п. 26 відомості, не дозволяється використовувати докази в суді під час слухань або на підставі клопотання когось із свідків чи використання цих відомостей. У цьому якраз і знаходить відображення реалізація принципу диспозитивності. Виняток становлять випадки, коли ненадання відомостей не спричиняє тяжких наслідків. На додаток чи замість даної санкції, за клопотанням чи після надання можливості вислухати сторони суд може накласти інші відповідні санкції. На додаток до

відшкодування відповідних витрат, у тому числі й гонорару адвоката, що стали наслідком непокори, санкції можуть крити в собі будь-який із позовів, зазначених у нормах даного пункту, які також можуть містити відомості для суду присяжних про приховування інформації.

Якщо сторона не визнає автентичності документа, речового доказу чи якогось іншого предмета, як це вимагається в п. 36 Правил, і якщо сторона, яка вимагає їх визнання, зрештою доводить автентичність документів чи предмета, вона може подати клопотання до суду про видання наказу з вимогою відшкодувати даній стороні відповідні витрати, що викликані необхідністю доведення допустимості таких доказів, включно з гонораром адвоката. З цього приводу суд видає наказ, якщо не вважає, що:

а) вимоги викликають заперечення відповідно до дозвільних умов, зазначених у п. 36 (а);

б) визнання не мають великого значення;

в) сторона мала правові підстави вважати, що має перевагу у справі;

г) були інші достатні причини для невизнання.

Якщо сторона, посадова особа, директор, представник сторони, уповноважені відповідно до пунктів 30 чи 31 (а) дати свідчення від імені особи, не з'являються, після відповідного попередження, до посадової особи, яка приймає свідчення; не дають відповіді чи заперечення на письмове опитування сторони (п. 33) після відповідного повідомлення про проведення опитування; не надають письмової відповіді на вимогу письмової експертизи (п. 34) після відповідного повідомлення, то суд, який проводить розгляд справи, на підставі клопотання може видати відповідні обґрунтовані накази, а також порушити проти цих осіб будь-яку справу, вказану в підпунктах а), б), в) даного пункту.

Будь-яке клопотання, що наводить невиконані умови даного пункту, повинно містити повідомлення про те, що подавець добросовісно сповістив чи намагався сповістити сторону, яка не надає необхідних відомостей чи вимог про одержання вказаних відомостей без судового розгляду. Замість наказів чи на додаток до них суд вимагає від цієї сторони чи від її адвоката відшкодувати відповідні збитки разом із гонораром адвоката, що виникли через невиконання відповідних вимог, якщо суд не вирішить, що такі дії сторони були до-

статньо обґрунтованими, чи за інших обставин, коли відшкодування збитків не є неправомірним.

Невиконання дій, описаних у даному підпункті, не можна виправдати на підставі того, що збирання відомостей може викликати заперечення, хіба що коли сторона, яка не виконує вимог про надання відомостей, подала клопотання про видання охоронного судового наказу згідно з п. 26 (в) Правил.

Якщо сторона чи її адвокат не беруть участі відповідно до принципу добросовісності в розробленні та передачі на огляд наданих відомостей, що їх вимагає пункт 26 (є), суд, після надання стороні можливості висловитися, може вимагати від даної сторони чи її адвоката відшкодувати будь-якій іншій стороні відповідні витрати включно з гонораром адвоката, що виникли через нез'явлення.

Норми п. 32 Правил регулюють порядок використання свідчень у судовому провадженні.

Свідчення можуть використовуватися повністю або частково під час судового розгляду чи в процесі розгляду клопотання, а також під час проміжного розгляду відповідно до норм про докази. Використовуються вони так, начебто свідок був присутнім і свідчив особисто. Вказані свідчення можуть використовуватися проти сторони, що була присутня чи представлена під час отримання свідчень чи повідомлень згідно з будь-яким із наступних положень. Будь-які свідчення можуть бути використані кожною стороною з метою спростування або підтвердження показань свідка чи з будь-якою іншою метою, що її допускають Федеральні Правила про докази. Використовуються показання сторони чи особи, яка на момент їх надання була посадовою особою, директором приватної асоціації, керівним агентом чи особою, призначеною відповідно до пунктів 30 (б) (6) чи 31 (а) цих Правил, для отримання свідчень від імені публічної чи приватної корпорації, товариства, асоціації чи урядового закладу, які є стороною у справі та можуть використовуватися іншою стороною, проти якої приймаються ці свідчення;

Свідчення можуть використовуватися повністю або частково будь-якою стороною з будь-якою метою, якщо суд не вважає, що:

- а) свідок помер;
- б) свідок перебуває на відстані більше, ніж 100 миль від місце знаходження суду або проведення останнім слухання

у справі; або ж свідок знаходиться за межами території Сполучених Штатів, окрім випадків, коли виявляється, що відсутності свідка сприяла сторона, яка запропонувала отримати свідчення:

в) свідок не в змозі з'явитися чи надати свідчення через похилий вік, хворобу, фізичні чи психічні вади, тюремне ув'язнення;

г) сторона, яка пропонує свідчення, не спромоглася забезпечити явку свідка за судовою повісткою;

д) за клопотанням чи за повідомленням про наявність виняткових обставин бажано дозволити використати свідчення в інтересах правосуддя і поставитися з належною увагою до важливості поданих свідчень в усній формі на відкритому судовому засіданні.

Свідчення, отримані без дозволу суду на підставі повідомлення, відповідно до норм п. 30 (а) (2) в) не використовуються проти сторони, яка довела свою неспроможність, хоч і доклала зусиль, одержати адвоката для її репрезентування під час прийняття свідчень. Свідчення також не використовуються проти сторони, котра отримала повідомлення менше як за 11 днів і подала клопотання про видання відповідно до п. 26(в) (2), охоронного судового наказу, в якому міститься вимога не приймати свідчення зовсім або приймати в інший час і в іншому місці. Таке клопотання має розглядатися під час одержання свідчень, щоби забезпечити принцип диспозитивності.

Якщо як докази стороною запропоновано розглядати тільки якусь частину письмових свідчень під присягою, інша сторона може вимагати від цієї сторони будь-яку іншу частину, яку слід вважати такою в ім'я справедливості. Кожна сторона може подати будь-яку іншу частину цих свідчень. Заміна сторін на підставі п. 25 Правил не впливає на право попереднього використання одержаних письмових свідчень під присягою. І тоді, коли позов учинено до будь-якого суду Сполучених Штатів чи окремого штату, а також є інша справа щодо того ж предмета, в якій беруть участь ті самі сторони чи їхні представники або їх наступники у правах на майно, то всі письмові свідчення під присягою або ті, що законно прийняті й належним чином долучені до попередньої судової справи можуть бути використані в іншій судовій справі так, начебто їх було отримано під час розгляду цієї справи.

Письмові свідчення під присягою також можуть використуватися згідно з Федеральними Правилами про докази.

Якщо суд не вирішить інакше, сторона, яка пропонує одержати свідчення відповідно до положень цього пункту, може оформити їх стенографічно або в іншій формі. Якщо свідчення оформлені не стенографічно, сторона надає судові ще й копію цієї частини свідчень. На вимогу будь-якої сторони у справі, що розглядається судом присяжних, свідчення, запропоновані не з метою обвинувачення, подаються не в стенографічній, а в іншій формі, якщо суд із поважних причин не вирішить інакше.

Норми цього пункту Правил указують суду на поведінку для подолання наслідків помилок і неточностей, допущених у свідченнях. Усі помилки й неточності, допущені в повідомленні про одержання свідчень, залишаються без змін за умови, якщо в найкоротший строк стороні, яка подала таке повідомлення, не буде надано письмових заперечень.

Заперечення щодо приймання свідчень з огляду на відхилення посадової особи, яка мала їх приймати, беруться до уваги, якщо їх подано до початку приймання свідчень або перед тим, як стає відомо про акт відхилення посадової особи. Заперечення стосовно правоспроможності свідка надавати свідчення чи відношення до справи, автентичності чи правочинності проведеного опитування беруться до уваги, якщо їх не було подано до моменту чи під час одержання свідчень. Заперечення не беруться до уваги, якщо підстави на їх надання відхиляються на час представлення.

Помилки й неточності, допущені під час усного опитування у вигляді приймання свідчень, форми поставлених запитань і відповідей на них, проголошеної присяги чи урочистої заяви, поведінки сторін і т. ін., що можуть бути виправлені, відхилені чи усунені, беруться до уваги, якщо відповідні заперечення не подано під час одержання свідчень.

Заперечення стосовно форми письмових запитань, що про них ідеться в п. 31 Правил, беруться до уваги за умови подання їх у письмовій формі в межах строку, встановленого для подання зустрічних запитань, а також протягом п'яти днів після подання останніх посвідчених запитань.

Помилки й неточності, припущені під час проведення опитування та підготування свідчень для їх підписання, запечатування в конверті, внесення позначок на звороті конвер-

та, напрямку, долучення до справи чи інших дій, вчинених посадовою особою згідно з нормами п. 30, беруться до уваги, якщо своєчасно не подано клопотання про вилучення свідчень чи якоїсь частини їх після встановлення таких недоліків.

Важливе значення для забезпечення прав громадян на максимально повне надання судові доказів для задоволення їх вимог є регулювання порядку роботи з офіційними документами, про що йдеться в нормах п. 44 Правил.

1. Посвідчення документа на території Сполучених Штатів

Офіційний документ, що знаходиться на території Сполучених Штатів, чи якусь його частину можна подати як доказ шляхом офіційного видання чи зняття копії, засвідченої посадовою особою чи її заступником із доданням посвідчення про те, що оригінал документа знаходиться на зберіганні в цієї посадової особи. Посвідчення може бути видане суддею федерального судового округу чи адміністративно-територіальної одиниці штату, де зберігається документ, і засвідчене печаткою суду; державним чиновником, який має посадову печатку і офіційні обов'язки в межах адміністративно-територіального округу, де зберігається документ, що засвідчується установою цієї посадової особи.

2. Посвідчення документа на території іноземної держави

Офіційний документ, що знаходиться на території іноземної держави, чи якусь його частину можна використати як доказ шляхом його офіційного видання чи зняття копії, засвідченої уповноваженою на те особою з доданням остаточного посвідчення щодо автентичності підпису та офіційної посади, що її обіймає особа, котра засвідчувала документ, чи будь-яка іноземна посадова особа, чиє посвідчення щодо автентичності підписів та офіційної посади стосується до вказаної посади чи знаходиться в причинному зв'язку з нею.

Остаточне посвідчення документа може бути зроблене секретарем посольства, дипломатичним представництвом, генеральним консулом, віце-консулом чи консульським агентом Сполучених Штатів, а також дипломатичним або консульським службовцем іноземної держави, призначеним чи акредитованим у Сполучених Штатах.

Якщо всім сторонам було надано можливість пересвідчитися в автентичності документа, суд може на достатніх підставах:

- прийняти завірену копію без остаточного посвідчення;
- дозволити використовувати як докази іноземні офіційні документи у вигляді засвідченого стислого викладу їх змісту без остаточного посвідчення.

Остаточне посвідчення не є обов'язковим, якщо документ чи посвідчення вважаються затвердженими на основі договору чи конвенції, укладених між Сполученими Штатами та іноземною державою, в якій знаходиться офіційний документ. Про відсутність документів або необхідних свідчень у них, що підлягало посвідченню згідно з положеннями вказаних підпунктів 1) і 2) цього пункту Правил, подається письмова заява, в якій вказується на те, що після ретельних пошуків встановлено відсутність інформаційних свідчень чи записів необхідного змісту або й самих документів, на що вказувалось у заяві про їх пошук і посвідчення. Заява такого змісту приймається судом як доказ відсутності подібних записів чи інформативних свідчень у досліджуваних документах або самих документів. Даний пункт не виключає доведення з допомогою офіційного документа чи запису, а також відсутність відомостей у запису іншими законними способами доведення.

Дуже важливою дією суду є встановлення у справі наявності й сутності норм іноземного права (п. 44).

Сторона, яка має намір порушити справу з застосуванням іноземного права, повідомляє іншу сторону поданням відповідних змагальних наперів чи іншого відповідного письмового повідомлення. Суд щодо встановлення у справі наявності й сутності іноземного права може розглянути будь-який матеріал, у тому числі й свідчення, незалежно від того, чи надані вони стороною і чи прийнятні відповідно до норм Федеральних Правил про докази. Постанова суду розглядається як остаточний документ у питаннях права, про що йшла мова у цьому пункті, тобто вирішує питання, пов'язані з можливістю застосування норм іноземного права до тих правовідносин, що виникли на території США між суб'єктами суперечок, але які мають інтереси для захисту котрих необхідно застосовувати правові регулятори інших держав. Це відбувається в умовах, коли американське законодавство не передбачає, порівняно з нормами Конституції України, застосування норм міжнародного права вкупі з нормами національного законодавства.

Початок судового засідання та його проведення

Форми проведення судового процесу, що їх допускають норми Правил, є гарантією прав громадян на вибір судової установи і форми судочинства, цьому надано достатньо уваги в нормах, що аналізуються в цій главі. Але механізмам, пов'язаних з повідомленнями сторін про початок і умови судового слухання, забезпеченості прав громадян на цій стадії процесу і забезпеченості інтересів правосуддя, уваги приділяється ще більше. Тонкошам, щодо умов повідомлення, повісток, викликів і залучення до процесу сторін і свідків, доставляння документів і речових доказів присвячено майже половину норм цих Правил, що безпосередньо стосуються перебігу судового процесу. Пункт 39 Правил запроваджує такі форми процесу з допомогою класифікації категорій справ: вирізняються справи, що підсудні суду присяжних, і справи, що підсудні суду першої інстанції в одноособовому складі.

А) Справи, підсудні суду присяжних

Якщо згідно з п. 38 Правил виникає потреба розгляду позову з участю присяжних, учинений позов заноситься до списку справ, що підлягають слуханню судом присяжних. Судочинство з таких справ проводиться з участю присяжних, за винятком випадків, коли:

1. Сторони чи їх адвокати у справі дадуть згоду на розгляд справи в суді без участі присяжних через внесення письмових зауважень із наступним переданням до судового архіву або через внесення їх на відкритому судовому засі-

данні з подальшим занотуванням у протоколі судового засідання;

2. Суд із власної ініціативи чи на підставі клопотання встановить, що право на розгляд справи судом присяжних не передбачено Конституцією чи законами Сполучених Штатів.

Б) Справи, підсудні суду першої інстанції в одноособовому складі

Справи, що не потребують розгляду з участю присяжних відповідно до п. 38 Правил, розглядаються судом першої інстанції, але не зважаючи на те, що сторона не вимагала розгляду справи з участю присяжних, суд може на основі клопотання видати наказ про розгляд судом присяжних всієї справи чи її частини.

В) Консультативна Колегія Присяжних та судочинство за угодою сторін

Стосовно до всіх позовів, непідсудних судові присяжних, суд на підставі клопотання чи за власної ініціативи може розглянути справу з участю Консультативної колегії присяжних. За винятком позовів проти Сполучених Штатів, де відповідно до законів Сполучених Штатів справи розглядаються без участі Консультативної колегії присяжних, суд може за згодою сторін видати наказ про розгляд справи з участю присяжних, чиє рішення має таку саму силу, як і рішення суду присяжних за правом.

Передавання справ у судочинстві проходить згідно з положеннями п. 40 Правил. Окружні суди, відповідно до встановленого механізму про внесення позову до списку справ, що підлягають слуханню, передають справу суду першої інстанції на розгляд:

- 1) без вимоги про це з боку сторони за її ініціативою;
- 2) за вимогою про це з боку сторони, яка повідомлена іншою стороною;
- 3) за інших обставин, що суд визнає їх достатньо обґрунтованими.

Перевага у вирішенні зазначених питань надається позовам, внесеним до списку на підставі законів Сполучених Штатів.

Порядок припинення судом справи, щодо якої вже закінчено досуду підготовку, відрегульовано нормами п. 41 Правил.

А) Припинення справи за угодою сторін чи за клопотанням позивача

1. Припинення справи позивачем; припинення справи на підставі зауваження

На підставі положень пунктів 23 (д) і 66 відповідних Правил справу може бути припинено без відповідного наказу суду: поданням повідомлення про припинення справи будь-коли до моменту подання відповіді чи клопотання про винесення рішення в порядку спрощеного (сумарного) судочинства незалежно від того, котрий зі згаданих документів буде надано вперше; внесенням зауваження про припинення справи, підписаного сторонами, які з'явилися до суду.

Якщо інше не передбачено в повідомленні чи зауваженні про припинення справи, вона припиняється зі збереженням за позивачем права в майбутньому вчинити позов на тих самих підставах. Винятком є випадок, коли повідомлення про припинення справи має силу судового рішення за сутністю на час подання його позивачем, який одного разу вже припиняв у якомусь із судів Сполучених Штатів чи окремого штату справу, що містила ті самі позовні вимоги.

2. Припинення справи за наказом суду

Окрім положень підпункту 1 даного пункту, справа не припиняється за вимогою позивача, крім наказу суду та на підставі постанов і умов, які суд вважає потрібними. Якщо відповідач надає відповідні вимоги до моменту подання позивачем клопотання про припинення справи, то справа не припиняється навіть тоді, коли проти цього заперечує позивач, якщо зустрічну вимогу не можна виокремити в окреме провадження до винесення судового рішення за сутністю. Якщо інше не передбачено в наказі, справа відповідно до даного підпункту припиняється зі збереженням за позивачем права вчинити в майбутньому позов на тих самих підставах.

Б) Припинення справи без угоди сторін чи клопотання позивача

Правові наслідки. Якщо позивач не підтримує звинувачення або порушує правила даного підпункту чи наказу суду, то відповідач може клопотати про припинення справи чи відхилення позовних вимог проти нього. Якщо наказ суду не передбачає іншого, припинення на підставі цього підпункту чи на інших підставах має силу рішення суду за сутністю

справи, крім припинення з причин невідсудності, неналежної відсудності чи приєднання сторони. Але це відбувається за згодою співвідповідача відповідно до норм п. 18 Правил.

Положення цього пункту застосовуються до відхилень якихось зустрічних вимог, зустрічного позову чи вимоги третьої сторони. Справа з клопотання позивача згідно з підпунктом 1 (А) цього пункту припиняється до надання відповідних змагальних документів, або, в разі відсутності таких, до надання документів під час судочинства чи слухання.

Якщо позивач, який одного разу вже припинив справу у будь-якому з судів, учиняє позов на тих самих підставах проти того самого відповідача, суд може видати наказ про сплату сум попередньому позову, а також може зупинити провадження у справі, доки позивач не виконає наказу.

Поєднання позовів і роздільне судочинство регулюються положеннями п. 42 Правил.

У разі, коли позови стосовно того самого питання факту чи права знаходяться на розгляді в суді, суд може видати наказ про спільне слухання чи розгляд окремих чи всіх суперечливих питань, зазначених у позові, а також наказ щодо початку процедури судочинства щодо них, аби уникнути зайвих витрат при здійсненні правосуддя.

З метою сприяння здійсненню правосуддя чи уникненню шкоди, або якщо роздільне судочинство сприятиме швидкому й вигідному вирішенню спору, суд може видати наказ про роздільний розгляд позову, зустрічного позову, вимоги третьої сторони чи будь-якої окремої справи, а також про розгляд якихось позовів, зустрічних позовів, зустрічних вимог, вимог третіх сторін чи справ, що були породжені цими позовами й вимогами. Право вимагати розгляду справи з участю присяжних зберігається на підставі проголошеної Сьомої поправки до Конституції чи законів Сполучених Штатів.

Важливою процесуальною дією в суді є заміна сторін (п. 25). Підставами для таких дій можуть бути:

а) Смерть

Якщо сторона помирає, а позов цим не анулюється, суд може призначити заміну сторони. Клопотання про заміну може бути зроблене однією зі сторін, спадкоємцем чи представником померлої сторони, і разом із повідомленням про слухання повинно бути вручене сторонам згідно з п. 5 та

особам, які не є сторонами, відповідно до п. 4 в будь-якому судовому окрузі. Клопотання про заміну має бути зроблене впродовж 90 днів від дня констатування факту смерті, бо в іншому разі суд може припинити справу. Після смерті одного чи більше позивачів, одного чи більше відповідачів, якщо спірне право залишається чинним відносно інших учасників, групи позивачів чи відповідачів, така справа не припиняється.

б) Некомпетентність (неспроможність)

Якщо сторона стає некомпетентною (не має процесуальної компетенції на участь у судовому провадженні), суд за клопотанням, поданим у тому числі і відповідно до підпункту (а) даного пункту, може дозволити продовження процесу за участю представника сторони.

в) Передача права

У разі передачі права процес може тривати відносно початкової сторони, якщо суд за її клопотанням вкаже на особу, до якої перейшло право, для заміни сторони чи для приєднання до сторони. Подання клопотання має бути зроблено відповідно до підпункту (а) даного пункту.

Цей самий пункт регулює питання заміни публічної посадової особи в разі смерті чи втрати фізичною особою своєї посади, завдяки якій вона була змушена брати участь у процесі. Якщо публічна посадова особа, яка є стороною у справі, під час процесу помирає, йде у відставку чи в інший спосіб залишає свою посаду, то процес не припиняється, а її спадкоємець автоматично стає стороною. Надалі справа провадиться від імені нової особи. Можлива помилка в імені, що не впливає на істотні права сторін, до уваги не береться. Рішення про заміну може набрати чинності будь-коли — воно на заміну не впливає.

Публічна посадова особа, яка вступає в процес замість вибулої посадової особи і перебирає на себе відповідальність за представництво інтересів заінтересованої сторони, може бути представлена як належна сторона шляхом зазначення посади, яку вона обіймає, але суд може вимагати і оприлюднення імені посадової особи, яка виконала цю заміну.

Правила регулюють також питання заміни судді у випадках, коли виникають перешкоди для подальшого ведення справи, тобто коли постає питання про нездатність судді

(п. 63 Правил), але порядок вирішення цих питань чимось особливим, порівняно з процедурою в Україні, не відрізняється.

Якщо судовий розгляд чи слухання вже було почато, а суддя не має повноважень брати участь у процесуальних діях суду, будь-який інший суддя може взяти участь у здійсненні правосуддя після певного, необхідного, безпосереднього ознайомлення з матеріалами підготовленої справи і переконання, що його участь у процесі судочинства може бути здійснена без шкоди для сторін. На судових слуханнях чи розслідуваннях, що проводяться без участі суду присяжних, суддя, який прийняв справу після заміни попереднього судді, викликає повторно на прохання сторони свідка, чії показання були автентичними чи суперечними, за умови, що свідок зможе виконати це без зайвого обтяження.

До гарантій процесуальних прав громадян необхідно віднести процедуру роботи суду з переданими справами. Ці правила належать до цивільних справ, переданих в окружні суди США із судів штатів, і регламентують судову процедуру після передання.

Повторне дослідження не проводиться, якщо суд не вирішить інакше. У переданій справі, де відповідача не було вислухано, відповідач заслуховується чи подає інші види захисту чи заперечень, що приймаються судом згідно з цими правилами протягом 20 днів після отримання розписки про одержання копії початкової заяви, в якій містилася вимога про судовий захист порушеного права, або протягом 20 днів після вручення повістки про виклик до суду, або протягом 5 днів після звернення з клопотанням про перенесення справи незалежно від тривалості періоду. Якщо час для передавання всіх необхідних матеріалів справи минув, сторона, яка має право на розгляд справи з участю суду присяжних відповідно до норм п. 38 Правил, діє згідно з положеннями цього пункту, якщо цю вимогу сторони задоволено протягом 10 днів після подання клопотання про перенесення, якщо сторона є позивачем або, якщо не є позивачем, у межах 10 днів після вручення повідомлення про подання клопотання.

Сторона, яка до передачі справи висунула вимогу про те, щоб стати в судовому розслідуванні перед судом присяжних відповідно до законів штату, але не вимагає цього повторно після перенесення, втрачає право бути вислуханою судом

присяжних. Якщо закони штату вже застосовувались у суді, звідки чомусь було перенесено справу, то для сторін немає необхідності здійснювати вимогу про участь присяжних у судовому розслідуванні. Суд може зробити таке розпорядження за власним волевиявленням і, ясна річ, на прохання будь-якої зі сторін. Відсутність вимоги від сторони, щодо якої в усіх інших ситуаціях не зроблено винятку, означає відмову цієї сторони від суду з участю присяжних.

Правила дуже ретельно регламентують входження в процес.

Після своєчасного клопотання будь-яка особа може вступити в процес без спеціального дозволу суду, якщо:

- закони США надають безумовне право особі втручатися в судовий процес у такий спосіб;
- заявник оспорує право стосовно власності чи дії щодо нього і ці питання є предметом судового розгляду;
- заявник знаходиться в такій ситуації, що хід процесу може заважати йому захищати своє право, за умови, що його право не представлене адекватно існуючими сторонами судового процесу.

Передбачено порядок входження в процес із дозволу суду.

Після своєчасного клопотання будь-якій особі може бути дозволено вступити в процес, якщо:

- закон США надає умовне право особі на таке втручання;
- позов чи заперечення до позову заявника і хід головного процесу належать до питання права чи факту, пов'язаного з інтересом заявника.

Якщо сторона зазначає підстави для позову чи заперечення до позову, яким є будь-який нормативний статут чи рішення, видані посадовою особою чи державним органом, постановою, наказом, вимога чи угода, зроблені відповідно до статуту чи виконавчого рішення, то після своєчасного клопотання їй може бути дозволено вступити в процес. Суд сам вирішує, чи не призведе втручання до затримки чи неправильного судового рішення стосовно основних сторін судового провадження. Для входження в процес установлено таку процедуру. Особа, яка бажає втрутитися, має подати клопотання, в якому слід указати підстави для цього, а також заяву, що містить позов чи заперечення до позову, відносно якого потрібне втручання. Така ж процедура має місце, коли закони США дають право на втручання.

Правила передбачають ситуації, коли в судовому засіданні можуть виникнути питання конституційності з ініціативи учасників процесу. Регламентация стосується всіх напрямків і проявів цієї проблеми, що підлягають вирішенню під час судового розгляду позовної справи. Якщо конституційність акта Конгресу впливає на суспільний інтерес, висунутий як спірне питання в процесі, де Сполучені Штати, державний орган чи посадова особа не є стороною, суд мусить повідомити міністра юстиції відповідно до розділу 28 Збірки законів США (параграф 2403). Якщо конституційність статуту штату впливає на суспільний інтерес, висунутий як спірне питання в процесі, де цей штат, державний орган чи посадова особа не є стороною, суд зобов'язаний повідомити прокурора штату відповідно до розділу 28 Збірки законів США (параграф 2403). Сторона, яка оспорує конституційність судової влади, має звернути увагу суду на його обов'язки. Але коли вона не зробить цього, це не буде порушенням конституційного права суду. Якщо суд ухвалить рішення про окремі судові процеси із зазначених питань відповідно до п. 42 (б) Правил, то судові рішення щодо зустрічного чи перехресного позову може бути ухвалене згідно з п. 54 (б) Правил. Але це може статися за умови, що суд має юрисдикцію на такий крок, і навіть у тому разі, коли позови до сторони вже було якимось чином відхилено.

Повісткам про виклик до суду вже безпосередньо на судові засідання для розгляду справи за сутністю в американському процесі відводиться значна роль, і вся робота з ними скрупульозно регламентується положеннями п. 45 Правил, що жодним чином не зачіпають можливостей людини підготуватися до судового процесу. Будь-яка повістка про виклик до суду повинна містити:

- а) назву суду, яким вона видана;
- б) правові підстави позову, назву суду, яким позов розглядався, та порядковий номер (цивільної) справи;
- в) наказ усім особам, до яких учинено позов, про обов'язкове прибуття до залу суду для надання свідчень;
- г) надання дозволу на проведення експертизи та зняття копій із зазначених у наказі документів чи матеріальних предметів, що знаходяться у володінні, зберіганні та розпорядженні відповідної особи;

д) дозвіл на проведення огляду судовим службовцем приміщень у час і в місці, вказаному в наказі.

Наказ про надання документів чи дозвіл на проведення експертизи може поєднуватися з наказом про явку до залу суду, чи на слухання справи, чи для надання свідчень під присягою. Вказівки з тексту наказу також можуть видаватися окремо.

Повістка про виклик до залу суду чи на слухання у справі видається судом федерального округу, де передбачається провести слухання у справі чи відповідне судочинство. Повістка про прибуття до залу суду для надання свідчень видається судом округу, в якому на підставі цього повідомлення передбачається прийняти свідчення під присягою. Якщо повістка про явку до залу суду видається окремо від повістки про проведення експертизи, то вказана повістка видається судом округу, де передбачається провести експертизу.

Секретар якогось із указаних судів видає підписану повістку, а в деяких випадках бланкову, тій стороні, яка вимагає цього і заповнює її до вручення адресатові.

Адвокат (аторней), який є службовцем суду, також може видати наказ про виклик до суду від імені:

а) суду, в якому він практикує;

б) окружного суду, в якому надання свідчень чи документів проводиться на підставі повістки про виклик до суду, якщо свідчення й документи стосуються справи, що розглядається судом, де практикує адвокат.

Повістку про виклик до суду може бути вручено будь-якою особою, котра не є стороною у справі і віком не менше 18 років. Повістка вручається особі, яка вказана у ній, разом із копією даної повістки. Якщо з'явлення особи є обов'язковим, то повістка вручається разом із наданням винагороди за один день відвідування, а також витрат на відрядження, що допускається законом. Якщо повістку видано від імені Сполучених Штатів, службовця (посадової особи) чи установи, то вищезгадані виплати не проводяться. Попереднє повідомлення про надання документів, предметів чи про проведення експертизи приміщення до початку судового процесу вручається кожній стороні в порядку, вказаному в п. 5 (Б) Правил.

Повістка про виклик до суду може бути врученою будь-де в межах територіальної юрисдикції окружного суду, що видав повістку, чи будь-де в радіусі 100 миль від місця на-

дання свідчень, проведення слухання, судочинства, надання документів чи проведення експертизи, вказаних у повістці.

Вручення на території США повістки фізичній особі, від якої не надійшла відмова, а також відправлення вручення (крім неповнолітніх і неправоздатних осіб), якщо інше не передбачено федеральним законом, може бути проведене в будь-якому судовому окрузі США:

1) згідно з законом про вручення повістки відповідачеві у справі, що розглядається судом загальної юрисдикції, того штату, де знаходиться судовий округ чи в якому проводиться вручення повістки;

2) доставленням копії повістки й позову особисто відповідачеві або залишенням копії повістки та позову за місцем проживання відповідача повнолітній і дієздатній особі, яка мешкає разом з відповідачем;

3) доставленням копії повістки й позову спеціальному виконавцеві, уповноваженому призначенням чи законом одержувати повідомлення про процес.

Вручення повістки фізичній особі за межами США, від якої не надійшла відмова від права вручення (крім неповнолітніх і неправоздатних осіб), якщо інше не передбачено федеральним законом, може бути здійснене поза межами судових округів США:

1) з допомогою будь-яких способів, прийнятих державами, що названі в Гаазькій конвенції про вручення за кордоном офіційних і неофіційних документів, або

2) за відсутності міжнародних способів, указаних у попередньому абзаці, або якщо застосовувана міжнародна угода допускає інші способи вручення, за умови, що вони будуть раціональними.

Такі способи здійснюються у формі, передбаченій законом іноземної держави щодо вручення повістки у будь-якому із судів загальної юрисдикції, або у формі, продиктованій іноземною владою у відповідь на прохання США, а також якщо це не заборонено законом іноземної держави, доставленням фізичній особі особисто чи з допомогою пошти у будь-якій формі копії повістки й позову; іншим способом, не забороненим міжнародною угодою, що його визначив суд.

Вручення повістки неповнолітній чи неправоздатній особі в судовому окрузі США проводиться способом, передбаченим законом того штату, де проводиться вручення повістки

відповідачеві у справі, що розглядається судом загальної юрисдикції даного штату. Вручення повістки неповнолітній чи неправоздатній особі за межами юрисдикції США проводиться способом, передбаченим підпунктом 2 (А) чи 2 (Б) цього п. 45 чи іншим способом, що його визначив суд.

Якщо інше не передбачено федеральним законом, вручення повістки внутрішнім чи іноземним юридичним особам, товариствам, а також іншим асоціаціям без прав юридичної особи, які виступають під спільним ім'ям і від яких не було одержано відмови від права вручення, проводиться в судовому окрузі США способом, передбаченим для фізичних осіб, чи доставленням копії повістки й позову спеціальній виконавчій особі, яка уповноважена одержати документи. Якщо цю особу вповноважено та якщо цього вимагає статут, копія повістка має бути вислана відповідачеві, а за межами судової юрисдикції США — будь-яким способом, передбаченим для фізичних осіб.

Вручення повістки Сполученим Штатам як державі-відповідачеві, проводиться:

а) доставленням копії повістки й позову прокуророві того судового округу, в якому відбувається процес, або його помічникові чи канцелярському службовцеві, призначеному прокурором письмово;

б) пересиланням поштою копії повістки й позову секретареві з цивільних процесів прокуратури штату;

в) пересиланням поштою копії повістки й позову міністрові юстиції США до Вашингтона, федеральний округ Колумбія;

г) пересиланням поштою копії повістки й позову посадовій особі чи державному органу в будь-якому процесі про спірність правомочності наказу чи дій посадової особи, державного органу США, які не виступають окремою стороною у справі.

Вручення повістки з повідомленням про початок судового засідання посадовій особі, державному органу чи державній корпорації США проводиться способом, описаним вище, а також пересиланням поштою копії повістки й позову посадовій особі, державному органу чи корпорації.

Суд має надати необхідний час для вручення повістки за цим пунктом, аби була можливість вручити повістки численним посадовим особам, державним органам і корпораціям у

тому разі, коли позивач провів вручення прокуророві штату чи міністрові юстиції США.

Вручення повістки іноземній державі або іноземному політичному утворенню чи органі проводиться відповідно до Розділу 28 Збірки законів США (параграф 1608).

Вручення повістки державній, муніципальній корпорації чи іншій урядовій організації здійснюється доставленням копії повістки й позову їхній головній посадовій особі за місцезнаходженням головного офісу цих установ або врученням повістки й позову способом, передбаченим законом штату, де вони розташовані.

Вручення повістки чи подання до суду відмови від права вручення означає встановлення юрисдикції над особою відповідач:

а) який може підпадати під компетенцію суду загальної юрисдикції штату, де знаходиться судовий округ;

б) якому вручається повістка в межах судового округу США та на відстані до 100 миль від місця видачі повістки;

в) який підпадає під юрисдикцію внутрішнього федерального захисника за розділом 28 Збірки законів США (параграф 1335);

г) який має повноваження за законами США.

Якщо від права вручення повістки відмови немає, то особа, яка проводить вручення, зобов'язана надати доказ про вручення. Якщо вручення було здійснене не судовим виконавцем чи особою, яка виконує його повноваження, то особа, яка вручила повістку, повинна дати свідчення під присягою. Доказ вручення повістки, яке відбулося за межами США, має бути здійснений згідно з угодою чи конвенцією і містити документ про одержання, підписаний адресатом чи іншим свідком доставлення повістки адресатові. Ненадання доказу вручення не означає неправомочності такого вручення. Суд може дозволити внести доповнення до доказів вручення.

У разі, коли вручення повістки й позову відповідачеві не було здійснено протягом 12 днів від дня вчинення позову, суд за клопотанням чи з власної ініціативи після повідомлення позивача може припинити процес без шкоди для відповідача або вказати точно термін для вручення повістки. Якщо позивач укаже поважну причину, через яку вручення не відбулося, суд може продовжити цей термін. Ця норма описа-

ного пункту не поширюється на порядок вручення повістки в іноземній державі.

Суд може затверджувати юрисдикцію над майном, якщо це передбачено статутом США. Повідомлення претендентам на це майно має бути надіслано за формою, передбаченою нормою Правил, чи порядком вручення повістки за нормами цього пункту.

Якщо стане очевидним, що встановлення особистої юрисдикції над відповідачем у даному судовому окрузі не може бути здійснено способами, передбаченими в цьому пункті, суд може встановити юрисдикцію над будь-якими активами відповідача в межах округу через накладення арешту на активи способом, указаним законами штату, де знаходиться окружний суд.

Підтвердження на вручення повістки про виклик до залу суду в разі необхідності проводиться шляхом залучення секретарем суду, в якому видано повістку, відомостей про осіб вручення повістки та імен осіб, котрим її вручено. Ці відомості засвідчуються особою, яка вручила повістку.

Сторона чи адвокат, відповідальні за видачу та вручення повістки, застосовують відповідні заходи з метою накладання належних обов'язків і витрат на особу, якій адресовано повістку про виклик до суду. Суд, від імені якого видано повістку, забезпечує виконання обов'язків і покладає на сторону чи адвоката, які не виконали цього зобов'язання, санкцію, яка може позбавити заробітної платні й гонорару адвоката. Предметна межа санкцій при цьому не встановлюється.

Особі, якій показано наказ про дозвіл провести експертизу і зняти копії необхідних паперів, документів чи матеріальних предметів, а також про огляд (експертизу) приміщень, не обов'язково особисто з'являтися на місце демонстрації зазначених предметів чи проведення експертизи, якщо їй не буде наказано прибути до залу суду для надання свідчень, участі в слуханнях у справі чи виконати зобов'язання перед судочинством.

Особа, яка повинна надати документи і дозволити їх експертизу протягом 14 днів після вручення повістки про виклик до суду або до настання терміну, встановленого для її дотримання (якщо він менший як 14 днів), може подати особі чи адвокату, вказаному в повістці, письмове заперечення проти проведення експертизи чи зняття копії окремих або

всіх перелічених у повістці матеріалів, а також експертизи приміщення.

З поданням заперечень сторона, яка вручила повістку, позбавляється права на проведення експертизи та зняття копій матеріалів чи проведення експертизи приміщення. Винятком є випадок, коли наказ про здійснення вказаних дій видано судом. Після подання заперечень сторона, яка вручила повістку про виклик до суду, після повідомлення особи, яка має надати матеріали, може клопотати про видачу наказу, що зобов'язував би надати вказаний матеріал. Подібний наказ захищає третіх осіб чи службовця сторони від значних витрат, пов'язаних із проведенням експертизи чи зняттям копій.

На підставі своєчасно поданого клопотання суд, який видав повістку, анулює чи видає нову повістку, якщо попередня:

- не надає необхідного для виконання наказу часу;
- вимагає від третьої особи чи службовця сторони з'явитися до місця, що знаходиться на відстані до 100 миль від місця проживання, роботи чи регулярного здійснення торгово-промислової діяльності даної особи; за винятком випадків, коли особа для забезпечення присутності на судовому процесі вимушена здійснювати переїзд з будь-якого вказаного вище місця в межах штату, де проходить судочинство;

- вимагає пояснення змісту захищених привілеїв чи інших матеріалів будь-якими іншими засобами;
- накладає на особу неправомірний тягар.

Проте у випадках, коли повістка містить:

- вимогу про розголошення комерційної таємниці, секретних досліджень, розробок чи інших комерційних (невиробничих) відомостей;

- вимогу повідомити про не залучений до провадження висновок експерта чи інформацію про певні події, щодо спору, які є результатом досліджень експерта, проведених на вимогу однієї зі сторін;

- вимогу до третьої особи чи службовця сторони взяти на себе витрати для здійснення переїзду на відстань понад 100 миль, то суд може для захисту особи, яка потрапила під дію повістки, і поважаючи її конституційні права, анулювати повістку чи видати нову з урахуванням в наказі згаданих особливостей.

Якщо сторона, в інтересах якої видано повістку, назве вагомі причини для одержання свідчень чи матеріалів, що їх не можна одержати без певних труднощів, а також гарантує відшкодування всіх витрат особі, якій адресовано повістку, суд може видати наказ про з'явлення до суду і надання матеріалу, але тільки з дотриманням указаних умов.

Правила також покладають на відповідних осіб виконання обов'язків на підставі повістки та наказу в ній.

Особа у відповідь на повістку про надання документів подає їх у тому вигляді, в якому вони знаходяться у практиці господарської діяльності, або збирає і складає їх відповідно до пунктів вимоги.

Якщо відомості, названі в повістці, не повідомляються через наявність привілеїв стосовно їхньої захищеності як матеріалу, що готується для використання в судочинстві, то доводи надаються у прямій формі, записом змісту документів, предметів і свідчень, що не були надані. Дана відповідь має бути достатньою, щоб дати можливість стороні, яка вимагає надання свідчень, оспорити позов.

Невиконання стороною вимог повістки без достатніх на те підстав може розглядатись як неповага до суду. Достатньою підставою для відповідальності у такому разі, крім раніше викладених, може вважатися ситуація, коли повістка вимагає з'явлення до суду чи надання документів третіх осіб за наявності умов, установлених зазначеними положеннями як підстави для анулювання повістки.

Норми п. 38 Правил регулюють питання, що стосуються початку реалізації особою свого права на захист інтересів у суді присяжних за правом.

Право розгляду справи з участю присяжних, проголошене Сьомою поправкою до Конституції чи надане законами Сполучених Штатів, є невід'ємним.

Кожна сторона може вимагати участі присяжних у розгляді будь-якої справи, підсудної судові присяжних, шляхом:

- 1) подання іншій стороні відповідної вимоги у письмовій формі будь-коли після відкриття справи, але в межах 10 днів після вручення останнього змагального документа у справі;

- 2) подання вимоги згідно з п. 5 (Г) Правил. Подібна вимога може бути залучена до змагальних паперів сторони.

У вимозі сторона може навести питання, що їх вона бажає розглянути судом першої інстанції в одноособовому

складі, бо в іншому разі вважатиметься, що сторона вимагає розгляду всіх спірних питань, підсудних суду присяжних. Якщо сторона вимагає розгляду судом присяжних тільки деяких питань, будь-яка інша сторона протягом 10 днів після подання указаної вимоги або в коротший строк, установлений судом, може подати вимогу про розгляд судом присяжних решти питань, повністю або частково.

Неподання чи неприлучення стороною вимоги, вказаної цим пунктом, обумовлюють відмову в розгляді справи судом присяжних. Вимога розгляду справи з участю присяжних, складена відповідно до вимог цього пункту, не може відхилитися без повідомлення сторін.

Під дію цього пункту не підпадають справи, позови яких підвідомчі адміралтейським судам з морських справ у межах змісту п. 9 (з) Правил, що визначені для судів спеціалізованої юрисдикції.

Відбір осіб до складу колегії присяжних регламентується п. 47 Правил. Суд може дозволити сторонам чи їхнім адвокатам провести відбір присяжних засідателів у справі, яку належить розглянути, або сам проводить відбір. У першому випадку суд дозволяє сторонам чи їхнім адвокатам доповнити відбір питаннями, які, на погляд суду, є необхідними для розуміння ролі присяжного в суді, або за власним розсудом надати на розгляд цих присяжних засідателів додаткові питання сторін чи їхніх адвокатів.

Суд дозволяє відхилити без зазначення причин певну кількість кандидатів у присяжні відповідно до 28 розділу Збірки законів Сполучених Штатів (параграф 1870). Їх може бути щонайбільше четверо для кожної сторони. Мотивоване відхилення допускається щодо будь-якої кількості кандидатів у присяжні судді. За вагомих причин суд може звільнити присяжного від виконання своїх обов'язків під час судового процесу чи засідання присяжних.

Суд відповідно до норм п. 48 Правил призначає склад колегії присяжних — від 6 до 12 членів. Увесь склад присяжних бере участь у винесенні вердикту, якщо не звільняється судом від своїх обов'язків згідно з п. 47 Правил.

Якщо сторони не домовляться про інше, то:

- 1) рішення ухвалюються одноголосно;
- 2) ніяке інше рішення не виноситься колегією присяжних у складі менш як 6 членів.

Вирішення присяжними засідателями спеціальних питань і проведення письмового опитування сторін або свідків регулюється п. 49 Правил.

Суддя може вимагати від колегії присяжних ухвали спеціального рішення у формі письмового висновку щодо кожного питання факту. В такому разі суд може подати на розгляд колегії присяжних питання в письмовій формі, що допускають категоричну чи стислу відповідь, або подати на розгляд кілька спеціальних висновків у письмовій формі на підставі паперів і документів.

Суд може використати якийсь інший, більш придатний спосіб подання суперечливих питань і вимоги письмових висновків щодо них. Суддя надає стосовно поданої справи пояснення та рекомендації, які можуть знадобитися колегії присяжних для винесення висновків із кожного суперечливого питання. Якщо, діючи в такий спосіб, суддя ігнорує якесь спірне питання з факту, що впливає з документів і змагальних паперів, то кожна із сторін може відмовитися від права розгляду судом присяжних невключеного питання, і до розпуску цієї колегії присяжних жодна зі сторін не вимагатиме розгляду даного питання судом присяжних. Стосовно суперечливого чи невключеного без вимоги сторін питання суд може винести рішення, а якщо не зробить цього, то вважається, що рішення було прийнято відповідно до висновків із цього приводу спеціального вердикту присяжних.

Суддя може подати на розгляд колегії присяжних, разом із відповідною стороною, необхідне для генерального вердикту (вердикту за сутністю справи), письмове опитування сторін щодо одного чи більше питань із факту, рішення з приводу якого є необхідним для винесення вердикту присяжними.

Суддя дає пояснення та рекомендації, що можуть бути необхідними колегії присяжних як при наданні відповідей на письмове опитування, так і при винесенні генерального вердикту (вердикт за сутністю справи). Він радить присяжним як давати відповіді на письмове опитування та виносити рішення за сутністю справи. Якщо генеральний вердикт і дані відповіді є належними, то виноситься рішення з приводу вердикту з подальшим його занесенням у відповідне провадження згідно з положеннями п. 38 Правил. Якщо дані відповіді є послідовними, але деякі з них не узгоджуються з генеральним вердиктом, то рішення може бути винесене

з подальшим занесенням у провадження згідно з нормами п. 58 Правил, а суддя може спонукати колегію присяжних до подальшого розгляду цих положень вердикту чи скласти наказ про перегляд справи. Коли відповіді є непослідовними і кілька з них не збігаються з генеральним вердиктом, суд спонукає колегію присяжних до подальшого розгляду своїх відповідей та вердикту чи до перегляду справи.

Спеціальну форму американської процедури напучення присяжних відображено в п. 51 Правил.

Під час остаточного подання доказів чи раніше в процесі судочинства на підставі відповідних указівок судді кожна сторона може подати письмове клопотання суду, давати напутні поради присяжним у питаннях права. Суддя сповіщає адвоката про запропоноване судочинство на підставі клопотання та звернення до присяжних доводів сторін. Він за власним розсудом може давати настанови присяжним до чи після звернення до них доводів сторін. Сторони не можуть робити висновки щодо питання правильності надання чи ненадання напучення, якщо сторона не подає заперечення з цього приводу перед тим, як колегія присяжних залишає засідання для обговорення вердикту, з чітким зазначенням предмета заперечень та їхніх підстав. Надається також можливість подати заперечення без слухання його колегією присяжних.

Ухвалення і виконання судового рішення

Усі дії держави, що спрямовані на захист прав громадян, можуть бути результативними лише на основі рішення суду. До отримання такого акта прагне кожен громадянин правої держави. Правила регулюють різні ситуації, що можуть виникнути на цій процесуальній стадії. Розглянемо порядок винесення рішення за численними позовами чи за участю багатьох сторін.

Якщо в справі подано дві чи більше вимоги про захист прав, як-от: просто позовні вимоги, зустрічні вимоги, перехресні вимоги чи вимоги до третьої особи, то суд може вказати на винесення кінцевого рішення у відповідному провадженні щодо однієї чи більше вимог, але не з усіх позовних вимог або сторін (однієї чи більше, але не всіх) і лише на тій підставі, що безпосередньо вказана у судовій ухвалі. За відсутності подальшого визначення чи постанови будь-який наказ чи інша форма рішення, що відображає не всі позовні вимоги чи зміст ухваленого рішення стосовно прав та обов'язків і не всіх сторін у справі, не припиняє судочинства щодо якогось із позовів чи стосовно будь-якої зі сторін. Наказ чи якусь іншу форму рішення можна переглянути будь-коли до винесення судового рішення щодо всіх позовних вимог, а також рішень стосовно прав та обов'язків усіх сторін (п. 54).

Судове рішення на користь позивача внаслідок нез'явлення відповідача не повинно відрізнятися ні за якістю, ні за кількістю від того, про яке йшлося у вимозі про винесення

рішення щодо однієї чи більше позовних вимог чи до однієї чи більше сторін.

З допомогою норм, зосереджених у п. 52, Правила регламентують і таку стадію, як висновки суду, ухвалення рішень на підставі висновків (висновки стосовно частини справи).

А) Сфера діяльності

У всіх справах із факту, що розглядаються без участі присяжних чи в присутності консультативної колегії присяжних, суд виносить певне рішення з кожного факту і ухвалює висновки з питань установлення права. Рішення ухвалюється із занесенням його змісту до відповідного провадження згідно з п. 58 Правил. Вирішуючи питання щодо надання згоди чи відмови в проміжному судочинстві, суд у такий спосіб вивчає встановлені фактичні обставини і висновки з питань права, що створюють основу справи.

Перевірка фактичних обставин справи, встановлених на підставі письмово чи усно наданих доказів, не стимулюється, якщо не виявиться їхня помилковість. Належна увага приділяється можливості суду, в якому розглядається справа, висловитися про надійність свідка. Висновок судового розпорядника розглядається як висновок суду. Достатньо, коли фактичні обставини справи чи висновки з питань права викладено усно і записано у відкритому судовому засіданні після остаточного надання доказів, а також у вигляді обгрунтованого рішення або запису суду. Встановлення фактичних обставин і висновок з питання права є зайвими на підставі рішення з клопотань відповідно до пунктів 12 і 56 Правил або інших, за винятком підпункту В) цього пункту Правил.

Б) Внесення поправок

За клопотанням сторони, яка зробила заяву впродовж 10 днів після винесення рішення і занесення його у відповідне провадження, суд може внести поправку до своїх висновків або зробити додатковий висновок. Клопотання може бути подане вкупі з клопотанням про перегляд справи відповідно до п. 59 Правил. Якщо фактичні обставини справи вже встановлено судом, який розглядає справу без участі присяжних, і надалі може виникнути питання про обгрунтування доказів, що підтверджують висновок суду, то сторона, яка висунула питання до окружного суду, повинна подати заперечення з приводу судового висновку, або клопотання про

внесення змін до цього висновку, або клопотання про ухвалення нового рішення.

В) Винесення рішення на підставі висновку стосовно частини справи

Якщо під час судового процесу без участі присяжних сторону було повністю заслухано щодо спірного питання і суд зробив висновок не на користь даної сторони у цьому питанні, а також ухвалив рішення із занесенням у відповідне провадження, то повне рішення у справі з погляду питання права не може бути ухвалене без урахування судового висновку з цього питання.

Суд також може відмовитися винести судове рішення до завершення надання всіх доказів. Подібне рішення підкріплюється встановленими фактичними обставинами справи і висновку з питання права відповідно до вимог підпункту А) цього пункту Правил.

Питання, пов'язані з ухваленням судом рішення з питань права (встановлення права) у справі, що розглядається судом присяжних, і порядок вирішення альтернативного клопотання про перегляд справи регулюються п. 50 Правил.

1. Якщо під час судочинства за участю присяжних сторону було повністю заслухано зі спірного питання, і колегія присяжних на юридично достатніх підставах, що були запропоновані як докази з боку цієї сторони щодо розглянутого питання, розглянула його, то суд може вирішити спір на користь даної сторони або задовольнити клопотання щодо ухвалення рішення про встановлення права на користь даної сторони стосовно вимог позову чи заперечень до позову, яке, згідно з чинним законодавством, не може бути анульовано (відхилено) без ухвалення відповідного рішення щодо спірного питання.

2. Клопотання стосовно ухвалення рішення вже як питання права (акт, яким встановлюються норми права) може бути подано будь-коли на розгляд колегії присяжних. Клопотання має стосуватися рішення, ухвалення якого домагається сторона, а також закону і фактів, на підставі яких подавець претендує на ухвалення даного рішення.

Якщо клопотання стосовно ухвалення рішення про встановлення права, що було заявлене під час остаточного надання доказів, відхилено чи з якихось причин незадоволено,

то передбачається, що суддя, який передав справу колегії присяжних на підставі останньої постанови про залучення доказів, діяв у межах компетенції судової влади щодо питань, зазначених у клопотанні.

Клопотання може бути заявлене повторно протягом 10 днів після ухвалення рішення та його занесення до відповідного провадження. Клопотання про перегляд справи на підставі п. 59 Правил можна поєднувати з повторно поданим клопотанням щодо ухвалення рішення про встановлення права чи вимагати його як альтернативне.

Коли вердикт винесено, суд може, розглянувши повторно подане клопотання, залишити ухвалене рішення чинним або переглянути його, а також видати наказ про перегляд справи чи спрямувати ухвалення рішення про встановлення права для занесення його у відповідне провадження, або ж видати наказ про перегляд справи.

Якщо повторно подане клопотання про перегляд ухваленого рішення щодо встановлення права задоволено, то суд у разі відстрочення чи скасування раніше ухваленого судового рішення визначається стосовно перегляду справи постановою. Суд також указує підстави, за якими клопотання про перегляд справи задовольняється чи відхиляється. Якщо клопотання про перегляд справи задоволено умовно, а рішення скасовано на підставі апеляції, проводиться новий розгляд справи, якщо апеляційний суд не ухвалив рішення про припинення провадження. Якщо в задоволенні клопотання про перегляд справи було відмовлено умовно, відповідач за апеляцією може заявити про видання наказу про помилки, що їх було допущено в рішенні про відмову. Якщо судове рішення анульовано на підставі апеляції, то наступне провадження у справі відбувається згідно з наказом, що його видає апеляційний суд.

Сторона, проти якої було ухвалено рішення про встановлення права, може подати до суду клопотання про перегляд справи відповідно до п. 59 Правил не пізніше 10 днів після занесення рішення до відповідного провадження.

У тих випадках, коли в задоволенні клопотання про ухвалення рішення як джерела права відмовлено, сторона, яка має переваги у клопотанні, може як відповідач за апеляцією вказати причини, котрі надають стороні право перегляду справи, якщо апеляційний суд зробить висновок, що суд

першої інстанції, де розглядалася справа, помилився, відмовивши в клопотанні про оскарження ухваленого рішення. Якщо апеляційний суд скасує рішення, то положення цього пункту не перешкоджають йому прийняти відповідну постанову з цього питання. Відповідач за апеляцією має право виступити щодо перегляду справи або наполягати в суді першої інстанції щодо прийняття постанови про перегляд справи.

Положення п. 55 уможливають прийняття судом рішення і за відсутності сторін. Якщо сторона, проти якої вчинено позов, не застосовує норм судового захисту свого інтересу згідно з даними правилами і цей факт potwierджено письмовими свідченнями під присягою чи в інший спосіб, то секретар суду, де відбувається слухання справи, робить примітку про нез'явлення сторін.

Судове рішення за нез'явленням приймається так.

1. Якщо позов учинено на певну суму або ця сума може бути якимось чином установлена, секретар суду на прохання позивача і на підставі письмових свідчень під присягою про належну суму ухвалює рішення про перенесення цієї суми та судових витрат на відповідача, якщо останній не з'явився до суду. Винятком є випадок, коли відповідач — недієздатна чи неповнолітня особа.

2. У решті випадків сторона, яка має право на ухвалення судового рішення за нез'явленням, для винесення останнього звертається до суду.

Судове рішення за нез'явленням не виноситься: проти малолітніх чи недієздатних осіб, якщо їх не представлено у справі опікуном, комітетом у справах неповнолітніх або іншим відповідним представником. Якщо сторона, проти якої винесено судове рішення за нез'явленням, вступила у справу, то цій стороні (чи її представникові) надсилається письмове повідомлення про заяву на винесення судового рішення за нез'явленням. Це повідомлення надсилається не раніше, ніж за три дні до слухання з питання щодо даної заяви. Щоби суд мав право винести рішення за нез'явленням або надати йому чинності, необхідно зробити розрахунки, визначити розмір збитків, установити правдивість фактів із допомогою доказів чи провести розслідування якогось іншого питання. Суд може провести відповідні слухання або дати

вказівки, що їх він вважатиме за потрібні для всебічного і повного вирішення цих питань.

Суд може анулювати реєстрацію нез'явлення лише за наявності поважних причин, а якщо судове рішення вже ухвалене за процедурою нез'явлення — то скасувати його відповідно до п. 60 Правил.

Особи, які вчиняють перехресний позов (позов до сторони), мають право на судове рішення за нез'явленням незалежно від того, чи є ця особа позивачем, третьою особою, яка подає позов, чи особою, яка подає зустрічний або перехресний позов. У всіх випадках судове рішення за нез'явленням підлягає обмеженням згідно з положеннями п. 54 (В) Правил.

Судове рішення за нез'явленням не виноситься проти США як держави, посадової особи чи державної установи, якщо позивач не підтверджує свого права на судовий захист таким доказом, що його суд визнає задовільним для винесення рішення за сутністю, якби справа слухалась у повному судовому процесі.

Ухвалення рішення стосовно установчого акта, прийнятого органом виконавчої влади, регулюється нормами п. 57 Правил.

Судочинство для одержання рішення з установленого акта відповідно до розділу 28 (параграф 2201) Збірки законів США повинно відповідати цим правилам, а право на судове розслідування може бути пред'явлене за обставин і способами, що вказані в пунктах 38 і 39 Правил. Наявність інших обґрунтованих способів судового захисту не позбавляє суд можливості винесення судового рішення для задоволення вимог у судовому порядку в тих справах, де це є прийнятним. Суд може прискорити слухання судових справ для винесення рішення в порядку спрощеного судочинства і може скласти їх список.

Положення п. 58 про інші особливості винесення судового рішення належить до:

1) генеральних вердиктів, ухвалених судом присяжних; рішень суду щодо відшкодування стороною тільки певної суми чи вартості витрат, яких зазнано під час спроби реалізувати всі права домагання, що відхиляються. У таких випадках судовий секретар негайно підготовляє, підписує і реєструє судове рішення з занесенням його у відповідне прова-

дження, не чекаючи вказівок з боку суду, якщо суд не виніс іншого рішення;

2) судових рішень, які задовольняють інші права домагання; спеціальних, особливих чи генеральних вердиктів присяжних; відповідей на запитання суду. У такому разі суд негайно затверджує форму судового рішення, а судовий секретар реєструє його з рішенням у відповідне провадження.

Кожне рішення суду має бути викладене у вигляді окремого документа. Судове рішення є чинним лише тоді, коли його викладено й зареєстровано відповідно до вимог п. 79 (а) Правил. Реєстрація рішення не може бути перенесена з огляду на продовження терміну подання апеляційної скарги, або визначення розміру судових витрат, або призначення гонорару аторнеєві.

Судовий секретар зберігає у формі та способом, що вказані директором Адміністративного офісу судів США і схвалені Юридичною конференцією США, точні копії кожного остаточного судового рішення чи розпоряджень суду щодо апеляцій чи розпоряджень стосовно титулу про право володіння заставою у вигляді рухомого чи нерухомого майна та інших розпоряджень, відносно яких суд може дати вказівку про необхідність їх збереження (п. 79 Правил).

Нові судові розгляди справ та зміни судових рішень можливі в порядку, визначеному п. 59 Правил.

Право на новий розгляд справи в судовому порядку може бути надане всім чи будь-якій зі сторін щодо всіх або частини питань:

1) у справах, щодо яких уже відбувся судовий розгляд за участю суду присяжних, за будь-яких причин, на підставі яких у нових судових розслідуваннях за судовими зверненнями безпосередньо судами США може бути дозволено таке звернення;

2) у справах, що розглядалися без участі суду присяжних, за будь-яких причин, на підставі яких повторне слухання справи було проведено за позовом, що розглядається за нормами права справедливості в судах США;

3) за клопотанням про нове судове розслідування у справі, що розглядалася без суду присяжних, суд може дозволити повторний розгляд справи після винесення рішення, в разі необхідності взяти додаткові свідчення, доповнити справу новими фактами і висновками щодо питань права, встанови-

ти нові факти, зробити нові висновки і дати розпорядження про ухвалення нового судового рішення (нововиявлені обставини).

Клопотання про надання прав на нове судове розслідування має бути подано протягом 10 днів після ухвалення рішення.

Якщо клопотання заінтересованої особи про нове судове розслідування базується на афідевітах, їх належить подати разом із клопотанням. Протилежна сторона має 10 днів після такого подання, протягом яких вона може надати свої афідевіти. Цей строк може бути продовжений до 20 днів через причини, вказані судом чи сторонами з їх письмовим обґрунтуванням. Суд може дозволити обмін афідевітами.

У межах 10 днів після винесення судового рішення суд може з власної ініціативи призначити нове судове розслідування, виходячи з причин, на підставі яких сторони могли б подати клопотання щодо права на нове судове розслідування. Після повідомлення сторін про надання їм можливості бути заслуханими в суді за сутністю справи суд може задовольнити клопотання про новий судовий розгляд з причин, не обов'язково вказаних у такому зверненні. Клопотання про зміну чи доповнення судового рішення повинно бути подане не пізніше як через 10 днів після винесення рішення.

Засоби судового захисту від рішення чи розпорядження самого суду визначаються п. 60 Правил.

Канцелярська помилка в судовому рішенні, розпорядженні чи в якомусь іншому акті, що стосується письмового провадження, а також помилки, що виникли через недогляд, можуть бути виправлені судом будь-коли з його власної ініціативи або за клопотанням будь-якої зі сторін та після зауважень, якщо вони були. Коли апеляція знаходиться на розгляді, такі помилки можуть бути виправленими перед заслуховуванням апеляції в суді, а також під час розгляду апеляції, коли помилка може бути виправлена з наступним виведенням із апеляційного суду.

За клопотаннями, із змісту яких випливає те, що претензії є справедливими, суд може звільнити сторону чи її законного представника від остаточного судового рішення, розпорядження чи процесуальних дій щодо них з таких причин:

1) помилка, недогляд, непередбачені обставини, звичайні упущення;

2) повторно відкрите свідчення, яке навіть за належної добросовісності не могло бути представлене під час подання нового клопотання про нове судове розслідування відповідно до пункту 59 (б) Правил;

3) шахрайство, встановлене як таке, причому немає значення, кого з осіб, які брали участь у справі, воно стосується;

4) перекручення фактів чи неправомірна поведінка протилежної сторони;

5) ухвалено таке судове рішення, яке не має юридичної сили;

6) має місце судове рішення, яке вже було виконано, або скасовано, або задовольнило ті самі вимоги, або ж попереднє судове рішення, на якому воно базується, вже було анульовано в судовому чи іншому порядку, або не є надалі справедливим і прийнятним;

7) будь-яка інша причина, що законно обґрунтовує право домагання і впливає з правових наслідків, пов'язаних із виконанням судового рішення.

Клопотання має бути подане протягом розумного терміну і, виходячи з умов підпунктів 1, 2, 3, не раніше, ніж через один рік після виконання рішення, розпорядження. Цей пункт не обмежує повноважень суду щодо прийняття та розгляду позову з самостійних підстав, поданих з метою зняття судової відповідальності, що впливає з судового рішення, розпорядження, провадження у справі, яке здійснюється з метою надання засобів судового захисту особі, проти якої скеровано претензії та яку не повідомили особисто, як зазначено в розділі 28 Збірки законів США (параграф 1655), чи з метою анулювання судового рішення в разі факту шахрайства, виявленого судом. Судові розпорядження у провадженні, а також позови про перегляд рішення суду і позови третіх осіб про перегляд справи анулюються з метою отримання судового захисту проти судового рішення та будуть здійснені на підставі позову, як описано в даних пунктах, або на підставі позову, що має самостійну основу.

Помилка з приводу як доведених фактів, так і вилучених із доказів, а також помилка в будь-якій із постанов чи в розпорядженні суду не є підставою для нового судового розгляду, для анулювання вердикту чи його відхилення, для перегляду чи зміни судового рішення доти, доки відмову у прийнятті позову судом не буде визнано неправосудною. Суд на

кожній стадії судочинства може враховувати обставини, викликані помилками, а може й не брати до уваги будь-які помилки в судовому процесі, якщо вони не впливають на істотні права сторін (п. 61 Правил).

Суд може застосовувати відповідно до п. 62 відстрочення виконання ухваленого рішення суду за клопотанням про нове судове розслідування чи про судове рішення. На свій розсуд і за умови обов'язкового дотримання інтересів протилежної сторони суд може зупинити виконання всіх або частини процесуальних дій, що передбачають приведення в дію механізму виконання судового рішення до розгляду в суді клопотання про нове судове розслідування, заміну чи доповнення судового рішення, винесеного згідно з п. 59 Правил, або клопотання про судовий захист від рішення чи постанови суду відповідно до п. 60 Правил, або клопотання про винесення судового рішення, подібного до клопотання про ухвалення рішення, що базується на вердикті положень п. 50, або клопотання про доповнення встановлених під час судового розгляду фактів, про виправлення висновків суду чи для нових знахідок, зроблених згідно з п. 52 (б) Правил.

Одразу після винесення наказу чи рішення суду судовий секретар вручає (надсилає) повідомлення про винесення наказу чи рішення поштою — способом, зазначеним у п. 5, кожній стороні, яка не може з'явитися, та відмічає це в журналі реєстрації кореспонденції. Кожна сторона може вручити (подати) повідомлення про такий наказ чи рішення тим способом, що вказаний в п. 5 для виконання будь-яких судових актів. Відсутність повідомлення судового секретаря про винесення наказу чи рішення не впливає на час подання апеляції, не звільняє і не є для суду повноваженням для звільнення сторони від відповідальності через несвоєчасне подання апеляції протягом наданого часу, як це дозволено в п. 4 (а) Федеральних Правил апеляційної процедури (ФПАП).

Згідно з п. 69 цих Правил виконання проводиться залежно від положення суб'єкта — сторони-відповідача в суспільстві та державі.

а) У загальному порядку

Порядок права застосування судового рішення про сплату грошей здійснюється на підставі виконавчого наказу суду доти, доки суд не накаже іншого. Порядок виконання судо-

вого рішення, додаткові процесуальні дії поряд чи на додаток до судового рішення, процесуальні дії з виконання чи на додаток до виконання відповідають практиці та процедурі штату, де здійснюється правосуддя, існуючи поряд із необхідними засобами судового захисту, крім тих регіонів США, де правила виконання судових рішень мають ширше застосування.

На додаток до судового рішення чи до порядку його виконання кредитор, що його таким визнав суд, чи правонаступник його інтересів, коли ці інтереси впливають із матеріалів справи, може прийняти заяву від будь-якої особи-боржника способом, викладеним у даному пункті або виходячи з процедури штату, в якому окружний суд, що виконує рішення, здійснює правосуддя.

б) Проти певного представника влади

Коли судове рішення винесене проти службовця — збирача податків чи іншого представника влади, який виконує фіскальні обов'язки, за умов (обставин), зазначених у розділі 28 Збірки законів США (параграф 2006), або проти представника Конгресу у справах, згаданих у Законі від 3 березня 1875 р. ч. 130 (параграф 8) Збірки законів США, у розділі 2 (параграф 118), та коли суд одержав достатньо підстав, виходячи з яких діяв представник влади, то виконання судового рішення не проводиться проти посадової особи чи його власності, але остаточне судове рішення щодо захисту прав осіб, які цим рішенням були захищені, має бути виконане, як це вказано в зазначених нормах.

Суд може винести рішення про здійснення конкретних дій на підставі положень п. 70 Правил щодо забезпечення примусового виконання судового рішення. Якщо судове рішення наказує стороні передати права на майно (землю), або подати акти чи інші документи про передачу майна, або підготувати будь-який інший конкретний акт, а сторона не може виконати цього протягом наданого їй часу, то суд може дати розпорядження про те, щоб цей акт було виконано іншою особою за рахунок сторони, яка не підкорилася, і акт, виконаний у такий спосіб, має таке саме значення, як і тоді, коли його виконала б сторона. За заявою сторони, уповноваженої виконувати судові рішення, посадова особа суду видає наказ про накладання арешту на майно чи його конфіс-

кацію у нескореної сторони з метою примусити її підкоритися рішенню суду. Суд може також у деяких випадках звинуватити сторону в непадкоренні.

Коли якийсь наказ суду чи судове рішення прийнято з метою передачі права володіння, то сторона, на користь якої було ухвалено таке рішення, уповноважується на введення у володіння судовим наказом чи виконавчим листом. Ці документи видаються посадовою особою суду за заявою сторони.

Якщо рухоме чи нерухоме майно знаходиться в межах округу, суд може винести рішення про позбавлення титулу на право власності будь-якої зі сторін і надати це право (передати титул на право власності) іншій. Таке судове рішення має сутність акта про передачу майна, виконаного в законній формі.

Якщо наказ суду зроблено на користь особи, яка не є стороною у справі, ця особа може примусити до підкорення відповідно до наказу суду в такому ж порядку, коли б вона була стороною в справі. Санкція за непадкорення наказові може бути законно застосована проти особи, яка не є стороною у справі, і ця особа несе відповідальність у порядку, передбаченому для примушення до підкорення відповідно до наказу суду такою мірою, коли б вона була стороною у справі (п. 71).

Стислий аналіз положень Правил цивільної процедури розкриває відмінності й особливості, пов'язані з позицією американського суспільства стосовно забезпечення прав громадян, коли вони намагаються використати з-поміж інших останню (судову) можливість щодо захисту своїх прав, яку конституційно продекларувала держава США.

Розділ III

КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕДУРА

Правила процедури у кримінальних справах в окружних федеральних судах США були уніфіковані та набрали чинності 21 березня 1946 р.; вони, із суттєвими поправками, є чинними станом на 1 грудня 1996 р.

Мета цих правил — дати справедливий опис будь-якої кримінальної процедури. Вони мають бути побудовані в такий спосіб, щоби зберегти простоту в процедурі, справедливість в управлінні та усунути зайві витрати сторін і держави й судову тяганину (п. 2).

Ці правила застосовуються за будь-якого кримінального судочинства в усіх федеральних окружних судах США, а також за кримінального судочинства, перенесеного до окружних судів окремих штатів із федерального суду США, і регулюють усю процедуру після перенесення, зокрема й припинення справи аторнеєм обвинувачення, що має регулюватися федеральним правом.

Правила поширюються на всі судочинства, пов'язані зі скоєнням злочину поза юрисдикцією конкретного штату, за винятком того, що такі судочинства можуть проводитися в будь-якому судовому окрузі відповідно до розділу 18 параграф 3238 Збірки законів США.

Правила не застосовуються до екстрадиції та видання одним штатом іншому тих осіб, які переховуються від правосуддя; конфіскації майна в цивільному порядку за порушення законів США; стягнення штрафів (п. 54).

Норми Правил кримінальної процедури застосовуються лише під час провадження у справах у першій інстанції та регулюють діяльність усіх посадових осіб державної влади, які в тій чи іншій мірі мають відношення до судової системи (аторнеї, адвокати, експерти та ін.), а ще — права та обов'язки інших заінтересованих осіб.

Слід нагадати, що кримінальна процедура в США як право поділяється на федеральне і штатне для кожного штату і взаємно не доповнюють одне одного, а існують паралельно як автономні системи.

З огляду на те, що американський кримінальний процес не знає досудового слідства, здійснюваного позасудовими органами, особливий інтерес в українських практиків викликає діяльність осіб, які ініціюють обвинувачення, а оскільки процес є диспозитивним і змагальним, то інтерес також фокусується на проблемі забезпечення судом реалізації права кожної із сторін, що беруть участь у справі, на справедливий, об'єктивний і неупереджений суд. Саме останнє і передбачено забезпечити організаційними і процедурними механізмами, щоб відобразити у положеннях Правил процедури у кримінальних справах.

Ініціювання обвинувачення

Обвинувачення — це письмова заява про істотні факти, що належать до складу правопорушення, у скоєнні якого обвинувачується підозрювана особа. Його має висунути під присягою в присутності судді та особа, яка його ініціює (п. 3 Правил).

Ініціювати обвинувачення може будь-яка особа звернувшись до поліції чи безпосередньо до суду. Це може відбуватися за обвинувальним актом чи заявою про обвинувачення. Положення п. 7 Правил розкривають ці поняття.

Злочин, що може бути покараний стратою, має переслідуватися за обвинувальним актом. Якщо ж кара за злочин — тюремне ув'язнення на строк від одного року чи виправні роботи, то його належить переслідувати за обвинувальним актом, а якщо такий акт відхилено, — то за заявою про обвинувачення. Будь-який інший злочин можна переслідувати за заявою про обвинувачення; її можна подавати без дозволу суду.

Установлення ймовірної підстави може базуватися на свідченнях із чужих слів у цілому чи частково.

Вельми цікавим є положення цього пункту під індексом (б) про те, що злочин, який тягне за собою тюремне ув'язнення на строк від одного року чи виправні роботи, можна переслідувати за заявою про обвинувачення, якщо обвинувачуваний, проконсультувавшись щодо характеру обвинувачування і своїх прав, відмовляється на відкритому суді від переслідування за обвинувальним актом. Право обвинувачува-

ного на зміну обвинувального документа в даній ситуації дуже важливе, оскільки обвинувачуваний покращує в такий спосіб своє становище, бо наслідки від подання обвинувачення на підставі обвинувального акта чи заяви про обвинувачення різноманітні.

Правила деталізують вимоги до змісту акта обвинувачення. Обвинувальний акт чи заява про обвинувачення повинні являти собою чіткий, стислий, точний, письмовий виклад суттєвих фактів, які складають злочин. Заяву має підписати аторней. Вона не повинна містити формального початку, формального закінчення або інших непотрібних фактів. Твердження, зроблені в одному з пунктів обвинувального акта, можуть бути інкорпоровані через відсилання в іншому пункті. В окремому пункті може бути заявлено, що засоби, якими обвинувачуваний здійснив злочин, невідомі, або що обвинувачуваний здійснив його одним чи кількома засобами. Обвинувальний акт чи заява про обвинувачення мають у кожному пункті містити цитату статуту, правила, положення чи іншого розпорядження закону, в порушенні якого обвинувачується громадянин.

Помилка в цитаті чи відсутність цитати не може бути підставою для скасування обвинувального акта, заяви про обвинувачення чи обвинувального вироку, якщо помилка не ввела в оману підсудного.

Рішення про конфіскацію не може бути ухвалене в процесі доти, доки в обвинувальному акті чи в заяві про обвинувачення не буде вказано обсяг майна, що підлягає конфіскації.

Суд за заявою обвинувачуваного може вилучити з обвинувального акта чи заяви про обвинувачення обставини, що не стосуються справи.

Суд може дозволити зробити поправку до заяви про обвинувачення будь-коли до ухвалення вердикту чи рішення, якщо при цьому підсудний не обвинувачується у скоєнні додаткового чи іншого злочину та це не шкодить правам обвинувачуваного.

Суд може наказати долучити до справи подробиці. Заява про подробиці справи, що розглядається, може бути зроблена перед притягненням до суду або впродовж 10 днів після притягнення, або пізніше з дозволу суду. Подробиці справи, що розглядається, можуть бути виправлені будь-коли з дотриманням вимог закону.

Пункт 8 містить положення, що дозволяють поєднувати дії, у вчиненні яких він підозрюється, а також розглянути питання про поєднання судочинства стосовно деяких осіб.

Підсудного може бути обвинувачено у двох чи більше злочинах в одному обвинувальному акті чи заяві про обвинувачення в окремих пунктах для кожного злочину, якщо злочини, у скоєнні яких його обвинувачують — *фелонії* чи *міс-димінори*¹ — подібні за характером, або ґрунтуються на одному чи більше взаємопов'язаних актах, бо є частинами однієї схеми чи плану.

Двоє та більше підсудних можуть фігурувати в одному обвинувальному акті чи заяві про обвинувачення, якщо стверджується, що вони брали участь у тому акті чи в тій серії актів, що складають злочин. Таких підсудних можна обвинувачувати в одному та більше пунктах обвинувального акта разом чи окремо; обвинувачувати всіх підсудних у кожному пункті необхідності немає.

Значну увагу Правила приділяють судовим документам, що їх суд використовує для початкових дій за обвинувальним зверненням до нього, та які для сторони, що обвинувачується, водночас є актами, котрі обмежують свободу і права громадян. Виходячи з концепції верховенства прав особи над державою та її органами, автори Правил із незвичною для нашого правового менталітету скрупульозністю виклали у пунктах 8 і 9 Правил вимоги до ордера на арешт чи наказу про виклик до суду на підставі обвинувачення.

Якщо з обвинувачення чи з афідевітів, доданих до обвинувачення, стає очевидним, що злочин було скоєно і скоїв його обвинувачуваний, ордер на арешт обвинувачуваного може бути видано будь-якому офіцерові, котрий має повноваження виконати його (п. 4а Правил).

На вимогу аторнея суд повинен видати ордер на кожного обвинувачуваного, якого названо в заяві чи обвинувальному акті, якщо аторней під присягою згідно з п. 4а Правил вкаже підстави для арешту. Якщо немає клопотань, суд сам може видати ордер чи кілька повісток. Якщо обвинувачуваний не з'являється за повісткою, має бути видано ордер. Коли обви-

¹ Юридичні терміни, значення яких пояснюються у словничку наприкінці монографії, тут і далі набрано курсивом, коли вони наводяться вперше.

нувачуваний, що заарештований на підставі ордера, чи той, якому вручено повістку, з'являється до окружного судді, останній мусить розпочати розгляд справи згідно з відповідним положенням п. 5 Правил.

Ордер

Ордер повинен бути підписаний окружним суддею та містити ім'я обвинувачуваного, а якщо воно невідоме, то будь-яке орієнтовне найменування та опис, за якими обвинуваченого можна розпізнати. В ордері належить стисло описати злочин, що дав підставу для обвинувачення, і вмістити наказ про те, що обвинуваченого слід заарештувати і доправити до найближчого доступного окружного судді [п. 4 (а) (1) Правил].

Наказ про виклик до суду

Наказ має бути в такій же формі, як і ордер; крім того, він наказує обвинувачуваному з'явитися до окружного судді в зазначений час і в певному місці [п. 4 (а) (2) Правил].

Особлива увага приділяється ситуації, коли видача ордера проводиться на підставі усних свідчень. Свідчення такого роду завжди є суб'єктивними, оскільки залежать від суб'єктивного сприйняття подій особами з різними здібностями до сприймання та оцінювання ситуації. В екстремальній ситуації нервові навантаження у більшості людей негативно позначається на фіксуєчій роботі пам'яті. З цієї причини інші вимоги до роботи суду на цій стадії детально викладено в п. 41 Правил.

Ордер видається або на підставі усних свідчень відповідно до норм п. 4, або на підставі письмового свідчення під присягою, зробленого перед федеральним суддею з дослідженням підстав видачі ордера. Якщо федеральний суддя вважає, що такі підстави існують, він може видати ордер, де вказано майно, що його належить обшукати, або особу, яку слід затримати, а також їх детальний опис. Припущення про можливість існування таких підстав може частково чи повністю базуватися на свідченнях із чужих слів.

Перед розпорядженням про видачу ордера федеральний суддя може вимагати, щоб особа, яка надає афідевіт, особисто з'явилася до суду, і допитати цю особу під присягою, а також будь-якого іншого свідка, якого вона запропонує, за умови, що всю процедуру буде зафіксовано судовим секретарем.

рем чи записувальним пристроєм, а отримані свідчення вважатимуться частиною афідевіту.

Якщо в зв'язку з обставинами, що склалися, можна обійтися повністю чи частково без афідевіту, федеральний суддя може видати ордер на підставі свідчень, переданих телефоном чи іншим допустимим способом, зокрема й факсимільним зв'язком.

Особа, яка робить заявку на видання ордера, мусить підготувати документ, відомий як другий екземпляр ордера, що має таку ж юридичну силу, і зачитати його дослівно федеральному судді. Останній повинен записати дослівно все зачитане в документ, відомий як оригінал ордера. Федеральний суддя також може дати розпорядження, щоб до оригіналу було внесено зміни.

У разі, коли федеральний суддя задоволений обставинами, завдяки яким можна обійтися без афідевіту, і вважає достатніми підстави для видачі ордера чи причини допустити наявність таких обставин, він може дати розпорядження про видачу ордера, наказавши особі, яка зробила на це заявку, підписати другий екземпляр ордера від імені федерального судді. Останній мусить негайно підписати оригінал і вказати точний час видачі ордера. Причини видачі ордера на підставі усних свідчень можуть базуватися на тих же підставах, що є достатніми для видачі ордера на підставі афідевіту.

Якщо абонент повідомить федеральному судді, що метою його дзвінка є заявка на видачу ордера, то федеральний суддя має привести до присяги кожного, чий свідчення є підставою для видачі ордера, і кожного, хто подає заявку на видачу ордера. Якщо можливий звукозаписувальний варіант, то федеральний суддя зобов'язаний записати всю телефонну розмову після того, як абонент скаже, що метою його дзвінка є заявка на видачу ордера. У протилежному разі розмову слід записати дослівно стенографічно або звичайним письмом. При використанні звукозаписувальної апаратури чи стенографічному записуванні федеральний суддя мусить прослідкувати за тим, щоб було зроблено копію цього запису, а стенограму розшифровано, засвідчити правильність цієї копії та здати обидва екземпляри до судового архіву. Якщо записування проводилося звичайним письмом, федеральний суддя має здати до судового архіву засвідчену копію цього запису.

Зміст ордера, виданого на підставі усних свідчень, має відповідати змістові ордера, виданого на підставі письмових свідчень.

У пунктах 4 і 41 Правил містяться положення, що регламентують обов'язки судових службовців стосовно ордера. Ордер повинен бути виконаний судовим виконавцем чи іншим службовцем, який має повноваження згідно з законом. Наказ про виклик до суду може вручатися будь-якою особою, уповноваженою вручати виклик за цивільним позовом. Ордер може бути виконано, а виклик вручено будь-де в межах юрисдикції Сполучених Штатів.

Ордер виконується арештом обвинувачуваного. Службовцеві не треба мати ордер під час арешту, але на вимогу обвинувачуваного він повинен пред'явити його якнайшвидше. Якщо службовець не має ордера на момент арешту, він мусить повідомити обвинувачуваному про злочин, у якому його обвинувачено, та про факт видачі ордера. Виклик належить вручити обвинувачуваному особисто чи особі, яка мешкає з ним у будинку.

Ордер зобов'язує службовця в указаний термін — щонайбільше 10 днів — провести розшук указаної особи чи обшук указаного майна. Якщо ордер не містить особливих розпоряджень щодо часу його виконання, то воно має проводитися в денний час. Особа, яка виконує ордер, повинна вказати точний час виконання на лицьовому боці другого екземпляра ордера. Якщо за будь-яких обставин ордер не було виконано чи його анульовано, службовець, який виконує ордер, зобов'язаний здійснити повернення ордера окружному судді або іншому службовцеві, перед яким обвинувачуваний повинен бути представлений згідно з п. 5 Правил. На вимогу аторнея невиконаний ордер слід бути повернути окружному судді, який його видав, і анулювати. У день повернення ордера чи перед цим особа, якій було передано виклик для вручення, має повернути ордер окружному судді, якому належить ініціатива повернення.

Пункт 41 Правил регламентує порядок обшуку та конфіскації.

1) Право на видачу ордера

На вимогу представника федеральної влади чи обвинувачення ордер на обшук може бути видано: федеральним суд-

дею окремого округу на розшук особи та обшук її майна на території даного округу; федеральним суддею на розшук особи та обшук її майна як на території, так і за межами даного округу в разі, коли на момент видачі ордера особа чи майно знаходилися на території округу, але залишили його межі до моменту виконання ордера.

2) Майно особи, затриманої на підставі ордера

Ордер може бути видано для обшуку і конфіскації:

- майна, що є доказом здійснення злочину;
- контрабанди або майна, одержаного злочинним способом;
- майна, що його передбачалося використати чи вже використано з метою скоєння злочину;
- майна особи, для арешту якої існують серйозні підстави.

3) Виконання та повернення з описом

Посадова особа, яка конфіскує майно за ордером, повинна вручити особі, майно якої чи майно з квартири якої конфіскується, копію ордера чи розписки на конфісковане майно або залишити копію ордера чи розписки в тому місці, звідки його конфісковано. Повернення має бути здійснено негайно і супроводжуватися письмовим описом конфіскованого майна. Опис належить скласти в присутності заявника на ордер та особи, майно якої чи майно з квартири якої конфіскується, або в присутності хоча б однієї особи, яка заслуговує на довіру і не є заявником на ордер чи особою, майно якої конфіскується; відтак опис майна засвідчує посадова особа. Федеральний суддя зобов'язаний на першу вимогу надати копію опису особі, майно якої чи майно з квартири якої конфісковано, а також заявникові на ордер.

4) Вимога повернення майна

Особа, яка постраждала від незаконного обшуку та конфіскації чи позбавлення майна, може висунути вимогу до окружного суду, який конфіскував майно, про повернення цього майна на підставі незаконності проведених дій. Суд може одержувати будь-які докази стосовно фактів, необхідних для винесення рішення щодо даної вимоги. Якщо вимогу задоволено, майно слід повернути заявникові, хоча може бути встановлено певні умови для охорони доступу і використання майна в наступному судочинстві. Якщо вимогу на повернення майна винесено на слухання в окрузі, де прово-

диться судовий процес, після прийняття судового акта або якщо справу здано в архів, з нею належить поводитися так, як і з вимогою приховування фактів згідно з п. 12 Правил.

5) Вимога приховування фактів на підставі наявності певних обставин

За відсутності фактів про недобросовісну поведінку докази, одержані в результаті видачі ордера на підставі даної норми, не підлягають вимозі про приховування на тій підставі, що обставини не дозволяли обійтися без афідевіта.

6) Повернення документів секретареві

Федеральний суддя, якому повертається ордер, повинен прикласти до ордера копію засвідчення повернення та інші документи, пов'язані з ним, а також здати їх до архіву суду округу, в якому майно було конфісковано.

Обмеження свободи людини є крайнім актом з боку держави, отже до таких дій слід підходити з особливою увагою. Правила розмежували ці дії та вирізили особливості, зумовлені вчиненням таких дій в округах, що на них не поширюється юрисдикція суду, який виніс рішення про взяття під арешт особи, котра підозрюється у скоєнні кримінального правопорушення.

Норми п. 40 регулюють питання взяття під арешт в іншому окрузі.

а) Якщо особу заарештовано не в тому окрузі, де було скоєно злочин, а в іншому, вона без затримки має постати перед найближчим доступним федеральним суддею. Попереднє провадження у справі обвинувачуваного повинно відповідати пунктам 5 і 5.1 Правил, за винятком випадків, коли попереднє судове розслідування не може бути проведене, внаслідок того, що обвинувальний акт уже винесено, або подано заяву про обвинувачення, або підсудний бажає, щоб попереднє розслідування проводилося в тому окрузі, в якому проти нього було порушено кримінальну справу, і особа повинна бути притягнена до відповідальності після встановлення того, що ця особа є особою, вказаною в обвинувальному акті, заяві чи ордері. Особа має притягатися до відповідальності в окружному суді, в якому проти неї розпочато кримінальне розслідування, після подання ордера чи його засвідченої копії, за умови, що ордер подано в даному окрузі, якщо

арешт було проведено без ордера. Ордер або його засвідчену копію можна передати факсимільним зв'язком.

б) На додаток до положень п. 5 Правил федеральний суддя зобов'язаний повідомити особу, проти якої висувається обвинувачування у будь-якій із зазначених форм, про положення п. 20 Правил.

в) Якщо підозрюваний знаходиться під арештом чи звільнений з-під нього, документи судочинства та будь-які прийняті застава чи поручництво повинні бути передані секретареві окружного суду, в якому проти обвинувачуваного розпочато кримінальне переслідування.

г) Якщо особу заарештовано за порушення умов пробачії чи іншого виду умовного звільнення не в тому окрузі, суд якого здійснює юрисдикцію над ним, вона без затримки має постати перед найближчим доступним федеральним суддею.

Федеральний суддя зобов'язаний:

- встановити, чи переходить до даного округу юрисдикція над цією особою;
- негайно провести попередні слухання, якщо злочин скоєно в цьому окрузі, або притягнути особу до відповідальності в окружному суді, який має відповідну юрисдикцію, або припинити провадження у справі та сповістити про це вищезгаданий суд;
- дати розпорядження про притягнення особи до відповідальності в окружному суді, який має відповідну юрисдикцію, після подання засвідчених копій судової постанови, ордера та заяви на ордер і після встановлення, що особа, яка відповідає перед окружним судом, є особою, вказаною в ордері.

д) Якщо особу заарештовано на підставі ордера не в тому окрузі, де було видано ордер, і видання ордера було пов'язано з нез'явленням цієї особи за повісткою про виклик до суду або відповідно до строку її умовного звільнення, ця особа мусить негайно постати перед найближчим доступним федеральним суддею. Після подання ордера чи його засвідченої копії та встановлення того, що особа, яка відповідає перед суддею, є особою, вказаною в ордері, федеральний суддя може притягти таку особу до відповідальності в окрузі, де було видано ордер.

е) Якщо особу вже було затримано чи умовно звільнено згідно з параграфом 207 розділу 18 Збірки законів США в

окрузі, де видано ордер, заяву про обвинувачення чи обвинувальний акт, федеральний суддя має взяти до уваги раніше винесене рішення, котре, втім, його не зв'язує. Якщо федеральний суддя вносить поправки в рішення про звільнення чи затримання або змінює умови звільнення, він має викласти причини таких дій письмово.

Аналіз зазначених положень свідчить, що автори Правил переймаються максимальною регламентацією тих питань, де порушення прав громадян з боку державних органів є найбільш імовірними. Варто було б і нашим науковцям та практикам працювати за цією методологією.

Після виконання всіх вищезгаданих дій суддя зобов'язаний зустрітися з особою, яку обвинувачено. Така поведінка судді визначається усім ходом розвитку судової системи США, яка є монополістом відносно поняття «слідство», а суддя в цьому процесі є головною фігурою.

Перше з'явлення арештованої особи перед окружним суддею регулюється п. 5 Правил.

а) Службовець, який здійснює арешт згідно з ордером на підставі обвинувачення, або інша особа, яка здійснює арешт без ордера, повинна доставити арештанта до найближчого доступного федерального окружного судді без затримки; якщо ж окружний суддя є недоступним, то до державного чи місцевого судового чиновника, який має повноваження на підставі розділу 18 (параграф 3041) Збірки законів США. Якщо заарештованого без ордера доправлено до окружного судді, обвинувачення мусить бути подане негайно і відповідати вимогам п. 4 (а) Правил, враховуючи також імовірні підстави. Якщо особа, заарештована на підставі ордера чи без нього, або особа, якій вручено виклик, постане спершу перед окружним суддею, суддя повинен приступити до розгляду справи згідно з п. 5 Правил.

б) Якщо обвинувачуваному інкримінується місдиміор чи інше правопорушення, що розглядається окружним суддею Сполучених Штатів відповідно до розділу 18 (параграф 3401) Збірки законів США, окружний суддя зобов'язаний розпочати розгляд справи згідно з п. 5 (б) Правил.

в) Якщо обвинувачення не підлягає розглядові окружним суддею Сполучених Штатів, обвинувачуваний не повинен викликатися до суду для заслуховування заяви про висунуте проти нього обвинувачення.

г) Окружний суддя мусить повідомити обвинувачуваного: про обвинувачення та афідевіти, додані до нього; про право обвинувачуваного найняти адвоката чи подати клопотання про призначення адвоката; про загальні обставини, за яких обвинувачуваний може зберегти свободу до суду; що від нього не вимагають заяви і що будь-яка заява, зроблена обвинувачуваним, може бути використана проти нього. Окружний суддя має також поінформувати обвинувачуваного про право на попередній розгляд у суді. Окружний суддя зобов'язаний дозволити обвинувачуваному проконсультуватися з адвокатом і тримати його під вартою або звільнити умовно, як передбачено нормами цих Правил або інших нормативних актів.

Обвинувачуваний у скоєнні будь-яких злочинів, що розглядаються суддею окружного суду, крім дрібних правопорушень, має право на попередній розгляд справи в суді доти, доки не відмовиться від цього права. Якщо обвинувачуваний відмовляється від попереднього розгляду, окружний суддя повинен негайно затримати обвинувачуваного для відповіді в окружному суді.

Якщо обвинувачуваний не відмовляє від попереднього розгляду, окружний суддя має призначити день розгляду. Такий розгляд слід проводити не пізніше як через 10 днів після початкового з'явлення до суду, якщо обвинувачуваний перебуває під вартою, та не пізніше 20 днів, якщо він не перебуває під вартою, за умови, що попередній розгляд не повинен проводитися, якщо обвинувачення чи заяву про нього залучено до справи в окружному суді ще до дати, призначеної для попереднього розгляду. Окружний суддя, за згодою обвинувачуваного, маючи достатні підстави, беручи до уваги громадський інтерес у швидкому розгляді кримінальних справ, може збільшити часові межі, визначені в даному пункті, в кілька разів. За відсутності згоди обвинувачуваного строк може бути продовжений суддею Сполучених Штатів лише за наявності надзвичайних обставин.

Попереднє судове провадження

Порядок попереднього розгляду викладено в п. 5.1 Правил.

а) Встановлення ймовірних підстав

Якщо з доказів випливає, що злочин було скоєно і що обвинувачуваний здійснив його, федеральний окружний суддя повинен негайно затримати обвинувачуваного для відповіді в окружному суді. Встановлення ймовірної підстави може базуватися на свідченнях із чужих слів у цілому або частково. Обвинувачуваний може провести перехресний допит свідка і надати докази. Заперечення проти доказів, що ґрунтуються на тому, що їх зібрано незаконним способом, не вважаються зробленими на належному рівні при попередньому розгляді. Клопотання про приховування повинно бути подане до суду першої інстанції, як передбачено п. 12 Правил.

б) Звільнення обвинувачуваного

Якщо з доказів випливає, що немає підстав вірити, що злочин було скоєно або що обвинувачуваний здійснив його, федеральний суддя зобов'язаний припинити справу і звільнити обвинувачуваного. Звільнення обвинувачуваного не повинно впливати на проведення подальшого розслідування цього злочину.

в) Протокол (матеріали справи)

Після закінчення провадження суддя має негайно передати клеркові федерального окружного суду всі документи судочинства. Федеральний суддя повинен одразу ж дати розпорядження зробити протокол чи стислий виклад судового розгляду.

В разі своєчасно поданого клопотання федеральному судді адвокат обвинувачуваного в кримінальній справі може отримати протокол попереднього розгляду. Протокол надається адвокату у зв'язку з подальшим слуханням чи для підготування справи до судового розгляду. Суд може, згідно з місцевими правилами, встановити місце і визначити умови, за якими адвокату надається така можливість.

За клопотанням обвинувачуваного, що адресоване судові чи будь-якому судді, може бути видано наказ про те, що окружний суддя дозволяє адвокату мати копію всього протоколу чи його частини. Такий наказ передбачає попередню проплату витрат з виготовлення копій обвинувачуваному, якщо останній не зробить письмової заяви про неспроможність заплатити. У такому разі витрати відшкодовуються директором Адміністративного офісу судів Сполучених Штатів із спеціально призначених для цього фондів. Особа, яка обвинувачує, маючи на те достатні підстави, може одержати копії протоколу або його частину; суд може видати наказ, що засвідчує таке прохання в цілому або частково на належних умовах; проте урядові не потрібно попередньо відшкодувати судові збитки і гарантувати безпеку.

На першій зустрічі з суддею чи під час першого виступу підсудного в разі обвинувачення його в місдимінорії чи незначному правопорушенні суд зобов'язаний, за положенням п. 58 Правил, повідомити йому:

1) обвинувачення та можливе покарання, передбачене законом, включно з виплатою спеціальних податків згідно з розділом 18 (параграф 3013) Збірки законів США, а також реституцію згідно з розділом 18 (параграф 3663) Збірки законів США;

2) право найняти адвоката;

3) право вимагати призначення адвоката, якщо підсудний не має можливості найняти його, крім випадків, коли у призначенні адвоката немає потреби;

4) право зберігати мовчання, а також той факт, що все сказане підсудним може бути використане проти нього;

5) право на суд і судовий вирок, винесений суддею федерального суду, крім випадків, коли підсудний згоден на суд з участю судового магістрату;

6) право на суд з участю присяжних, крім випадків, коли вирок може бути винесено за незначне правопорушення;

7) якщо ув'язнений перебуває під вартою та обвинувачується в місдимінорі, що не є незначним злочином, — право на попередній розгляд згідно з розділом 18 (параграф 3060) Збірки законів США, а також дотримання основних принципів, що гарантують надання можливості досудового звільнення.

Звільнення з-під варти як реалізація гарантії прав громадянина на справедливий, неупереджений та швидкий судовий розгляд регламентовано п. 46 Правил не менше, ніж положення, що регламентують питання взяття під варту і арешту.

Право на звільнення з-під варти до розгляду справи в суді повинно здійснюватися відповідно до параграфів 3142 і 3144 розділу 18 Збірки законів США.

Особу може бути звільнено з-під варти до початку або під час судового процесу на тих самих умовах, що були встановлені раніше, крім випадків, коли суд вирішить, що інші умови звільнення чи подальше тримання під вартою необхідні для того, щоб забезпечити присутність особи під час судового процесу або гарантувати, що поведінка цієї особи не порушить нормального порядку ведення судового процесу.

Право на звільнення з-під варти до винесення судового вироку, повідомлення про апеляцію чи закінчення строку, визначеного для подання заяви про апеляцію, має здійснюватися згідно з параграфом 3143 розділу 18 Збірки законів США. Відповідальність за те, що підсудний не втече або не становитиме небезпеки для іншої особи чи суспільства, лежить на самому підсудному.

Кожне поручництво, за винятком корпоративного, дозволене на законних підставах, мусить бути обрентоване афідевітом із доданою до нього вимогою про те, що він має містити опис майна чи заставної на нього, що пропонується під заставу, кількість і грошову вартість інших зобов'язань і гарантій поручництва. Жодне зобов'язання не може бути прийняте, поки не буде встановлено його правомочність і відповідність усім вимогам.

Підпункт є) п. 46 Правил розкриває етапи регулювання такої процедури, як конфіскація застави.

1) Постанова

Якщо зобов'язання, яких слід дотримуватися при звіль-

ненні під поручництво, порушено, окружний суд може постановити провести конфіскацію застави.

2) Скасування

Суд може скасувати акт про конфіскацію застави повністю або частково на умовах, визначених судом, якщо особа, звільнена під письмове зобов'язання з'явитися до суду, буде гарантовано доставлена до суду тією особою, яка взяла на себе поручництво.

3) Примушування

Якщо акт про конфіскацію не скасовано, суд має ухвалити рішення про порушення підсудним умов звільнення і виконати його. Перебравши на себе обов'язки поручництва, поручник потрапляє під юрисдикцію окружного суду, а всі документи стосовно його відповідальності щодо поручництва проходять через судового секретаря. Примушування до виконання обов'язків із поручництва може бути здійснене за актом суду. Такий акт і повідомлення про його вручення можуть бути передані судовому секретареві, який повинен переслати поштою копії за адресою останнього відомого місцезнаходження поручника. Після ухвалення такого рішення суд може скасувати його повністю або частково на умовах, перелічених в абзаці 2) "Скасування".

Якщо умови звільнення під заставу було виконано чи скасовано акт про конфіскацію, суд має звільнити поручників від відповідальності, а заставу повернути. Поручництво на будь-якій стадії процесу може бути перерване внесенням готівки в розмірі застави або тимчасового затримання підсудного під вартою.

З метою недопущення зайвих арештів суд зобов'язаний здійснювати контроль за процесом узяття під варту підсудних або примусового доставляння свідків аж до проведення судового засідання. Аторней обвинувачення повинен надавати судові щотижневий звіт, що містить список усіх підсудних і свідків, які перебувають під вартою до ухвалення вироку чи початку судового процесу більш як 10 днів. Що ж до свідків, то кожному з них він має вказати на причини, що перешкоджають їх звільненню хоча б із наданням (чи без нього) свідчень під присягою згідно з п. 15 (а) Правил. Кожному з підсудних він же повинен повідомити причини, що перешкоджають їх звільненню з-під варті.

Ніщо в цьому пункті Правил, а також у главі 207 розділу 18 Збірки законів США, не повинно зашкодити судові дати розпорядження щодо конфіскації майна, якщо вартість останнього є достатньою для призначення покарання в зв'язку зі скоєнням злочину та якщо таку конфіскацію санкціоновано законодавством.

Проведення багатьох дій американські судді пов'язують із фактом повідомлення відповідної особи про дії відносно неї. Вручення заяв є тим необхідним підтвердженням, що особу повідомлено про дії суду. Вказані норми п. 46 Правил використовуються під час слухання про взяття під варту, яке проводиться відповідно до розділу 18 (параграф 3118) Збірки законів США, якщо суд не вирішить інакше в кожному конкретному випадку.

Санкція за невручення заяви

Якщо сторона вирішить не виконувати інструкції п. 26.2 (a) Правил про доставлення заяви стороні, яка подала клопотання, суд на слуханні про взяття під варту може не брати до уваги докази свідків, про заяви яких не було повідомлено. Саме в цьому чітко виявляється зміст принципу диспозитивності.

Правила також передбачають для осіб, заінтересованих у результатах процесу, можливість реалізувати їхні відносини з судом через заяву. Вимога до суду про видання ним розпорядження має бути подана у вигляді заяви. Якщо заяву зроблено не під час судового процесу чи слухання, її належить скласти в письмовій формі, крім тих випадків, коли суд дозволяє зробити її усно. В заяві повинні бути вказані підстави для її подання, а також викладені права домагання, що їх висуває подавець. Вона може бути підтримана афідевітом (п. 47 Правил).

Враховуючи ту обставину, що в американській правовій системі немає централізованого органу обвинувачення, як в Україні, п. 48 Правил передбачено право для державних органів на відхилення обвинувачення, поданого до суду.

Міністр юстиції США чи міністр юстиції штату може з дозволу суду подати заяву про відхилення обвинувального акта, заяви чи скарги, і судовий розгляд у такому разі має бути припинено. Така заява не може бути подана під час судового розгляду без згоди підсудного. Крім того, сам суд мо-

же відхилити обвинувальний акт, заяву про обвинувачення чи скаргу в разі затримки у винесенні обвинувачення перед великим журі або в поданні заяви про обвинувачення проти особи, яку притягнуто до відповідальності в окружному суді, чи в разі затримки з передачею підсудного до суду.

З подання обвинувачення фактично починається змагальний процес, коли з обставин і фактів, викладених у цьому документі, починають працювати всі. Дотримуючись концепції максимального забезпечення прав людини на період судової діяльності, Правила в ряді пунктів регулюють цей етап, роль, місце та участь у ньому найбільш заінтересованих суб'єктів процесу.

Подання обвинувачення має проводитися на відкритому суді. Воно складається з зачитування обвинувального акта чи заяви про обвинувачення підсудному¹, у викладенні йому сутності обвинувачення з вимогою відповіді на це обвинувачення. Обвинувачуваному має бути передана копія обвинувального акта чи заяви про обвинувачення перед тим, як його викличуть відповідати на обвинувачення (п. 10). Подаючи обвинувачення, керуються положеннями п. 43 Правил. Підсудний повинен бути присутнім під час подання обвинувачення та його підстав на кожній стадії судового процесу, включно зі складанням списку присяжних та ухваленням вердикту, а також під час визначення покарання, крім випадків, передбачених цим правилом.

Подальше провадження судового процесу, в тому числі ухвалення вердикту, не повинно перериватися, і підсудний вважається таким, що відмовився від права присутності, якщо він:

1) відсутній добровільно після того, як судовий процес уже почався (незалежно від того, чи попередив підсудного суд про його обов'язок бути присутнім під час судового процесу, чи ні);

2) будучи попередженим судом про те, що його поведінка, яка заважає нормальному провадженню судового проце-

¹ Слово *підсудний* вживається за зрозумілою для українських юристів термінологією щодо учасника судового процесу, який опинився перед судом за висунутим звинуваченням. Безпосередньо в американському судовому процесі підсудного немає і термінологічно адекватного визначення не існує.

су, приведе до його виведення з зали суду, продовжує вести себе так само.

Підсудний може не бути присутнім:

1) якщо юридична особа виступає в суді через адвоката;
2) у судових процесах, де покаранням за злочини признається штраф, тюремне ув'язнення строком до одного року або і те і те. Суд, за письмовою згодою підсудного, може дозволити проводити судовий процес за відсутності останнього;

3) на диспуті щодо питання права;

4) в разі пом'якшення покарання згідно з п. 35 Правил.

Головну гарантію в забезпеченні прав людини у будь-якій сфері правозастосовної діяльності американці пов'язують із можливістю професійного захисту за допомогою юриста (адвоката). Ясна річ, що п. 44 Правил пов'язаний із забезпеченням права обвинувачуваного на допомогу адвоката і встановлює порядок його призначення.

Кожному підсудному, який не має можливості заплатити за послуги адвоката, надається адвокат, який представлятиме його інтереси на всіх етапах судового процесу.

Процедура реалізації права проводиться відповідно до законодавства та встановлених на його основі місцевих правил судочинства.

Представництво інтересів різних осіб одним адвокатом регулюється так. Якщо двоє чи більше підсудних разом обвинувачуються згідно з п. 8 (в) Правил чи поєднані для проведення судового процесу згідно з п. 13 Правил, а також репрезентовані одним адвокатом, то суд мусить негайно зацікавитися таким спільним представництвом і запропонувати кожному підсудному персонально скористатися правом на ефективний захист адвоката аж до окремого представництва. Якщо немає підстав вважати, що це зашкодить інтересам будь-кого або виникне протиріччя інтересів сторін, суд зобов'язаний ужити заходів для захисту права кожного підсудного на адвоката.

Велике значення має й гарантія присутності підсудного, а також цікаве для нашого процесу правило — заміна присутності виплатою грошової суми.

Якщо це передбачено місцевими правилами судочинства, особисту присутність підсудного може бути замінено виплатою певної грошової суми певного розміру. Місцеві правила

судочинства можуть передбачати збільшення розміру цієї суми, але при цьому вона не повинна перевищувати максимального розміру штрафу, що його може бути призначено за здійснення такого правопорушення.

Якщо підсудний не сплачує грошової суми — компенсації за свою відсутність, вимагає проведення слухання чи з'явився на виклик до суду, судовий секретар чи суддя можуть вручити йому повідомлення про з'явлення до суду в призначений день. Повідомлення може надати підсудному додаткову можливість сплатити певну суму як компенсацію за свою відсутність і може пересилатися підсудному поштою (п. 58).

Для забезпечення гарантії презумпції невинуватості та можливості обвинувачуваного захищатися Правила приділяють багато уваги порядку роботи з заявою обвинувачуваного (п. 11).

Обвинувачуваний може заявити про свою невинуватість чи про *nolo contendere*. Якщо обвинувачуваний відмовляється відповідати на обвинувачення чи якщо обвинувачуваний — юридична особа не з'явиться до суду, суд зобов'язаний залучити до справи заяву про невинуватість.

За згодою суду та Уряду обвинувачуваний може передати умовну заяву про визнання себе винним або про *nolo contendere*, зберігаючи за собою письмове право на перегляд негативного рішення щодо будь-якого досудового клопотання. Обвинувачуваному має бути дозволено забрати заяву.

Перед тим як прийняти заяву про визнання власної вини чи про *nolo contendere*, суд повинен звернутися до обвинувачуваного особисто, а також упевнитися, що він зрозумів таке:

1) характер обвинувачення, до якого додається заява, обов'язкове мінімальне покарання, передбачене законом, якщо таке є, та максимально можливе покарання, передбачене законом, включно з дією будь-якого спеціального звільнення на поруки, або термін звільнення зі здійсненням нагляду, той факт, що від суду вимагається врахування загальної каральної політики держави і що суд може відхилитися від цієї політики за певних обставин, що суд може наказати обвинувачуваному відшкодувати збитки будь-якій жертві злочину;

2) якщо обвинувачуваного не репрезентує адвокат, то підсудний має право на підтримку адвоката на кожному ета-

ні судового процесу, і в разі необхідності, адвоката буде призначено для захисту інтересів обвинувачуваного;

3) обвинувачуваний має право заявляти про свою невинуватість чи наполягати на такій заяві, якщо її вже зроблено, про право розгляду його справи присяжними, право на допомогу адвоката в судовому процесі та право на очну ставку і перехресний допит свідка, а також на право не свідчити проти себе під тиском;

4) коли заяву про визнання себе винним чи про *nolo contendere* прийнято судом, то надалі не буде ніякого судового розгляду, тобто обвинувачуваний відмовився від права на такий розгляд;

5) якщо суд хоче допитати обвинувачуваного під присягою із занесенням до протоколу, в присутності адвоката про злочин, на обвинувачення в якому відповідав обвинувачуваний, то відповіді обвинувачуваного згодом можуть бути використані проти нього в переслідуванні за фальшиві свідчення та неправдиві твердження.

Суд зобов'язаний упевнитися в тому, що заяву зроблено добровільно.

Суд не повинен приймати заяву особи про визнання власної вини або *nolo contendere*, не звернувшись до обвинувачуваного у відкритому суді та не переконавшись у тому, що заяву зроблено добровільно і вона не є наслідком застосування сили, погроз чи обіцянок (окрім обіцянок, які випливають з угоди про заяву про кримінальний компроміс). Суд також повинен з'ясувати, чи є бажання обвинувачуваного заявити про свою винуватість чи *nolo contendere* внаслідок попереднього обговорення доказової бази обвинувачення між аторней та обвинувачуваним чи його адвокатом.

Правила (п. 11) також установлюють процедуру підписання договору про заяву (визнання провини через кримінальний компроміс), що є незвичним для нашого уявлення про визнання провини обвинувачуваним.

Взагалі аторней та адвокат обвинувачуваного чи обвинувачуваний, який діє *pro se* (на захист себе), можуть узяти участь в обговоренні, яке має на меті досягнення угоди про те, що коли обвинувачуваний зробить заяву про визнання себе винним чи про *nolo contendere* у злочині, в якому його звинувачують, або в менш важливому чи родинному злочині, аторней може зробити таке:

1) подати клопотання про відхилення решти обвинувачень;

2) зробити рекомендацію самому чи, у крайньому разі, погодитися не виступати проти прохання обвинувачуваного про певне покарання, розуміючи, що така рекомендація чи прохання не повинні обмежувати суд в ухваленні рішення;

3) погодитися, що вирок є справедливим рішенням цієї справи.

Суд не повинен брати участі в такому попередньому обговоренні.

Правила зобов'язують повідомити про таку угоду. Обвинувачуваний може заявити про кримінальний компроміс тільки за згодою суду. Така заява має бути прийнята судом лише після розгляду позицій сторін та з урахуванням громадського інтересу до ефективного здійснення правосуддя.

У разі досягнення сторонами угоди про заяву суд має вимагати із занесенням до протоколу роз'яснення змісту такої угоди на відкритому суді або надання достатніх підстав у кабінеті судді, під час подання заяви. Якщо угода являє собою зобов'язання, передбачені у згаданих пунктах 1) чи 3), суд може прийняти чи відхилити угоду або відстрочити її прийняття чи відхилення, поки не з'явиться можливість розглянути рапорт. Якщо угода є такою, як указано в пункті 2), суд зобов'язаний нагадати обвинувачуваному про те, що коли суд не прийме рекомендації чи прохання, обвинувачуваний не матиме права відкликати свою заяву.

Якщо суд приймає досягнуті умови про угоду, він повинен інформувати обвинувачуваного про те, що в рішенні чи у вирокі буде закріплено положення, передбачене в угоді про заяву (визнання провини).

У разі, коли суд відхиляє угоду про заяву (визнання провини), він повинен, із занесенням до протоколу, проінформувати сторони про цей факт і сповістити обвинувачуваного особисто на відкритому суді або, надавши достатньо підстав, в кабінеті судді про те, що суд не зв'язаний цією угодою, дозволити обвинувачуваному забрати заяву, сповістити обвинувачуваного про те, що коли він наполягатиме на заяві про визнання себе винним чи про *nolo contendere*, рішення у справі може бути менш сприятливим, ніж те, що було передбачене в угоді.

Правила настільки деталізують процес документального оформлення цієї стадії, що навіть установлюють термін процедури досягнення угоди про заяву.

Повідомлення суду про існування угоди слід зробити під час пред'явлення обвинувачення або в інший термін, що передує судовому розгляду.

У нормах Правил містяться положення, що належать до:

- недопустимості заяв;
- обговорення заяв.

Крім випадків, спеціально передбачених у цьому параграфі, докази вважаються неприйнятними як у цивільному, так і в кримінальному процесі, якщо обвинувачуваний, проти якого спрямовані ці докази, зробив заяву про те, що він не брав участі в їх дослідженні (принцип диспозитивності).

До таких випадків належать заяви:

1) про визнання себе винним, що згодом буде відхилена і не фігуруватиме у справі;

2) про *polo contendere*;

3) стосовно будь-якого твердження, висловленого під час процесу;

4) стосовно будь-якого твердження, висловленого під час обговорення заяви з аторнеєм, яке не мало наслідком заяви про визнання себе винним або ж мало наслідком таку заяву, але згодом її було відхилено.

Проте, таке твердження є прийнятним:

- у будь-якому процесі, де інше твердження, зроблене під час того ж обговорення чи заяви, було подано, і це твердження має бути розглянуто в пакеті з ним;

- у кримінальному процесі за обвинуваченням у фальшивому свідченні чи в неправдивому твердженні, якщо таке твердження було зроблено обвинувачуваним під присягою в присутності адвоката і з занесенням до протоколу.

Установлення точності заяви є обов'язком суду, що впливає з Правил і полягає ось у чому. Незважаючи на прийняття заяви про визнання себе винним, суд не повинен ухвалювати рішення, спираючись на цю заяву, не провівши розслідування, яке підтвердило б, що існує фактична підстава для такої заяви.

Виходячи з того, що відмова підозрюваного від визнання провини потребує зовсім іншого проведення судового засідання з додержанням чіткості всієї процедури або ще й зі

складом присяжних, Правила окремо регулюють роботу з «негативними» заявами підозрюваного, як, скажімо, із заявою про невизнання провини чи юрисдикції суду за місцем скоєння дії. З цього питання норми п. 58 Правил містять додаткові положення щодо прийняття і оцінки вказаних заяв.

Жодна заява про невизнання провини чи про відмову заперечувати висунуте обвинувачення не може бути прийнята судом, якщо суд не впевнений, що підсудний розуміє сутність обвинувачення, а також максимально можливих санкцій, передбачених законом.

Заява підсудного про своє бажання визнати провину чи відмовитися заперечувати висунуте обвинувачення не може бути використана проти нього. Ця норма ще раз підтверджує обов'язок судді бути неупередженим і спокійно сприймати будь-які заяви обвинувачуваного, розглядаючи їх як можливий засіб захисту та реалізації прав громадянина.

Підозрюваний, заарештований, особа, взята під охорону чи яка знаходиться не в тому окрузі, де розглядається судовий акт, заява чи скарга на нього, може зробити в письмовій формі заяву про визнання своєї провини чи про відмову заперечувати висунуте обвинувачення, відмовитися від юрисдикції округу, де проводиться судочинство, а також висловити бажання про перехід справи під юрисдикцію того округу, в якому ця особа знаходиться. Крім випадку, коли підсудний заперечує свою провину, судочинство має проводитися так, начебто підсудність виникла в даному окрузі, а повідомлення про це повинно бути надано окрожному судові округу, де судочинство почалося.

Робота із заявами обвинувачуваного потребує чіткої документальної фіксації, що повинна бути доказом забезпечення прав громадянина у відносинах із судом. Тому норми п. 11 Правил покладають на службовців суду відповідні зобов'язання щодо ведення протоколу під час судочинства.

Необхідно проводити дослівний запис судового процесу, на якому обвинувачуваний зробив заяву, а якщо у справі є заява про визнання себе винним чи про *nolo contendere*, протокол також має містити без обмежень пораду обвинувачуваному від суду, питання про добровільність заяви, включно з будь-якою угодою про заяву, та розслідування, що стосується точності заяви про визнання своєї провини.

Будь-яке відхилення від процедури, передбаченої цим пунктом Правил, якщо воно істотно не впливає на права, не повинно братися до уваги. Це розглядається як нешкідлива помилка.

Положення п. 12 Правил розмежовують судові документи за їхнім значенням на змагальні папери та клопотання до судового розгляду (виправдування, заперечення, прохання).

а) Змагальними паперами у кримінальному процесі є: обвинувальний акт, заява про обвинувачення, заява про невинуватість, про визнання своєї провини та про *plea contendege*. Усі інші заяви, заперечення та клопотання про анулювання забороняються, виправдування та заперечення, висунені до судового розгляду, мають подаватися виключно через клопотання про скасування чи дарування помилування, як передбачено в цих Правилах.

б) Будь-яке виправдування, заперечення чи прохання, яке може бути предметом рішення без судового розгляду головної суперечки, може бути подано на судовий розгляд через клопотання. Клопотання на вибір судді можуть бути письмовими або усними. До судового слід подавати:

- 1) виправдання та заперечення, що базуються на помилках у порушенні судового переслідування;
- 2) виправдання та заперечення, що базуються на помилках обвинувального акта чи обвинувальної заяви;
- 3) клопотання про приховування доказів;
- 4) прохання про відкриття згідно з п. 16 Правил;
- 5) прохання про розділ кількох обвинувачень чи обвинувачуваних згідно з п. 14 Правил.

Якщо іншого не передбачено місцевим правилом, суд може під час пред'явлення обвинувачення або зразу потому призначити час для подання клопотання до судового розгляду чи прохань, і в разі необхідності, перенести на пізнішу дату слухання у справі, щоб отримати результати вирішення клопотання та оперувати ним під час судового процесу.

Під час пред'явлення обвинувачення чи зразу потому уряд може сповістити обвинуваченого про свій намір використовувати певні докази на судовому процесі, аби дати можливість обвинувачуваному висунути заперечення проти таких доказів до судового процесу згідно з підпунктом (б) (3) цього пункту Правил.

Під час пред'явлення обвинувачення чи зразу потому обвинувачуваний, аби мати можливість клопотати про приховування доказів згідно з підпунктом (б) (3) цього пункту Правил, може просити повідомлення про намір уряду використати будь-який доказ, що його обвинувачуваний має право розкрити згідно з п. 16, з дотриманням обмежень, передбачених цим же пунктом Правил.

Клопотання, висунуте до суду, належить розглянути до початку судового процесу, якщо суд з поважної причини не вирішить, що розгляд клопотання варто відкласти до судового розгляду головного спору чи розглянути після ухвалення вердикту, але розгляд не можна відкладати, якщо право сторони на апеляцію обмежується. Там, де до розгляду клопотання залучено фактичні питання, суд має внести суттєві обставини справи до протоколу.

Невчасне подання виправдань, заперечень чи прохань до судового розгляду, як указано в цьому пункті, означає відмову від права, але суд, маючи вагомні причини, може звільнити від відмови.

З урахуванням необхідності проводити дослівний запис усіх процесуальних дій та слухань, зокрема й тих установлень фактів у справі та висновків закону, що були зроблені усно, складається протокол.

Якщо суд задовольняє клопотання, що базується на помилках у порушенні судового розслідування, помилках обвинувальної заяви, суд може продовжити дію застави на певний час, необхідний для подання нового обвинувального акта чи обвинувальної заяви. Ніщо в цьому правилі не повинно розглядатися як таке, що поменшує розпорядження будь-якого акта Конгресу США, що стосується терміну позовної давності.

Для реального забезпечення прав обвинувачуваного правова система США велику увагу приділяє питанням алібі, розглядаючи його як сферу особливого ставлення службовців органів правосуддя, виходячи передовсім із домінанти принципу презумпції невинуватості. Використовуючи такий концептуальний підхід, розробники процедурних норм подбали про регламентацію діяльності суду та всіх заінтересованих сторін процесу в усьому, що стосується алібі. Перевага в цьому питанні надається обвинувачуваному як головному користувачеві такою формою захисту.

Пункт 12.1 Правил містить низку положень щодо цього інституту, і насамперед — попередження про алібі, зроблене обвинувачуваним. За письмовою вимогою аторнея, в якій має бути вказано час, дату, місце скоєння злочину, обвинувачуваний повинен протягом 10 днів чи іншого терміну, визначеного судом, вручити аторнеєві письмове повідомлення про намір запропонувати як захист алібі. Таке повідомлення обвинувачуваного має вказувати місце, де, за його твердженням, він знаходився в момент скоєння інкримінованого йому злочину, а також імена та адреси свідків, котрим обвинувачуваний хоче довірити встановлення алібі. Протягом 10 днів після цього, але ні в якому разі не менш, як за 10 днів до судового процесу, якщо суд не передбачає іншого, аторней зобов'язаний вручити обвинувачуваному або його адвокату письмове повідомлення, в якому вказано імена та адреси свідків, яким уряд хоче довірити встановлення факту присутності обвинувачуваного на місці скоєння злочину, чи будь-яких інших свідків, які спростують свідчення свідків алібі обвинувачуваного.

Якщо до чи під час судового процесу сторона дізнається про додаткового свідка, ім'я якого вона повинна була повідомити разом з інформацією, про яку йшла мова в попередніх абзацах, то сторона повинна негайно сповістити іншу сторону чи її представника про існування такого свідка та його особистість.

У разі невиконання будь-якою стороною вимог цієї норми Правил суд може не дозволити свідчень незаявленого свідка, запропонованого цією стороною, що стосуються відсутності чи присутності обвинувачуваного на місці злочину. Фактично в цьому можна бачити практичну дію принципу диспозитивності, що на нього наша наука майже не зважає. Це положення Правил не повинно обмежувати право обвинуваченого виступати в ролі свідка.

За наявності достатніх підстав суд може зробити виняток з цього правила.

Не може служити доказом у цивільному чи кримінальному процесі проти особи її намір використати як захист алібі, що згодом було відхилено, чи заяву, зроблену в зв'язку з таким наміром.

Згідно із загальною правовою концепцією США особа може захищатися від обвинувачення будь-яким способом, як-

що його не заборонено законом. Так, норми п. 12.2 Правил глибше, ніж норми Кримінально-процесуального кодексу України регламентують дії, пов'язані із захистом із посиланням на неосудність.

У випадках, коли обвинувачуваний хоче захищатися, посилаючись на неосудність під час інкримінованого злочину, він повинен протягом терміну, встановленого для подання досудових клопотань, чи встановленого судом строку, повідомити аторнеєві письмово про такий намір і подати копію такого повідомлення клеркові. За наявності поважних причин суд може дозволити подати повідомлення згодом, або надати сторонам додатковий час для підготування до судового процесу, або видати відповідний наказ; в іншому разі невиконання вимог цього пункту позбавляє обвинувачуваного права на захист із посиланням на неосудність. Тут же регламентуються питання щодо свідчень експерта про психічний стан обвинувачуваного.

Якщо обвинувачуваний має намір подати свідчення експерта щодо психічної хвороби, дефекту чи іншого психічного стану обвинувачуваного, що стосується провини, обвинувачуваний повинен протягом часу, встановленого судом для подання досудових клопотань, повідомити аторнеєві письмово про такий намір і подати копію такого повідомлення клеркові. І за таких умов — наявності поважних причин суд також може дозволити подати повідомлення згодом, або надати сторонам додатковий час для підготування до судового процесу, або видати відповідний наказ.

У відповідній ситуації суд може за клопотанням аторнея призначити психіатричну експертизу обвинувачуваного згідно з розділом 18 Збірки законів Сполучених Штатів (параграф 4241 або 4242). Ні заява, подана обвинувачуваним під час передбаченої Правилами експертизи, незважаючи на те, проводиться ця експертиза за згодою обвинувачуваного чи без його згоди, ні свідчення експерта, що спираються на таку заяву, а також ніякі інші результати такої заяви не повинні прийматися судом як докази проти обвинувачуваного в кримінальному процесі. Це не поширюється на заяви, що стосуються саме психічного стану обвинувачуваного. У разі подання повідомлення згідно з нормами цього пункту чи не проведення експертизи суд може відхилити свідчення будь-

якого експерта, якого запропонував обвинувачуваний щодо обставин провини обвинувачуваного.

Указане правило встановлює і наслідки припустимості намірів, від яких обвинувачуваний може згодом відмовитись.

Не може бути доказом проти особи в цивільному чи кримінальному процесі її повідомлення про намір, передане відповідно до викладених обставин, якщо воно було відкликане.

Слід звернути увагу на дуже цікаву норму досліджуваних Правил, хоч і відсутню в нашому законодавстві, проте аналогічні обставини існують, а проблеми, що виникають, залишаються нормативно неврегульованими. В американському акті це називається повідомленням захисту, що базується на *public oforety* (п. 12.3 Правил).

Під цим терміном слід розуміти нестандартну ситуацію — коли особа, яка інкогніто виконувала службове завдання (спеціальний чи завербований агент, інший службовець), опинилася в ситуації, що змусила її скоїти злочин з метою виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття іншого злочину. В такій ситуації можуть опинитися службовці спеціальних служб будь-якої держави. В Україні процедуру їхньої захищеності на законодавчому рівні не розроблено, на противагу американці цю проблему унормували у Правилах.

Обвинувачуваний, який має намір вимагати захисту на тій підставі, що він виконував функції органу держави (*public oforety*) в ролі представника правоохоронного органу чи ЦРУ на момент скоєння інкримінованого йому злочину, зобов'язаний у термін, визначений для подання досудового клопотання чи, за рішенням суду, в інший час, подати міністрові юстиції США письмове повідомлення про свій намір, а копію його — секретареві суду. У повідомленні необхідно вказати: завдання якого органу виконувала ця особа, яким була агентом і з якими функціями, а також зазначити термін, протягом якого особа, що потребує захисту, діяла як представник *public oforety*. Якщо в повідомленні вказується ЦРУ, то подана секретареві суду копія повинна бути скріплена печаткою. В 10-денний термін після одержання повідомлення, але не пізніше як за 20 днів до суду, міністр юстиції зобов'язаний дати обвинувачуваному або його адвокату

письмову відповідь із визнанням чи запереченням факту виконання обвинувачуваним функцій public ofirety.

У цьому пункті передбачено порядок відкриття свідків, які також можуть знаходитися на службі Уряду. У строк, відведений Урядові для надання відповіді на повідомлення або після, але обов'язково не пізніше як 20 днів до початку слухання, міністр юстиції може вручити обвинувачуваному чи його адвокату письмову вимогу про імена та адреси свідків, якщо такі існують, яких обвинувачуваний має намір виставити для свого захисту та які вказані в повідомленні. У семиденний термін після одержання вимоги Уряду обвинувачуваний повинен вручити міністрові юстиції письмову заяву із зазначенням імені та адреси кожного такого свідка. В семиденний строк після одержання письмової заяви про захист міністр юстиції зобов'язаний відправити обвинувачуваному чи його адвокату письмову заяву з переліком імен та адрес свідків, якщо такі існують, яких Уряд має намір виставити проти захисту та які вказані в повідомленні.

За наявності достатніх підстав суд може надати стороні додатковий час для виконання будь-якого зобов'язання, зазначеного в цьому пункті Правил.

Якщо до чи під час слухання справи в суді будь-яка сторона дізнається про існування додаткового свідка, дані про якого, якби про нього було відомо раніше, мали бути наведені в письмовій заяві згідно із зазначеними положеннями цього пункту Правил, то така сторона повинна надати в найкоротший термін і в письмовому вигляді іншій стороні чи її адвокату ім'я та адресу такого свідка.

Якщо сторона відмовляється виконати вимоги цього Правил, то суд може відхилити свідчення будь-якого незаявленого свідка як зі сторони захисту, так і з протилежної сторони, або прийняти іншу постанову, яку вважатиме за потрібну, виходячи з обставин, що склалися. Це положення аж ніяк не обмежує права обвинувачуваного на надання доказів.

У цьому пункті також викладено підстави для неприйняття в ролі свідчення повідомлення про намір, відкликаною захистом. Свідчення про намір, висловлене в повідомленні, що його було подано згідно з указаними нормами і пізніше відкликано, не може бути використане як у цивільному, так і в кримінальному процесі проти особи, яка видала повідомлення про намір.

З метою забезпечення комплексного підходу до питань всебічного та об'єктивного розгляду справи, а отже, належного і реального захисту, який у цьому випадку може виявити свої неабиякі можливості, Правила (п. 13) передбачають судовий процес із поєднанням кількох обвинувальних актів чи заяв про обвинувачення.

Суд може дати розпорядження про спільний розгляд двох чи більше обвинувальних актів чи заяв про обвинувачення, або тих і тих разом, якщо злочини, а також обвинувачувані, можуть бути поєднані в один обвинувальний акт чи заяву про обвинувачення. А втім, тут же передбачено відповідні гарантії від навмисного поєднання (п. 14).

Якщо очевидно, що поєднання злочинів чи обвинувачуваних в один обвинувальний акт чи заяву про обвинувачення завдає шкоди обвинувачуваному, чи представництву, чи рухові у такому судовому процесі, то суд може дати розпорядження про відокремлення чи розподіл судових процесів за пунктами обвинувального акта чи заяви про обвинувачення, дозволити розділ обвинувачуваних чи забезпечити інший розділ в інтересах правосуддя. Ухвалюючи рішення про дозвіл на підставі клопотання обвинуваченого, суд може зобов'язати надати йому для вивчення *in camera* (на закритому судовому засіданні) будь-яких заяв чи зізнань обвинувачуваних, що їх Уряд має намір подати в суді як докази.

Дуже багато уваги приділено нормам, що регулюють порядок організації одержання письмових свідчень під присягою (п. 15). У цій частині американці вельми скрупульозні, оскільки надають великого значення свідченням як головному виді доказової бази судового рішення.

Коли через виняткові обставини справи в інтересах правосуддя необхідно взяти і зберегти для суду показання майбутнього свідка якоїсь сторони, то суд може за клопотанням такої сторони та в повідомленні сторонам дати розпорядження про взяття показань такого свідка з допомогою депозиції та про подання в тому ж місці та в той самий час будь-якого доказу: документа, запису, звукозапису чи іншого матеріалу, що не є забороненим. Якщо свідок перебуває під арештом (форма засобу забезпечення свідчення, якщо є підозра, що свідок може ухилитися від виконання громадянських обов'язків) згідно з параграфом 3144 розділу 18 Збірки зако-

нів США, то суд може наказати взяти депозицію свідка. Після підписання останньої суд може його звільнити.

Сторона, на прохання якої має бути взято депозицію, зобов'язана повідомити кожній стороні письмово про час і місце взяття депозиції. Таке повідомлення повинно містити ім'я та адресу кожного допитуваного. За клопотанням сторони, якій подається таке повідомлення, суд може, за наявності необхідних причин, продовжити чи скоротити час або змінити місце взяття депозиції. Чиновникові, який несе відповідальність за перебування під вартою обвинувачуваного, має бути повідомлено про місце й час допиту. Чиновник зобов'язаний супроводжувати обвинувачуваного на цей допит (якщо обвинувачуваний письмово не відмовиться від свого права бути присутнім), і тримати його під час допиту перед свідком доти, доки цей обвинувачуваний, якщо він, після попередження суду про те, що його невідповідна поведінка приведе до виведення його з місця взяття депозиції, не буде вперто триматися поведінки, яка тягне за собою його виведення з цього місця. Обвинуваченому, який не перебуває під вартою, слід надати право бути присутнім на допиті за його проханням відповідно до строків, що можуть установлюватися судом. Але відмова бути присутнім у суді після повідомлення та відмова подати витрати згідно з положеннями цього пункту Правил (за відсутності поважної причини) повинна означати відмову від цього права та від будь-якого заперечення стосовно дат і використання депозиції.

Одразу після взяття депозиції на вимогу Уряду чи обвинувачуваного, який не в змозі оплатити витрати, пов'язані з процедурою її отримання, суд може дати розпорядження про покриття витрат на доставлення й утримання обвинувачуваного та його адвоката для присутності їх на допиті.

За дотримання додаткових умов, що їх зобов'язаний установити сам суд, депозицію слід узяти і зберігати в порядку, передбаченому для цивільного судочинства, крім випадків, спеціально передбачених у цих Правилах, а саме:

- 1) депозицію не можна брати від обвинувачуваного без згоди на те самого обвинувачуваного;

- 2) способи проведення звичайного та перехресного допиту мають відповідати таким, які були б дозволені на судовому процесі. Обвинувачення зобов'язане надати обвинувачуваному чи його адвокату для вивчення й використання під

час депозиції будь-яку заяву свідка, котрий дає депозицію, що знаходиться в розпорядженні обвинувачення та на яку обвинувачуваний мав би право під час судового процесу.

Під час судового процесу чи будь-якого слухання частина або вся депозиція, наскільки це можливо згідно з Правилами про докази, може використовуватися як доказ щодо сутності справи, за умови відсутності свідка [як це визначено в п. 8.04 (а) цих Правил], або якщо свідок дає такі свідчення на судовому процесі чи під час слухання справи, які не збігаються з його депозицією. Будь-яка депозиція може використовуватися стороною, щоб заперечити чи засумніватися в свідченнях депонента (особа, котра дає депозицію) як свідка. У разі, коли частина депозиції представлена якоюсь стороною як доказ, протилежна сторона може вимагати подання повністю і частини, що стосується до поданої частини, а будь-яка сторона може подати інші частини. Заперечення на письмові свідчення під присягою, на докази чи їх частину, а також підстави для заперечень слід установлювати під час надання депозиції.

Дотримуючись своєї ідеології гарантій прав людини, американці постійно вказують на те, що в цих Правилах ніщо не може перешкоджати прийняттю депозиції, письмової чи усної, а також її використанню за угодою сторін і з дозволу суду. Готовність особи до захисту у судовому процесі американські правники розглядають як одну з найважливіших гарантій дотримання прав людини. Таку готовність вони пов'язують з обов'язковим ознайомленням обвинувачуваного з усіма матеріалами справи, на яких ґрунтується доказова база обвинувачення. Звісна річ, що за такого концептуального підходу цю стадію судової процедури було піддано детальній регламентації.

Процедуру попереднього ознайомлення обвинувачуваного з матеріалами порушеної проти нього справи викладено в п. 16 Правил та описано за такими напрямками:

а) Розкриття доказів обвинувачення

На прохання обвинувачуваного Уряд (суб'єкт обвинувачення) зобов'язаний розкрити й надати йому для ознайомлення, скопійовану чи сфотографовану будь-яку письмову чи внесену до протоколу заяву обвинувачуваного або її копії, яка знаходиться в розпорядженні, під охороною чи контро-

лем уряду, про існування якої відомо чи має бути відомо за уважного ставлення міністра юстиції США:

- ту частину протоколу, що стосується сутності будь-якої усної заяви обвинувачуваного у справі, зробленої ним до чи після арешту на допиті з боку особи, яка була тоді відома обвинувачуваному як агент Уряду;
- запротокольовані свідчення обвинувачуваного, дані ним перед великим журі присяжних, що стосуються інкримінованого злочину.

Уряд також має надати обвинувачуваному будь-яку іншу усну заяву стосовно справи, зроблену ним до чи після арешту на допиті особи, відомої йому у статусі представника (агента) Уряду, якщо Уряд має намір використати цю заяву в суді.

Якщо суб'єктом обвинувачення виступає корпорація, товариство, асоціація чи профспілка, суд може дозволити обвинувачуваному, за його клопотанням, розкрити запротокольовані показання свідка, що стосуються справи і зроблені ним перед великим журі присяжних. Це робиться за умови, що свідок:

- 1) на момент подання свідчень перебував у ролі службовця чи робітника, а тому міг законно зобов'язати обвинувачуваного до поміркованості стосовно незаконної поведінки;
- 2) на момент скоєння злочину був особисто причетний до інкримінованого обвинувачуваному злочину як службовець чи робітник і міг на законних підставах запобігти скоєнню обвинувачуваним злочину, до якого свідок був причетний.

За клопотанням обвинувачуваного обвинувачення повинно відправити йому копію попереднього протоколу, яким воно володіє, охороняє чи контролює обвинувачення та про існування якого відомо чи має бути відомо агентів Уряду за уважного з його боку ставлення до своїх обов'язків.

Тут же регламентується робота з документами та матеріальними предметами, а також із доповідями щодо результатів експертиз і випробувань. На прохання обвинувачуваного представник обвинувачення зобов'язаний дозволити йому ознайомитися, скопіювати чи сфотографувати дос'є, документи, результати чи доповіді про експертизи, наукові дослідження, експерименти й випробування, фотографії, матеріальні об'єкти, будівлі та місця їх розташування, копії цих документів або їхні частини, якими володіє, охороняє чи

контролює обвинувачення, які є матеріалом для підготовки захисту обвинувачуваного, такі, що їх намагаються використати як головний доказ у суді, чи отримані від обвинувачуваного, чи які належать йому.

На прохання обвинувачуваного Уряд зобов'язаний розкрити йому письмове резюме доказів, що їх він має намір використати в суді згідно з пунктами 7.02, 7.03, 7.05 Правил про докази. Це резюме повинно містити думки свідків, їхні підстави й доводи, а також оцінки свідків. Проте в цьому пункті правил є виняток для окремих випадків і вказується на інформацію, яка не підлягає розкриттю. Крім указанного в параграфах А, В і Е підрозділу (а) (1) п. 16, ця норма не дозволяє ознайомлюватися з докладами чи іншими внутрішніми документами агента Уряду, що пов'язані з розслідуванням і судовими переслідуваннями.

Крім зазначеного в пунктах 6, 12 (1) і 26.2 та підрозділу (а) (1) (А) цього пункту Правил, викладено вказівки, за якими заборонено ознайомлення з протоколом засідання великого журі присяжних, що розглядали такі докази.

б) Розкриття доказів свідків, що складають таємницю

Якщо обвинувачуваний просить про розкриття доказів відповідно до положень, що зазначені в цьому пункті Правил, за згодою Уряду, то обвинувачувач на прохання Уряду має дозволити останньому вивчати, копіювати чи фотографувати досьє, документи, фотографії, матеріальні об'єкти, їхні частини чи копії, що знаходяться в розпорядженні або під охороною чи під контролем обвинувачуваного, які обвинувачуваний має намір подати як головний доказ у суді. Так чином поводяться з матеріалами, що підготовлені свідком, якого обвинувачуваний має намір викликати до суду.

Якщо обвинувачуваний просить про розкриття доказів згідно з положеннями, вказаними в цьому пункті Правил, а Уряд погоджується з таким проханням, обвинувач зобов'язаний дозволити обвинувачуваному ознайомитися, скопіювати чи сфотографувати будь-які результати чи доповіді про фізичні або розумові експертизи та наукові дослідження чи експерименти, проведені у зв'язку з цією справою, чи їхні копії, що знаходилися свого часу в розпорядженні або під контролем обвинувачуваного та які останній має намір пода-

ти як головний доказ у суді, чи підготовлені свідком, якого обвинувачуваний має намір викликати до суду, якщо ці результати чи доповіді належать до показань цього свідка.

Якщо обвинувачуваний просить про розкриття згідно з положеннями, зазначеними в підпунктах (а) (С) (Е) п. 16 Правил, і з цим погоджується Уряд, то обвинувачуваний, своєю чергою, зобов'язаний розкрити Урядові письмове резюме свідчень, які він має використати як докази в суді згідно з пунктами 7.02, 7.03 та 7.05 Правил про докази. Таке резюме має містити думки свідків, їхні підстави й доведення, а також оцінки свідків.

За винятком наукових або медичних доповідей цей підрозділ не дозволяє розкриття чи вивчення доповідей чи інших внутрішніх документів захисту, складених обвинувачуваним або його адвокатом чи представниками у зв'язку з розслідуванням чи захистом у справі, або заяв самого обвинувачуваного, або Уряду, або свідків з боку захисту, або майбутніх свідків з боку Уряду чи захисту, зроблених обвинувачуваному, його представникам чи адвокатам.

Цей пункт Правил відрегулював і питання, пов'язані з обов'язком розкрити докази та інформаційну базу їх отримання.

Якщо до чи під час судового процесу якась із сторін виявить додаткові докази чи матеріали, щодо яких вони раніше клопотали або надали за наказом суду та які підлягають розкриттю чи вивченню згідно з Правилами, то така сторона має у найкоротший термін повідомити іншій стороні, її адвокатів чи суду про існування такого додаткового доказу чи матеріалу.

Регламентация розкриття вимагає також прийняття захисних і змінних розпоряджень. Цього, насамперед, вимагають гарантії прав людини, оскільки з метою забезпечення психічного та морального комфорту громадянина не кожна інформація про його особисте життя може бути піддана гласності.

За наявності достатніх підстав суд може дати розпорядження, щоб у розкритті було відмовлено, чи ухвалити іншу відповідну постанову.

За клопотанням сторони суд може дозволити їй зробити таке подання повністю або частково у формі письмової заяви для ознайомлення особисто суддею. Якщо суд дає розпоря-

дження, що звільняє від такого *ex parte* надання доказів, то текст цієї заяви повинен скріплюватися печаткою і зберігатися в протоколах суду для подання в апеляційний суд в разі апеляції.

Якщо в будь-який момент судового розгляду стає відомо, що сторона не виконала вимог цього пункту Правил, то суд може наказати цій стороні дозволити розкриття чи вивчення доказових документів, може відхилити слухання справи чи заборонити стороні подавати "нерозкритий" доказ, може дати інші розпорядження, необхідні за нововиявлених обставин. Суд може також визначити час, місце і спосіб розкриття чи ознайомлення, встановити строки та умови їх проведення. Розкриття алібі свідків у випадках, указаних у цьому п., визначається в пункті 12.1 Правил.

Аналізовані правила процедури порівняно з законодавством України більше уваги приділяють такій стадії, як повістка про виклик до суду (п. 17), розглядаючи ці дії не лише як формальну процедуру повідомлення про початок судового розгляду, а передусім як гарантію готовності громадян до захисту, тому що з точки зору американців повістка не лише формальний документ, а підстава до переходу процесу на нову стадію судочинства — стадію початку відкриття судового процесу, до якого запрошуються всі необхідні учасники.

Повістку має видати секретар суду з печаткою суду. Вона повинна містити назву суду і позову, а також наказ особі, котрій вона адресована, з'явитись і надати свідчення в місці та в строки, зазначені в ній. Секретар суду зобов'язаний видати підписану і з печаткою повістку, але не заповнену, стороні, яка просить про неї, та яка зобов'язана попередньо заповнити її.

У будь-який час суд повинен дати розпорядження про видачу повістки для її відправлення вказаному свідкові за заявою *ex parte* обвинувачуваного в разі надання останнім відповідних доказів своєї фінансової нездатності відшкодувати витрати свідка та необхідності такого свідка для захисту. Якщо суд надасть розпорядження про видачу такої повістки, то витрати під час процесу та оплата свідків, викликаних до суду в такий спосіб, мають відшкодуватися аналогічно витратам на виклик до суду свідків з боку Уряду.

Повістка може наказувати особі, якій вона адресована, надати досьє, документи чи інші предмети, що вказані в ній.

Суд може за клопотанням, поданим у короткий термін, відхилити чи змінити повістку, якщо її виконання буде нерозумним чи важким. Суд може також дати розпорядження, щоб досьє, документи чи предмети, вказані в повістці, було надано суду до судового розгляду або перед тим, як їх буде представлено як докази, а суд може дозволити сторонам на підставі такого подання ознайомитися з цим досьє, документами чи предметами або їхніми частинами.

Правила встановлюють суб'єкта, якому кореспондує обов'язок забезпечити вручення повістки за призначенням. Повістку має вручати маршал чи інша особа, яка не є стороною у справі та досягла 18-річного віку. Вручення повістки здійснюється врученням її копії вказаній особі з наданням цій особі оплати за один день відвідування суду та оплати проїзду. Не вимагається відшкодування витрат і проїзду свідкові, якому повістка надсилається від імені Сполучених Штатів, державного чиновника чи агентства.

Правила особливо регламентують питання про місце вручення повістки залежно від територіальної юрисдикції.

Повістка, яка вимагає присутності свідка на слуханні справи чи на судовому процесі, може вручатися в будь-якому місці США.

Повістка, що відправляється свідкові в зарубіжну державу, має видаватися за певних обставин, певним способом і вручатися відповідно до норм статті 28 Збірки законів США (параграф 1783).

Особливості реалізації такого інституту підготовки справ до слухання, як депозиція, також опосередковують регламентацію роботи з повістками.

Наказ про взяття депозиції уповноважує видавати повістки для осіб, що в них зазначені чи описані, секретарем суду району, де треба взяти депозицію.

Для свідка, який повинен дати депозицію, в повістці може бути подано вимогу його присутності в будь-якому місці, визначеному судом, з огляду на зручності для свідка і сторін, пов'язані з прибуттям до суду.

Відмова особи підкоритися без поважних причин повістці може розглядатися як неповага до суду, який її видав, чи до суду того району, де вона видається, якщо її було видано окружним судом Сполучених Штатів.

Заяви свідків чи майбутніх свідків можуть не вимагатися Урядом чи обвинувачуваним відповідно до цього пункту Правил, але мають подаватися лише згідно з положеннями п. 26.2 Правил.

З метою врахування та забезпечення прав сторін у системі американського судового права впроваджено такий інститут, як досудове засідання (п. 17.1), процедура проведення якого та наслідки ухвалення його рішень також детально регламентовано.

Будь-коли після подання обвинувального акта чи заяви про обвинувачення суд може за клопотанням будь-якої зі сторін чи за власним клопотанням дати розпорядження про проведення одного чи більше засідань щодо питань, вирішення яких сприяло б проведенню справедливого та швидкого суду. По закінченні засідання суд повинен подати меморандум щодо узгоджених питань. Визнання обвинувачуваним чи його адвокатом будь-яких фактів на цьому засіданні не може бути використане проти обвинувачуваного, якщо їх не подано письмово і не підписано обвинувачуваним власноручно чи його адвокатом за дорученням.

Це положення не застосовується в разі відсутності в обвинувачуваного адвоката, оскільки це вважатиметься порушенням права громадянина на захист.

Глава 3

Судовий розгляд

Судовий розгляд є найважливішою стадією судової процедури у кримінальних справах у США. Проте можна зазначити, що коли процес добре підготовлений на попередній стадії, то сама процедура судового розгляду не викликає особливих ускладнень. А втім, є необхідність проаналізувати низку норм Правил процедури, що стосуються цієї стадії, оскільки вона теж містить цікаві моменти, які характеризують гарантованість прав людини на судовому процесі.

По-перше, Правила встановлюють місце судового переслідування та процесу (п. 18). Крім випадків, передбачених статутом чи Правилами, судове переслідування має здійснюватися в районі скоєння злочину. Суд повинен визначити місце судового процесу в районі, найзручнішому для обвинувачуваного, свідків, а також для швидкого здійснення правосуддя. По-друге, велику увагу приділено доставленню обвинувачуваного на місце слухання справи. Питання трансферту (переведення, передавання) регулюються пунктами 20, 21, 22 Правил.

Обвинувачуваний, заарештований, особа, яка знаходиться в іншому районі або в тому, де розглядається обвинувальний акт чи заява про обвинувачення, може письмово заявити про бажання визнати свою провину чи *nolo contendere*, відмовитися від судового розгляду в районі розгляду обвинувального акта чи заяви про обвинувачення і погодитися на розгляд справи в районі, де обвинувачуваного було заареш-

товано, затримано, але за згоди на це аторнея для кожного району.

При прийнятті заяви обвинувачуваного та за наявності письмової згоди аторнея секретар суду, де розглядається обвинувальний акт чи заява про обвинувачення, зобов'язаний відправити документи у справі чи їх завірені копії секретареві суду для району, де обвинувачуваного заарештовано, затримано, чи де він знаходиться, і судове переслідування слід продовжувати в цьому районі.

Особа, яку обвинувачено, заарештовано, затримано або яка перебуває не в районі, де розглядається обвинувачення проти неї, може письмово заявити про бажання визнати свою провину чи *po lo contendere*, відмовитися від територіальної підсудності чи судового процесу в районі видання наказу та погодитися на розгляд справи в районі, де обвинувачуваного було заарештовано, затримано чи де він знаходився, за умови схвалення цього аторнеєм. З поданням письмової відмови від територіальної підсудності справи в районі присутності обвинувачуваного судовий процес може тривати, так ніби територіальна підсудність була в цьому районі.

Якщо після передачі слухання справи відповідно до положень цього пункту Правил обвинувачуваний заявляє про свою невинуватість, то секретар суду зобов'язаний повернути документи до суду, в якому було розпочато судове переслідування, а позов повернути в дос'є цього суду. Заява обвинувачуваного про бажання визнати свою провину чи *po lo contendere* не повинна використовуватися проти обвинувачуваного.

Неповнолітній, якого заарештовано чи затримано і який перебуває не в районі, де було скоєно правопорушення, яке не тягне за собою смертну кару чи довічне ув'язнення, може після консультації з адвокатом і за згодою суду та аторнея для кожного округу, погодитися на порушення справи проти нього як проти неповнолітнього правопорушника в тому районі, де його заарештовано, затримано чи де він перебуває.

Згода має надаватися письмово перед судом, але тільки після того, як суд ознайомить його з правами неповнолітнього, зокрема з правом на повернення до району, де неповнолітній скоїв злочин, а також про наслідки такої згоди.

В інтересах правосуддя та для зручності свідків і сторін суд може за клопотанням обвинувачуваного передати слу-

хання справи стосовно такого обвинувачуваного чи будь-якого іншого у справі до іншого округу.

Якщо суд виявить наявність в окрузі розгляду справи обвинувачуваного умови, що свідчать про можливе упереджене ставлення до обвинувачуваного, внаслідок чого останній не може сподіватися на справедливий та об'єктивний судовий процес у будь-якому визначеному законом місці проведення суду, то суд за клопотанням обвинувачуваного зобов'язаний передати розгляд справи до іншого округу, незалежно від того, вказано такий округ у клопотанні обвинувачуваного чи ні.

Коли є розпорядження про передачу справи, то секретар суду, де ухвалено це рішення, зобов'язаний передати секретареві суду, куди переміщується судовий розгляд, всі документи у справі чи їх копії, з посиланням на закон, і судове переслідування триватиме в цьому окрузі.

Клопотання про трансферт згідно з Правилами може бути подане під час або після висунення обвинувачення чи тоді, коли суд чи Правила вважатимуть за потрібне для належного вирішення справи.

Не менш важливим є вирішення питання щодо часу вручення сторонам процесу заяв і повідомлень про термін слухання справ. Це пов'язано з шанобливим ставленням американців до обов'язкової поінформованості, як важливої умови забезпечення прав людини. Своєчасна поінформованість особи про судовий процес і наявність матеріалів, що можуть бути предметом судового аналізу, розглядаються як умова реалізації принципу диспозитивності та можливість громадян підготуватися до судового процесу, що є "священною короною" американського судочинства. Про це йшлося в попередньому розділі, а тут варто звернути увагу лише на деякі норми, що стосуються початкової стадії судового розгляду справи.

Заяви, зроблені в письмовій формі, на відміну від заяв, зроблених без повідомлення чи *ex parte*, а також повідомлення про слухання по даній справі мають бути вручені не пізніше як за п'ять днів до початку строку, вказаного для проведення слухання, якщо іншого не встановлено правилами судочинства чи розпорядженням суду. На підставі певних причин, що їх слід назвати, такий наказ може бути зроблено у формі *ex parte*. Якщо заяву підтримано афідевітом,

його треба вручити разом із заявою; афідевіт на заперечення може бути вручений не пізніше як за один день до проведення слухання в тому разі, якщо суд не дозволить зробити це згодом. Якщо сторона може чи повинна виконати певну дію протягом визначеного строку після вручення їй повідомлення чи іншого документа і це повідомлення чи документ вручено поштою до вказаного терміну має бути додано три дні.

Згідно з особливостями американської судової процедури обвинувальний акт чи заява про обвинувачення розглядаються спершу великим журі (п. 6 Правил), що скликається для попереднього аналізу доказів з погляду достатності та допустимості.

Суд зобов'язаний дати розпорядження, щоб одне чи кілька великих журі було скликано у зручний для громадських інтересів час. Велике журі має складатися з 16—23 членів. Суд повинен указати на те, щоб було запрошено достатню кількість осіб, які відповідають вимогам закону щодо кандидатів у присяжні засідателі.

Крім того, суд може вказати, що під час вибору великого журі належить призначити запасних присяжних засідателів із можливим внесенням їх до списку присяжних, як визначено в нормах цього пункту, в порядку призначення. Вони повинні входити до складу журі в тому самому порядку, що й постійні засідателі, а також відповідати тим самим законним вимогам. Якщо запасного присяжного засідателя введено до складу журі, він приймає ту саму присягу, має ті самі функції, владу і привілеї, що й постійні засідателі.

У Правилах також регламентуються питання щодо заперечень проти великого журі та присяжних засідателів.

Аторней чи обвинувачуваний, якого було притягнуто до відповіді в окружному суді, може відхилити список присяжних на підставі того, що велике журі не було обрано, складено чи скликано згідно з законом, а також можуть відхилити кандидатуру конкретного присяжного засідателя на підставі того, що він не відповідає вимогам закону. Відведення має бути зроблене перед приведенням засідателів до присяги. Воно розглядається судом, який і ухвалює остаточне рішення щодо відведення.

Клопотання про припинення справи може базуватися на запереченнях проти списку присяжних чи внаслідок недостатньої юридичної кваліфікації конкретного засідателя, якщо

воно до цього не базувалося на відведенні. Клопотання слід подати в порядку, визначеному в розділі 28 [параграф 1867 (e)] Збірки законів США, і виконати на умовах, передбачених цим положенням. Справу не можна припинити на підставі того, що один чи більше членів великого журі не відповідають юридичним вимогам, якщо з протоколу, що ведеться згідно з підпунктом (с) цього пункту, не випливає, що 12 чи більше присяжних засідателів після відведенням членів, які не відповідають вимогам закону, досягли угоди стосовно обвинувального акта.

Із присяжних засідателів суд має призначити присяжних і заступника старшини присяжних. Старшина присяжних має право приводити до присяги та підписувати всі обвинувальні акти. Старшина присяжних або інший присяжний, призначений виконувати обов'язки старшини, повинен вести протокол про кількість присяжних, які погодилися з кожним обвинувальним актом, і передати цей протокол клеркові суду. Без дозволу суду протокол не може бути оприлюдненим. За відсутності старшини присяжних його обов'язки виконує заступник.

Аторней, свідок, якого допитують, перекладачі, коли вони необхідні, стенографіст чи оператор записувального пристрою можуть бути присутніми на засіданні великого журі, але жодна людина, крім присяжних, не може бути присутньою під час голосування чи наради великого журі.

Усе судочинство, за винятком моменту, коли велике журі радиться чи голосує, має бути записане стенографічно чи електронним записувальним пристроєм. Ненавмисна неспроможність відтворити весь чи частину запису судового провадження не повинна впливати на той факт, що судове переслідування таки відбулося. Запис, чи примітки репортера чи якісь інші копії повинні перебувати під контролем прокурора доти, доки суд не вирішить інакше в кожному конкретному випадку.

У цьому пункті Правил устанавлюється також загальне правило секретності. Присяжний засідатель, стенографіст, оператор записувального пристрою, друкарка, яка робить копію письмових свідчень, аторней чи будь-яка інша особа, яка брала участь у справі згідно з нормами цього розділу, не повинні розголошувати питання, що розглядаються великим журі, якщо іншого не передбачено Правилами. Зобов'язання

зберігати таємницю слід покладати на будь-яку особу тільки відповідно до Правил. Навмисне порушення положень п. 6 Правил може потягти покарання і розглядатися як неповага до суду.

Американці як прихильники демократичної альтернативи, і в цьому питанні не обійшлися без винятку. Розголошення інформації про питання, що розглядаються великим журі, крім інформації про процес обговорення і голосування, може бути дозволено:

- аторнеєві для виконання ним своїх службових обов'язків;
- такий персонал Уряду (включно з персоналом штату), на думку аторнея, потрібен йому як допоміжний для виконання обов'язку забезпечення виконання кримінального закону.

Будь-яка особа, залучена до справи згідно з вищеназваним положенням цього пункту, не повинна використовувати матеріали великого журі з іншою метою, ніж допомога аторнею у здійсненні ним своїх обов'язків. Аторней зобов'язаний негайно надати судові, де було складено список присяжних, матеріали, що були розголошені, та імена осіб, ознайомлених із даними матеріалами. Аторней повинен також дати підтвердження, що він нагадав цим особам про їхній обов'язок зберігати таємницю згідно з цим правилом.

Розголошення питань, що розглядаються великим журі, заборонене цим правилом, може бути зроблено також:

- коли це було передбачено раніше чи безпосередньо у зв'язку з судочинством;
- коли це дозволено судом на прохання обвинувачуваного, який довів, що можуть існувати підстави для клопотання про закриття справи у зв'язку з питаннями, що розглядаються великим журі;
- коли розголошення зроблено аторнеєм для іншого федерального журі;
- коли це дозволено судом на прохання аторнея, який довів, що ці питання можуть викрити порушення федерального закону, з боку відповідної офіційної особи держави (агент ФБР чи ЦРУ) саме для забезпечення виконання завдання щодо встановлення осіб, які порушують закон.

Якщо суд наказує розкрити питання, що розглядаються великим журі, розголошення належить зробити способом, у строк і на умовах, визначених судом.

Клопотання про розкриття слід подати в окрузі, де скликається велике журі. Якщо слухання не проводиться *ex parte*, що можливо, коли позивачем є Уряд, позивач повинен передати письмове повідомлення про петицію відповідно до Правил аторнеєві, сторонам судового процесу, якщо розголошення проводиться в зв'язку з таким процесом, та будь-яким іншим особам, що їх укаже суд. Суд повинен надати таким особам можливість з'явитися та бути вислуханими.

Якщо судовий процес, що привів до петиції, проводиться у федеральному окружному суді в іншому окрузі, суд зобов'язаний передати справу до цього суду, якщо він не може отримати достатньо інформації про процес, щоби визначити, чи відповідати розголошення вимогам закону. Суд, до якого передано справу, повинен надати вищезгаданим особам можливість з'явитися до суду та бути вислуханими.

Федеральний окружний суддя може наказати, щоб обвинувальний акт, який йому повернуто, тримали в таємниці, доки обвинувачуваний перебуває під арештом чи звільнений до початку судового процесу. Затим клерк має опечатати обвинувальний акт, причому ніхто не може оприлюднити факт повернення цього акта. Виняток із цієї заборони дозволяється за необхідності видачі та виконання ордеру чи виклику до суду.

Суд повинен дати розпорядження, щоби слухання з питань, які впливають на процедуру великого журі, було закритим тією мірою, яка є необхідною для попередження розголошення питань, розглядуваних великим журі.

Протоколи, накази і виклики до суду, що належать до судового розгляду великого журі, слід зберігати опечатаними в такому обсязі та протягом такого часу, які є необхідними для попередження розголошення питань, розглядуваних великим журі.

Рішення по обвинувальному акту може бути ухвалене тільки за згодою двох чи більше присяжних. Велике журі має повернути обвинувальний акт федеральному судді на відкритому суді. Якщо офіційне обвинувачення і заява про обвинувачення знаходяться на розгляді великого журі та принаймні двоє присяжних не можуть одногосно ухвалити

рішення щодо обвинувального акта, старшина присяжних зобов'язаний письмово повідомити про це федерального суддю.

Велике журі повинно виконувати свої обов'язки доти, доки його не розпустить суд, проте не більш як 18 місяців, якщо суд не продовжить термін його служби на 6 місяців чи більше, зазначивши, що така пропозиція — в інтересах держави. Будь-коли за наявності підстав суд може звільнити присяжного від служби тимчасово чи постійно; в останньому випадку на місце звільненого присяжного суд може ввести нову особу. Після завершення роботи великого журі справа передається для судового розгляду за сутністю.

Пункт 23 Правил деталізує процес судового розгляду справи за сутністю судом присяжних чи звичайним судом.

а) Судовий розгляд судом присяжних

Справи, що потребують розгляду присяжними, мають розглядатись у встановленому порядку, якщо обвинувачуваний письмово не відмовиться від розгляду справи судом присяжних за схвалення цієї відмови судом і за згодою ініціатора обвинувачення.

Присяжних має бути 12, але в будь-який до ухвалення вердикту сторони можуть дати згоду в письмовому вигляді та за схваленням суду на меншу ніж 12, кількість присяжних або на те, що автентичне рішення може бути ухвалене менш як 12 присяжними у разі, коли суд вважатиме за необхідне вивести зі складу одного чи більше присяжних за наявності будь-якої обґрунтованої обставини після початку судового розгляду. Навіть за відсутності такої домовленості, якщо суд вважатиме за необхідне вивести зі складу одного присяжного з обґрунтованої причини після того, як суд присяжних залишить залу суду для ухвалення вердикту, автентичний вердикт може бути ухвалено і рештою — 11 присяжними.

б) Судовий розгляд без присяжних

Якщо справа розглядається без суду присяжних, то суд повинен ухвалити загальне рішення і на додаток до прохання, поданого перед ухваленням загального рішення, зобов'язаний спеціально встановити фактичні обставини справи. Якщо висновок чи меморандум рішення скорочується, запис про ці обставини в ньому залишається.

Пункт 24 Правил унормовує питання, що стосуються особистості присяжних засідателів.

а) Опитування

Суд може дозволити обвинувачуваному, його адвокатові чи аторнееві Уряду провести опитування майбутніх присяжних; може й сам провести таке опитування. В останньому випадку суд зобов'язаний дозволити обвинувачуваному, адвокатові чи аторнееві Уряду доповнити опитування запитаннями, які він вважає за необхідні; суд може сам поставити майбутнім присяжним такі запитання сторін чи їхніх адвокатів, які видаються йому необхідними.

б) Відведення без зазначення причини

Якщо злочин тягне за собою смертну кару, то кожна сторона має право на 20 відведень присяжних без зазначення причин. Якщо кара за злочин — тюремне ув'язнення на строк більше як один рік, то Уряд має право на 6 відводів без зазначення причин, а обвинувачуваний — на 10. Якщо кара за злочин — тюремне ув'язнення на строк до одного року або штраф, або те і те, кожна зі сторін має право на 3 відводи. Коли обвинувачуваних два чи більше, суд може дозволити їм додаткові відводи і користуватися цим правом разом або окремо.

в) Запасні (альтернативні) присяжні засідателі

Суд може наказати, щоб до загального складу присяжних додатково було викликано і внесено до списків як запасних присяжних ще 6 присяжних, але не більше. Останні мають змінювати присяжних, котрі виявилися нездатними чи їх позбавлено права виконувати обов'язки, в тому порядку, в якому їх було викликано. Запасні присяжні повинні вводитися таким же чином, мати ту саму кваліфікацію, підлягати тим же опитуванням і відведенням, давати ті самі клятви, виконувати ті самі функції й повноваження, мати такі ж можливості й привілеї, що й звичайні присяжні. Запасний присяжний, який заступив звичайного присяжного, має бути звільнений, як тільки суд присяжних залишить залу суду для ухвалення вердикту.

Кожна зі сторін має право на: 1 відведення без зазначення причини на додаток до дозволених законом, якщо 1 чи 2 запасних присяжних внесено до списків, 2 відведення, якщо 3—4 запасних присяжних внесено до списків; 3 відведення,

якщо 5 чи 6 запасних присяжних внесено до списків. Ці додаткові відведення можуть використовуватися тільки проти запасних присяжних; інші відведення без зазначення причин, дозволені даними Правилами, проти запасних присяжних використовувати не можна.

Проводить процедуру слухання в суді присяжних професійний суддя, і тільки він може бути процесуальним суддею. Щоправда, може виникнути ситуація, коли суддя з об'єктивних причин виявиться нездатним до ведення процесу. Поведінка в подібній ситуації нормативно відпрацьована в п. 25 Правил.

а) Під час судового розгляду

Якщо в разі смерті, хвороби чи іншої непрацездатності суддя, за якого розпочався суд присяжних, не може продовжувати судовий розгляд, то будь-який інший суддя, що постійно засідає як суддя в цьому окрузі, може продовжити і завершити судовий процес, якщо він підтвердить своє ознайомлення з попередніми протоколами судового засідання, розпочате суддею, якого він заступив.

б) Після ухвалення вердикту чи висновку про винуватість

Якщо в разі смерті, хвороби, відсутності чи іншої непрацездатності суддя, за якого обвинувачуваного було притягнуто до суду, неспроможний виконувати обов'язки, що їх має виконувати суд після ухвалення вердикту чи висновку про винуватість, то ці обов'язки може виконувати будь-який інший суддя, який постійно засідає чи приписаний до суду; якщо ж цей суддя доведе, що суддя, який не головував у суді, не може виконувати цих обов'язків або будь-якої з іншої причини, то цей суддя може дозволити новий судовий розгляд.

Правилам поведінки в суді американське право надає великого значення. З цим також пов'язують гарантію для громадян на об'єктивний і неупереджений суд. Ймовірно, тому п. 53 Правил забороняє проведення фотозйомок в залі суду під час судового процесу, а також його радіотрансляцію. Вважається, що такий інтерес громадськості до проведення судового процесу є побічним тиском на суд, що може негативно позначитися на його об'єктивності та на гарантіях прав людини.

У всіх судах показання свідків мають надаватися усно на відкритому судовому процесі, крім випадків, передбачених актом Конгресу, цими Правилами, Правилами про докази чи іншими правилами, схваленими Верховним судом (п. 26).

А втім п. 26.1 Правил встановлює для суду норми поведінки щодо використання норм іноземного права для аналізу виниклих правовідносин та ухвалення рішення за сутністю.

Сторона, яка намагається порушити питання про застосування права іноземної держави, повинна надати обгрунтоване письмове повідомлення. Суд, визначаючи іноземне право, може врахувати будь-який матеріал стосовно справи, зокрема показання свідків, незалежно від того, надані вони стороною чи ні та чи прийнятні вони за Федеральними Правилами про докази. Таке визначення суду має розглядатись як постанова з питання права.

Досліджувані Правила, з метою забезпечення прав громадян, приділяють досить велику увагу участі та ролі свідків у судовому процесі.

Пункт 26.2 Правил регламентує роботу, пов'язану з поданням заяв свідків.

а) Клопотання для надання заяви

Після виступу на прямому допиті свідка, відмінного від виступу обвинувачуваного, суд повинен за клопотанням сторони, яка не викликала свідка, дати розпорядження аторнееві Уряду, обвинувачуваному чи його адвокатові надати для ознайомлення та використання стороні, що подала клопотання, будь-які заяви свідка, якими він володіє та які стосуються предмета виступу свідка.

б) Подання повної заяви

Якщо зміст заяви повністю стосується предмета виступу свідка, то суд повинен дати розпорядження про надання такої заяви повністю стороні, яка подала клопотання.

в) Подання частини заяви

Якщо інша сторона стверджує, що заява містить інформацію, яка не стосується предмета виступу свідка, суд має розпорядитися про доставлення такої заяви *in camera* (на закрите судове засідання). Вивчаючи заяву, суд зобов'язаний вилучити частини заяви, які містять інформацію, що не стосується предмета виступу свідка, і дати розпорядження про доставлення такої заяви після відповідних вилучень сторони,

що подала клопотання. Будь-яка частина, не повідомлена обвинувачуваним на його заперечення, має зберігатися в аторнея Уряду; якщо обвинувачуваний оскаржить обвинувальний вирок, ця частина заяви повинна надаватися апеляційному суду для визначення ним правильності рішення про вилучення частини заяви.

г) Перерва в засіданні для ознайомлення із заявою

Після надання заяви стороні, яка подала клопотання, суд, за клопотанням цієї сторони, може оголосити перерву в слуханні з тим, щоб адвокат міг ознайомитись із заявою та підготуватися до використання її на слуханні.

д) Покарання за ненадання заяви

Якщо інша сторона вирішить не виконувати наказу про надання заяви стороні, котра подала клопотання, суд зобов'язаний дати розпорядження про вилучення показань свідка з протоколу, або, якщо виконати наказ суду відмовляється аторней Уряду — заявити про неправильність судового розгляду, коли це в інтересах правосуддя.

Правила також знайомлять із понятійним апаратом, що використовується в даній ситуації. Використаний у Правилах термін «заява свідка» означає:

- 1) підписану письмову заяву свідка;
- 2) в основному дослівне викладення усної заяви свідка, що записується водночас з усною заявою та втілене у стенографічну, механічну, електричну або іншу записувальну форму чи копію;
- 3) заяву, взяту чи записану, або її копію, що дається свідком Великому журі.

Будучи прибічниками неухильного дотримання процедури в судовому процесі, американські юристи приділяють особливу увагу фіксації процесу, що оформлюється протоколом. За нинішніх технічних можливостей американського суспільства та оснащеності федеральних судів протокол судового засідання містить дослівну фіксацію всієї процедури судового розгляду справи, що відбувається в залі судового засідання. У цьому також є прояв забезпечення прав громадянина на об'єктивний судовий процес, де не буде втрачено жодного повідомлення кожного свідка, як це відбувається, на жаль, в українському судовому процесі. Крім того, це ко-

рисно і для правосуддя, бо зменшуються підстави для звинувачення суду в упередженості.

Щоправда, п. 27 Правил зафіксував норму, відповідно до якої в разі будь-яких проблем із протоколом чи з його змістом можна провести дії, спрямовані на підтвердження офіційного протоколу. Офіційний протокол, записи в ньому чи відсутність такого може доводитися так само, як і в громадянському судочинстві.

В американському судовому процесі є й таке невідоме для нас поняття, як *містріал*, механізм дії якого також унормовано (п. 26.3 Правил). Перед тим як віддати наказ про містріал, суд має забезпечити можливість для Уряду прокоментувати кожному обвинувачуваному прокоментувати правильність такого наказу, зокрема згоду і заперечення кожної сторони щодо містріалу, а також будь-які пропозиції альтернативи.

Діяльність перекладача розглядається як одна з гарантій забезпечення права учасникам процесу на об'єктивний та неупереджений судовий розгляд. А втім, слід відзначити, що нормативному регулюванню їхньої діяльності приділено посередню увагу. Але, що також важливо, передбачено гарантії для винагорода роботи самих перекладачів. Суд може за власним вибором призначити перекладача і визначити відповідну компенсацію. Така компенсація (винагорода) має виплачуватися за розпорядженням суду з фондів, утворених на підставі закону чи самим Урядом (п. 28 Правил).

Якщо проводити порівняльні паралелі з судовим процесом в Україні, то питання виправдувального вироку у нас віднесено на період закінчення судового процесу. Американці, як ревні охоронці принципу презумпції невинуватості, унормовують можливість внесення клопотання про ухвалення виправдувального рішення (п. 29 Правил). Суд за клопотанням обвинувачуваного чи за власним клопотанням повинен дати розпорядження про реєстрацію виправдувального рішення щодо одного чи кількох вчинків, ухвалених за обвинувальним актом чи заявою про обвинувачення після припинення подання доказів будь-якою із сторін, якщо цих доказів недостатньо для підтримання обвинувачення щодо злочину.

Якщо подання обвинувачуваним клопотання про ухвалення виправдувального рішення після припинення подання доказів, запропонованих Урядом, не дозволяється, то обви-

нувачуваний все ж таки може надати докази, але без збереження за собою цього права.

Якщо клопотання про ухвалення виправдувального рішення подається по закінченні надання їхніх доказів, суд може зберегти за собою право: ухвалити рішення за клопотанням, передати його на розгляд суду присяжних та ухвалити рішення за клопотанням або до нього після ухвалення судом присяжних вердикту про винуватість, або коли суд присяжних припиняє переслідування, не ухвалюючи вердикту.

Якщо суд присяжних ухвалює вердикт про винуватість чи припиняє переслідування, не ухвалюючи вердикту, клопотання про ухвалення виправдувального рішення може подаватися чи поновлюватися в 7-денний строк після припинення переслідування судом присяжних чи в межах строку, що може призначатися судом протягом 7-денного періоду. Якщо ж вердикт про винуватість ухвалюється, то суд може за таким клопотанням відхилити вердикт і ухвалити виправдувальний вирок. Якщо ж ніякого вердикту не було ухвалено, суд може ухвалити виправдувальний вирок. Немає необхідності подавати подібне клопотання, якщо аналогічне клопотання було подано ще до передання справи на розгляд до суду присяжних.

У разі, коли згідно з Правилами дозволяється подавати клопотання про ухвалення виправдувального рішення після ухвалення вердикту про винуватість, суд повинен визначити, чи кожне клопотання про новий судовий розгляд може бути дозволене, якщо при цьому відхиляється чи оговорюється виправдувальне рішення, і вказати підстави такого рішення.

Якщо клопотання про новий судовий розгляд прийнято з умовою, то наказ про це ніяк не впливає на остаточність самого рішення. Якщо ж клопотання про новий судовий розгляд було дозволено умовно і ухвалення виправдувального рішення залежить від апеляції, то новий судовий процес має тривати доти, доки апеляційний суд не вирішить про інше. Якщо в такому клопотанні було відмовлено з умовою, то відповідач за апеляцією може послатися на помилку в такій відмові, і якщо виправдальне рішення залежить від апеляції, то наступні слухання справи належить проводити в порядку, визначеному для апеляційних судів.

Аби професійно забезпечити юридичну орієнтацію присяжних перед слуханням справи, Правила надають заінтересованим особам можливість виявити додаткову турботу і подати згідно з п. 30 прохання про надання присяжним інструкцій щодо закону, з якими треба ознайомитися.

Після припинення подання доказів чи на більш ранньому етапі судового розгляду за розпорядженням суду будь-яка сторона може подати письмове прохання про ознайомлення присяжних засідателів із законами, названими в цьому проханні. Водночас копії таких прохань слід надіслати всім сторонам.

Суд зобов'язаний поінформувати адвоката про своє реагування на ці прохання до того, як останній надасть свої доводи присяжним.

Сторона не може визначити як помилкову будь-яку частину обвинувачення або пропуск такої доти, доки ця сторона не надасть заперечення з цього приводу ще до того, як суд присяжних залишить залу суду для ухвалення вердикту, із зазначенням причини такого заперечення. Має надаватися можливість вилучення заперечень із слухання суду присяжних, а за клопотанням будь-якої із сторін — і від їх надання суду присяжних.

Сам перебіг процесу майже не регламентується і має дещо описовий характер. Про нього йдеться в п. 29.1 Правил. Після припинення подання доказів обвинувачення повинно розпочати їх виклад. Захистові дозволяється відповідати на них. Потім обвинуваченню дозволяється відповідати в порядку спростування.

Усе, що було якось пов'язано з підготовкою і слуханням справи, підлягає детальній фіксації, тому, крім вимог до протоколу, про що вже йшла мова, Правила також регламентують і зобов'язують певних судових службовців вести у справі відповідні записи та зберігати їх у належному стані.

Судочинство, що здійснюється згідно з даними правилами, має бути зафіксоване судовим репортером, секретарем чи архіваріусом з використанням відповідної звукозаписної апаратури.

Запис судочинства повинен містити всі документи і речові докази у справі, стенограми, плівки та інші записи судового процесу, а також засвідчену копію досьє судочинства, яку належить передати судовому секретареві. З метою апеляції

копія запису судочинства, зроблена за рахунок США, повинна бути вручена особі, яка на підставі афідевіту доводить неможливість заплатити за неї, а оплатити витрати мусить директор Судового відомства США.

Судовий секретар окружного суду і кожен суд США мають вести запис судочинства у формі, встановленій директором Судового відомства США. Секретар зобов'язаний вносити до запису кожне розпорядження чи вирок суду, а також дату їх постановлення (п. 55).

Такі вимоги гарантують громадянинові право проконтролювати законність дій суду і водночас упевнитися в дотриманні гарантованих Конституцією громадянських прав.

Порядок ухвалення вироку та подальші дії служб суду

Суд зобов'язаний надати підсудному можливість виступити для свого виправдання. Після цього суд повинен негайно розпочати процедуру ухвалення вироку, крім випадків, коли він вважає за необхідне відкласти справу у зв'язку з проведенням розслідування службою пробації чи наданням додаткової інформації іншою стороною з метою правосуддя чи забезпечення прав.

Автори Правил склали порядок постановлення вердикту в судах США, розділивши цей процес за напрямками і небезпідставно вважаючи, що такий підхід сприяє необхідному забезпеченню прав громадян. Положення щодо вердикту зафіксовано в п. 31 Правил.

Ухвалення вироку судом присяжних має бути одноголосним. Вердикт ухвалюється судом і передається судді на відкритому процесі.

Якщо обвинувачуваних двоє чи більше, суд присяжних у будь-який момент свого обговорення може ухвалити вердикт чи вердикти стосовно обвинувачуваного чи обвинувачуваних, відносно яких суд виявив згоду; якщо ж суд присяжних не може дійти згоди щодо всіх обвинувачуваних, то обвинувачуваний чи обвинувачувані, відносно яких суд не досяг згоди, можуть бути розглянутими знову.

Обвинувачуваного може бути визнано винним у злочині, що є складовою інкримінованого злочину, або в спробі здійс-

нити інкримінований злочин чи злочин, який входить до останнього, якщо така спроба є злочином.

Після того, як вердикт ухвалено, але перед його занесенням до протоколу, суд присяжних має проголосувати на прохання будь-якої зі сторін чи судді. Якщо голосування не виявиться одноставним, судові присяжних може бути наказано залишити залу суду для продовження обговорення в нарадчій кімнаті або його може бути розпущено.

Якщо обвинувальний акт чи заява про обвинувачення передбачає конфіскацію власності або частки в бізнесі, має бути ухвалено спеціальний вердикт стосовно хоча б оцінки власності та частки в бізнесі.

Указаний пункт Правил містить наказ про негайне ухвалення рішення щодо кримінальних справ, що також пов'язано з поважним ставленням до прав громадян. Аби скоротити непотрібну затримку і прискорити ухвалення рішень щодо кримінальних справ, кожний окружний суд повинен провести ретельну перевірку персоналу суду, що має відношення до кримінального судочинства, і надати звіт про це федеральному судді округу, а також підготувати плани для негайного ухвалення рішень по кримінальних справах згідно з положеннями глави 208 розділу 18 Збірки законів США.

Процедурі роботи з вирокком Правила приділяють значну увагу. Пункт 32 послідовно регламентує порядок виконання вироку і покарання.

Обвинувальний вирок повинен містити підстави заяви чи обвинувачення, вердикт чи висновок, а також рішення суду за сутністю та призначене покарання. Якщо обвинувачуваний виявиться невинуватим або не звільняється з якихось інших причин, то слід ухвалити відповідний вирок, який підписується суддею і вноситься до відповідного провадження секретарем суду.

Якщо вердикт містить рішення про конфіскацію майна, то вирок про конфіскацію має уповноважувати представника влади на конфіскацію майна й частки в бізнесі, які підлягають такій конфіскації, із зазначенням строків та умов, що їх установлює суд.

Виконавець зобов'язаний надати суду дані судового розслідування і висновок (доповідь) перед застосуванням покарання, доки суд не вирішить, що наявної в доповіді інформації достатньо для надання права повного виконання покарання.

ня згідно з розділом 18 Збірки законів США (параграф 3553), і не обґрунтує цього рішення в протоколі. Доповідь не повинна передаватися на розгляд суду чи її зміст розкриватися кому-небудь, крім випадків, коли є на це письмова згода обвинувачуваного.

Доповідь із даними розслідування, що надається для визначення питання стосовно покарання, повинна містити:

1) Відомості про біографію та характеристику обвинувачуваного, в тому числі записи, фінансовий стан, а також будь-які обставини, що впливають на поведінку обвинувачуваного, які можуть бути корисними для покарання чи правильного лікування обвинувачуваного.

2) Класифікацію злочину та особи обвинувачуваного відповідно до категорій, визначених Комісією з покарань згідно з параграфом 994 (а) розділу 28 Збірки законів США, коли виконавець пробації вважає, що це є прийнятним до справи обвинувачуваного.

3) Види і розмір покарання, встановлені для відповідної категорії злочину, скоєного обвинувачуваним визначеної категорії, як це встановлено в керівних указівках Комісії з покарань згідно з розділом 28 [параграф 994 (а) (1)] Збірки законів США.

4) Роз'яснення службовцями пробації тих факторів, які вказували б на те, що покарання певного виду, відповідно до чинних керівних настанов, буде прийнятнішим за зазначених обставин.

5) Будь-яку заяву поліції стосовно справи, що подається до Комісії з покарань згідно з розділом 28 [параграф 994 (а) (2)] Збірки законів США.

6) Перевірені відомості, що викладені без наведення доказів і містять оцінку фінансового, соціального, психічного та медичного збитку, а також витрат особи, яка потерпіла від злочину.

7) Відомості про сутність та обсяг спеціальних програм для засуджених осіб, яких залишено на волі, або засоби покарання, прийнятні для обвинувачуваного, доки суд не ухвалить іншого рішення.

8) Іншу інформацію, яку може вимагати суд.

Принаймні за 10 днів до покарання, якщо від цього мінімального терміну не відмовиться обвинувачуваний, суд зобов'язаний надати обвинувачуваному та його адвокату ко-

пю доповіді з даними розслідування, в тому числі й необхідну інформацію, передбачену цим пунктом, але без жодної рекомендації стосовно покарання. Ця вимога діє також, якщо доповідь містить оцінювальні думки, які, в разі їх розкриття, можуть серйозно вплинути на програму реабілітації, без іншої інформації, яка при її розкритті, могла б завдати шкоди обвинувачуваному, іншій особі чи суб'єктам, яким було конкретно обіцяно їх нерозголошення. Суд зобов'язаний дозволити обвинувачуваному та його адвокату прокоментувати доповідь і надати показання свідків чи інші відомості стосовно будь-яких фактичних відомостей про особу.

Якщо суд вважатиме, що в доповіді міститься інформація, яка не підлягає розкриттю згідно з застереженнями, викладеними у цій нормі Правил, то він зобов'язаний, замість розголошення такої доповіді чи її частини, надати письмово чи усно резюме до такої інформації, на що слід зважати при визначенні покарання. Суд також повинен надати можливість обвинувачуваному та його адвокату прокоментувати це резюме. Заява до сторін може робитися *in camera*. Будь-який матеріал, доступний для обвинувачуваного та його адвоката, є доступним і для аторнея Уряду.

Якщо коментарі, свідчення чи інша інформація обвинувачуваного та його адвоката становлять фактичну помилку в доповіді чи в його резюме, то суд зобов'язаний щодо кожного такого питання прийняти:

- висновок стосовно цього твердження (безпідставний або за наявності підстави для того, щоб з ним погодитися);
- визначення про те, що такий висновок не потрібен, бо це спірне рішення не братиметься судом до уваги при визначенні покарання. Протокол таких визначень і висновків повинен прикладатися і супроводжувати копію доповіді, після чого він має бути готовим для Бюро в'язниць.

Доповіді з результатами досліджень і з рекомендаціями директора Бюро з в'язниць згідно з розділом 18 (параграф 3552) Збірки законів США прирівнюються до доповідей з даними слідства, якщо вони приймаються відповідно до положень підпункту (с) (3) п. 32 Правил.

Якщо клопотання щодо відкликання заяви про визнання своєї вини чи *polo contendere* перед призначенням покаран-

ня, суд може дозволити відкликати таку заяву, якщо обвинувачуваний назве справедливу та обгрунтовану причину. Після визначення покарання заява може бути анульована за прямого оскарження чи за клопотанням.

Процедура призначення покарання в американських судах дещо відрізняється від процедури вирішення цього питання в судах України. Цей процес може відбуватись у кілька етапів з використанням спеціальних розрахунків, тому деякі особливості процедури призначення покарання сформульовано в Правилах.

Покарання слід призначати одразу, але суд є правомочним, за наявності важливої для визначення обставини, на яку поки що не можна зважати, відкласти покарання на розумний термін, коли це стане можливим. До слухання щодо визначення покарання суд зобов'язаний надати адвокату обвинувачуваного та аторнеєві Уряду повідомлення з висновком відповідно до положень про класифікацію покарань та їх розмір, використаних у справі.

Перед тим, як накласти покарання, суд також зобов'язаний:

- установити той факт, що в обвинувачуваного чи його адвоката була можливість прочитати та обговорити доповідь про розслідування до призначення покарання чи резюме до нього;
- дозволити адвокату обвинувачуваного виступати від імені обвинувачуваного та викласти свій погляд на міру покарання;
- звернутися особисто до обвинувачуваного та встановити його бажання щодо заяви про подання інформації, яка пом'якшувала б покарання. Аторнеєві Уряду слід надати аналогічну можливість виступати в суді. У разі спільного клопотання обвинувачуваного та аторнея суд може розглянути на закритому слуханні таку заяву обвинувачуваного, його адвоката чи аторнея.

Відповідно до п. 42 Правил суд може призначити покарання за злочинну неповагу, якщо вбачає в діях обвинувачуваного поведінку, що її можна розцінити як неповагу до суду.

Покарання за злочинну неповагу може бути призначено в сумарному порядку, якщо суддя підтвердить, що бачив чи чув прояв неповаги в поведінці особи і це відбулося в присутності суду. Факти прояву неповаги мають бути занотовані, підписані суддею та запротокольовані.

Злочинну неповагу, крім випадків, зазначених у попередньому абзаці, належить розглядати відповідно до повідомлення. Останнє має вказувати час і місце проведення слухання, залишаючи достатній термін для підготовки захисту, а також факти, що свідчать про неповагу до суду. Повідомлення повинно бути зачитане суддею на відкритому судовому засіданні в присутності підсудного чи аторнея, призначеного Урядом США, чи судом спеціально для цієї мети наказом про надання обґрунтування чи наказом про арешт. Підсудний може вимагати участі присяжних у розгляді справи.

Підсудний може бути звільнений під поручництво, як передбачено цими Правилами. Якщо поставлена за провину злочинна неповага містить неповагу чи критику судді, цей суддя звільняється від головування на судовому розгляді чи слуханні, за винятком випадку, коли підсудний не має заперечень проти цього. Після ухвалення вердикту чи визнання провини суд повинен видати наказ, що закріплює призначене покарання.

У Правилах регламентуються питання скасування чи зміни пробації або звільнення від в'язниці з наглядом (п. 32.1), причому цей процес має кілька самостійних видів.

1. Прелімінарне слухання

Особі, яка щойно потрапила під арешт на тій підставі, що вона порушила умови пробації чи звільнення від відбуття покарання, пов'язаного з позбавленням волі, з наглядом за її поведінкою, має бути дозволено постати перед будь-яким суддею в найкоротший термін або перед окружним суддею Сполучених Штатів, який має повноваження на проведення такого розгляду згідно з розділом 28 (параграф 636) Збірки законів США для визначення того, чи є достатньою підстава для *ревокаційного слухання*. У такому разі особі слід надати:

- повідомлення про *прелімінарне слухання* та його мету, час і місце проведення, а також про скоєні правопорушення під час знаходження в умовах пробації чи під наглядом;
- можливість бути присутньою на судовому слуханні, давати суду пояснення та інші докази від свого імені;
- можливість допитати на прохання особи свідків, які показують проти неї, якщо федеральний суддя не вирі-

шити, що правосуддя у цій справі не потребує виклику свідків за наявності достатніх документальних матеріалів;

- повідомлення про право обвинувачуваного на адвоката.

Судовий розгляд повинен стенографічно вноситися до протоколу або записуватися з допомогою електронного записувального пристрою. За наявності відповідних обставин ця особа має постати перед ревокаційним судом. Вона також може бути випущена з в'язниці до початку ревокаційного слухання згідно з п. 46 (с) Правил. Якщо ж такі обставини відсутні, то позов належить відхилити.

2. Рєвокаційне слухання

Якщо не буде відмови під час прелімінарного засідання органу, який висунув звинувачення особі в порушенні умов пробації чи звільнення з наглядом, то ревокаційне слухання слід проводити в розумні строки в межах юрисдикції суду, до компетенції якого належить питання. В такому разі особі надаються:

- письмове повідомлення про правопорушення;
- розкриття доказів проти неї;
- можливість виступати і надавати докази від свого імені;
- можливість допитувати свідків;
- повідомлення особи про її право на адвоката.

3. Зміна пробації або звільнення під нагляд

Проведення судового слухання та допомога адвоката необхідні до зміни строків чи умов пробації або звільнення з наглядом, якщо звільнення, надане особі під час пробації чи звільнення з наглядом за її клопотанням, не буде корисне цій особі, а оторней після отримання повідомлення про запропоноване звільнення та наявність можливості висловити протест не висловив його.

Якщо сторона не виконує вимог п. 26.2 (а) Правил про надання заяви стороні, що подала клопотання, то суд може не враховувати показань свідків, яких не було повідомлено.

За певних умов, якщо це необхідно в інтересах справедливості та забезпечення громадянських прав осіб, котрі беруть участь в процесі, Правила допускають проведення нового судового процесу (п. 33). Згідно з цими нормами суд, на вимогу підсудного, може призначити новий судовий процес, якщо цього вимагають інтереси правосуддя. Якщо судовий процес відбувався без участі колегії присяжних, суд на вимо-

гу підсудного про новий судовий процес може анулювати рішення суду, якщо таке ухвалено, зібрати додаткові показання свідків і керувати ухваленням нового вироку.

Вимогу проведення нового судового процесу в зв'язку з виявленням нових доказів може бути подано лише до завершення чи протягом двох років після ухвалення остаточного рішення, але якщо апеляційна скарга знаходиться на стадії розгляду, суд може задовольнити цю вимогу лише після повернення справи до початкової інстанції.

Вимогу проведення нового судового розгляду на будь-якій іншій підставі слід подати протягом семи днів після ухвалення вердикту чи визнання провини, або в межах терміну, встановленого судом до завершення цих семи днів.

Правила детально регламентують питання, що стосуються зупинення виконання судових рішень. При цьому розмежовуються поняття припинення виконання судового рішення (п. 34) і поняття припинення виконання вироку (п. 38). Суд за вимогою підсудного може зупинити виконання судового рішення, якщо обвинувальний акт чи заява про обвинувачення не ставлять за провину скоєння злочину або якщо обвинувачення у скоєнні злочину не входило до юрисдикції цього суду. Таку вимогу необхідно висунути протягом семи днів після ухвалення вердикту чи в межах терміну, встановленого судом до завершення цих семи днів.

Зупинення виконання вироку класифікується залежно від виду обраного покарання та його наслідків для засудженого.

1) Смертна кара

Виконання вироку про страту засудженого може бути зупинено в разі подання апеляції на даний вирок без будь-яких умов і попередніх заперечень.

2) Позбавлення волі

Виконання вироку про позбавлення волі засудженого може бути зупинено в разі подання апеляції на цей вирок і звільнення засудженого наперед до дозволу, що видається на підставі апеляційної скарги згідно з п. 9 (b) Федеральних Правил про апеляційне провадження. Якщо виконання вироку не зупинено, суд може запропонувати міністрові юстиції перевести тимчасово чи тримати засудженого під арештом у місці, розташованому недалеко від будівлі суду або в місці слухання апеляції на період, необхідний засудженій особі

для отримання допомоги в підготовці апеляції та для подання її до апеляційного суду США.

3) Штраф

Виконання вироку лише про виплату штрафу чи про виплату штрафу одночасно з відшкодуванням судових витрат, у разі подання апеляції на цей вирок, може бути зупинено рішенням окружного чи апеляційного суду на строк, установлений судом. Суд може вимагати від засудженого ще до розгляду апеляційної скарги сплатити судовій канцелярії окружного суду все чи частину штрафу і судових витрат, або надати письмове зобов'язання про сплату цієї суми, або погодитися на огляд майна. При цьому суд може в будь-якій зручній для нього формі обмежити право засудженого розпоряджатися своїм майном.

4) Пробація

Виконання вироку про пробацію щодо засудженого може бути зупинено в разі подання апеляції на цей вирок. При цьому суд має вказати строк його зупинення і встановити деякі обов'язки за власним розсудом в інтересах правосуддя чи верховенства права.

5) Конфіскація у кримінальному порядку, повідомлення потерпілих і реституція

Виконання покарання, призначеного засудженому як частина вироку згідно з розділом 18 (параграф 3554, 3555 і 3556) Збірки законів США, може бути зупинено в разі подання апеляції на весь вирок на строк, установлений судом. Суд може видавати розпорядження, необхідні для забезпечення підкорення санкціям, після розгляду апеляційної скарги, включно з розпорядженнями обмежувального та заборонного характеру, а також вимоги внести всю грошову суму чи частину її до судової канцелярії, або ж надати письмові зобов'язання про здійснення цих дій протягом певного часу.

6) Обмеження прав

Обмеження громадянських і трудових прав, здійснюване відповідно до федеральних законів у зв'язку з ухваленням вироку, може бути зупинено в разі подання апеляції на даний вирок за рішенням окружного чи апеляційного суду на строк, установлений судом. У майбутньому перед розглядом апеляційної скарги суд може вдаватися до будь-яких дій для забезпечення підкорення санкції про обмеження прав,

видаючи розпорядження обмежувального чи заборонного характеру.

Положення, що стосуються зупинення виконання вироку, передбачені п. 38 Правил, слід використовувати в разі ухвалення рішення про обвинувачення чи вироку. Підсудний може бути звільнений з-під варти перед розглядом апеляції відповідно до положень закону, що стосуються порядку звільнення засудженого до розгляду апеляції на вирок. Рішення про це ухвалює окружний чи апеляційний суд.

Пункт 35 Правил регулює зміну чи пом'якшення покарання і також має кілька градацій.

1. Зміна чи пом'якшення покарання після повернення справи до початкової інстанції

Найпоширенішим випадком є можливість того, що суд може змінити вирок, який згідно з розділом 18 (параграф 3742) Збірки законів США визнано як ухвалений незаконно, як призначений у зв'язку з неправильним виконанням указівок стосовно вироку чи як необгрунтований після повернення справи до суду у випадках:

- призначення покарання відповідно до рішень апеляційного суду;
- проведення подальшого судочинства, якщо після цього буде встановлено, що початкове покарання не було правильним.

2. Пом'якшення покарання у зв'язку з обставинами, що змінилися

Суд на вимогу уряду може протягом року після призначення покарання пом'якшити його, враховуючи подальшу суттєву допомогу, що її надав засуджений у розслідуванні чи судовому переслідуванні іншої особи, яка скоїла злочин. Це відповідає інструкціям і директивам, виданим Комісією щодо ухвалення вироків згідно з параграфом 994 розділу 28 Збірки законів США. Суд може розглянути вимогу Уряду про пом'якшення вироку, подану через рік чи більше після призначення покарання, якщо суттєва допомога засудженого містить інформацію чи докази, котрі не були йому відомі до завершення року чи більш тривалого строку після призначення покарання. Право суду пом'якшити покарання за даною статтею криє в собі право встановити таке покарання нижче від нижньої межі.

3. Зміна кари судом, який ухвалює вирок

Суд протягом семи днів після призначення покарання може внести поправки до міри покарання, призначеного внаслідок математичної, технічної чи іншої очевидної помилки. Питання про визнання обставин помилковими вирішується судом суб'єктивно залежно від конкретних обставин у кожному окремому випадку, якщо ці обставини допускаються до судового аналізу з тим, щоби дійти висновку щодо наявності помилки.

Крім судових помилок, американські юристи, вірні своїм традиціям забезпечення прав громадян і поновлення їх у разі порушення, передбачили в досліджуваних Правилах можливість виправлення помилок, що їх можуть припуститися під час виконання своїх службових обов'язків судові клерки. Не є секретом, що і в практиці наших судів чимало таких помилок, а спосіб їх виправлення поки що далеко не досконалий і потребує окремого врегулювання. А за цим, як відомо, стоять нереалізовані права громадян.

Пункт 36 Правил призначений унормувати подібні ситуації. Канцелярські та інші помилки в актах судових вироків, розпоряджень чи в інших частинах документації, що стали наслідком недогляду, суд може виправити будь-коли і після відповідного повідомлення, якщо таке вимагається.

А втім, у Правилах зроблено спробу поділити похибки не лише на судові й канцелярські, а й за ступенем важливості для змістовної частини судових рішень. Це знайшло своє відображення в положеннях п. 52 Правил за класифікацією: неістотна помилка і дрібна помилка.

Змістовність цих категорій було визначено за таким принципом:

1. Неістотна помилка. Будь-яка помилка, недолік чи невідповідність, які не впливають на головні права і не повинні братися до уваги.

2. Дрібна помилка. Дрібні помилки чи недоліки, що впливають на основні права, можуть бути взяті до уваги, хоч їх і не було доведено до відома суду.

Виходячи з обов'язковості реалізації одного з демократичних прав громадян — права на скаргу, в Правилах установлюється обов'язок судових службовців — повідомити підсудному про його право на апеляцію.

Розділ IV

АПЕЛЯЦІЙНА ПРОЦЕДУРА

Процедура розгляду скарг на судові рішення у другій інстанції за нормативними актами США значно відрізняється від аналогічної стадії судової процедури в Україні. І не лише тим, що у США це зветься апеляційною процедурою, а в Україні — касаційною, насамперед — змістовою частиною. Крім того, апеляційна процедура у США регулюється єдиними федеральними Правилами апеляційної процедури незалежно від галузевих особливостей тих правовідносин, що стали предметом розгляду в суді. В Україні відокремлено процедуру розгляду справ у судах другої інстанції, яка є диференційованою за галузевими напрямками правовідносин та унормованою Арбітражним процесуальним кодексом, Кримінально-процесуальним кодексом, Цивільним процесуальним кодексом. Отож, цей процес в Україні не уніфіковано, а розгалужено. Американці вибрали інший напрям. В одноманітності вони вбачають гарантованість неупередженого та однакового підходу до забезпечення прав людини на всіх стадіях судового процесу.

Крім того, є ще цікава загальна особливість змістової частини ФПАП у США — в них регулюється механізм розгляду апеляційних скарг не лише на рішення суду, а й на рішення деяких органів системи виконавчої влади, що виконують у деяких випадках квазісудові функції.

Показником є п. 1 цих Правил, який вказує на сферу дії положень цього нормативного акта. Правилами регулюється

процедура подання апеляції до судів США на рішення, ухвалені окружними судами і Податковим судом США, а також на рішення, ухвалені комітетами з питань банкрутства. Крім того, ФПАП регулюють порядок слухання в апеляційних судах справ про дію розпоряджень адміністративних органів, агентств, комісій і посадових осіб США та про судові накази чи інші засоби судового захисту, що є компетенцією суду чи його членів.

У тому разі, коли ці Правила передбачають подання клопотання про відхилення позову чи заяви в окружному суді, порядок написання такого клопотання чи заяви має відповідати практиці відповідного окружного суду.

Основні положення

Правила дуже детально регулюють загальні положення, що стосуються початкового етапу роботи з апеляційною скаргою. Оскільки технологічно американці архівують справу інакше, ніж це робиться в Україні, коли наші судді до справи долучають кожен папірець. Звернення до апеляційної інстанції за нормами ФПАП вимагає детальнішого опису ситуації та змісту звернення. Цей етап роботи знайшов у Правилах детальну регламентацію, хоч у п. 28 цей процес названо «Стислим письмовим викладом у справі». Розглянемо зміст цього викладу.

Стисла пам'ятна записка, складена позивачем під відповідним заголовком, повинна містити в належному порядку такі положення:

1. Зміст із зазначенням сторінок; викладення фактичних обставин; цитати з закону або з рішень із зазначенням сторінок, де вони використовувались.

2. Указування предмета суперечки та апеляційна юрисдикція.

Сюди має входити:

а) вказування підстав виникнення суперечки в окружному суді чи організації з переліком відповідних до закону рішень із посиланням на факти, внесені до справи для встановлення відповідної юрисдикції;

б) дана заява повинна містити дату заповнення, що встановлює строки перегляду апеляції чи петиції, та констатувати, що апеляція подана на остаточне рішення чи вирок суду,

який розглядає всі претензії з повагою до обох сторін, або ж мусить містити інформацію про те, що апеляційний суд має юрисдикцію, оснований на інших підставах.

3. Перелік питань, винесених для перегляду.

4. Зміст справи. Передусім він повинен указувати на природу справи, перебіг судового розгляду, постанову суду. Потім слідує перелік фактів стосовно питань, поданих на перегляд, відповідно до матеріалів судової справи.

5. Викладення доказів. Цьому можуть передувати стислий зміст справи і відповідна позиція апелянта щодо цих питань, а як наслідок — резюме з переліком рішень, законів і частин справи, що на них він покладається. Також тут має бути проект нового рішення щодо кожного відповідного питання. Він може надаватися під час обговорення кожного питання або під окремим заголовком — перед таким обговоренням.

Правила розмежують вимоги до апеляційної заяви залежно від суб'єкта звернення.

Стислий письмовий виклад у справі відповідача за апеляцією слід зробити згідно з вимогами вищезазначених підпунктів 1—5. А втім, він може й не з'явитися, якщо відповідач за апеляцією незадоволений тим, як позивач виклав:

- 1) твердження, що підпадають під юрисдикцію;
- 2) перелік питань;
- 3) зміст справи;
- 4) проект нового рішення суду.

Відповідний виклад у справі також регламентовано Правилами і зводиться до того, що позивач може подати стисле заперечення у справі у відповідь на виклад, зроблений відповідачем за апеляцією. Якщо у відповідача є зустрічна апеляція, він може зробити новий виклад у відповідь на той, що його відправив позивач стосовно питань, поданих зустрічною апеляцією. Після цього заповнювати стислий виклад у справі не можна. Це може бути зроблено тільки за спеціальним дозволом суду. Всі виклади-відповіді повинні містити зміст із посиланнями на сторінки, виклад фактичних обставин (в алфавітному порядку), цитати з законів і рішень із зазначенням сторінок, де вони використовувались.

Правила також містять фактичні вказівки сторонам щодо застосування відповідної термінології у цьому стислому викладі у справі про використану термінологію. Передбачаєть-

ся, що адвокат, який бере участь у справі, у своїх стислих викладах і усних доводах якомога менше використовуватиме терміни «позивач» і «відповідач за позовом», звертаючись до сторін. Сприяють чіткості термінології, що використовується у нижчих судових інстанціях, або справжні імена сторін, або відносні терміни, такі як «службовець», «потерпіла особа», «платник податку» і под.

У Правилах, з метою впорядкування роботи з документами в апеляційному порядку, розписано, як здійснювати посилення на судові матеріали у стислому викладі у справі.

Посилаючись на певні частини справи у викладі, що відтворені в додатку, зареєстрованому разом із викладом у справі позивача, слід указувати сторінки додатку, де знаходяться ці частини. Якщо додаток підготовлено після того, як заповнено виклад, посилення на певні частини справи має робитися одним із методів, дозволених положеннями п. 30 (в) Правил. Якщо справу відтворено згідно з положеннями п. 30 (е) Правил або якщо посилення зроблено на ті частини справи, яких не відтворено, то посилення будуть на ті сторінки, що їх включено. Можуть використовуватися зрозумілі аббревіатури. Якщо посилення зроблено на те, щоб довести допустимість суперечливого питання, то посилатися треба на сторінки додатку чи копії, на яких цей доказ було зафіксовано, надано, прийнято чи відхилено.

Якщо вирішення тих питань потребує вивчення статутів, правил або частин справи, то їх належить відтворити у стислому викладі у справі на додаток наприкінці або можна надати судові у вигляді брошури.

Розмір стислого письмового викладу у справі не повинен перевищувати 50 сторінок, а відповідь на такий виклад — 25 сторінок, крім випадків, коли є спеціальний дозвіл суду чи коли це обумовлено внутрішніми правилами апеляційного суду. Інформація, яку надають про себе юридичні особи, заголовки, список цитат, будь-який додаток, що містить статут, а також правила виносяться на окремі сторінки.

Правила регулюють і питання відносно стислого письмового викладу у справі, що містить зустрічну апеляцію.

Якщо заповнено зустрічну апеляцію, то сторона, яка першою подала заяву про апеляцію, або на випадок, коли заяви було подано в один день, уважатиметься позивачем у судовому розгляді згідно з вимогами вказаних норм або пунк-

тів 30 і 31 цих Правил, за умови, що сторона чи суд не вирішує цього питання інакше. Стислий виклад у справі відповідача за апеляцією мусить відповідати вимогам підпункту 1—5 п. 28 Правил. Крім того, з поваги до зустрічної апеляції, він має давати відповідь на стислий виклад позивача у справі.

У справах, де позивачів або відповідачів двоє чи більше, (включно зі справами, поєднаними заявою про апеляцію), будь-яка їх кількість може виступати як співпозивач чи співвідповідач, і кожен позивач чи відповідач може прийняти з посиланням будь-яку частину стислого викладу у справі протилежної сторони. Сторони також можуть поєднуватися для надання відповіді у справі.

У нормах Правил надається можливість зробити посилання на додаткові документи. Після того, як було написано стислий виклад у справі або після усного викладу доводів, але перед ухваленням рішення, якщо було виявлено важливі документи стосовно справи, сторона може негайно сповістити про них листом до секретаря суду, а також відіслати копії з викладом нових фактів усім адвокатам, які беруть участь у справі. Треба вказати або сторінку в письмовому викладі справи, або факт, якого стосується посилання на додаткові документи. У листі слід зазначити причини додаткових посилань. Відповідь мусить бути швидкою, стислою.

Пункт 30 регламентує питання щодо додатків до стисло-го викладу у справі. Згідно з цими нормами позивач має підготувати додаток до стисло-го викладу у справі, який повинен містити:

- 1) реєстрацію документів, що мають відношення до судового розгляду;
- 2) будь-які уривки виступу адвоката в суді у справі, обвинувачення, обставини справи, судові рішення (висновки);
- 3) рішення, вирок суду з цього питання;
- 4) будь-яку іншу частину з матеріалів судової справи, до якої сторона хоче привернути особливу увагу суду.

Меморандум закону в окружному суді вноситься до додатку лише в тому разі, коли там існує незалежне ставлення до справи. Той факт, що частину матеріалів судової справи не включено в додаток, не повинен заважати сторонам у процесі або суду спиратися на них.

Позивач зобов'язаний заповнити і вручити додаток разом із стислим викладом у справі, якщо заповнення додатків не відкладено згідно з положеннями підпункту в) цього пункту.

Десять копій слід зробити разом із секретарем суду, а одну копію адвокат має вручити окремо кожній стороні, якщо суд не вирішить інакше.

Видається, що американці, хоч і з добрими намірами, спрямованими на забезпечення процесуальних гарантій прав громадян у суді, занадто деталізують усі вимоги, що стосуються визначення змісту додатку із судовими витратами включно [підпункт (б) п. 30].

Передбачається, що сторони досягають згоди відносно змісту додатку. За відсутністю згоди позивач повинен не пізніше 10 днів після дня, коли було заповнено матеріали судової справи, вказати відповідачеві на частини в судових матеріалах, які він, позивач, має намір включити в додаток, а також список питань, які він має намір подати на перегляд. Якщо відповідач вважає за необхідне звернути особливу увагу суду на ті частини матеріалів судової справи, що не були вказані позивачем, то він, відповідач, зобов'язаний протягом 10 днів після одержання вказівки від позивача вказати йому на ці частини.

Позивач мусить унести в додаток зазначені в такий спосіб частини з урахуванням посилок основної та будь-якої зустрічної апеляцій. У частинах судових матеріалів, призначених для внесення в додаток, сторони мають знати, що матеріали суду в цілому знаходяться в розпорядженні суду якраз для посилок і перевірок. Сторони також не повинні привертати увагу до зайвих (непотрібних) посилок і вказівок.

Положення цього параграфу застосовуються також до позивача і відповідача за зустрічною апеляцією. Якщо сторони не домовляються про інше, то судові витрати під час написання додатку повинні відшкодовуватися позивачем, але якщо позивач вирішить, що частини судових матеріалів, запропоновані відповідачем для вміщення в додаток, не сприятимуть вирішенню поставлених питань, то позивач може повідомити про це відповідача, і той мусить провести попередню оплату за включення цих частин.

Під час написання додатку із судових витрат має стягуватися податок, як із витрат у справі, але якщо котрась із сторін наполягає на тому, щоб питання було внесено в дода-

ток без належних на те підстав, то суд може стягнути податок з витрат цієї сторони.

Кожен судовий округ із допомогою місцевих правил має забезпечити застосування санкцій проти адвокатів, які нерозумно та без достатніх на те причин збільшили витрати судового процесу через внесення матеріалів у додаток.

Знайшов свою регламентацію і альтернативний спосіб указування змісту додатку та рекомендації про те, як може бути зроблено посилання на судові матеріали у стислому викладі у справі, коли використано альтернативний спосіб [підпункт (в) п.7 30 Правил].

Підготовку додатку може бути відстрочено доти, доки не будуть готові стислі письмові виклади у справі відповідача, але за умови, що суд це передбачить для певної категорії справ установленим правилом чи ухваленим ним рішенням у деяких випадках. Якщо підготування і написання додатку відстрочено саме так, то застосовуються положення підпункту (б) п. 30 Правил.

Коли для підготування додатку використовується відстрочення, що дозволено цим підпунктом, то в стислому викладі у справі можуть бути посилання на використані сторінки судових матеріалів. У такому разі дійсна номерация кожної частини судових матеріалів вказується у додатку в дужках, у тому місці, де починається ця сторінка.

Якщо ж сторона у стислому викладі у справі хоче посилатися безпосередньо на сторінки додатку, то вона має вручити віддруковані чи засвідчені копії сторінок у справі протягом терміну, встановленого п. 31 (а), з відповідними посиланнями на невикористані частини судових матеріалів.

У цьому випадку, протягом 14 днів після написання додатку, сторона повинна вручити і зареєструвати копії стислого викладу у по справі за формою, передбаченою п. 32 (а) Правил, які містять посилання на сторінки додатку замість чи на доповнення до початкових посилань на сторінки використаних частин судових матеріалів. Ніякі інші зміни у стислому викладі у справі не дозволяються, крім виправлення друкарських помилок.

Приділено увагу технологічній конструкції додатку і стислому викладу у справі. На першій сторінці додатку має бути перелік частин судових матеріалів, які в нього входять, у тому порядку, в якому ці частини використовуються, з по-

силаннями на сторінки додатку, де починається кожна з частин. Після заголовку слідує стислий зміст документів у справі. Інші частини судових матеріалів повинні бути внесені в хронологічному порядку. Коли питання, що міститься в копії позову доповідача, винесено в додаток, сторінка копії, де знаходиться це питання, маж бути вказана в дужках безпосередньо перед винесеним питанням. Пропуск в тексті належить позначати зірочкою. Неістотні, формальні питання, такі як заголовки (глави), розписки тощо, пропускаються. Питання та відповідь на нього можуть міститися в одному параграфі.

Регламентовано вимоги до відтворення поданих документів. Документи, призначені для додатку, можуть бути в окремому виданні. Треба зробити чотири копії додатку; одну копію вручити адвокатам кожної окремої сторони. Копію позову, що використовувався в судовому процесі в окружному суді, також слід надати адміністративній організації, міністерству, комісії чи посадовій особі. Проте з метою економії часу Правила встановлюють право на слухання апеляції за початковими матеріалами судової справи без надання додатку [підпункт (е) п. 30 Правил].

Апеляційний суд може за правилом, що стосується всіх справ, чи за рішенням у спеціальних випадках, обійтися без складання додатку і дозволити слухання апеляції за початковими судовими матеріалами. Суд може вимагати копії судових матеріалів чи інших документів у справі.

Скрупульозній регламентації піддано процедуру реєстрації та вручення заінтересованим особам стислого письмового викладу у справі (п. 31 Правил).

Позивач зобов'язаний вручити і зареєструвати стислий виклад у справі протягом 40 днів від дня, коли було подано судові матеріали. Відповідач мусить вручити і зареєструвати стислий виклад упродовж 30 днів від дня вручення позивачем викладу у справі. Позивач може вручити і зареєструвати виклад-відповідь протягом 14 днів після вручення викладу у справі відповідачем, але виклад-відповідь належить зареєструвати не пізніше, ніж за 3 дні до виступу у справі, крім випадків, коли подано вагомні причини. Якщо апеляційний суд готовий розглянути справу по суті в короткий строк після реєстрації стислого викладу у справі, і це практикується

в суді, він може скоротити строки, призначені для вручення і реєстрації викладів у справі.

З погляду автора, вимога до кількості копій, які треба зареєструвати і вручити, не відповідає здоровому глузду — 25 копій кожного стислого викладу у справі мусить зареєструвати секретар суду, крім випадків, коли суд у конкретній справі дозволить меншу їх кількість. Дві копії має вручити адвокат кожній окремій стороні.

Якщо сторона отримала дозвіл зареєструвати надруковані під копірку копії, то три розбірливі копії повинні бути зареєстровані секретарем суду, а одна — вручена адвокатом кожній окремо представленийій стороні.

Наслідуючи свою традицію встановлювати не лише права, а й відповідні обов'язки, американці в підпункті (в) цього пункту вказали на наслідки, які тягне за собою неререєстрація стислого викладу у справі.

Якщо позивач не зареєструє стислого викладу у справі протягом терміну, визначеного цим правилом, чи впродовж додаткового терміну, то відповідач може клопотати про відхилення позову.

Якщо відповідач не зареєструє стислого викладу у справі, то його не буде заслухано на усному розгляді у справі, крім випадків, коли буде надано спеціальний дозвіл суду.

Вимоги до форми стислого викладу у справі, додатку та інших паперів містяться в п. 32 Правил.

Стислий виклад у справі та додатки можуть подаватись у стандартно віддрукованому вигляді або з допомогою зняття якісної копії, копії стислого викладу у справі. Копії останнього, зроблені через копірку, не можуть подаватись на розгляд без дозволу суду, крім випадків, коли в інтересах сторін їм дозволяється звертатися за судовою допомогою *in forma pauperis*.

Усі питання мають бути віддруковані на темному, неглянцевому папері.

Стислі виклади у справі та додатки, зроблені стандартним друкарським способом, обмежуються розміром сторінки 15,5 см на 3,6 см. Якщо їх зроблено іншим способом, то розмір сторінок не повинен перевищувати 21,5 см на 28 см, а між рядками має бути подвійний інтервал.

У патентних справах сторінки стислих викладів у справі та додатків можуть мати розмір, необхідний для використання патентних документів.

Якщо стислий письмовий виклад у справі було зроблено з допомогою комерційних копіювальних фірм, обкладинка викладу у справі позивача мусить бути блакитного кольору; обкладинка відповідача — червоного; обкладинка *amicus curiae* — зеленого; обкладинка викладу-відповіді у справі — сірого. Обкладинка додатку, якщо він друкується окремо, повинна бути білою. На обкладинці письмового викладу у справі чи додатку, якщо вони друкувалися окремо, слід зазначити:

- назву суду і номер справи;
- назву справи;
- характер звернення за судовою допомогою (апеляція, петиція);
- назву документа (стислий виклад у справі, додаток);
- ім'я та адресу адвоката, який представляє сторону, в інтересах якої заповнено документ.

У цьому ж пункті встановлюються вимоги до форми інших паперів.

Прохання про повторні слухання слід подавати за формою, передбаченою для додатку. клопотання та інші папери при цьому можна подати аналогічно.

Клопотання чи інший документ, адресований суду, повинен мати заголовок, що містить назву суду, назву справи, реєстраційний номер, і мати назву, що відображає призначення документа.

Американці приділяють велику увагу реалізації принципу диспозитивності, а тому прискіпливо ставляться до будь-якої формальності, пов'язаної з забезпеченням права громадян на отримання інформації про всі дії учасників процесу в суді чи самого суду. Таке ставлення до інформованості вимагає чіткої фіксації всього порядку руху документів у справі, а для цього в п. 25 Правил зафіксовано нормативні вимоги до таких дій, як заповнення та вручення.

Папери, які необхідно чи дозволяється заповнити в апеляційному суді, належить заповнювати у присутності посадової особи — секретаря суду. Заповнення необхідних документів може бути виконане з допомогою поштового зв'язку, при цьому воно вважається своєчасним, якщо секретар суду

отримав папери протягом часу, призначеного для заповнення. Виняток становлять документи, заповнені в день відправлення, якщо використано найшвидкішу, крім спеціальної, форму доставки.

Папери, заповнені особою, яка перебуває в якомусь закладі (в'язниця, притулок), вважаються своєчасно заповненими, якщо їх було відправлено внутрішньою поштою до або в останній день, призначений для заповнення. Своєчасне заповнення паперів особою, котра перебуває в якомусь із закладів, може бути доведене нотаріально засвідченою заявою чи довідкою, що містить дату відправлення і повідомляє про попередню оплату поштових послуг. Якщо клопотання вимагає допомоги, яку може надати одноособовий суддя, він може дозволити заповнити клопотання під своїм патронажем, і в такому разі суддя мусить зазначити дату заповнення, а клопотання передати відповідній посадовій особі. Апеляційний суд за встановленим внутрішнім правилом може дозволити, щоб папери було заповнено з допомогою факсимільного чи будь-якого іншого електронного зв'язку. Використання цих засобів було дозволено згідно зі стандартом, установленим рішенням Судової конференції у США.

Копії всіх паперів, заповнених будь-якою стороною, які не потребують вручення посадовим особам, мають до чи під час заповнення вручатися стороною чи особою, які репрезентують цю сторону на всіх етапах подання на апеляцію чи перегляд. Якщо сторону репрезентує адвокат, то він і повинен провести вручення необхідних документів.

Вручення може бути особистим або з допомогою поштового зв'язку. Особисте вручення означає доставку копії секретареві суду чи іншій, відповідальній за це посадовій особі в офіс, адвокату, який бере участь у справі.

Папери, надані для заповнення, повинні містити підтвердження вручення особою, яка вручала їх, або докази у формі зазначення дати і виду вручення, а також ім'я особи, яка їх вручала. Доказ вручення може бути безпосередньо на заповнених паперах або додаватися до них. Секретар суду може дозволити, щоб папери було заповнено без підтвердження чи доказу, але після заповнення їх наявність стане необхідною.

Регламентация відліку і пролонгації часу для здійснення необхідних дій міститься в п. 26 Правил.

Під час відліку будь-якого строку, описаного чи дозволеного цими Правилами, за рішенням суду чи за будь-яким відповідним статутом, день виконання певної дії або ж невиконання чого-небудь, з якого починається відлік певного проміжку часу, не повинен включатися. Останній день визначеного строку включається, крім випадку суботи, неділі, офіційного свята або коли через погодні умови чи інші причини, що зробили кабінет секретаря суду недоступним, заповнення необхідних паперів стало неможливим. У такому разі вказаний період продовжується до кінця наступного дня, якщо він не є одним із вищезгаданих.

Якщо строк, передбачений чи дозволений, менший, ніж сім днів, усі суботи, неділі та офіційні свята враховувати не слід. Офіційні свята зазначено у Правилах судової процедури та в інших нормативних актах. До них також відносять дні, визначені як свята штатом, де знаходиться окружний суд, який ухвалює судові рішення чи дає розпорядження, на яке подано чи може бути подано апеляцію, або ж за місцевістю, де знаходиться головний кабінет секретаря апеляційного суду, який розглядатиме апеляцію.

За наданням достатніх підстав і за клопотанням суд може продовжити строк, передбачений цими Правилами, або спеціальним рішенням, або дозволом завершити необхідні документи по закінченні визначеного строку. Але суд не має права продовжити термін для заяви про апеляцію чи прохання про дозвіл подати на апеляцію. Суд також не має права продовжити термін, передбачений законом, для заповнення прохань, щоби заборонити, анулювати, зупинити, змінити, забезпечити виконання чи перегляд рішення, і для заповнення заяви про апеляцію на указ адміністративного органу, комітету, комісії чи державної посадової особи, крім випадків, спеціально визначених законом.

Повнота інформації про учасників процесу є однією з умов, що сприяють забезпеченню реалізації процесуальних прав громадянина, тому в п. 26.1 Правил визначено порядок надання судові інформації, яку повинні давати про себе юридичні особи.

Будь-яка недержавна корпоративна сторона в цивільній справі, у справі про банкрутство чи перегляд агентського договору та будь-який неурядовий корпоративний захисник у кримінальній справі мусять зазначати в заяві всі основні та

дочірні компанії, а також крім цілком незалежних компаній ще й філіали, які розповсюджували акції серед населення. Необхідно також додати до справи клопотання, петицію чи відповідь в апеляційному суді, якщо вони є та якщо за встановленими судом правилами цього не вимагалось зробити раніше. Вказана заява повинна бути розміщена перед заголовком стислого викладу у справі, навіть якщо воно було заповнене до того.

Найважливішим показником дотримання американськими службовцями прав громадян у суді є внормовування процедури подання клопотання та регламентація реагування на ці клопотання.

Процедуру щодо клопотання також детально описано в п. 27 Правил.

а) Прохання про ухвалення судового рішення чи іншого задоволення вимоги подається шляхом заповнення клопотання про ухвалення такого рішення з наданням доказів про вручення необхідних документів усім сторонам у процесі, якщо іншого не передбачено цими Правилами. Клопотання має містити будь-який факт, що вимагається спеціальним положенням закону, який регулює питання про клопотання. У клопотанні повинні детально вказуватися всі його підстави. Якщо клопотання підтримується стислим описом справи, афідевітом чи іншими паперами, їх належить додати. Кожна сторона може подати відповідь на протиставлення клопотанню, відмінну від відповіді на процедурне рішення [див. підпункт (б)] протягом семи днів після вручення клопотання. Але клопотання, не дозволені пунктами 8, 9, 18 і 41 Правил, можуть надходити після відповідного повідомлення, і суд може зменшити або продовжити строк для відповіді на будь-яке клопотання.

б) Незважаючи на зміст п. 27 а) Правил відносно клопотання в цілому, клопотання щодо процедурних розпоряджень, включно з будь-якими клопотаннями стосовно п. 26 б) Правил, можуть надійти будь-коли, до того ж без очікування відповіді, і, крім того, відповідно до Правил чи рішень суду клопотання про певні види процедурних розпоряджень можуть розглядатися секретарем суду. Будь-яка сторона, на яку негативно вплинув такий позов, може в заяві до суду прохати розгляду, анулювання чи зміни позову.

в) Крім наданих цими правилами чи законом повноважень, суддя апеляційного суду може одноособово приймати на розгляд питання щодо дозволу чи відхилення вимоги про допомогу, яку за цими Правилами можна вимагати клопотанням. Проте суддя не має права відхиляти чи дозволяти апеляцію чи позов одноособово, а апеляційний суд може передбачати правилом чи указом, що будь-яке клопотання чи групу клопотань має розглядати суд. Справи, розглянуті суддею одноособово, можуть переглядатися судом у колегіальному складі.

Усі папери стосовно клопотань можна подавати в друкованому вигляді. Три копії повинні бути зроблені в оригіналі, але суд може вимагати додаткових копій.

Як уже неодноразово відзначалося, американські юристи велику увагу приділяють процедурі досудового підготування слухання справи. Це стосується і апеляційної стадії процесу. Процедuru слухання справи на судовому засіданні вони розглядають скоріше як показове, урочисте ведення процесу, насолоджуючись перебігом цього театралізованого дійства, подаючи його як взірць демократичного суспільства. Сама ж сутність питання часто вирішується або до судового засідання, або взагалі без його проведення. Але при цьому прискіпливо виконуються всі формальні розпорядження щодо можливої поведінки учасників під гаслом забезпечення процесуальних прав людини. Завдяки установленій традиції вирішувати питання під егідою судді на підставі домовленості між сторонами, в апеляційній інстанції є така стадія, як розпорядча нарада. Як відомо, в українському судовому процесі такої стадії немає.

Уважається, що захист прав громадян набуде повного і всебічного розвитку у тому разі, коли громадянинові буде надано можливість виявити себе повністю у змаганні не лише з іншим громадянином, а й з державним органом — суд надає йому свої мотиви та аргументи. У п. 33 Правил описано поведінкову роль розпорядчої наради суду перед початком слухання справи. Розгляньмо її.

Суд може дати розпорядження, яке зобов'язує аторнеїв сторін з'явитися до суду на розпорядчу нараду суду для розгляду спірних питань з метою їх спрощення, що може сприяти вирішенню справи судом. Суд або суддя має винести рішення з викладом дій, що відбулися під час наради, та

угод, досягнутих сторонами стосовно будь-яких розглянутих питань. Це рішення обмежило б кількість спірних питань, винесених на судові засідання, лише тими, що їх не було вирішено під час розпорядчої наради.

Як не дивно, але на розпорядчій нараді відбуваються виступи в дебатах сторін, і цей процес регулюється п. 34 Правил.

Виступ у суді треба дозволяти в усіх випадках, крім тих, коли за місцевим правилом колегія з трьох суддів не вирішить на підставі матеріалів справи, що виступ у дебатах сторін не є необхідністю. Будь-яке подібне місцеве правило передбачає можливість для кожної зі сторін подати заяву, що містить аргументи на користь виступу сторін у суді. Загальне формулювання критерію, що визначає застосування якогось місцевого правила, має бути видане разом із правилом або додається до нього, і такий критерій мусить значною мірою відповідати мінімальним вимогам.

Дозвіл на виступ сторін у дебатах буде надано, крім випадків, коли:

- 1) апеляція є явно необгрунтованою;
- 2) спірне питання, що розглядається, вже було вирішене компетентними органами;
- 3) факти і юридичні дії представлено в матеріалах справи і досьє належним чином, і для ухвалення рішення у справі виступ у дебатах сторін не є необхідним.

Клерк зобов'язаний сповістити всі сторони про те, чи буде виступ сторін на дебатах. Якщо він буде, клерк повинен зазначити час і місце виступу на дебатах, а також час, наданий кожній зі сторін для виступу. Прохання про відстрочення дебатів сторін чи про надання додаткового часу має бути подано у формі завчасної заяви до дати слухання.

Цей самий пункт установлює порядок і орієнтовні вимоги щодо змісту дебатів сторін.

Позивачеві надано право відкривати дебати і право на останній виступ. Адвокат у справі не може читати з досьє, матеріалів судової справи чи авторитетних джерел.

Зустрічні або сепаратні вимоги¹ мають обговорюватися разом із початковими під час дебатів сторін, якщо іншого не

¹ Сепаратні вимоги — окремі вимоги, не пов'язані з загальною тенденцією вимог, поданих учасниками процесу.

передбачено судом. Якщо до справи додано зустрічний позов, сторона, яка першою подала повідомлення про апеляцію або якщо повідомлення подано в один день, позивач у даному процесі виступає в ролі подавача апеляції. Якщо заявники окремих самостійних апеляцій беруть участь в одній дискусії, слід звернути увагу на те, щоб уникнути повторення дискусій.

У разі, коли відповідач за апеляцією не з'явився для виступу у справі, суд заслуховує виступ представника позивача, якщо останній буде присутнім. У випадку нез'явлення подавача апеляції суд заслуховує виступ від імені відповідача, якщо останній чи його представник будуть присутні. На випадок нез'явлення сторін суд вирішить справу на підставі матеріалів справи, якщо іншого не буде передбачено рішенням самого суду. У разі згоди сторін справу може бути вирішено за матеріалами справи, але суд має право визначити виступ сторін у дебатах.

Якщо речові докази, що не є документами, мають бути подані на дебатах, адвокат у справі повинен забезпечити їх наявність у залі суду в день виступу сторін. По закінченні дебатів адвокат зобов'язаний дати розпорядження про винесення речових доказів із зали суду, якщо іншого не передбачено судом. Якщо після повідомлення клерка речові докази не були запитані адвокатом протягом визначеного часу, їх належить знищити чи усунути іншим способом за рішенням клерка.

Повністю забезпечивши судову підготовку до слухання справи та надавши громадянам можливість реалізувати їхні права на рівність перед судом, автори Правил перейшли до оформлення процедури вирішення справи судом у повному складі (п. 35). Такий суд виносить рішення про слухання чи повторне слухання справи. Воно може бути ухвалене більшістю окружних суддів, які перебувають на постійній службі. Слухання чи повторне слухання справи не підтримується і не буде передбачене судом, крім тих випадків, коли:

- 1) розгляд судом у повному складі є необхідним для забезпечення та утвердження одноманітності рішень даного суду;
- 2) судові слухання передбачає вирішення питання виняткової важливості.

Сторона може запропонувати свої аргументи під час першого чи повторного слухання справи судом у повному складі. Клерк зобов'язаний передати будь-яку подібну пропозицію членам колегії та суддям цього суду, які перебувають на постійній службі, але рішення про те, після якого слухання — першого чи повторного суд вирішить справу в повному складі, буде ухвалено за умови, що суддя, який перебуває на постійній службі чи суддя, який був членом колегії, що ухвалила рішення у справі, котру запропоновано переглянути, вимагає ухвалення рішення за пропозицією, яку подала сторона.

Якщо сторона бажає запропонувати початковий розгляд апеляції судом у повному складі, таку пропозицію належить подати до надання відповідачем записки у справі до апеляційного суду. Пропозиція про повторне слухання справи судом у повному складі мусить бути подана в строк, передбачений п. 40 Правил стосовно подання заяви про перегляд справи. Розгляд цієї пропозиції, внесеної чи не внесеної до заяви про повторне слухання, не повинен впливати на остаточне судове рішення апеляційного суду.

Внесення рішення до реєстру є реєстрацією судового рішення (п. 36). Клерк зобов'язаний підготувати, підписати і запротоколювати рішення після одержання висновку суду; якщо висновок передбачає вибір форми рішення, клерк повинен підготувати, підписати і запротоколювати рішення після остаточного вибору, зробленого судом. Клерк зобов'язаний у день реєстрації рішення відправити поштою всім учасникам копії інших актів суду чи копії рішення, якщо пропозицію суду не було ухвалено, а також зазначити дату реєстраційного рішення.

Оскільки головна гарантія забезпечення прав людини здійснюється через можливість фінансової компенсації затрат, пов'язаних з участю у судовій справі, п. 37 регулює питання щодо повернення присудженої суми.

Якщо рішення про присудження грошової суми за цивільною справою затверджено, а іншого не передбачено законом, то відсоток, хоч би яким він був, повинен бути оплаченим, якщо він дозволений законом, від моменту реєстрації рішення в окружному суді. Якщо рішення змінено чи скасовано розпорядженням про те, що рішення про присудження

грошової суми буде зареєстровано в окружному суді, наказ має містити інструкції стосовно нарахування відсотків.

Істотною гарантією забезпечення прав громадян є також установлення порядку вирішення питання щодо зазначених збитків внаслідок відстрочення (п. 38 Правил) та регулювання питань стосовно відшкодування витрат (п. 39).

Якщо апеляційний суд визначить, що апеляційна скарга є явно необґрунтованою і тому стала підставою для тяганини, суд може присудити відшкодування витрат відповідачеві та покриття їх у полуторному розмірі.

Якщо іншого не передбачено судом, у разі відхилення апеляції витрати покладають на позивача за апеляцією; якщо судові рішення у справі ухвалено, витрати оплачує позивач; якщо судові рішення скасовано, витрати відшкодовує відповідач, за умови, що іншого не передбачено рішенням; якщо рішення затверджено, скасовано частково чи відхилено, витрати покладають тільки за рішенням суду.

У справах, де однією зі сторін виступає США, заклад США чи посадова особа США, у разі, коли присудження судових витрат державі передбачено законом, їх слід присуджувати згідно з положеннями цього пункту; в інших випадках витрати не повинні присуджуватися ні на користь США, ні проти.

За місцевим правилом, апеляційний суд повинен визначити максимальний розмір витрат на виробництво необхідних копій письмового викладу справи, додатків до нього, копій матеріалів судової справи, визначених п. 30 е) Правил. Ця сума не може перевищувати звичних витрат на цей вид робіт у районі, де розташовано офіс клерка суду, тому варто передбачати недорогі способи друкування і копіювання.

Сторона, яка бажає відшкодування витрат, має включити їх до деталізованої та засвідченої відомості витрат, яку сторона мусить подати клеркові з підтвердженням отримання протягом 14 днів від дня ухвалення рішення та його реєстрації. Заперечення відомості витрат повинно бути подане стороні, яка відшкодує судові витрати, протягом 10 днів, якщо термін не збільшено судом. Клерк зобов'язаний підготувати й засвідчити деталізований розрахунок витрат, стягнутих в апеляційному суді, для внесення в наказ, але видання наказу не можна відстрочувати підготовкою розрахунків і, якщо наказ видано до прийняття остаточного розрахунку ви-

трат, відомість витрат чи будь-які зміни до неї повинні бути представлені клерком апеляційного суду за вимогою. Витрати під час підготовки й передавання матеріалів справи до апеляційного суду, включно з роботою судового секретаря, пов'язаною з забезпеченням розгляду апеляції, а також оплата поштових повідомлень про апеляцію мають бути сплачені в окружному суді як витрати апеляційного процесу тією стороною, яка ініціює апеляцію відповідно до розглянутих норм цих Правил.

На відміну від процесу в українських судах ці Правила допускають повторне слухання справи в апеляційній інстанції, що регулюється спеціальними нормами на підставі заяви до суду про повторне слухання справи (п. 40 Правил).

Заяву до суду про повторне слухання справи може бути подано протягом 14 днів з моменту ухвалення рішення, якщо наказом чи місцевим правилом строки подання не змінено. У заяві належить чітко вказати питання права чи факту, що їх, на думку заявника, не було розглянуто чи розглянуто судом неправильно, а також мати аргументи для обґрунтування цієї заяви. Усна аргументація на захист заяви до уваги братися не буде. Відповіді на дану заяву не буде, якщо того не вимагатиме суд. Якщо заяву задоволено, суд може ухвалити остаточне рішення у справі без проведення повторного слухання або повернути справу до списку справ, що потребують повторного судового обговорення чи розгляду.

Заява мусить бути подана у формі, передбаченій п. 32 цих Правил, а її копії — підготовлені й подані згідно з п. 31 для складання й подання записок у справі. Якщо не отримано відповідного дозволу суду чи його не передбачено місцевим правилом апеляційного суду, обсяг заяви до суду про повторне слухання справи не повинен перевищувати 15 сторінок.

Громадяни нашої держави ще й досі потерпають від недосконалості механізму виконання судових рішень, тому досвід нормативного регулювання цього процесу у США є цікавим. Пункт 41 Правил регулює видання судового наказу та зупинення його виконання.

Судовий наказ має бути виданим на 21-й день від дня реєстрації рішення, якщо цей строк не продовжено чи не скорочено судом. Засвідчена копія рішення і копія думки, якщо її досягнуто, а також будь-яке розпорядження щодо ви-

трат повинні входити до наказу, крім рішення суду про видання наказу в установленій формі. Своєчасне подання заяви про повторне слухання справи зупиняє виконання наказу, якщо іншого не передбачено судом. У разі відхилення заяви наказ видається через сім днів після реєстрації рішення про відхилення заяви, якщо цей строк не скорочено чи не продовжено самим рішенням.

Зупинення виконання наказу до розгляду Верховним судом прохання про припинення справи може бути досягнуто на підставі клопотання, повідомлення про яке належить відправити всім сторонам. Зупинення не може тривати більше як 30 днів, якщо строк не продовжено для надання підстав.

Копія наказу Верховного суду, що відхиляє клопотання про витребування справи, повинна бути видана відразу. Зобов'язання чи будь-яке інше забезпечення може вимагатися як умова надання чи продовження відстрочення виконання наказу.

Американське правосуддя над усе шанує свободу волевиявлення, тому всіма способами забезпечується свобода громадянина в царині реалізації його прав. Ось чому в п. 42 Правил регулюється добровільне припинення справи в апеляційному суді.

До занесення апеляції до реєстру справ її може бути відхилено на підставі поданої до окружного суду першої інстанції угоди про припинення справи, підписаної всіма сторонами, чи за клопотанням і повідомленням позивача за апеляцією.

Якщо сторони апеляції чи іншої судової справи підпишуть і засвідчать у клерка апеляційного суду угоду про припинення справи, визначивши умови відшкодування витрат, і оплатять усі необхідні витрати, клерк повинен зареєструвати припинення справи, але наказ чи інше судове рішення не буде видано без відповідного рішення суду. Апеляцію може бути відхилено за клопотанням позивача на умовах, що можуть узгоджуватися сторонами чи визначатися судом.

Заміна сторін допускається і в апеляційній процедурі США, що детально унормовано п. 43 Правил.

На випадок смерті однієї зі сторін після подання апеляції чи під час розгляду апеляції судом особистий представник померлої сторони може бути замінений після подання заяви представником чи стороною клерку апеляційного суду. Зая-

ва сторони повинна бути надана представникові згідно з п. 25 Правил. Якщо померла сторона не має представника, будь-яка сторона може запропонувати занести факт смерті до матеріалів справи, і розгляд справи потім може тривати за рішенням суду. Якщо фізична особа, яка є стороною судового процесу та проти якої може бути подано апеляцію, помирає після ухвалення рішення окружного суду, але до подання апеляції зацікавленою стороною, то остання може діяти так, наче факту смерті не було. Після подання апеляції заміна може бути проведена в апеляційному суді відповідно до положень цього підрозділу. Якщо сторона, яка має право на апеляцію, померла до подання останньої, апеляцію може бути подано представником цієї сторони або, в разі коли особистого представника у сторони немає, — аторнеєм у справі в термін, передбачений цими Правилами. Після подання апеляції заміну слід провести в апеляційному суді відповідно до вказаних норм.

Якщо заміна сторони в апеляційному суді є необхідною не з причини смерті, а з інших причин, її належить провести згідно з процедурою, передбаченою в попередньому абзаці.

Якщо державний службовець є стороною апеляції чи судової справи і на час перебування справи в процесі розгляду помирає, звільняється чи залишає свою посаду, справа не припиняється, і наступник державного службовця автоматично заступає померлу сторону. Процесуальні дії після заміни сторони проводяться від імені заміненої сторони; будь-які похибки, що суттєво не впливають на права сторін, до уваги не беруться. Наказ про заміну може бути прийнято будь-коли, але неприйняття наказу на заміну не впливає.

Цікавою є норма, що регламентує провадження у справах, які містять питання відповідності Конституції, де США не є стороною (п. 44). Сторона, яка під час судового розгляду в апеляційному суді звичайної справи ставить питання про відповідність Конституції будь-якого закону Конгресу, коли США, чи заклади США, чи посадова особа, чи службовець державного закладу в ролі офіційної особи не є стороною у процесі за цією справою, повинна після написання протоколу негайно подати повідомлення у письмовому вигляді про виникнення такого питання. Відтак клерк мусить засвідчити цей факт перед міністром юстиції США.

Поведінку аторнея в апеляційному суді також віднесено до однієї з гарантій здійснення прав громадянина, що регулюється п. 46 Правил.

**а) Допуск до виступів в апеляційному суді;
право на допуск; процедура допуску**

Аторней, що одержав право виступати у Верховному суді США, Верховному суді штату, в апеляційному суді США чи в окружному суді США (включно з окружними судами Зони Панамського каналу, Гуаму, Віргінських островів) та який володіє високими моральними і професійними якостями, має право на допуск до виступів в апеляційному суді.

Заявник має засвідчити у клерка апеляційного суду формуляр заяви, затвердженої судом і підготовленої клерком, що містить мотивацію заяви, яка підтверджує право на допуск, а також засвідчити своїм підписом свої обов'язки.

Потім, за письмовим чи усним клопотанням члена колегії суду, суд розглядає заяву. Заявник може отримати допуск до стенографічно зафіксованих виступів у суді після слухання заяви на відкритому засіданні суду, але з'явлення заявника для отримання допуску не є необхідним, якщо іншого не передбачено судом. Заявник після отримання допуску мусить виплатити клеркові суму, передбачену Правилами чи розпорядженням суду.

б) Тимчасове усунення або відхилення

У разі, коли суд отримує документ, який свідчитиме про те, що члена колегії суду тимчасово усунено або він не має права виступати в будь-якому суді, суд тимчасово усуває чи позбавляє права на виступ цього члена колегії. Членові колегії буде надано можливість для подання аргументів проти відхилення чи тимчасового усунення протягом часу, визначеного судом. Після одержання аргументів члена колегії чи їх слухання або після завершення терміну, визначеного для надання відповіді, суд ухвалює відповідне рішення.

в) Застосування судом дисциплінарних засобів до аторнеїв

Апеляційний суд може після повідомлення та надання можливості аторнею подати достатні підстави на свій захист і після закінчення слухання застосувати будь-які дисциплінарні заходи до аторнея, який одержав допуск до виступів, за порушення цих Правил або інших Правил суду, а також

за неналежну поведінку в суді, що не сподобалася членові колегії судового засідання.

Велике значення в питанні реалізації судом прав громадян приділяється діяльності службовців судової системи, тому п. 45 регламентуються обов'язки клерка суду.

а) Загальні положення

Клерк апеляційного суду повинен заприсягтися і дати суду зобов'язання, виконання яких той потім вимагатиме. Під час перебування на посаді клерка чи його заступника забороняється здійснювати функції аторнея чи адвоката у будь-якому суді. Вважається, що апеляційний суд має бути відкритим завжди з метою надання належних судових наказів, оформлення клопотань і пропозицій. Офіс клерка з присутнім у ньому клерком чи його заступником мусить бути відкритим у робочі години щоденно крім суботи, неділі та свят, але суд може в розпорядженні чи місцевому правилі встановити години роботи в офісі по суботах, неділях і святкових днях, за винятком Нового року, днів народження М.-Л. Кінга, і Дж. Вашингтона, Дня Пам'яті, Дня Незалежності, Дня праці, Дня Колумба, Дня ветеранів, Дня Подяки та Різдва.

б) Реєстр справ до слухання, повістка дня, інша потрібна документація

Клерк зобов'язаний вести реєстр справ за формою, передбаченою судом; протоколювати всі папери, надані йому, всі накази, розпорядження та рішення. Перелік справ, включених до реєстру, належить складати згідно з розпорядженнями. Клерк повинен підготувати за розпорядженням суду список справ, що потребують слухання. Вносячи справу до списку справ для слухання, він має забезпечити преференцію апеляціям за кримінальними справами, а також апеляціям та іншим судовим справам, яким закон віддає перевагу. Клерк зобов'язаний вести також і інші записи та реєстри, що може вимагатися законом чи Адміністративним офісом судів США з дозволу суддів США.

в) Повідомлення про розпорядження та рішення

Відразу ж після реєстрації визначення чи рішення клерк повинен сповістити про реєстрацію всі сторони справи, а також відправити копії інших судових актів стосовно визначення чи рішення і внести запис до реєстру про зроблені поштові повідомлення. Якщо сторона представляє уповноваже-

на особа, то вона й отримує вручення або безпосередньо, або за допомогою пошти чи кур'єру судового офісу.

г) Зберігання документації

До обов'язків клерка входить зберігання документації та архівів суду. Клерк не повинен дозволяти користуватися будь-яким оригінальним документом чи записом інакше, ніж із дозволу чи за розпорядженням суду. Оригінальні документи, що використовуються як досє в разі апеляції чи перегляду, слід після вирішення справи повернути суду чи тому органу, від якого їх було отримано. Клерк зобов'язаний забезпечити реєстрацію копій записок у справі та додатків, а також інших друкованих документів.

Аналіз викладених загальних положень апеляційної процедури у федеральних судах США дозволяє зробити висновок про те, що апеляційне провадження є фактично самостійним видом судової діяльності у США, на відміну від України, оскільки, по-перше, незалежно від того, чи класифікується розгляд правовідносин за галузевими принципами у першій інстанції, чи ні, на цій стадії встановлюється єдина процедура судового провадження; по-друге, судова діяльність під час конституційного провадження передбачає самостійну, притаманну лише цій процедурі, поведінку судових службовців щодо гарантування, забезпечення і реалізації процедурних прав громадян.

Однак, на цьому відмінності судового провадження у другій інстанції федеральних судів США порівняно з Україною не закінчуються. На початку цього розділу вже йшлося про більш ширшу функціональну сферу діяльності апеляційних судів США, ніж розгляд скарг на судові рішення судів першої інстанції. З огляду на зазначену в цих Правилах класифікацію, норми, що регулюють окремі особливості апеляційного провадження, згруповано за викладеною класифікацією в окремих главах, зміст яких необхідно проаналізувати.

Апеляція на рішення та судові накази чи розпорядження окружних судів

Домінуючою частиною апеляційної процедури є розгляд апеляційних скарг на судові рішення, ухвалені судами першої інстанції (окружні суди). Обсяг правовідносин цієї сфери значно перевищує сумарну величину справ інших блоків правовідносин, що класифіковані за особливостями. Положення цієї глави охоплюють порядок апеляційного провадження стосовно судових рішень окружних судів, прийнятих судами в усіх справах, окрім тих, що відокремлені за класифікацією, поданою в п. 1 цих Правил.

Нормами цієї глави регулюється апеляційна процедура не лише щодо рішень суду за сутністю, а й щодо судових розпоряджень (наказів), тобто охоплюється весь масив рішень суду першої інстанції, ухвалених у сфері правовідносин, що підпадають під компетенцію норм цієї глави.

Але варто пам'ятати про особливості права на апеляцію, закорінені у своєрідності англосаксонської системи багатьох країн. Це стосується поділу апеляції на два види: апеляція за правом та апеляція за дозволом.

Усі особливості процедурного характеру, що стосуються до впровадження апеляційної скарги, поданої за правом, містяться в п. 3 Правил та в інших пунктах, похідних від нього.

Апеляція за правом згідно з традиціями англосаксонської системи права, яка під час поступового впровадження кодифікації в американську правову систему вже набула форми писаного права, є правом подання апеляції на судові рішення.

ня з відповідним обов'язком суду розглянути це звернення безпосередньо без попереднього отримання дозволу суду чи суддів, як то є в англійському судовому процесі. Але, оскільки в американському судовому процесі також збереглося право розгляду апеляції за дозволом, ця процедура регулюється різними нормами.

Положення п. 31 Правил полягають у такому:

а) Подання заяви про апеляцію

Подання до апеляційного суду апеляції за правом на рішення окружного суду здійснюється шляхом подання секретарем окружного суду заяви про апеляцію протягом строку, передбаченого в п. 4 Правил. Нездатність апелянта здійснити інші кроки, крім своєчасного подання заяви про апеляцію, не впливає на правомочність апеляції, проте є підставою лише для таких дій, що їх суд вважатиме за потрібні, аж до відхилення апеляції. Апеляції за дозволом суду, що подаються згідно з параграфом 1292 (б) розділу 28 Збірки законів США, та апеляції на рішення про банкрутство подаються відповідно до пунктів 5 і 6 Правил.

б) Апеляції, поєднані в одному судочинстві

Якщо дві чи більше осіб мають право подати апеляцію на рішення чи розпорядження окружного суду, причому характер їх інтересів дозволяє здійснити поєднання справ, вони можуть подати спільну заяву про апеляцію чи поєднати апеляції після своєчасно поданих окремих заяв і надалі виступати у справі як одна особа. Апеляції можуть також бути поєднаними розпорядженням суду, або за клопотанням однієї зі сторін, або через угоду між кількома апелянтами.

в) Зміст заяви про апеляцію

Заява про апеляцію має містити точне ім'я (назву) апелянта (апелянтів). Адвокат, який представляє у справі більше, ніж одну сторону, може вказати їх як «усіх позивачів», «усіх відповідачів», «позивачів А, Б, В та інших», «усіх відповідачів, крім Х». Заява про апеляцію подається за дорученням особи, яка підписує апеляцію, його дружини чи неповнолітніх дітей, якщо вони є апелянтами, якщо в самому повідомленні про апеляцію не вказано іншого. В разі подання колективного позову, незалежно від того, визначено всіх позивачів чи ні, з поданням заяви достатньо назвати хоча б одного позивача як представника групи позивачів. Крім того,

заява про апеляцію повинна містити судові рішення чи розпорядження, на яке подається апеляція, та назву суду, до якого апеляція подається. Апеляцію не може бути відхилено судом через невідповідність форми апеляції, її назви чи відсутність імені (назви) апелянта, якщо ці дані чітко визначено в інший спосіб. Зразок повідомлення про апеляцію подано в Формі 1 Додатку до цих Правил.

г) Вручення повідомлення про апеляцію

Заява про апеляцію вручається секретарем окружного суду відсиленням копії заяви про апеляцію баристеру¹ іншої сторони, якщо такий є, або за останньою відомою адресою цієї сторони. Одночасно секретар окружного суду відсилає копію заяви і документа про її реєстрацію секретареві вказаного в повідомленні апеляційного суду. Надалі секретар окружного суду відсилає в такий самий спосіб секретареві апеляційного суду копії всіх документів у справі. У разі, коли підсудний подає апеляцію на вирок суду за кримінальною справою, копія повідомлення вручається також і підсудному, особисто чи поштою за його останньою адресою. На кожній із копій секретар суду проставляє дату подання повідомлення чи дату його одержання в заповненому вигляді, якщо заарештований заповнив його згідно з п. 4 (в) Правил. Неспроможність секретаря вручити заяву про апеляцію не впливає на її правомочність. Документи вважаються врученими належним чином незалежно від смерті однієї зі сторін чи її представника. Точні дані про сторони, яким відправлено копії, та дата відправлення копій заносяться секретарем до спеціального реєстру.

д) Виплата судових зборів

Після окремого чи спільного повідомлення про апеляцію апелянт виплачує секретареві окружного суду збори, встановлені статутами, а також реєстраційний збір, установлений Конференцією суддів США, що їх секретар окружного суду стягує за дорученням апеляційного суду.

Деякі особливості, пов'язані з передаванням скарги до федерального апеляційного суду з окружного суду за цивільною справою регулюються п. 3.1 Правил. Коли сторони погоджуються на судовий розгляд у присутності окружного

¹ Barrister (англ.) — адвокат.

судді згідно з параграфом 636 (1) (в) розділу 28 Збірки законів США, будь-яка апеляція на таке рішення має бути розглянута апеляційним судом відповідно до параграфу 636 (3) (в) розділу 28 Збірки законів США. Порядок прийняття до розгляду апеляції згідно з параграфом 636 (3) (в) розділу 28 Збірки законів США не повинен відрізнятися від порядку прийняття на розгляд будь-якої іншої апеляції.

Підстави прийняття апеляції до судового провадження класифікуються таким чином (п. 4 Правил).

1. Апеляція на рішення в цивільних справах

Крім випадків, передбачених у п. (4) (а) цих Правил, у решті випадків, коли апеляцію на рішення в цивільних справах закон дозволяє передати з окружного суду до апеляційного, заяву про апеляцію згідно з п. 3 Правил зобов'язаний подати секретар окружного суду протягом 30 днів після реєстрації рішення чи судового розпорядження, на яке подається апеляція. Якщо Федеральний Уряд чи посадова особа федерального органу США є однією зі сторін у суперечці, заява про апеляцію може бути подана без дозволу окружного судді будь-якою стороною протягом 60 днів після реєстрації чи судового розпорядження, на яке подається апеляція. Якщо заяву про апеляцію помилково подано до апеляційного суду безпосередньо, то секретар апеляційного суду проставляє на ній дату та відсилає її секретареві окружного суду, причому заява про апеляцію вважатиметься поданою до окружного суду за тією датою, яку на ній проставлено.

Заява про апеляцію, подану в день ухвалення рішення, але до його реєстрації, вважається заповненою в день реєстрації рішення чи після нього.

Якщо одна сторона своєчасно подає заяву про апеляцію, інша може подати заяву про апеляцію впродовж 14 днів після подання першої заяви про апеляцію чи інакше, згідно з п. 4 Правил, залежно від того, який термін завершується пізніше. Коли одна зі сторін своєчасно подає клопотання, вид і форма якого визначаються нижче, то строк апеляції для обох сторін починається від моменту реєстрації рішення за вказаним клопотанням.

Тут також перелічуються положення, що застосовуються тільки до своєчасно оформлених клопотань згідно з Федеральними Правилами цивільного процесу:

- а) клопотання на рішення відповідно до п. 50 ФПЦП;
- б) клопотання про виправлення чи додаткове вивчення фактів згідно з п. 52 (б) ФПЦП незалежно від того, чи змінить рішення суду задоволення клопотання;
- в) клопотання про зміну рішення відповідно до п. 59 ФПЦП;
- г) клопотання про виділення коштів на адвокатів згідно з п. 54 ФПЦП у разі, коли окружний суд згідно з п. 58 ФПЦП продовжить строк подання апеляції;
- д) клопотання про повторне судове слухання відповідно до п. 59 ФПЦП;
- е) клопотання про використання судового захисту згідно з п. 60 ФПЦП, якщо клопотання було подано протягом 10 днів після реєстрації рішення.

Заява про апеляцію, подана після ухвалення чи реєстрації рішення, але до розгляду клопотання, не є початком апеляційного провадження доти, доки не буде зареєстровано рішення щодо такого клопотання. Апеляційний перегляд щодо одного з указаних клопотань вимагає від сторін відповідно до п. 3 (с) ФПАП доповнити раніше подану заяву. Сторона, яка має намір клопотати про зміну рішення, має подати заяву про апеляцію у строк, передбачений п. 4, який починає свій відлік від моменту реєстрації судової постанови щодо такого клопотання. За доповнення заяви судовий збір не стягується.

У разі подання документів, що свідчать про наявність поважної причини зі сторони апелянта, Верховний суд може продовжити термін подання заяви про апеляцію за клопотанням, поданим у 30-денний термін після завершення строку, передбаченого п. 4 (а) ФПАП. Будь-яке клопотання, подане до завершення строку, вважається правомочним, якщо суд не вирішить інакше. Заяву про подання такого клопотання, подану після зазначеного строку, буде направлено іншим сторонам згідно з місцевою правовою практикою. Термін продовження не може перевищувати 30 днів після завершення законного строку чи 10 днів з моменту реєстрації розпорядження про дозвіл подання клопотання, залежно від того, який термін завершується пізніше.

Якщо окружний суд вирішить, що:

- а) сторона, яка повинна була отримати повідомлення про реєстрацію рішення чи клопотання від секретаря суду чи від

іншої сторони протягом 21 дня від моменту реєстрації, не отримала його; і

б) інтересам сторін не буде зашкоджено,

він може за клопотанням, поданим упродовж 180 днів після реєстрації рішення чи постанови, або протягом 7 днів від моменту одержання такого повідомлення, продовжити строк подання апеляції до 14 днів, рахуючи з моменту реєстрації постанови про продовження строку.

Рішення чи постанова вважаються зареєстрованими, якщо їх зареєстровано відповідно до пунктів 58 і 79 (а) ФПЦП.

2. Апеляція на рішення у кримінальній справі

З поданням апеляції на рішення у кримінальній справі підсудний подає заяву про апеляцію протягом 10 днів після реєстрації рішення чи постанови, або впродовж 10 днів після подання заяви з боку органів державного управління. Заява про апеляцію, подана в день ухвалення вироку, рішення чи постанови, але до їх реєстрації, вважається заповненою в день реєстрації або після неї. Якщо підсудний своєчасно подає клопотання, вид і форма якого визначаються нижче, то згідно з Федеральними Правилами кримінальної процедури апеляція на судові рішення повинна бути прийнята протягом 10 днів після реєстрації останнього рішення поза зверненням такого типу, або через 10 днів після реєстрації рішення залежно від того, що було пізніше.

Положення, наведені нижче, застосовуються тільки до своєчасно оформленого клопотання згідно з нормами ФПКП:

а) про виправдання;

б) про припинення рішення;

в) про повторне слухання на будь-яких підставах, крім нових обставин, що стали відомі;

г) про повторне слухання на підставі нових обставин у справі, якщо клопотання подано протягом 10 днів після реєстрації рішення.

Заява про апеляцію, подана після ухвалення чи реєстрації рішення, але до розгляду будь-якого з вище зазначених клопотань, не є початком апеляційного провадження доти, доки не буде зареєстровано останнє рішення стосовно такого клопотання або рішення за сутністю правовідносин. Незважаючи на положення п. 3 (в) Правил, правомочна заява про апеляцію набирає чинності без унесення в неї поправок

і може використовуватися для апеляції на рішення щодо будь-якого з клопотань. У разі, коли органам державного управління надається право апеляції, заяву про апеляцію належить подати протягом 30 днів після реєстрації вироку, на який подається апеляція, або після подання засудженим чи особою, яка програтала цивільний процес, заяви про апеляцію.

Рішення, вирок чи постанова вважаються зареєстрованими відповідно до вказаних положень, якщо їх зареєстровано в кримінальному реєстрі. У разі наявності припустимої помилки зі сторони апелянта окружний суд може до чи після завершення терміну, за клопотанням або повідомленням чи без наявності таких, продовжити строк подання заяви на період до 30 днів із моменту закінчення інших строків, передбачених даними нормами.

Подання заяви про апеляцію відповідно до п. 4 (б) Правил не позбавляє суд права корегувати визначене для засудженого покарання згідно з п. 25 (в) ФПКП; подання клопотання згідно з п. 35 (в) ФПКП не впливає на правомочність заяви про апеляцію, подану до реєстрації рішення щодо клопотання відповідно до цих Правил.

3. Апеляція, яку подає заарештований

Якщо заарештований подає заяву про апеляцію на рішення в цивільній чи кримінальній справі, заява вважається поданою своєчасно, якщо її передано до системи внутрішньої пошти виправного закладу перед чи в день закінчення терміну. Своєчасне подання може бути засвідчене нотаріальною заявою чи декларацією (згідно з параграфом 1746 розділу 28 Збірки законів США), яка підтверджує факт передання і попередньої оплати поштових послуг першого класу. В цивільній справі, де перша заява подається відповідно до підпункту (в), 14-денний строк для подання заяви іншою стороною починається з моменту одержання окружним судом першої заяви. У кримінальній справі, де перша заява подається засудженим згідно з підпунктом (в), 30-денний строк для подання заяви органами державного управління починається з моменту реєстрації рішення чи вироку або з моменту одержання окружним судом заяви засудженого.

У п. 5 Правил викладено положення, що регулюють процедуру розгляду апеляції за дозволом відповідно до парагра-

фа 1292 (б) розділу 28 Збірки законів США. Ці положення заблоковано за такими напрямками.

а) Петиція про дозвіл на апеляцію

Апеляція на проміжний вирок суду, ухвалений згідно з параграфом 1292 (б) розділу 28 Збірки законів США, може бути подана шляхом заповнення петиції про дозвіл на апеляцію секретарем апеляційного суду протягом 10 днів після реєстрації такої постанови окружного суду. Будь-яка постанова може бути доповнена вказаним твердженням будь-коли. Дозвіл на апеляцію надається протягом 10 днів після реєстрації постанови з доповненнями.

б) Зміст петиції

Петиція має містити: викладення фактів, що потрібні для розуміння необхідності перевірки питання права, порушеного вирокком чи рішенням окружного суду; викладення власного питання і причин, що є серйозною підставою для непорозумінь щодо цього питання і причин, чому апеляція може бути подана негайно і матеріально передувати вирішенню спору. До петиції належить долучити постанову, на яку подається апеляція, а також викладення фактів, виражених у законах або думках юристів щодо цього питання. Протилежна сторона має право протягом семи днів після подання такої петиції подати відповідну петицію. Обидві петиції розглядаються без усного слухання, якщо іншого не передбачено судовою постановою.

Усі документи слід надрукувати. Крім оригіналу, подаються три копії, але суд може вимагати додаткової кількості копій.

в) Отримання дозволу

Протягом 10 днів після реєстрації постанови, яка дає дозвіл на апеляцію, апелянт виплачує секретареві окружного суду встановлений статутом збір і реєстраційний збір, установлений Конференцією суддів, і зобов'язується відшкодувати витрати на ведення справи, якщо це необхідно згідно з п. 7 Правил. Секретар окружного суду сповіщає секретаря апеляційного суду про виплату судового збору; після такого повідомлення секретар заносить апеляцію до реєстру. Апеляція передається і подається відповідно до пунктів 11 і 12 (б) Правил. Заява про апеляцію не подається.

Пункт 5.1 Правил регулює питання подачі апеляції за дозволом згідно з особливостями, зазначеними в параграфі 636 (5) (в) розділу 28 Збірки законів США і полягають такому.

а) Петиція стосовно дозволу на апеляцію

Апеляцію на рішення окружного суду в цивільній справі [згідно з параграфом 636 (4) (в) розділу 28 Збірки законів США], може бути подано шляхом подання петиції стосовно дозволу на апеляцію. У свою чергу, апеляція щодо такої петиції не є апеляцією за правом, але дозвіл на неї надається судом лише з поважних причин. Петиція стосовно дозволу про апеляцію подається секретареві апеляційного суду в строк, указаний в п. 4 (а) з підтвердженням факту подання повідомлення всім сторонам, які беруть участь у судовому процесі, в окружному суді. Слід також одночасно подати заяву про апеляцію. Протягом 14 днів після відправлення петиції всім зацікавленим особам протилежна сторона може подати відповідь на петицію чи зустрічну петицію.

б) Зміст петиції

Петиція має містити: викладення фактів, необхідних для розуміння питань права, на рішення яких подається апеляція; викладення власне питань; викладення причин, із яких, на думку петиціонера, апеляція має бути дозволена. До неї слід додати копії постанови чи рішення, на яке подається апеляція, і коментарі до нього. Петиція та відповідь на неї розглядаються без усного слухання, якщо суд не вирішить іншого.

Усі документи повинні бути надруковані. Крім оригіналу, подаються три копії, але суд може вимагати додаткової кількості копій.

в) Отримання дозволу

Протягом 10 днів після реєстрації постанови, що дає дозвіл на апеляцію, апелянт виплачує секретареві окружного суду встановлений статутом збір і реєстраційний збір, установлений Конференцією суддів, і зобов'язується відшкодувати витрати на ведення справи, якщо це необхідно згідно з п. 7 Правил. Секретар окружного суду сповіщає секретаря апеляційного суду про виплату судового збору; після такого повідомлення секретар заносить апеляцію до реєстру. Апеляція передається і подається відповідно до пунктів 11 і 12 (б) Правил.

Незважаючи на те, що апеляція на рішення комісії з банкрутства є апеляцією не на судові рішення, а на рішення спеціального державного органу, що виконує квазісудові функції, розробники Правил поєднали положення апеляційної процедури в разі оскарження рішення цієї комісії з апеляцією щодо рішень суду у справах про банкрутство.

Пункт 6 Правил містить положення щодо апеляції на рішення про банкрутство, ухвалене окружним судом чи комісією з банкрутства.

Апеляція на остаточне рішення чи постанову окружного суду у справі про банкрутство, що володіє юрисдикцією згідно з параграфом 1134 розділу 28 Збірки законів США, подаються аналогічно апеляціям на інші судові рішення та постанови окружних судів у цивільних справах.

Усі положення цих Правил можуть застосовуватися для подання апеляції до апеляційного суду відповідно до параграфу 158 (а) розділу 28 Збірки законів США на остаточне рішення або постанову окружного суду чи апеляційної комісії з банкрутства у справі про банкрутство, що володіє юрисдикцією у справах про банкрутство відповідно до параграфу 158 (а) розділу 28 Збірки законів США, крім випадків, коли:

- а) норми пунктів 3.1, 4 (а) (4), 5.1, 9, 10, 11, 12 (б), 13—20, 22—23 і 24 (б) Правил не можуть використовуватися;
- б) посилання на Форму 1 Додатку в п. 8 (б) Правил має вважатися посиланням на Форму 5.

На додаток до норм, визначених підпунктом (б) п. 5 Правил, до апеляцій, що подаються до апеляційного суду на рішення чи вирок окружного суду чи апеляційної комісії з банкрутства, що мають апеляційну юрисдикцію згідно з параграфом 158 (а) чи (б) розділу 28 Збірки законів США, використовуються такі правила:

а) Дія клопотання про повторне слухання справи

Якщо будь-яка сторона своєчасно подає клопотання про повторне слухання справи відповідно до п. 8.015 Правил про банкрутство до окружного суду чи апеляційної комісії з банкрутства, строк подання апеляції для всіх сторін починає свій відлік з моменту реєстрації рішення стосовно клопотання. Заява про апеляцію, подана після реєстрації судового рішення окружного суду чи апеляційного комітету з бан-

крутства, що мають апеляційну юрисдикцію, але до реєстрації рішення з клопотання про перегляд справи, не набирає чинності до реєстрації рішення з указанного клопотання. Для апеляційного перегляду рішення суду з клопотання про перегляд справи сторонам необхідно згідно з Правилами апеляції 3 (в) і 6 (б) доповнити подані раніше заяви. Сторона, яка має намір доповнити чи змінити вирок, рішення чи постанову суду, мусить подати додаткову заяву в строк, указаний в п. 4, крім пунктів 4 (а) та 4 (б) Правил, що починає свій відлік із моменту реєстрації рішення суду стосовно клопотання. За подання доповнення до заяви про апеляцію додатковий збір не стягується.

б) Пам'ятні записки

Протягом 10 днів після подання заяви про апеляцію апелянт разом із секретарем суду, зобов'язаним комплектувати пам'ятні записки відповідно до п. 6 Правил про банкрутство, складає та надсилає іншій стороні список документів, які він подає на апеляцію, та їх виклад, засвідчений і переданий секретареві апеляційного суду. Якщо протилежна сторона вважає, що необхідно залучити до справи ще й інші документи, така сторона разом із секретарем суду протягом 10 днів надсилає апелянтові додаткові документи для включення їх у записки. Отже, доповнені записки, протокол судового засідання окружного суду чи апеляційної комісії з банкрутства та засвідчена копія посвідчення про реєстрацію, підготовлена секретарем згідно з п. 3 (г) Правил, і складають усі пам'ятні записки.

Коли пам'ятні записки укомплектовано для подання на апеляцію, секретар окружного суду чи апеляційної комісії з банкрутства передає їх секретареві апеляційного суду. При цьому він зобов'язаний пронумерувати всі документи, що входять до складу пам'ятної записки, та передати їх список разом із записками. Документи незвичайного розміру чи ваги, а також інші свідчення, крім документів чи інших матеріалів справи, які суд уважатиме за необхідне долучити до пам'ятних записок, секретар суду не передає іншій стороні, якщо апелянт чи секретар апеляційного суду не уповноважить його це зробити. Зацікавлена сторона має завчасно погодити з секретарем питання транспортування та зберігання нестандартних матеріалів. Усі сторони зобов'язані сприяти

секретареві у збиранні та передаванні документів, що входять до складу пам'ятних записок. Апеляційний суд може спеціальним рішенням або правилом передбачити передання копії судового реєстру замість доповненої пам'ятної записки, причому будь-яка сторона має право вимагати передачі суду самої записки будь-коли впродовж розгляду апеляції.

Після отримання пам'ятної записки секретар апеляційного суду негайно подає її на розгляд і сповіщає сторони про дату подання пам'ятних записок. Після отримання засвідченої виписки з судового реєстру замість додаткової пам'ятної записки, згідно з правилом чи рішенням суду, секретар апеляційного суду негайно подає її на розгляд і сповіщає сторони про дату подання пам'ятних записок.

Забезпечення матеріальних і фінансових прав громадян американці завжди вважали першочерговим завданням, тому дуже прискіпливо ставляться до положень, які регулюють забезпечення витрат судочинства в цивільних справах, щоби суд не допустив перевищення своїх повноважень (п. 7 Правил).

Окружний суд може зобов'язати апелянта забезпечити витрати апеляційного судочинства у цивільній справі або в інший спосіб забезпечити відшкодування витрат апеляційного судочинства. Положення п. 8 (6) Правил застосовуються також до обставин, що регулюються відповідно до норм цих Правил.

Відстрочення чи зупинення дії судового рішення до подання апеляції регулюється п. 8 Правил.

а) Заява про відстрочення дії рішення чи постанови, на яку подається апеляція, або про відстрочення надання забезпечення, або про прийняття постанови, яка зупиняє, змінює, відновлює чи надає можливість зупинити дію апельованого судового рішення, подається зазвичай до окружного суду. Клопотання про це може бути подано до окружного суду або комусь із його членів. У клопотанні слід зазначити та обґрунтувати підстави неможливості надання чи ненадання судом такого привілею. У клопотанні також називаються причина і факт, з огляду на які, на думку апелянта, слід надати таку можливість, а якщо факти викликають сумніви, слід надати афідевіти та інші свідчення, взяті під присягою, а їх копії разом із клопотанням долучаються до пам'ятної записки. Клопотання подається секретарем і розглядається повним

складом чи колегією апеляційного суду; за виняткових обставин, коли така процедура не є доцільною через обмеженість часу, клопотання може розглянути і звичайний суддя.

б) Зупинення дії рішення може обумовлюватися зобов'язанням щодо забезпечення витрат судочинства чи іншого гарантійного документа. Якщо забезпечення здійснюється у формі застави чи іншого зобов'язання, в якому поручителів двоє чи більше, кожен із них підлягає юрисдикції окружного суду і призначає своїм представником (без права відкликання) того секретаря суду, на ім'я якого може бути надіслано всі документи стосовно відповідності поручителя заставі чи іншому зобов'язанню. Відповідальність поручителя починається з розглядом справи, без подання незалежного позову. Повідомлення про таку відповідальність може бути вручено секретареві окружного суду, який надішле його копії поручителям, якщо йому відомі їхні адреси.

в) Відстрочення чи зупинення дії судового рішення до подання апеляції у кримінальній справі здійснюється відповідно до норм п. 38 (а) ФПКП.

З метою забезпечення прав людини Правила містять норми, якими регулюється порядок звільнення заарештованого під час розгляду кримінальних справ, і тут апеляція не завжди пов'язується з ухваленням вироку (п. 9). Цей процес має декілька проявів, які можна згрупувати за стадіями.

1. Апеляція на постанову про звільнення, яка набрала чинності раніше вироку

Апеляція за законом на вирок, який визначає чи відхиляє умови звільнення, приймається негайно. Після реєстрації рішення про визначення чи відхилення умов звільнення окружний суд зобов'язаний обґрунтувати своє рішення. Апеляція розглядається без стислих пам'ятних записок і взятих під присягою свідчень, наданих апелянтом. Апеляційний суд чи один із його суддів може ухвалити рішення про звільнення апелянта на період розгляду апеляції.

2. Звільнення на період розгляду апеляції після ухвалення вироку

Заява про звільнення після ухвалення вироку про осудження подається в першій інстанції до окружного суду. Якщо окружний суд відмовляє у звільненні на період розгляду апеляції чи, навпаки, встановлює умови звільнення, суд зо-

бов'язаний у письмовому вигляді обґрунтувати своє рішення. Після цього, якщо апеляція знаходиться на розгляді, до апеляційного суду подається клопотання про звільнення, зміну умов звільнення чи перегляду справи. Клопотання буде розглянуто негайно після надання сторонами всіх потрібних документів, афідевітів і необхідних фрагментів пам'ятних записок, а також після повідомлення відповідача за апеляцією. Апеляційний суд або його член можуть ухвалити рішення про звільнення апелянта на період розгляду клопотання.

3. Критерії звільнення

Рішення стосовно звільнення апелянта на період розгляду апеляції ухвалюється згідно з нормами параграфу 3143 розділу 18 Збірки законів США. Тягар доведення відсутності в підсудного наміру здійснити втечу, а також те, що він не становить небезпеки для інших людей і для суспільства в цілому, що метою подання апеляції не є відстрочення покарання підсудного та що подана апеляція порушує питання застосування права чи розкриває істотну фактичну похибку, усунення якої може привести до скасування вироку чи передання справи на дорозслідування, покладається на самого підсудного.

Особливу увагу Правила приділяють структурі та формалізації документів, що стосуються апеляційної процедури. Положення п. 10 Правил установлюють вимоги до пам'ятної записки щодо апеляції та супроводжувальних документів. Ці вимоги американські судді поєднали у відповідні групи і нормативно зафіксували таким чином:

а) Вимоги до структури пам'ятної записки

Оригінали документів і речові докази, надані окружному суду, розшифрування стенограми слухання та засвідчена виписка з судового реєстру, що підготовлені секретарем окружного суду, складають повністю матеріали судочинства з кожної справи.

б) Вимоги до стенограми слухання, обов'язки апелянта щодо замовлення розшифрування

Повідомлення відповідача за апеляцією в разі необхідності отримання частини стенограми знайшли в цьому розділі п. 10 Правил відповідне нормативне оформлення.

1) Протягом 10 днів після подання заяви про апеляцію апелянт замовляє у складача збірників рішень розшифрування стенограми тієї частини слухань, які йому потрібні та ще не представлені у пам'ятних записках, відповідно до місцевих звичаїв апеляційних судів. Замовлення мусить бути в письмовому вигляді, а його копія подається секретареві окружного суду. Якщо таке замовлення фінансується Урядом Сполучених Штатів згідно з Правилами про кримінальне судочинство, це має бути вказано в замовленні. Якщо немає необхідності замовляти не подані в пам'ятних записках нерозшифровані частини протоколу слухання, апелянт зобов'язаний в такий самий строк надати письмове підтвердження цього.

2) Якщо апелянт має намір наголошувати в процесі апеляційного слухання, що якийсь висновок чи твердження не підкріплені доказами чи суперечать їм, апелянт зобов'язаний включити в пам'ятні записки розшифрування всіх свідчень, що стосуються суперечливих фактів.

3) Якщо немає необхідності включати в пам'ятні записки розшифрування всіх стенограм слухання, апелянт зобов'язаний протягом 10 днів відповідно до підпункту (б) (1) п. 10 указати пункти, які він має намір оспорити під час слухання, а також надіслати відповідачеві за апеляцією список і копії замовлень стенограм і вищезазначених викладів пунктів. Якщо відповідач вважає за необхідне включити до пам'ятних записок розшифрування інших частин стенограм, він зобов'язаний протягом 10 днів після отримання документів, указаних в цьому підпункті, підготувати й відправити апелянтові список необхідних для включення частин і документів. Якщо впродовж 10 днів після цього апелянт не замовить розшифрування вказаних частин і повідомить про це відповідача, той може замовити їх за свої кошти чи подати до окружного суду претензію з метою примусити апелянта виконати свої обов'язки.

4) Замовляючи розшифрування стенограм, сторони повинні домовитися з автором збірників судових рішень про виплату вартості розшифрування.

На виладок відсутності стенограми, її розшифрування чи непридатності апелянт може підготувати виклад свідчень чи стенограму слухання, використовуючи для цього всі придатні джерела, в тому числі власні. Вказаний виклад надсила-

ється відповідачеві, який може направити апелянтові протягом 10 днів свої доповнення й заперечення. Потім цей виклад з усіма доповненнями та запереченнями до нього подається на розгляд окружного суду для узгодження і схвалення, а відтак заноситься секретарем окружного суду до пам'ятних записок у справі.

в) Узгоджений виклад справи в пам'ятних записках

Згідно з підпунктом (а) цього пункту Правил, замість пам'ятних записок у справі сторони можуть підготувати і засвідчити виклад справи, де зазначається джерело фактів, з огляду на які подаються апеляції та аспект їх розгляду окружним судом; сторони можуть указувати надалі лише ті факти, що вже доведені, а також ті, що потребують доведення чи стосуються вказаних пунктів. Якщо виклад фактів відповідає істині, вони разом з усіма доповненнями та запереченнями, що їх суд уважатиме за необхідні для повного висвітлення розбіжностей, котрі викликали апеляцію, приймаються окружним судом і надалі розглядаються апеляційним судом як матеріали судочинства у справі та передаються до апеляційного суду секретарем окружного суду в термін, зазначений у п. 11 Правил. Копії узгодженого викладу справи може бути подано як додаток відповідно до п. 30 Правил.

г) виправлення та зміна матеріалів

У разі виникнення розбіжностей стосовно письмових матеріалів судочинства, що мали місце під час усної процедури, такі розбіжності буде подано для вирішення і вирішено тим самим складом суду, причому оформлено як нові матеріали, що відображають реальні дії процесу слухання. Якщо якусь важливу для однієї зі сторін частину слухання буде випадково пропущено чи неправильно викладено в указаних матеріалах, такі похибки може бути виправлено за угодою між сторонами чи окружним судом за його рішенням як до, так і після передачі справи до апеляційного суду, або апеляційним судом за власним рішенням, причому додаткові виправлені матеріали можуть бути подані, засвідчені та передані до апеляційного суду. Решту питань, таких як форма і зміст матеріалів, буде подано на розгляд апеляційним судом.

Порядок передачі матеріалів судочинства регулюється п. 11 Правил.

а) Обов'язки апелянта

Після подання заяви про апеляцію апелянт (або кожен із апелянтів) повністю виконує свої обов'язки згідно з п. 10 Правил, а також надає секретареві суду підсильну допомогу, необхідну для складення й передачі пам'ятної записки. Передається лише її оригінал.

б) Врегулювання: обов'язків доповідача щодо складання й подання розшифрування матеріалів судочинства;

повідомлень апеляційного суду

Обов'язки секретаря щодо передачі матеріалів ретельно унормовано. Після отримання рішення суду про складення копій пам'ятних записок доповідач зобов'язаний указати на такому рішенні дату і факт його одержання, а також орієнтовну дату підготування копій і передати цей документ секретареві окружного суду. На випадок неможливості підготувати копію протягом 30 днів із моменту вручення рішення доповідач клопотатиме перед секретарем окружного суду про продовження строку, причому рішення про це має бути офіційно зареєстроване і вручене в письмовому вигляді обом сторонам. У разі прострочення доповідачем строку надання копії пам'ятної записки секретар апеляційного суду сповіщає про це окружного суддю та вживає інших необхідних заходів, передбачених апеляційним судом. Після складення копії пам'ятної записки доповідач разом із секретарем окружного суду подає її секретареві апеляційного суду.

Якщо пам'ятні записки відповідають меті та умовам апеляції, секретар окружного суду подає її секретареві апеляційного суду. При цьому секретар окружного суду пронумерує документи, що входять до складу пам'ятних записок, і разом із пам'ятними записками передає список документів. Документи нестандартного розміру чи ваги, крім письмових документів і речових доказів, а також інші документи відповідно до прийнятої місцевої практики, фрагменти пам'ятних записок не підлягають такій передачі, якщо секретаря окружного суду не уповноважено на це однією зі сторін чи окружним судом. Заінтересована сторона зобов'язана завчасно

погодити з секретарем питання транспортування і збереження таких доказів.

в) Тимчасове зберігання пам'ятних записок в окружному суді на період підготовки апеляційних доповідей

Незважаючи на положення підпунктів (а) та (б) п. 11 Правил секретар окружного суду у відповідь на клопотання однієї зі сторін може тимчасово використати надані сторонами пам'ятні записки для складення необхідних документів. У такому разі секретар окружного суду зобов'язаний дати підтвердження секретареві апеляційного суду про відповідність і автентичність усіх матеріалів судочинства, їхніх копій і фрагментів, а також речових доказів меті та умовам поданої апеляції. Після отримання стислої записки відповідача, або раніше відповідно до рішень суду чи за угодою сторін, апелянт звертається до секретаря окружного суду з проханням про передачу на розгляд усіх матеріалів судочинства у справі.

г) Зберігання матеріалів апеляційного судочинства в окружному суді

Зберігання таких матеріалів згідно з рішенням суду також регулюється цими Правилами.

Апеляційний суд може ухвалити рішення про передачу виписки про реєстрацію матеріалів судочинства замість самих матеріалів. При цьому за будь-якою зі сторін протягом усього строку розгляду апеляції зберігається право на вимогу надати суду будь-яку частину таких матеріалів. Якщо вказані матеріали чи їхні фрагменти потрібні суду для розгляду апеляції, суд ухвалює відповідне рішення, після якого секретар окружного суду тимчасово затримує вказані матеріали у себе, надавши апеляційному суду копію вказаного рішення окружного суду та виписку з його реєстрації, а також оригінали матеріалів судочинства чи копії отриманих окружним судом документів.

Сторони можуть дати письмову згоду на збереження в окружному суді вказаної в угоді частини матеріалів судочинства, якщо суд не вирішить інакше або сторони не вимагатимуть надання будь-яких із вказаних документів.

Якщо сторона бажає до передачі апеляційному суду матеріалів судочинства подати до апеляційного суду клопотання про відхилення чи зупинення дії рішення суду, або про

звільнення апелянта, або про ухвалення будь-якого іншого судового рішення, секретар окружного суду на прохання будь-якої сторони передає їй фрагменти документів за її вказівкою.

Скрупульозність цих норм викликана бажанням створити умови для забезпечення і гарантування прав людини під час судочинства; ось чому така деталізація не повинна нас дивувати. Якщо обов'язки людини у взаємовідносинах з судом вичерпно регламентовано, жоден чиновник не може додатково щось вимагати. При виконанні таких обов'язків людина захищена від свавілля чиновника, тому що він не може вимагати більше, ніж того потребує норма Правил. А це, у свою чергу, кореспондує обов'язок судовому чиновникові належним чином поводитися з правом особи (апелянтом) і не завдавати йому надмірних турбот. Ці обов'язки чиновника суду також регламентовано Правилами.

Habeas corpus; судовий розгляд in forma pauperis

Як неодноразово зазначалося, американці приділяють велику увагу процедурним заходам, коли йдеться про позбавлення волі людини. У Правилах апеляційної процедури є цілий розділ, норми якого регламентують лише порядок розгляду спеціальної категорії апеляцій — процедурних. Подаються скарги на будь-які дії суду, що пов'язані з притягненням особи до суду, викликом до суду або з санкціонуванням арешту чи передачею заарештованої особи з одного суду до іншого, а також заяви щодо можливості звільнення з-під арешту до розгляду справи у суді. Деякі особливості цієї специфічної процедури доцільно розглянути, щоб мати уявлення про судові гарантії громадянина США.

Початок розгляду *habeas corpus* у суді відображено в нормах п. 22 Правил.

а) Заява на попередній розгляд

Заява на *habeas corpus* подається до відповідного окружного суду. Якщо заяву подано на ім'я апеляційного судового округу, то її в більшості випадків буде переадресовано до відповідного суду. Якщо ж на заяву, подану чи переадресовану до окружного суду, було отримано відмову, то її відновлення перед окружним суддею не рекомендовано. Належним засобом захисту права в такому разі є подання апеляції до апе-

ляційного суду на рішення окружного суду, який заперечує необхідність розгляду цього питання.

б) Необхідність засвідчення ймовірної підстави для апеляції

Під час розгляду заяви на habeas corpus апеляція прохача затримується, якщо окружний чи апеляційний суддя не видадуть посвідчення про ймовірні підстави для апеляції.

Якщо прохач подав апеляцію, окружний суддя, який ухвалює судові рішення, повинен або видати посвідчення про підставу, або обґрунтувати причини, через які таке посвідчення не може бути видано. Посвідчення або заяву належить відправити до апеляційного суду із заявою про апеляцію та матеріалами судового розгляду в окружному суді. Якщо окружний суддя відхилив посвідчення, прохач судового наказу може тоді клопотати про видання посвідчення апеляційним суддею. Якщо таке клопотання адресовано апеляційному суду, воно має вважатися адресованим його суддям і вирішуватися апеляційним суддею чи суддями, яких призначить цей суд. Якщо клопотання про зареєстроване посвідчення не було зроблено, заява про апеляцію вважається констатуючим клопотанням, адресованим суддям апеляційного суду. Якщо апеляцію подано державою чи її представником, посвідчення ймовірної підстави не потрібно.

У п. 23 Правил регламентуються особливості перебування під вартою заарештованих осіб під час процедури habeas corpus.

а) Заборона передачі заарештованої особи

Коли очікується перегляд рішення стосовно habeas corpus з метою відпустити заарештованого і суд прийняв справу до свого провадження, ніяка особа не має права його передавати, якщо ця передача не відповідає чинному спеціальному правилу. За наявності спеціальної заяви, що вказує на необхідність передачі заарештованого, суд чи суддя ухвалюють рішення про надання такого дозволу, а в разі необхідності — й заміни варті.

б) Затримання чи звільнення заарештованого до ухвалення негативного рішення з цього питання

До ухвалення рішення про затримання чи звільнення заарештованого у процедурі habeas corpus він може залишатися під вартою, чи бути переведеним в інше місце, зали-

шаючись під вартою, чи бути відпущеним під власну відповідальність з виплатою або без виплати застави. Це залежить від рішення, ухваленого судом, суддею чи колегією суддів, або від рішення апеляційного суду, або від рішення Верховного суду, або від рішення будь-якого судді, який належить до перелічених вище структур.

в) Видозмінення початкового наказу про затримання

Початковий наказ про затримання чи звільнення заарештованого, умови звільнення та застава мають силу закону в апеляційному та Верховному судах. Якщо є вагомі причини, подані апеляційному суду, Верховному суду чи будь-якому із суддів вищезазначених установ, наказ буде змінено чи створено новий про затримання, звільнення або заставу.

Практика кримінальної застави у США максимально гарантує збереження свободи особи до судового розгляду не лише можливим громадянам. Щоб урівняти в правах усіх громадян і не ставити реалізацію прав у залежність від майнової здатності, передбачено порядок подання заяви *in forma pauperis* (п. 24 Правил).

а) Дозвіл на подання апеляції *in forma pauperis* із окружного суду до апеляційного

Сторона судового процесу в окружному суді, яка бажає подати апеляцію за такою формою, має подати до окружного суду клопотання про такий дозвіл разом із афідевітом, що доводить (це розглядається в деталях, вказаних у Формі 4 в Додатку) нездатність сторони сплатити необхідну суму чи внести заставу, підстави, за якими стороні має бути надано такий дозвіл, а також перелік питань, які ця сторона має намір подати в апеляції. Якщо клопотання задоволено, сторона може звертатися без подальших заяв до апеляційного суду без виплати чи попередньої виплати застави в цих судах. Якщо ж клопотання відхилено, окружний суд зобов'язаний у письмовому вигляді вказати причини відмови.

Незважаючи на умови, перелічені вище, сторона, яка отримала дозвіл на розгляд справи в окружному суді *in forma pauperis*, як така, що не в змозі одержати відповідний захист під час розгляду кримінальних справ, може сподіватися на прийняття апеляції за такою формою без додаткового дозволу, якщо до чи після того, як заяву про апеляцію було пода-

но, окружний суд не ухвалить рішення про те, що апеляцію було подано недобросовісно чи вважатиме, що сторона не має права так діяти. Тоді окружний суд повинен письмово вказати причини такого висновку.

Якщо клопотання про дозвіл на передачу апеляції *in forma pauperis* відхилено окружним судом, або якщо окружний суд вирішить, що апеляцію подано недобросовісно чи вважатиме, що сторона не має права діяти за такою формою, секретар суду мусить негайно вручити відповідне повідомлення. Клопотання про новий дозвіл має заповнюватися в апеляційному суді протягом 30 днів після вручення відповідного повідомлення окружного суду. До клопотання належить додавати копію письмового свідчення під присягою, зробленого в окружному суді, або письмове свідчення під присягою, передбачене першим абзацем, якщо його не було зроблено в окружному суді, а також копію прийнятих окружним судом рішень у цій судовій справі.

б) Дозвіл на подання апеляції чи перегляд справи *in forma pauperis* через адміністративні органи

Сторона, яка зверталася за судовою допомогою до адміністративного органу, комітету, комісії чи посадової особи (включно з Податковим судом США) та яка має намір подати на апеляцію чи перегляд до апеляційного суду *in forma pauperis*, може зробити це безпосередньо в апеляційному суді. Для цього треба заповнити в апеляційному суді клопотання на такий дозвіл разом із афідевітом, передбаченим у першому абзаці підпункту (а) п. 24 Правил.

Сторони, які отримали дозвіл звертатися *in forma pauperis* можуть оформити стислий письмовий виклад у справі та інші папери у друкованому вигляді та клопотати про те, щоб апеляцію було заслухано. Це формалізує порядок звернення і ставить суд перед необхідністю розглядати питання за сутністю, а отже, давати письмові судження і правову оцінку заявам і документам.

Цікавим є положення п. 29 Правил, що регулює стислий письмовий виклад у справі *amicus curiae*.

Такий виклад можна бути зробити лише за наявності письмової згоди всіх сторін або за дозволом, наданим за клопотанням чи рішенням суду. Проте така згода чи дозвіл не є необхідними, якщо виклад у справі подає посадова особа чи

організація, штат, територія, яка не має прав штату, або держава (США). До викладу у справі умовно додається клопотання про розгляд. Останнє має показати заінтересованість заявника та причини, за якими такий виклад справи з допомогою *amicus curiae* є бажаним.

Якщо всі сторони згодні, то будь-який *amicus curiae* мусить написати свій виклад справи протягом установленого часу. Сторона, яка повинна підтвердити чи спростувати виклад справи *amicus curiae*, надасть свої обґрунтування, якщо суд із зазначених причин не дозволить відстрочити відповідь. У цьому випадку суд зобов'язаний визначити строк, протягом якого протилежна сторона може відповісти. Клопотання *amicus curiae* на участь в усному спорі буде задоволено тільки за наявності вагомих причин.

Використовуючи той самий філософський підхід щодо забезпечення максимального захисту прав громадян у суді, автори Правил установили норми, що регулюють порядок апелювання надзвичайних судових наказів (п. 21). До них належать: накази посадовим особам про виконання вимог позивача, про заборону судочинства та інші надзвичайні накази.

а) Клопотання про видання наказу щодо виконання вимог заявника або щодо заборони провадження у справі, що потім буде надіслане суду чи судді, складається секретарем апеляційного суду лише за наявності доказового підтвердження про повідомлення всіх відповідачів у справі, а також суду чи судді, яким цей наказ буде надіслано. Клопотання повинно містити перелік фактів, що привели до апеляції, перелік питань, що на них подається апеляція, та варіант судового рішення, причини, через які, на думку заявника, слід ухвалити саме таке рішення, інші факти, рішення, судові постанови й коментарі до них, що мають значення для повнішого розуміння справи. Після виплати заявником реєстраційного збору секретар суду реєструє клопотання і подає його до суду.

б) Якщо суд вважає, що наказ не слід видавати, він відмовляє в розгляді прохання. В іншому разі він постановою зобов'яже відповідачів за клопотанням дати відповідь на нього протягом строку, зазначеного в постанові. Таку постанову буде вказано суддям чи судді, а також усім сторонам судового розгляду секретарем апеляційного суду. Решта сторін судового розгляду, крім заявника, з метою розгляду вва-

жаються відповідачами. Двоє чи більше відповідачів можуть виступати на розгляді спільно. Якщо суддя чи судді-відповідачі не бажають бути присутніми на засіданні, вони можуть письмово сповістити про це секретаря суду та інші сторони, але це не означає задоволення клопотання. Секретар суду повідомляє сторонам дату подання стислих пам'ятних записок, якщо такі мають бути подані, та дату усних слухань. Розгляд такої справи здійснюється поза чергою.

в) Клопотання про видання інших надзвичайних наказів подається разом із секретарем апеляційного суду за наявності доказу повідомлення всіх відповідачів у справі. Процедура розгляду таких клопотань відповідає процедурі, передбаченій у підпунктах (а) та (б) цього пункту, тією мірою, якою це можливо і корисно для порядку судочинства.

Всі документи повинні бути надруковані. До оригіналу додаються три копії, проте суд може зажадати надання додаткових копій.

Перегляд і примусове виконання рішень адміністративних агентств, рад, комісій та посадових осіб

Як уже зазначалося, апеляційна процедура в апеляційних судах стосується не лише судових справ, а й рішень деяких органів виконавчої влади. Теоретичне обґрунтування такого підходу якраз і полягає в тому, що можливість апелювати до суду є найвищою формою захисту прав людини. Але це не оскарження до суду першої інстанції адміністративних актів, коли суд зобов'язаний з'ясовувати всі обставини і досліджувати факти, тобто розглядати справу за сутністю. У нашому випадку маємо перевірку рішень адміністративного органу апеляційним судом як судом другої інстанції, тобто погляд на рішення органу виконавчої влади як на рішення першої інстанції, котра вже розглянула всі фактичні обставини, а суд лише перевіряє, наскільки правильно це було зроблено та чи правильно застосовувалися норми права до аналізованих правовідносин. В іншому випадку маємо розгляд скарги чи заяви в апеляційному порядку.

Вказані процедури мають свої особливості, регламентовані в пунктах зазначеного розділу, і є цікавими не лише з погляду термінології, порядку фіксування, а й прискіпливості щодо різних ситуацій, які потребують захисту прав громадянина.

Перегляд і примусове виконання рішень незалежних агентств, порядок отримання дозволу, втручання у хід виконання рішення регулюється нормами п. 15 Правил.

а) Дозвіл на перегляд рішення адміністративних агентств, рад, комісій, посадових осіб (далі — агентство)

Такий дозвіл може бути отримано шляхом своєчасного подання заяви згідно з розпорядженнями статуту спільно з секретарем апеляційного суду, компетенцією якого є подання заяв про перегляд, подання петицій про набирання чинності, скасування, зупинення чи зміну вказаного рішення, або про перегляд іншого роду (далі — петиція про перегляд). Заголовок або текст петиції повинні містити повну назву сторін, які подають петицію про перегляд. Використання термінів «та інші», «петиціонери», «відповідачі» є недостатнім для повної назви сторін. Петиція має також повністю називати відповідача та містити судові рішення чи його частину, на яку подається апеляція. Форма 3 Додатку являє собою зразок петиції. У кожному з випадків мусить бути вказано, що агентство є відповідачем. Якщо це передбачено статутом, відповідачем можуть також бути Сполучені Штати, хоч їх і не буде вказано в петиції. Якщо дві чи більше осіб мають право на подання такої петиції, а їхні інтереси є такими, що не можуть постраждати під час пояснення, вони можуть подати спільну петицію про перегляд і надалі виступати як один петиціонер.

б) Заява про примусове виконання постанови агентства

Таку заяву подає секретар апеляційного суду. Вона містить послідовний виклад слухань, після яких набрало чинності рішення, на яке подається петиція, обґрунтування територіальної підсудності вказаної петиції даному суду та виклад рішення, якого домагається петиціонер. Через 20 днів після заяви відповідач вручає позивачу та подає разом із секретарем відповідь на заяву. На випадок прострочення відповідачем терміну відповіді на заяву суд ухвалює рішення відповідно до заяви позивача. Якщо компетенція суду містить в собі ухвалення постанов про примусове виконання рішення, на яке подається апеляція, відповідач може подати зустрічну заяву про примусове виконання рішення суду.

в) Вручення петиції, заяви та зустрічної заяви

Це робить секретар апеляційного суду всім відповідачам згідно з пунктом 3 (г) Правил, якщо інше не передбачено

статутом. На момент подання петиції позивач зобов'язаний надати секретарю копії документів у достатній для всіх відповідачів кількості. На момент подання петиції або пізніше позивач повинен надати копії петиції всім особам, крім відповідачів, які братимуть участь у процесі, та разом із секретарем скласти список вручених копій.

г) Регулювання появи нового учасника процесу

Якщо чинним статутом не передбачено іншого, то особа, яка бажає взяти участь у процесі, має заповнити разом із секретарем апеляційного суду та вручити всім сторонам процесу клопотання про дозвіл на участь у процесі. Клопотання повинно містити послідовний виклад інтересів нової сторони в процесі та підстави, за якими сторона домагається участі в ньому. Клопотання чи інша заява про дозвіл на втручання в процес подається протягом 30 днів з моменту подання петиції про перегляд рішення.

Подаючи будь-яку одноособову чи спільну петицію до апеляційного суду, позивач зобов'язаний сплатити всі встановлені судом збори та реєстраційний збір, запроваджений Конференцією суддів США.

У пункті 15.1 Правил вказується на процедуру роботи зі стислими матеріалами судочинства, подання записок і проведення усних слухань у процесі проти Національної Комісії з трудових відносинах (НКТВ).

Сторона, яка подає апеляцію на рішення НКТВ у процесі про перегляд чи примусове виконання рішення комісії, насамперед складає стислу пам'ятну записку, а потім бере участь в усних слуханнях, якщо суд не вирішить інакше.

У п. 16 Правил указано на порядок роботи з матеріалами судочинства в слуханнях про перегляд чи примусове виконання.

а) Збирання матеріалів судочинства

Рішення, що є предметом петиції, обставини чи документи, на яких воно базувалося, позовна заява, свідчення і слухання, що проходили в рамках агентств, являють собою матеріали судочинства під час слухання справи про перегляд чи примусове виконання рішення агентства.

б) Неповний склад матеріалів судочинства

Якщо в матеріалах судочинства є пропуски чи неправильні твердження, що має серйозне значення для однієї зі

сторін, сторони мають право в будь-який час заповнити пропуски або виправити неправильні твердження за взаємною згодою, за рішенням суду, в разі необхідності та надання суду матеріалів судочинства.

Досить багато уваги приділено регламентації подання матеріалів судочинства (п. 17 Правил).

а) Представник агентства разом із секретарем апеляційного суду надає суду матеріали судочинства протягом 40 днів після подання петиції про перегляд, якщо статутом не передбачено іншого строку. З поданням апеляції на рішення про примусове виконання рішення агентство надає матеріали судочинства впродовж 40 днів після подання заяви про ухвалення рішення про примусове виконання. Вказані матеріали немає необхідності подавати, якщо відповідачем не було подано зустрічної заяви, що заперечує можливість примусового виконання, або якщо суд не вирішить інакше. Суд може продовжити або скоротити термін подання матеріалів. Секретар суду повідомляє всі сторони про дату подання документів.

б) Агентство (юридична особа) може подати всі матеріали судочинства або такі його частини, про подання яких сторони домовляться письмово від імені агентства. Подаватися можуть як оригінальні документи, так і їх засвідчені копії. Замість подання матеріалів чи їхніх копій агентство може скласти й засвідчити список документів, афідевітів та інших свідчень, речових доказів та інших складових матеріалу, або скласти список, який адекватно описував би частини матеріалів, про надання яких сторони домовилися. Подання такого засвідченого списку вважатиметься поданням матеріалів. Сторони можуть домовитися про відсутність необхідності надання суду матеріалів справи у вигляді списку. Вказана домовленість складається секретарем апеляційного суду, і дата її складання вважається датою надання документів. У всіх перелічених випадках агентство зберігає в себе вказані документи. Вказані матеріали чи їхні фрагменти надаються за вимогою суду чи однієї зі сторін незалежно від попередніх угод. Усі фрагменти матеріалів є правомочними під час розгляду справи про перегляд.

Судочинство у справі може бути зупинене до здійснення перегляду ухваленого щодо нього рішення (п. 18 Правил). Заява про зупинення дії рішення чи вироку, ухваленого

агентством, яка припиняє процес перегляду справи в апеляційному суді, зазвичай подається в таке агентство по першій інстанції. Прохання про таку постанову подається апеляційному суду чи судді апеляційного суду. У ньому слід зазначити факт звернення до агентства, причини неможливості одержання такої постанови, чи обгрунтовану відмову в такій постанові, чи підтвердження того, що ухвалення таких постанов не входить до компетенції агентства. Заява має також пояснювати необхідність такої постанови і факти, на підставі яких сторона зробила висновок, а якщо вказані факти можуть бути заперечені — додати до заяви афідевіти чи інші свідчення, дані під присягою, або їхні копії. Разом із заявою суду надаються ті частини матеріалів судочинства, які стосуються вказаного предмета. Всі сторони будуть у прийнятний строк завчасно повідомлені про дату слухань в апеляційному суді. Суд може обумовити ухвалення постанови наданням документа про забезпечення судових витрат. Заява зазвичай подається секретарем і розглядається колегією суддів. Якщо такий розгляд не буде ефективним за браком часу, розгляд може проводити і один суддя.

На думку теоретиків американської правової доктрини, одним із найнеобхідніших засобів забезпечення прав людини є узгодження судових постанов про примусове виконання рішення. Цей засіб полягає в такій регламентації. Після оприлюднення думки суду стосовно правомочності постанови про часткове примусове виконання рішення агентства останнє протягом 14 днів після цього разом із секретарем апеляційного суду узгоджує своє рішення з думкою суду та повідомляє про це відповідача. Якщо відповідач вважає, що рішення все ж таки не відповідає думці суду, він протягом семи днів надає агентству і до суду рішення у викладенні, що відповідає, на погляд відповідача, позиції суду. Після цього суд проводить узгодження рішень і надає йому чинності без подальшого судового розгляду (п. 19 Правил).

Перегляд рішень Податкового суду США

Значна частина турбот американців стосується їхніх взаємовідносин із податковими службами, які, в свою чергу, не залишаються в боргу перед платниками податків і дуже ретельно їх «пильнують». За період тривалих ринкових відносин у США напрацьовано найдосконаліше законодавство, розвинуто систему податкових органів. Але одночасно вибудовувалася система стримань і противаг можливному розгулу зловживань з боку службовців податкових органів. Американці виходили з того, що акумуляція в будь-яких руках важелів впливу, особливо таких могутніх, як фінансовий вплив, є спокусою для зловживань, а політичні інститути демократичного суспільства зберігатимуться лише тоді, коли суспільство створить ефективну систему контролю та стримань. Тому складовою податкового законодавства США є норми, які встановлюють механізм і порядок розгляду всіх претензій, що виникають у будь-якої сторони в податкових стосунках. Такий механізм передбачає систему спеціальних судів, що складаються із спеціалістів фінансової та податкової справи. А от контроль за правозастосовною діяльністю американське суспільство довіряє лише професійним суддям-юристам. Тому апеляція на рішення вказаних судів скеровується до федеральних апеляційних судів. У досліджуваних Правилах викладено норми, які регулюють тільки особливості, властиві розгляду апеляцій на рішення цих спеціальних судів. На решті етапів процедурного руху справи, що

не характеризуються як особливі, діють загальні норми апеляційної процедури, зафіксовані в цих Правилах.

Автори Правил із метою удосконалення механізму гарантій прав людини у сфері правовідносин, що розглядаються в монографії, акумулювали такі особливості в окремому розділі з декількох пунктів.

Положення п. 13 стосуються перегляду рішень Податкового суду США.

а) Дозвіл на перегляд рішення Податкового суду США, який ухвалено за суттю

Його можна отримати завдяки написанню разом із секретарем Податкового суду заяви про апеляцію протягом 90 днів з моменту реєстрації рішення Податкового суду. Якщо одна зі сторін своєчасно подала заяву про апеляцію, інша сторона може зробити те саме впродовж 120 днів з моменту реєстрації рішення Податкового суду.

Термін для подання апеляції закінчується для всіх сторін із моменту своєчасного подання клопотання про скасування чи перегляд рішення, ухваленого згідно з Правилами судової практики Податкового суду США. Повний строк для апеляції починає свій відлік з моменту реєстрації судової постанови стосовно вказаного клопотання або з моменту реєстрації судового рішення.

б) Заява про апеляцію

Її можна подати шляхом депонування в офісі секретаря Податкового суду у федеральному окрузі Колумбія або пересиланням поштою секретареві Податкового суду. В останньому випадку, якщо заяву про апеляцію отримано після завершення строку подання апеляції, датою подання вважатиметься дата, вказана на поштовому штемпелі, відповідно до параграфу 7502 Закону про внутрішні доходи США від 1954 р. з доповненнями та прийнятими згідно з ними Правилами.

в) Зміст заяви про апеляцію, правочинність її заповнення і доручення щодо представництва в питаннях заяви, порядок її вручення

Усе це відповідає вимогам п. 3 Правил і Формі 2 Додатку, а також стандартним нормам, що регулюють весь процес провадження за заявою про апеляцію.

г) Матеріали судочинства за апеляцією, їх передача й подання

Для апеляцій, що подаються на рішення Податкового суду, є правочинними всі положення пунктів 10, 11 і 12 Правил стосовно часу, способу передачі, отримання та реєстрації апеляцій в окружному суді. Для розуміння цієї статті під терміном «окружний суд» слід розуміти Податковий суд США, а під терміном «секретар окружного суду» — «секретар Податкового суду США». Якщо апеляція подається у два чи більше судів, матеріали судочинства надаються в перший суд, названий у заяві про апеляцію. Що ж до решти поданих апеляцій, то рішення щодо них буде ухвалено відповідними апеляційними судами після подання належної заяви зі сторони апелянта.

Усі положення цих Правил є чинними під час розгляду рішень Податкового суду, крім пунктів 4—9, 15—20, 22 і 23 цього нормативного акта.

У цьому розділі монографії було проаналізовано норми, скеровані, на погляд автора, на забезпечення прав людини в період апеляційного провадження в судах США, як можливий приклад необхідності деталізації деяких стадій судової процедури, які в українському судовому процесі поки що вважаються зайвими.

ДОДАТОК**Форма 1****Повідомлення про апеляцію до апеляційного суду
на рішення чи ухвалу федерального окружного суду**Федеральний суд США _____ округу
номер _____

А. Б., позивач

проти

повідомлення про апеляцію

В. Г., відповідач

Повідомлення надається про таке:

_____ назвати всі сторони, що подають апеляцію

_____ позивачі, відповідачі у вищеназваній справі¹подають апеляцію до апеляційного суду США _____
округу на остаточне рішення _____здійснили дану дію _____ (описати таке)
місяця _____ 19 ____ .

підпис: _____

Аторней _____

Адреса _____

¹ Див. пункт 3 (в) Правил.

Форма 2

**Апеляційна скарга до Апеляційного суду США
на рішення Податкового суду США.**

Податковий суд США
Вашингтон, федеральний округ Колумбія

А. Б., позивач

проти

Номер справи в досьє _____

Комісар внутрішніх
державних доходів

Відповідачеві за апеляцією

Цим повідомляється, що _____

(назвати всі сторони, що подають апеляцію)
подають апеляцію до Апеляційного суду США _____
округу на _____ рішення суду, яке ухвалило
(вказати частину)
за вищеназваним позовом числа _____ місяця _____
19 __ (стосовно _____).

підписи: _____

Адвокат _____

Адреса _____

Форма 3

**Заява про перегляд рішення закладу;
департаменту, комісії чи посадової особи.**

Апеляційний суд США _____ округу

А. В. позивач

проти

заява про перегляд

Я. Ю. комісії,
представник

(назвати всі сторони, що подають заяву)

— подають вищеназану заяву до суду про перегляд
рішення Ю. Я. комісії (описати рішення)

_____ числа _____ місяця 19_____

підписи:

Аторней позивачів _____

Адреса _____

Форма 4

**Афідевіт до заяви про дозвіл на апеляцію
in forma pauperis**

Окружний суд США _____

Округ _____

США
проти

номер

А. Б.

Афідевіт in forma pauperis із заявою про неможливість відшкодування витрат за апеляцією.

Я, _____, після надання мною присяги, даю письмові свідчення про те, що я виступав у вищевказаній справі. На підтвердження моєї петиції про участь в апеляції без вимагання попередньої оплати витрат або надання засобів для покриття останніх заявляю, що через мою неспроможність я не маю можливості відшкодувати витрати на це судочинство або надати засоби для їх покриття, і вважаю, що право на надання сатисфакції, а також питання, що їх я волюю запропонувати щодо цієї апеляції, викладено нижче:

Я присягаю в тому, що відповіді, надані мною на всі питання та вказівки стосовно моєї неспроможності відшкодувати витрати за апеляцією, правдиві.

1. Чи маєте на даний час постійну роботу?

а) У разі позитивної відповіді вкажіть суму Вашої місячної заробітної платні, а також ім'я та адресу Вашого наймача.

б) У разі негативної відповіді вкажіть дату Вашого останнього робочого дня, а також суму місячної заробітної платні.

2. Чи отримували Ви протягом останніх 12 місяців прибуток від комерційної, професійної чи будь-якої іншої форми

самостійної підприємницької діяльності, або в формі плати за оренду нерухомості, відсотків, дивідендів чи інших джерел?

а) На випадок позитивної відповіді опишіть кожне джерело прибутку та вкажіть суму, отриману від кожного з них протягом 12 місяців.

3. Чи маєте Ви готівкові гроші, ощадні рахунки, депозити?

а) На випадок позитивної відповіді вкажіть їх загальну суму.

4. Чи є Ви власником нерухомого майна, акцій, облигацій, векселів, автомашин чи будь-якої іншої цінної власності (крім елементів домашнього інвентарю та одягу)?

а) На випадок позитивної відповіді опишіть цю власність, вказавши її приблизну вартість.

5. Перерахуйте осіб, які залежать од Вашої підтримки, і зазначте характер Вашого ставлення до цих осіб.

Я розумію, що неправдива заява чи відповідь на одне з питань цього афідевіту буде підставою для накладання на мене штрафу за неправдиве свідчення.

Підписано та скріплено присягою.

в моїй присутності числа _____ місяця _____ 19__.

Дозволити пред'явникові цього брати участь у судовому процесі без попередньої оплати витрат або необхідності забезпечення їх покриття.

Суддя федерального округу

Форма 5

**Апеляційна скарга до апеляційного суду
на рішення чи наказ окружного суду
чи Апеляційної колегії з банкрутства**

Окружний суд США _____
округу _____

відповідно:

_____ ,
боржник

номер _____

_____ ,
позивач

_____ ,
відповідач

Апеляційна скарга до Апеляційного суду США _____ ,
Округу _____

_____, позивач (або відповідач чи інша сторона)
подає апеляцію до Апеляційного суду США _____
округу на остаточне рішення (наказ чи постанову) окружно-
го суду _____ округу (чи Апеляційної колегії з бак-
рутства _____ округу), що вступив до цієї спра-
ви _____ місяця _____ 19____ (описати рішення, наказ
чи постанову).

Сторони оскарженого рішення (наказу чи постанови), а
також імена та адреси їхніх аторнейв подано нижче.

числа _____

підписано _____

Аторней позивача за апеляцією

Адреса _____

Розділ V

ПРОЦЕДУРА РОЗГЛЯДУ ЗВЕРНЕНЬ І СПРАВ У ВЕРХОВНОМУ СУДІ США

Верховний суд США самостійно розробляє та приймає Правила, якими керується у своїй діяльності зі здійснення правосуддя. Правила, що аналізуються, було затверджено 5 грудня 1989 р. і введено в дію з 1 січня 1990 р.

Зміст цих Правил також має встановити регламентацію поведінки суддів і службовців Верховного суду щодо забезпечення гарантій прав людини через дотримання належної процедури роботи зі зверненнями громадян і подальшого судочинства.

Згідно з цими Правилами Верховний суд продовжує працювати до завершення всього річного терміну. Розпочинає свою діяльність першого понеділка жовтня кожного року. По завершенні визначеного терміну роботи Верховного суду всі незакінчені справи переносяться на новий термін. Протягом усього періоду своєї роботи Верховний суд призначає дату слухання, яку належить чітко дотримуватися і яку можна змінювати лише після особливого розпорядження.

Звернення можуть надходити до Верховного суду в необмеженій кількості, але не кожне з них може бути підставою для початку судового провадження у питанні, яке спровокувало оскарження. Такі можливості обмежені, тому Правила і встановили юрисдикційні межі для витребування тих чи тих справ. Ці обмеження є умовними, оскільки у разі необхідності (з точки зору права чи громадської уваги) Верховний суд США може вимагати будь-яку справу, що була у провадженні судів федеральної системи.

Глава 1

Юрисдикція на накази про витребування справи

Юрисдикція щодо витребування справ має розгалужені напрями, а питання, пов'язані з цією стадією діяльності Верховного суду США, скрупульозно регламентовано.

Пункт 10 Правил містить перелік підстав для перегляду потрібної справи.

1. Наказ про витребування справи не є питанням права, а повністю перебуває в компетенції процесуальної юрисдикції. Прохання щодо наказу про витребування справи буде задоволено лише за наявності вагомих підстав, аж ніяк не зачіпаючи і не піддаючи сумніву необмежену компетенцію Верховного суду. Вагомими можуть уважатися такі підстави:

а) якщо один апеляційний суд США: ухвалив рішення, що суперечить рішенню іншого апеляційного суду США за однією й тією самою справою; вирішив федеральне питання інакше, ніж суд останньої інстанції; з якоїсь причини відхилився від загальноприйнятих юридичних норм; отримав пропозицію суду нижчого рівня з вимогою впровадження Верховним судом нагляду за справою;

б) якщо федеральний суд першої інстанції ухвалив рішення, що суперечить рішенню іншого федерального суду першої інстанції чи апеляційного суду США;

в) якщо окружний суд або апеляційний суд США ухвалив рішення щодо важливого питання федерального закону, яке не було врегульоване Верховним судом, або федеральне

питання було вирішене всупереч відповідному рішенню Верховного суду.

2. Подібні до перелічених вище загальні підстави контролюватимуть прохання щодо наказу про витребування справи та перегляд рішення Вищого військового апеляційного суду США.

Прохання про витребування справи, яка знаходиться на розгляді в апеляційному суді США, на перегляд до ухвалення рішення цим судом задовольняється за умови доведення особливості справи, що виправдовує відступ від норм апеляційної практики та вимагає негайного врегулювання її Верховним судом (п. 11).

У п. 12 Правил сформульовано норми, які регулюють питання, пов'язані з поданням стороною клопотання про витребування справи.

1. Адвокат позивача, обов'язково будучи членом Адвокатури Верховного суду, повинен згідно з п. 29 Правил зареєструвати разом із відомостями про вручення 40 примірників надрукованого прохання про вимогу справи, що мають бути складені відповідно до п. 14 цих Правил і сплатити мито, передбачене п. 38 Правил. Лише після цього справа береться до провадження. Адвокат позивача зобов'язаний також сповістити всіх респондентів за формою, передбаченою секретарем, про дату реєстрації та реєстраційний номер справи. Повідомлення проводиться згідно з вимогами норм п. 29 Правил.

2. Зацікавлені в судовому рішенні сторони можуть подавати прохання про витребування справи разом чи окремо одна від одної. Сторона, що не названа у проханні на момент реєстрації його секретарем, може бути приєднана до нього пізніше.

Якщо кілька справ подаються на перегляд згідно з наказом про витребування справи в той самий суд і містять ідентичні чи схожі питання, то достатньо одного прохання про витребування справи. У свою чергу, до прохання про витребування справи не дозволяється долучати будь-яке інше прохання.

3. Не пізніше 30 днів від дня отримання розписки про одержання прохання адвокат відповідача, який бажає подати зустрічну заяву, повинен зробити це у визначений термін, а також подати доказ вручення, як це передбачено в п. 29

Правил, 40 примірників зустрічного прохання щодо наказу про витребування справи, що мають бути написані відповідно до п. 14, за винятком того, що матеріали, надруковані в додатку до оригіналу прохання, не треба перераховувати, а також слід внести плату згідно з п. 38 Правил. На обкладинці прохання повинно бути чітко вказано, що це зустрічна заява. Після цього зустрічну заяву буде внесено до списку справ на слухання з урахуванням положень п. 13.5 Правил. Адвокат відповідача зобов'язаний повідомити відповідачеві за формою, передбаченою секретарем, дату включення до списку і номер документа зустрічної заяви. Повідомлення робиться відповідно до п. 29 Правил. Зустрічна заява про витребування справи не приєднується до інших прохань, і секретар не приймає прохання, поданого не за формою. Час подання зустрічної заяви обмежений.

4. Сторони процесу на суді, рішення якого подається на перегляд, є безпосередніми сторонами у Верховному суді США, за умови, що позивач не сповіщає письмово секретаря Верховного суду про свою впевненість у тому, що одна чи більше сторін заінтересовані у відкликанні прохання.

Копію повідомлення належить вручити згідно з п. 29 Правил усім сторонам процесу. Незацікавлена сторона може залишатися стороною, але повинна негайно повідомити секретаря про свої наміри залишитися стороною, для повідомлення про це іншим сторонам процесу.

Всі сторони, крім позивачів, є відповідачами, але той відповідач, котрий підтримує позицію позивача, зобов'язаний погодитися з графіком реєстрації документів позивача, з урахуванням того, що відповідь на вчинений позов підлягає реєстрації протягом 20 днів після одержання розписки.

5. Секретар суду, де знаходяться матеріали судової справи, залишається їх опікуном до повідомлення секретарем Верховного суду про те, що протокол буде засвідчено й передано до Верховного суду.

На прохання секретаря Верховного суду передати протокол чи його частину для засвідчення та подальшого відправлення до суду, секретар суду, де знаходиться протокол, мусить пронумерувати документи, що підлягають засвідченню, і додати до них перелік документів.

Якщо ж протокол чи окремі його частини надруковано для використання судом нижчого рівня, то цей протокол ра-

зом із матеріалами процесу в суді може бути прийнято як протокол за умови, що ні сторони, ні секретар Верховного суду не заперечуватимуть проти цього. Протокол може містити засвідчені копії, але суддя, який веде цей процес у нижчому суді, може дотримуватися думки, що Верховному суду мають бути надані оригінали документів та що він може дати розпорядження доставити їх, забезпечити їх збереження і повернути.

Особливій регламентації підлягають положення, що регулюють питання щодо часу подання прохання про витребування справи (п. 13 Правил).

1. Позовна заява щодо наказу про витребування справи для перегляду рішення, ухваленого федеральним судом першої інстанції щодо цивільної або кримінальної справи чи апеляційним судом США, чи Військовим апеляційним судом США, має бути розглянута в період реєстрації її секретарем Верховного суду протягом 90 днів від моменту подання прохання. Заява про витребування справи з проханням дозволити перегляд рішення суду нижчого рівня, яке підлягає дискреційному переглядові федеральним судом останньої інстанції, розглядається в період її реєстрації секретарем Верховного суду протягом 90 днів від моменту оголошення наказу, що забороняє дискреційний перегляд.

2. Верховний суддя за наявності вагомих причин може продовжити час реєстрації заяви про вимогу справи на період не більше як 60 днів.

3. Секретар не прийме заяви на наказ про витребування справи в юридично невизначений термін.

4. Час, відведений на подання заяви про витребування справи починає свій відлік з моменту подання прохання на перегляд рішення суду, а не від моменту надання доручення (чи подібного до нього в місцевій практиці). Проте, якщо заяву на повторне слухання в нижчому суді було подано однією зі сторін вчасно, строк подання заяви щодо наказу про витребування справи для всіх сторін (незалежно від того, просили вони про це чи приєдналися до заяви про повторне слухання) починає свій відлік від дня, коли було відмовлено в повторному слуханні чи ухвалено резолютивне рішення.

Пропозиція, надана апеляційному суду США з приводу повторного слухання справи повним складом суду згідно з п. 35 (б) цих Правил, а також норм ФПАП, не стосується

заяви про повторне слухання, що розглядається відповідно до норм цього пункту Правил.

5. Зустрічне прохання щодо наказу про витребування справи розглядатиметься від часу його подання та реєстрації секретарем згідно з пунктами 1, 2, 4 та 12.3 даних Правил. Однак зустрічне прохання, яке за винятком п. 12.3 Правил буде подано невчасно, буде задоволено лише в тому разі, коли інша сторона, яка подала прохання щодо наказу про витребування справи, вчасно одержала дозвіл.

6. Прохання продовжити час реєстрації клопотання щодо наказу про витребування справи слід обґрунтувати вагомими причинами, що на них зможе посилатися Верховний суд відповідно до його юрисдикції. Воно повинно містити подане на перегляд рішення суду, один примірник висновків чи будь-якого іншого розпорядження стосовно повторного слухання, а також особливі причини, що вмотивовують продовження строку реєстрації. Час і порядок подання прохання вказано в пунктах 21, 22, 30 цих Правил.

Звертатися з проханням продовжити строк реєстрації заяви щодо наказу про витребування справи без обґрунтування вагомими причинами не варто.

У заяві щодо наказу про витребування справи має бути таке:

а) Питання, подані на перегляд, відображені в обставинах справи, але без зайвих деталей. Вони мусять бути стисло і чітко викладені, не повторятися і не суперечити одне одному. Друкують їх на першій сторінці одразу після обкладинки. Ніякої іншої інформації на цій сторінці бути не може.

Передбачається, що до кожного поданого питання долучатиметься будь-яке питання стосовно справи. Суд розглядатиме лише питання, вказані в заяві.

б) Список усіх сторін, які брали участь у судовому процесі того суду, рішення якого подано на перегляд, якщо їхні імена не зазначено на титульному листі справи. Список можна подати в примітках. У п. 29.1 Правил фіксується необхідний перелік компаній, що мають дочірні підприємства чи філіали, з інформацією про їхні юридичні адреси.

в) Таблиця змісту і таблиця посадових осіб, якщо обсяг заяви перевищує п'ять сторінок.

г) Посилання на неофіційні та офіційні доповіді у справі, надані іншими судами чи адміністративними агентствами.

д) Чіткий виклад підстав, що обумовлюють юрисдикцію Верховного суду, з зазначенням:

- 1) дати ухвалення рішення, спрямованого на перегляд;
- 2) дати будь-якої постанови стосовно повторного слухання справи;
- 3) дати терміну будь-якого розпорядження, що забезпечує продовження часу подання заяви щодо наказу про витребування справи;
- 4) посилання на п. 12.3 Правил, де зустрічна заява щодо наказу про витребування справи реєструється згідно з даною нормою і датою розписки про отримання заяви щодо наказу про витребування справи, в зв'язку з якою проводиться реєстрація зустрічної заяви;
- 5) передбаченого законом положення, що висвітлює компетенцію Верховного суду щодо перегляду відповідного рішення чи постанови через наказ про витребування справи.

е) Конституційні положення, договори, укази, норми і постанови, наявні у справі, фіксуються дослівно і надалі зачитуються. Якщо ці положення значні за обсягом, то досить зачитати уривки з повного тексту, на якого можна послатися та який є в додатку.

є) Стислий виклад справи, що містить фактичний матеріал поданих на розгляд питань.

ж) Якщо рішення федерального суду подано на перегляд, то формулювання змісту справи має відображати ту стадію розгляду справи в обох судах — суді першої інстанції та апеляційному суді, на якій було встановлено федеральні питання, що потребують перегляду; метод і способи їх установлення, спосіб розгляду даними судами; витягів з окремих частин протоколу, що належить до справи, або висновки щодо нього з відповідними посиланнями на окремі місця у протоколі (наприклад, сторінки, на яких зафіксовано залучення постанов про вилучення, заяви про похибки, судові витрати). Такий підхід покаже своєчасність і точність формулювання питання, що належить до федеральної компетенції, та забезпечить дозвіл Верховного суду на перегляд рішення суду та видання наказу про витребування справи.

з) Якщо вимагається перегляд судового рішення апеляційного суду США, то формулювання змісту справи має відображати основу для федеральної юрисдикції в суді першої інстанції.

и) Прямі й чіткі докази щодо причин, які сприяють отриманню дозволу на розпорядження.

і) Додаток містить інформацію в такому порядку:

- 1) Висновки, розпорядження, факти у справі та висновки права, подані письмово чи усно і потім записані, прийняті до ухвалення рішення чи вироку судом, чие рішення піддається перегляду.
- 2) Решта висновків, розпоряджень, фактів у справі та висновків права, прийнятих у справі судами чи адміністративними агентствами, і якщо є необхідним посилання на них, то слід засвідчити підстави для ухвалення рішення в супроводжувальній справі. Кожен документ мусить мати заголовок із зазначенням назви суду чи агентства, заголовка і номера справи, а також дату реєстрації.
- 3) Будь-яке розпорядження щодо повторного слухання, що містить заголовок із зазначенням назви суду, який видає накази, заголовок і номер, дату реєстрації.
- 4) Рішення суду, подане на перегляд, якщо дата його ухвалення не збігається з датою надання висновків чи постанови згідно з параграфом 1 цього підпункту.
- 5) Решта додаткових матеріалів, зміст яких безпосередньо вказує на необхідність витребування справи.

Якщо все, що вимагається підпунктами (е), (є) та (и) цього пункту Правил, уміщено в заяві чи зареєстровано разом із заявою дуже об'ємно, то ці матеріали можна оформити і подати окремим томом чи кількома томами в належних обкладинках.

Заяву щодо наказу про витребування справи та додаток до неї одним окремим томом належить складати згідно з п. 33 Правил. Секретар не приймає заяви щодо наказу про витребування справи, якщо її не складено згідно з цим пунктом і п. 33 Правил, крім випадку, коли сторона, що подає

заяву *in forma pauperis*, може звертатися до суду з заявою згідно з п. 39 Правил.

Всі аргументи на підтримку заяви щодо наказу про витребування справи повинні бути викладені в основній частині заяви згідно з підпунктом 1(з) цього пункту Правил. Жодну окремо подану записку у справі, надану адвокатом апеляційному суду на підтримку заяви щодо наказу про витребування справи, секретар суду не прийме. Не зареєструє він і заяви щодо наказу про витребування справи, до якого не додається окрема записка у справі на підтримку заяви.

Заява щодо наказу про витребування справи має бути якомога стислішою і не перевищувати норм п. 33 Правил.

Відмовою прийняти заяву може послужити невдало складена, неточна, надмірна за обсягом з нечітким формулюванням заява, що ускладнює правильне розуміння питань, поданих на розгляд.

Детально регламентується робота із запискою у справі, підготовленої стороною, яка заперечує цю записку, запискою-відповіддю та додатковою запискою у справі (п. 15 Правил).

Записка у справі сторони, яка заперечує, до заяви про витребування справи є важливим засобом, що сприяє Верховному суду у виконанні юрисдикції за власним розсудом. На додаток до інших аргументів у разі відмови на заяву записка сторони, яка заперечує, повинна вказувати на: будь-які неправильно викладені чи надані факти; на закони, вказані в заяві, що стосуються справи; питання, що могли бути розглянуті Верховним судом, якби було одержано дозвіл на витребування справи. Без цього Верховний суд може задовольнити заяву, помилково вважаючи, що спір може бути вирішено лише за повного розгляду записок у справі під час виступу в дебатах сторін. Адвокатів попереджають про відповідальність перед Верховним судом за неправильно викладені факти в записці у справі, в якій оскаржується судове рішення. Будь-яка помилка такого виду в процесуальному провадженні у справі, що не належить до юрисдикції питання за сутністю, може спричинити відмову, якщо відповідач не вкаже на цю помилку в записці, яку готує інша сторона.

Відповідач має в своєму розпорядженні 30 днів (чи більше, на розсуд Верховного суду, верховного судді чи секретаря згідно з п. 30.4), протягом яких після надання розписки в

одержанні заяви, він може подати 40 примірників записки, в яких необхідно вказати на причини для відкликання справи з даного суду. Записка має бути складена відповідно до п. 33 з урахуванням вимог п. 24, який регулює подання відповідачем записки у справі, і вручена згідно з п. 29 Правил. Записка у справі сторони, яка заперечує, подається окремо від інших прохань. Секретар не прийме записки, складеної всупереч цьому пункту, крім випадку, коли сторона, що звертається до суду *in forma pauperis*, діє відповідно до п. 39 Правил. Якщо позивач звертається до суду *in forma pauperis*, відповідач може надати 12 видрукованих на машинці примірників у справі, складених згідно з п. 34 Правил.

Клопотання відповідача відкликати заяву щодо наказу про витребування справи не буде задоволено. Претензії, що стосуються питання юрисдикції Верховного суду щодо невиконання заяви, можуть бути залучені до записки.

Після подання записки, що заперечує рішення у справі в зазначений термін, або в разі відмови від подання, заява та записка у справі, якщо така існує, надсилаються секретарем до Верховного суду на розгляд. Якщо ж було подано зустрічну заяву проти наказу про витребування справи, то передачу цієї заяви до Верховного суду на розгляд разом із заявою щодо наказу про витребування справи буде тимчасово відкладено до подання записки у справі зустрічним відповідачем у визначений для цього термін або до відмови від подання такої записки.

Будь-яка зі сторін може подати додаткову заяву у справі, доки не задоволено позов щодо наказу про витребування справи, звертаючи увагу Верховного суду на нові обставини у справі та на нові норми в законодавстві, про що стало їй, стороні, відомо після подання заяви. Супроводжувальна записка має обмежуватися новими обставинами. Належить подати 40 примірників супроводжувальної записки, підготовленої згідно з п. 33 та врученої згідно з п. 29 Правил.

Після розгляду документів, надісланих Верховному суду для розгляду відповідно до п. 15 Правил, Верховний суд ухвалює відповідну постанову. Вона може містити кілька постанов за обставинами справи.

У разі задоволення наказу про витребування справи для перегляду рішення будь-якого суду секретар реєструє дозвіл і повідомляє про нього суд нижчого рівня та адвоката. Після

цього справа заноситься в графік на слухання і дебати сторін.

Якщо матеріали справи не було подано раніше, секретар Верховного суду зобов'язаний звернутися до секретаря суду, в чиєму розпорядженні знаходяться матеріали справи, з проханням задокументувати їх і передати Верховному суду.

Формальне розпорядження не надається без особливої вказівки.

За наявності відмови в позовній заяві щодо наказу про витребування справи для перегляду секретар реєструє цю постанову і відразу повідомляє про неї суд та адвоката. Постанову про витребування не можна бути тимчасово відкласти в очікуванні постанови про повторне слухання справи, хіба що спеціальним розпорядженням Верховного суду чи верховного судді.

Інші положення юрисдикції

Процедурні права громадян у початковому процесі регулюються п. 17 Правил.

Ці положення стосуються лише судового процесу в початковій юрисдикції Верховного суду, що впливає зі статті III Конституції США.

Із поданням до Верховного суду прохань і клопотань їхня форма, передбачена ФПЦП, повинна бути дотримана в початковому судовому процесі. В інших випадках на ці закони можна посилатися при судочинстві в початковому процесі Верховного суду, якщо їх використання є доцільним.

Перше прохання в будь-якому початковому судовому процесі слідує за клопотанням про одержання дозволу на подання. Обидва документи — прохання і клопотання — мають бути надруковані згідно з нормами п. 33 цих Правил. Записка у справі на підтримку клопотання про одержання дозволу на подання, що також має бути складена згідно з п. 33 Правил, подається разом із клопотанням і проханням. Треба подати 60 примірників кожного документа з підтвердженням їх вручення. Якщо протилежною стороною є держава, вручення проводиться міністрові юстиції країни.

Протягом 60 днів після одержання розписки про подання клопотання і прохання протилежна сторона може подати 60 видрукованих примірників записки в опозиції з підтвердженням вручення згідно з п. 29 Правил. Після того, як записку про заперечення буде подано або ж час, призначений для її подання, скінчиться, клопотання, прохання і записки у спра-

ві секретар передасть до Верховного суду. Верховний суд, в свою чергу, засвідчує чи відхиляє клопотання, надсилає його для обговорення сторін, вказує на необхідність подання додаткового прохання чи вимагає виконання будь-яких інших процесуальних дій.

Повідомлення відповідачу про вчинений позов, видане Верховним судом у початковому процесі, слід вручити за 60 днів до призначеного дня. Якщо відповідач у призначений день не з'явиться, то позивач може діяти *ex parte*.

У судовому процесі проти держави в початковому позові судовий наказ вручається губернаторові та міністрові юстиції країни.

Окремо регулюється процедура надходження апеляції з окружного суду США (п. 18 Правил).

Пряме оскарження рішення окружного суду США, санкціоноване законом, починається поданням заяви про оскарження секретарю окружного суду протягом 30 днів від дня ухвалення судом рішення, яке потребує перегляду. Час подання обмежений. В оскарженні зазначаються сторони, які подають заяву, подається визначення судового рішення чи тієї його частини, що оскаржується, дата ухвалення рішення, а також законодавчий акт чи акти, на підставі яких приймається апеляція. Один примірник заяви про оскарження вручається всім сторонам процесуальної дії. Підтвердження вручення має бути подано окружному суду разом із заявою про оскарження.

Усі сторони процесуальної дії в окружному суді виступають сторонами в оскарженні. Сторона, що не заінтересована в оскарженні, повідомляє про це секретарю Верховного суду і подає один примірник заяви протилежній стороні. Сторони, заінтересовані в судовому рішенні, можуть разом чи окремо подавати на оскарження.

Не більш як через 60 днів після подання заяви на оскарження до окружного суду адвокат позивача за апеляцією зобов'язаний подати з повідомленнями про подання 40 віддрукованих примірників заяви для юрисдикції та сплатити мито згідно з п. 38 Правил.

Услід за позовом, складеним за встановленим зразком згідно з п. 14, подається заява з обґрунтуванням юрисдикції Федеральної судової системи в цьому питанні. До додатку додається один примірник заяви на оскарження з датою її

подання окружному суду. Заява з обґрунтуванням федеральної юрисдикції та додаток до неї складаються відповідно до п. 33 Правил, за винятком тих випадків, коли одна зі сторін, що бере участь *in forma pauperis*, діє згідно з п. 39 Правил. Верховний суддя, за наявності відповідних причин, може продовжити час для подання заяви з обґрунтуванням федеральної юрисдикції. У такому проханні повинні бути викладені основи юрисдикції Верховного суду, подано рішення суду, що потребує перегляду, додано примірник висновків у справі, будь-який наказ стосовно повторного слухання, а також заяву на оскарження. Належить зазначити особливі причини для вмотивованої пролонгації часу подання. Час і спосіб подання заяви визначено пунктами 21, 22 і 30 Правил.

Секретар окружного суду зберігає в себе матеріали справи аж до повідомлення секретаря Верховного суду про те, що матеріали справи слід задокументувати й передати.

Після подання заяви на оскарження, але перед ухваленням рішення Верховним судом сторони можуть відкликати оскарження шляхом укладення угоди між адвокатами сторін, яка подається до окружного суду. Окружний суд, у свою чергу, може відхилити апеляцію за клопотанням відповідача і повідомити про це сторони. Якщо заяву на оскарження подано, але справу ще не завершено у Верховному суді, окружний суд може відхилити апеляцію за клопотанням позивача і сповістити про це сторони. Верховний суд може видати будь-яке розпорядження щодо визначення відповідних витрат.

Якщо клопотання відповідача про відкликання оскарження не задоволено, він може очікувати на рішення Верховного суду і спробувати домогтися відкликання апеляції поданням клопотання згідно з п. 21 Правил. Якщо апеляцію відхилено, Верховний суд може прийняти постанову про відшкодування позивачеві всіх витрат.

Упродовж 30 днів після отримання повідомлення про заяву з обґрунтуванням федеральної юрисдикції відповідач може подати 40 друкованих примірників клопотання, відкликати чи підтвердити їх. Верховний суд може дозволити відповідачеві за апеляцією виступати щодо судового рішення із запереченнями на будь-яких законних підставах, якщо вони не виходитимуть за межі засобів судового захисту.

Після подання клопотання, або після завершення призначеного для цього часу, або в разі відмови від права подання заява з обґрунтуванням федеральної юрисдикції та клопотання, якщо воно є, передаються секретарем на розгляд Верховного суду.

Записка у справі, що подається адвокатом до апеляційного суду проти клопотання відкликати чи підтвердити, подається позивачем за апеляцією та надсилається до Верховного суду негайно.

Кожна сторона може подати додаткову записку у справі на будь-якому етапі розгляду заяви, звертаючи в такий спосіб увагу на нові обставини справи, нові законодавчі акти, інші факти у справі, доти невідомі.

Після розгляду документів, поданих Верховному суду згідно з цими Правилами, Верховний суд може у спрощеному порядку розглянути апеляцію за сутністю справи та призначити ймовірну юрисдикцію до слухання справи за сутністю. Якщо здійснення правосуддя відкладено, адвокати на початку своїх записок та у виступах на дебатах повинні звернутися до питання юрисдикції.

Не менш важливою стосовно посилення гарантій забезпечення прав громадянина в суді є процедура з підтвердження питання права, що регулюється п. 19 Правил.

Апеляційний суд США може підтвердити Верховному суду питання та норму права, відносно яких він бажає отримати інструкції для ухвалення справедливого рішення у справі. Прийнятий документ містить формулювання сутності справи, факти, що лягли в основу питання, і норми права. Лише чітко і точно викладені питання та норми права можуть бути підтверджені.

Якщо апеляційний суд США звертається до Верховного суду США з пропозицією дати роз'яснення з приводу застосування закону, останній за заявою чи власною волею може розглянути й ухвалити рішення щодо питання, яке викликало труднощі.

У разі, коли таке звернення прийнято Верховним судом (сертифіковано), клерк зобов'язаний сповістити сторони і внести зміст судової справи до реєстру. Після занесення справи до реєстру сертифікат слід передати до суду для попереднього розгляду, щоб вирішити, чи буде справу розглянуто у стислому викладі, допущено до дебатів чи припинено.

Стислий виклад не може бути підшито до справи до попереднього розгляду сертифіката.

Якщо суд наказує, щоб справу було розглянуто у стислому виклад чи допущено до обговорення, слід або попередити сторони, або дозволити підшити стислий виклад до справи. Потім клерк цього суду мусить звернутися з проханням до клерка суду, в якому справа розглядалася початково, сертифікувати записи у справі та передати їх до цього суду. Будь-яка частина записів, до якої сторони бажають привернути особливу увагу суду, має бути надана у друкованому вигляді в об'єднаному додатку, підготовленому апелянтом у нижчому суді, згідно з процедурою, передбаченою п. 26 Правил. Той факт, що якусь частину записів не було надруковано, не повинен перешкоджати тому, щоб сторони чи суд поклались на неї.

Стислий виклад сертифікованої справи за сутністю має відповідати положенням пунктів 24, 25 та 33 Правил, за винятком того, що стислий виклад сторони-апелянта належить підшити до справи протягом 45 днів дії наказу, який вимагає стислого викладу у справі чи допущення справи до обговорення.

Процедура щодо клопотання про надзвичайне розпорядження передбачена положеннями п. 20 Правил.

Видання судом надзвичайного розпорядження є справою не права, а власного розсуду заради полегшення (пом'якшення) вироку. Аби підтвердити надання будь-якого розпорядження згідно з цим положенням, має бути доведено, що розпорядження не вийшло за межі апеляційної юрисдикції суду, що є виняткові обставини, які гарантують виконання дискреційної влади суду, і що адекватне помилування (пом'якшення) не можна отримати в будь-якій іншій формі та від іншого суду.

Клопотання в будь-якій процедурі з метою отримати в цьому суді розпорядження цілковито регламентується п. 33, за винятком загальної процедури *in forma pauperis*, яка може проводитись у формі, передбаченій п. 39 Правил. Клопотання має супроводжуватися надписом «*in re*» (ім'я заявника) і відповідати тим вимогам, що передбачені для форми клопотання про розпорядження *certiorari* згідно з п. 14 Правил. Усі твердження на підтримку клопотання повинні бути включені в ньому. Справа надійде для внесення до реєстру

тоді, коли 40 друкованих копій з підтвердженням послуги вручення будуть підшиті до справи клерком та буде сплачено збір за виписку.

У клопотанні з метою видання розпорядження вищою судовою інстанцією для нижчої належить зазначити ім'я, заклад чи обов'язки кожної особи, якій подається клопотання про полегшення покарання чи звільнення від нього, і переконливо вмотивувати, чому полегшення не може бути отримане в будь-якому іншому суді. До клопотання слід долучити копію рішення суду чи наказу, в зв'язку з яким клопочуть про розпорядження, зокрема й копію будь-якої думки, висловленої щодо справи, та будь-якого іншого документа, особливо важливого для розуміння клопотання.

Клопотання має бути вручене судді чи суддям, яким відправляється розпорядження, а також кожній стороні, яка бере участь у процедурі, щодо якої бажано пом'якшення (полегшення) судового рішення. Суддя чи судді та інші сторони можуть протягом 30 днів після отримання клопотання підшити до справи 40 друкованих копій стислого викладу чи протесту. Якщо суддя чи судді, котрих названо відповідачами, не бажають відповідати на клопотання, вони можуть повідомити про це клерка та всі сторони письмово. Усі особи, яким вручено клопотання, вважаються респондентами (відповідачами) на всіх етапах процедури в цьому суді.

Клопотання щодо видання розпорядження про habeas corpus повинно відповідати вимогам розділу 28 Збірки законів США (параграфи 2241 та 2242), особливо положенню останнього параграфа 2242, який вимагає зазначення «причин незвернення до окружного федерального суду, де заявник (аплікент) знаходиться». Якщо звертаються за пом'якшенням рішення суду штату, клопотання має бути викладено детально — як і де подавець вичерпав усі наявні можливості його одержання в судах штату, або іншими словами, згідно з положеннями параграфа 2254 (б) розділу 28 Збірки законів США. Аби отримати розпорядження на доставлення заарештованого до суду для розгляду законності арешту, прохач повинен викласти виняткові обставини, які гарантували б виконання дискреційної влади суду, і довести, що адекватне пом'якшення неможливо отримати в будь-якій іншій формі та від іншого суду. Такі розпорядження надаються рідко.

Судочинство за цим параграфом буде *ex parte*, якщо суд не вимагатиме від відповідача вказати причину того, чому клопотання щодо розпорядження про *habeas corpus* не треба надавати. Відповідь, якщо вона є обов'язковою, повинна повністю підкорятися юрисдикції п. 15 Правил. Ані відмова в клопотанні, ані наказ про передачу окружному суду згідно з повноваженнями параграфа 2241 (б) розділу 28 Збірки законів США не є судженнями за сутністю справи, і тому не попереджають подальше звернення до іншого суду за пом'якшенням.

Якщо стислий виклад із протестом або відповідь підшито до справи, а термін, протягом якого ці папери може бути підшито, завершився, або в разі спеціальної відмови від права підшити стислий виклад до справи, папери (документи) має розподілити клерк суду.

Якщо суд наказує допустити справу до дебатів, то клерк сповістить сторони про те, чи потрібні додаткові стислі виклади, коли їх належить підшити до справи, і, якщо справа містить клопотання про загальнозаконні розпорядження *certiorari*, про те, що сторони повинні надати надрукований загальний додаток згідно з п. 26 Правил.

Регламентация звернень до Верховного суду

Регламентацию звернень громадян до Верховного Суду необхідно розглядати як нормативну гарантію дотримання процедурних прав людини під час здійснення правосуддя. Загальні положення цього питання викладено в п. 21 Правил.

У кожному зверненні до Верховного суду мають чітко вказуватися його мета і факти, на яких воно базується, законні доводи (аргументи) на підтримку викладеного. Ніякі окремі стислі виклади до справи підшиватися не можуть. Звернення має бути стислим настільки, наскільки це можливо, і з дотриманням усіх прийнятих посторінкових обмежень.

Звернення в будь-якій формі в межах початкової юрисдикції Верховного суду повинно відповідати вимогам п. 17.3 Правил.

Звернення про припинення чи підтверження процесу подання і прийняття апеляції, який передбачений положеннями п. 18 Правил; звернення щодо факту припинення, як питання спірного або іншої пропозиції щодо цього питання; звернення відносно дозволу підшити до справи стислий виклад *amicus curiae*, будь-яке інше звернення, виконання якого потягло б за собою ліквідацію всієї справи або вплинуло б на ухвалення остаточного рішення (крім звернення про внесення справи до реєстру та припинення згідно з п. 18.5 Правил, або звернення про добровільне припинення згідно з п. 46 Правил) мають відповідати всім вимогам п. 38 Правил. 40 копій звернень належить підшити до справи.

Звернення до Верховного суду підшивається у справу клерком і супроводжується підтвердженням реєстрації, як передбачено п. 29 Правил. Жодне звернення не може бути подане на відкритому суді, крім запиту на допуск до Адвокатури, за винятком випадків, коли судочинство, якого воно стосується, оспорується. Усне обговорення (спір) не дозволяється щодо будь-якого запиту, хіба що за розпорядженням Верховного суду.

Відповідь на звернення слід зробити якомога швидше, беручи до уваги характер пом'якшення, про яке просять, та будь-яку сформульовану необхідність надзвичайної дії на випадок крайньої необхідності. У будь-якому разі відповідь треба дати в межах 10 днів від дня отримання, якщо Верховним судом не передбачено іншого згідно з положеннями п. 30.4 Правил. А втім, у деяких випадках Верховний суд може діяти не очікуючи відповіді.

Прохання, що їх надсилають індивідуальним суддям особисто, також потребують унормування положеннями п. 22 Правил.

Таке прохання слід подати клеркові, а той відразу передасть його судді, якому воно адресовано.

Оригінал і дві копії будь-якого прохання (заяви), адресованого індивідуально судді, повинні підшиватися до справи за формою, передбаченою п. 34 Правил, і супроводжуватися підтвердженням вручення (послуги) для всіх сторін.

Клерк зобов'язаний у встановленому порядку сповістити всіх адвокатів, яких це стосується, про долучення до справи прохання. Це він повинен зробити якомога швидше.

Прохання треба адресувати судді округу, де виникла справа. Якщо окружний суддя відсутній з якоїсь причини, то прохання, адресоване цьому судді, буде передано особисто судді, який за ієрархією є нижчим від окружного судді.

Суддя, який відмовляє прохання, мусить записати відмову. Після цього, якщо таку дію не обмежує закон, сторона, яка подає прохання про збільшення відтинку часу, може звернутися знову з цим самим проханням (поновити його) до будь-якого іншого судді згідно з положенням цих Правил. Будь-яке поновлене прохання може бути подане листом до клерка суду чи адресоване будь-якому судді, з доданими до нього 12 копіями початкового прохання разом із підтвердженням вручення згідно з п. 29 Правил.

Суддя, якому подано на розгляд прохання про відстрочення, може відправити його до суду для вирішення за сутністю.

Надання відстрочення регулюється положеннями п. 23 Правил.

1. Відстрочення може надати суддя цього суду, як передбачено законом.

2. Прохач, якому надано це право, може подати судді цього суду прохання відстрочити рішення суду з метою перегляду за *certiorari*.

3. У проханні про відстрочення є необхідним аргументовано і конкретно вказувати, чому пом'якшення, якого домагаються, не можна отримати в іншому суді. За винятком екстраординарних обставин, прохання про відстрочення не буде задоволено, якщо бажане пом'якшення не вимагалось спершу у відповідному суді чи в судах нижчої інстанції.

Прохання про відстрочення має ідентифікувати рішення суду, про перегляд якого просять. До нього належить додати копію наказу, якщо така є, того судді, який відмовив у пом'якшенні, а також повідомити детальні причини того, чому надання вважається необґрунтованим. Форма та зміст прохання про відстрочення встановлюються п. 22 Правил.

Суддя або суд, котрий є адресатом прохання про відстрочення, може висунути особам, які очікують на перегляд рішення цим судом, як умову для прийняття цього прохання, залучення до справи поручництва щодо зобов'язання про відшкодування, що має бути оформлене як слід.

Умовою для виконання зобов'язання буде рішення суду про повне відшкодування разом із витратами (вартістю), відсотками, збитками від затримки. Якщо та частина рішення суду, про перегляд якої клопочуть, уже виконана чи забезпечена в інший спосіб, то зобов'язання може бути задоволено тільки щодо невиконаної частини разом із збитками та відсотками неустойки.

Стислі виклади за сутністю та усні дебати

Загальні вимоги до стислого викладу прохання за сутністю зафіксовано в п. 24 Правил.

Стислий виклад прохача чи апелянта має підпадати під дію вимог, зазначених у п. 33 Правил, і містити в такому порядку:

1. Питання, подані на перегляд, як того вимагає п. 14 Правил. Формулювання поданих питань не вимагає ідентичності з формулюванням клопотання про розпорядження certiorari, або юридичної заяви. Стисла заява не може порушувати додаткових питань, міняти сутність питань, уже представлених у цих документах. За власним вибором суд може розглянути явну похибку і не серед поданих питань, але явну (очевидну) із запису чи рішення, ухваленого в рамках його юрисдикції.

2. Перелік усіх сторін на суді, рішення якого просять переглянути, якщо тільки юридичний супроводжувальний напис справи в цьому суді не містить назви (імен) усіх сторін. Цей перелік може бути зроблено в примітках.

3. Таблицю змісту і таблицю повноважень, якщо стислий виклад перевищує п'ять сторінок.

4. Цитати думок і суджень, висловлених у нижчих судах.

5. Стислу заяву про підстави, посилаючись на них просять про юрисдикцію Верховного суду, з цитатами статутних положень і тимчасових факторів, на яких базується юрисдикція.

6. Конституційні положення, договори, статути, укази й постанови, відображені у справі, цитуючи їх дослівно. Якщо такі положення є значними за обсягом, то їх цитування буде достатньо. Їх повний текст, якщо його нема у проханні про розпорядження certiorari, юридичній заяві чи додатку до кожного документа, мусить бути наведений у додатку до стислого викладу.

7. Стислу заяву у справі з усім необхідним для розгляду питань, поданих із доречними примітками в загальному додатку або в записі.

8. Стислий зміст (резюме) дебатів, переділених на параграфи, має бути актуальним і чітким. Простого повторення тезисів недостатньо.

9. Дебати, в яких належить чітко показати положення, що стосуються фактів; норми закону, що їх необхідно застосувати для врегулювання правовідносин; авторитетні цитати і статути, що на них покладаються автори аргументів.

10. Висновок, що детально специфікує пом'якшення, якого домагається сторона.

Стислий виклад, поданий відповідачем або апелянтом, мусить підкорятися попереднім вимогам, за винятком того, що ніякої заяви у справі не потрібно, крім необхідного для виправлення неточності в заяві іншої сторони.

Стислий виклад за сутністю має бути якнайкоротшим і не перевищувати посторінкових обмежень, передбачених п. 33 Правил. Додаток до стислого викладу слід обмежувати матеріалом у справі. Адвокатів попереджають, щоб вони не подавали в додатках цитат, належних до тексту стислого викладу.

Стислий виклад-відповідь треба узгоджувати з тими частинами Правил, що їх можна застосувати до стислого викладу з боку відповідача чи апелянта; проте якщо вони тематично переділені заголовками, немає необхідності подавати в них стислий зміст дебатів.

Посилання на загальний додаток чи запис має супроводжуватися зазначенням відповідного номера сторінки.

Якщо примітка стосується експоната, треба вказати номери його сторінок.

Стислий виклад мусить бути компактним, без зайвого матеріалу, логічно збудованим, мати відповідний заголовок.

Стислий виклад прохання, де не дотримано вимог цієї норми, Верховний суд може не розглядати.

Вимоги до часу подання та підшивання матеріалів до справи регулюються п. 25 Правил.

Адвокат прохача чи апелянта протягом 45 днів має подати клеркові для підшивання 40 копій стислого викладу за сутністю наказу про надання розпорядження certiorari, або наказу про запис, або відстрочення можливої юрисдикції.

Після отримання стислого викладу, поданого прохачем або апелянтом, 40 копій цього документа клерк зобов'язаний підшити до справи протягом 30 днів.

Стислий виклад-відповідь, якщо такий є, треба підшити до справи в межах 30 днів після отримання його для відповідача чи обвинувачуваного, або передати клеркові не пізніше, ніж за тиждень до усних дебатів.

Зазначені строки може бути збільшено. Якщо справа порушується для слухань, термін підшивання до справи стислих викладів може бути скорочено, наскільки цього вимагають обставини, відповідно до наказу Верховного суду в зв'язку з проханням однієї зі сторін.

Сторона, яка бажає подати запізнілі повноваження, або законодавство, або інші факти, невідомі раніше, може підшити до справи 40 друкованих копій додаткового стислого викладу, з новими деталями та новою аргументацією. Згідно з положеннями цих Правил це належить зробити до початку усного слухання справи.

Жодного стислого викладу не буде отримано через клерка чи в інший спосіб після дебатів чи подання на розгляд, за винятком отриманого від сторони і за рішенням суду.

Жодного стислого викладу не буде прийнято клерком без підтвердження послуги вручення (п. 29 Правил).

Існує регламентація порядку подання додатків (п. 26 Правил).

Якщо сторони не згодні використовувати метод відстрочення, що його дозволяє параграф 4 цього пункту, чи так наказує Верховний суд, прохач або апелянт протягом 45 днів після видання наказу про розпорядження certiorari, або запису, або відстрочення юрисдикції, повинен підшити до справи 40 копій загального додатку. Останній повинен містити:

- 1) реєстраційні документи, що стосуються справи;

2) будь-яке прохання у справі, інструкції, знахідки, висновки, думки;

3) судження, наказ чи рішення, про перегляд якого просять;

4) будь-які інші частини записів, до яких сторони хочуть повернути увагу суду.

Будь-які попередні питання, що вже були подані в проханні про розпорядження *certiorari*, в юридичній заяві чи в стислому викладі всупереч проханню про розпорядження *certiorari*, у запиті до суду про припинення чи підтвердження справи, мають бути знову подані в загальному додатку. Прохач або апелянт повинен вручити (подати) три копії загального додатку кожної зі сторін у судочинстві.

Якщо відповідач або обвинувачуваний отримав дозвіл Верховного суду на процедуру *in forma pauperis*, прохач або апелянт може клопотати через запит до суду про надання йому дозволу не друкувати ті частини записів, які він вважає непотрібними. Даючи ці вказівки, адвокат зобов'язаний добирати лише ті матеріали, що розглядатимуться судом. Непотрібних указівок слід уникати. Записи подаються клеркові, підшиваються до справи для доступу в інтересах правосуддя. Адвокат може звернутися до їх стислого викладу та, під час усних дебатів, до важливих частин записів, не внесених до загального додатку.

Коли загальний додаток підшито до справи, прохач або апелянт мусить негайно здати клерку відомість про вартість друку 50 копій та вручити її копію кожній стороні згідно з процедурою, передбаченою п. 29 Правил. Якщо не існує іншої домовленості сторін, вартість видання загального додатку повинна бути попередньо оплачена прохачем чи апелянтом; але прохач або апелянт, який вважає, що частина записів, указаних відповідачем або обвинувачуваним, непотрібна для вирішення висунутих питань, може повідомити про це відповідачеві чи обвинувачуваному, який потім візьме на себе вартість друку додаткових частин, якщо суд чи суддя не накаже відшкодувати вартість у початковому порядку. На вартість друку загального доповнення має накладатися мито, але якщо сторона без необхідності вимагає внесення матеріалу до загального додатку або друкує додаткові копії, суд може покласти вартість витрат на цю сторону.

Якщо сторони згодні або є наказ суду, то підготовка загального додатку може бути відкладена до часу підшивання до справи стислих викладів. У такому разі прохач або апелянт зобов'язаний підшити загальний додаток до справи протягом 14 днів після отримання стислового викладу відповідача або обвинувачуваного.

Якщо використано метод відстрочення, то стислі виклади можуть містити посилання на сторінки записів. Тоді у друкованому загальному додатку в дужках подається номер сторінки записів, де цей матеріал можна знайти. Сторона, яка бажає зробити посилання просто на сторінку загального доповнення, може підшити до справи надруковані на машинці або фотографічні копії стислового викладу протягом часу, передбаченого п. 25 Правил, з посиланням на сторінки записів. У такому разі протягом 10 днів після того, як загальний додаток підшито до справи, копії стислового викладу, що містять посилання на сторінки загального додатку, замість або на додаток до початкових посилань на сторінки записів, повинні бути подані та підшиті до справи. Ніяких інших змін не може бути зроблено в початковому стислому викладі, хіба що виправлено друкарські помилки.

Загальний додаток слід проілюструвати таблицею змісту, що показуватиме частини записів, уміщених у тому ж порядку, що й у додатку, з посиланням на ті сторінки додатку, з яких починається кожна частина. Відповідні реєстраційні записи мають розміщуватися відразу за таблицею змісту. Після цього інші частини записів подаються у хронологічному порядку. Коли доказ, що міститься в розшифруванні стенографічних записів судочинства, вноситься до загального додатку, сторінка розшифрування стенографічних записів, на якій з'являється доказ, повинна бути вказана в дужках перед заявою, що висувається. Пропуски в розшифруванні стенографічних записів чи в будь-якому іншому документі, надрукованому в загальному додатку, помічаються зірочками (знаками виноски). Неістотні формальні матеріали (юридичні супроводжувальні написи, повідомлення, підписи і под.) варто пропускати. Запитання та відповідь на нього можуть міститися в окремому параграфі.

Експонати, призначені для розміщення в загальному додатку, можуть міститися в окремому томі чи в томах із підходящим індексом. Розшифрування стенографічного запису су-

дочинства перед адміністративним органом, радою, комісією чи службовцем, використане в дії в окружному чи апеляційному суді, має розглядатись як експонат за змістом цієї норми.

Верховний суд за власним наказом може обійтися без вимоги загального додатку і дозволити слухання справи за початковими записами (з такими копіями записів чи їхніми частинами, які може вимагати суд) або за додатком, використаним у суді нижчого рівня, якщо він відповідає вимогам цих норм.

За наявності обгрунтованої причини необхідні обмеження часу, визначені в цих Правилах, можуть бути зменшені чи збільшені Верховним судом або клерком суду згідно з положеннями п. 30.4 цього акту.

Регламентовано також порядок складання календаря — списку справ, призначених для слухання.

Згідно з положеннями Правил клерк періодично складає списки справ, готових до слухання. За нормальних обставин справа не призначається до дебатів менше, ніж за два тижні після того, як стислий виклад відповідача чи обвинуваченого мусить бути поданий.

Клерк інструктує адвокатів, коли їм слід з'явитися для усних дебатів, і попередньо публікує список справ, призначених на слухання, а також повідомляє про кожну сесію дебатів. Це робиться для зручності адвокатів та інформованості публіки.

За власним запитом чи запитом однієї зі сторін суд може наказати, щоб дві чи кілька справ із однаковими питаннями слухались як одна справа.

Належну увагу приділено нормативному забезпеченню порядку проведення усних дебатів, що регулюється п. 28 Правил.

Усні дебати повинні підкреслити чи прояснити письмові розбіжності, що з'явилися у стислих викладах за сутністю. Адвокат мусить сам потурбуватися про те, щоб усі судді цього суду прочитали стислі виклади заздалегідь, до усних дебатів. Суд не схвалює, коли усні дебати читаються з підготовленого тексту.

Прохач або апелянт має право відкрити й закінчити дебати. Зустрічне розпорядження *certiorari* приєднується до дебатів із початковим розпорядженням *certiorari*, формуючи

одну справу, в термін, відведений для цієї справи, і суд інструктує сторони про те, хто буде розпочинати й закінчувати дебати.

Якщо немає інших наказів, половина часу відводиться кожній зі сторін для усних дебатов. Від адвоката не вимагається використання всього дозволеного часу. Прохання про додатковий час для дебатов подається запитом до Верховного суду згідно з п. 21 Правил не пізніше, ніж через 15 днів після вручення стислого викладу за сутністю з боку прохача чи апелянта; у ньому слід чітко зазначити причини, через які справу не може бути розглянуто протягом півгодинного ліміту. Додатковий час надається рідко.

Від кожної сторони вислуховують лише одного адвоката, за винятком спеціального дозволу, що надається не пізніше, ніж за 15 днів після вручення стислого викладу за сутністю з боку прохача чи апелянта. Прохання має подаватись як запит до Верховного суду, з чітким викладом причин, чому в дебатах має брати участь кілька адвокатів. Розділені дебати не схвалюються.

У будь-якому разі, незалежно від кількості адвокатів, які беруть участь, адвокат, котрий починає дебати, зобов'язаний подати справу неупереджено і повністю, і не тримати в резерві істотні пункти для спростування (порушення принципу диспозитивності).

Усні дебати не буде дозволено від імені сторони, чий стислий виклад не підшито до справи.

З дозволу суду адвокат *amicus curiae*, чий стислий виклад було вчасно підшито до справи, може за згодою сторони брати участь у дебатах на боці цієї сторони. За відсутності такої згоди адвокат *amicus curiae* може брати участь в усних дебатах тільки з дозволу суду, додатково пояснивши, чому усні дебати вважаються способом надати допомогу суду, недосягну в інший спосіб. Такий запит задовольняється лише у виняткових випадках.

Глава 5

Практика і процедура

У цій главі описуються норми, що регламентують питання практичного ведення справи в суді та процедурні особливості під час розгляду деяких категорій специфічних справ.

У п. 29 Правил акумульовано норми, які регулюють роботу безпосередньо з документами, що мають бути розглянуті судом, і спеціальні повідомлення. Це є одна з гарантій дотримання прав людини під час судового провадження у справах.

Будь-яке клопотання, запит до суду, повідомлення, стислий виклад чи інші документи, які вимагається чи дозволяється надати суду чи судді, подається і підшивається до справи клерком. Кожен документ, за винятком загального додатку чи стислого викладу *amicus curiae*, підшитий до справи від імені однієї чи кількох корпорацій, повинен містити перелік усіх основних і дочірніх компаній (за винятком дочірніх у повному володінні) кожної корпорації. Цей перелік може подаватись у примітках.

Якщо немає основної чи дочірньої компанії, яку необхідно внести в список, запис про це треба внести в документ. У разі, коли перелік у документі вже є, підшитий раніше в певній справі, то можна зробити посилання на попередній документ, а поправки до переліку задля уточнення внести в документ, який підшивають до справи на даний момент.

Щоби документ було вчасно підшито, клерк має отримати його протягом терміну, визначеного для підшивання, або елітною поштою. Пересилання мусить бути оплаченим, із

наклеєною поштовою маркою, яка засвідчить, що документ було надіслано в межах строку підшивання. Якщо документ надсилається особою, яка перебуває під арештом, то його належить віддати до внутрішньої поштової системи закладу в межах строку підшивання і супроводі нотаріального потвердження чи декларації. Якщо поштова марка відсутня або нерозбірлива, клерк повинен потребувати від особи, яка надіслала цей документ, нотаріального потвердження чи декларації, які прояснили б деталі відправлення та назвали б її дату. Документ, переданий особистим доставленням або кур'єром, клерк має отримати в межах терміну, визначеного для підшивання.

Будь-яка апеляція, запит до суду, повідомлення, стислий виклад чи інший документ може подаватися особисто чи поштою кожній стороні, яка бере участь у судочинстві до чи протягом терміну, визначеного для підшивання до справи. Коли документ подано, кожна сторона має отримати три копії. Якщо документ подається особисто, його доставляють в офіс адвоката за записами або самому адвокату, або його службовцеві.

Якщо документ надсилається поштою, його подають до поштового відділення США чи поштової скриньки з попередньою оплатою поштових послуг першого класу, з адресою адвоката за записами на потрібну поштову адресу. Якщо сторона не представлена адвокатом, подання цій стороні виконується особисто чи поштою.

Якщо США чи будь-який департамент, офіс, агентство, офіційна особа чи службовець є тією стороною, котра також має отримати документ, то його необхідно вручити заступникові міністра юстиції, який захищає інтереси держави на судових процесах. Коли агентство США уповноважене законом з'являтися від власного імені як сторона або коли офіційна особа чи службовець є стороною, то агентство, офіційна особа чи службовець також мають отримати документ, і якщо відповідь вимагається і дозволена протягом певного терміну, то відлік часу не починається доти, доки документ не буде дійсно отримано агентством, офіційною особою, службовцем і відомством заступника міністра юстиції.

У будь-якому судовому провадженні цього суду, коли конституційність акта Конгресу піддається сумніву і Сполучені Штати чи будь-який департамент, офіс, агентство, офі-

ційна особа чи службовець не є стороною, то попереднє прохання, запит до суду чи інший документ, підшитий до справи в цьому суді, слід вручити заступникові міністра юстиції. У судочинстві будь-якого суду США попереднє прохання, запит до суду чи інший документ має також указувати, чи сертифікував суд той факт, що акт Конгресу було взято під сумнів щодо його конституційності.

Під час судового провадження у будь-якому із судів США, коли конституційність закону штату береться під сумнів і штат чи агентство, офіційна особа чи службовець не є стороною, то попереднє прохання, запит до суду чи інший документ, підшитий до справи, слід вручити генеральному прокурору штату з указівкою, чи сертифікував такий суд генеральному прокуророві штату той факт, що конституційність закону цього штату взято під сумнів.

Підтвердження послуги вручення, якщо це вимагається Правилами, має супроводжуватися документом про те, коли документ було надано клеркові для підшивання до справи. Підтвердження послуги вручення може здійснюватися одним із способів, наведених нижче, і повинно містити чи супроводжуватися заявою про те, що всі сторони, яких належало обслужити, були обслужені, разом із переліком імен, адрес, номерів телефонів адвокатів із зазначенням імен сторін, що їх репрезентує кожен адвокат. Немає необхідності в тому, щоб обслуговування кожної сторони, яка того вимагає, було зроблено в тій самій манері чи доводилося тими ж підтвердженнями. Розглянемо способи цих дій.

1) Повідомлення про послугу вручення документа, підписаного адвокатом за записами для сторони, яку обслуговують.

2) Сертифікат про вручення документа, який оприлюднює факт та обставини вручення, підписаного членом адвокатури цього суду, котрий представляє сторону, від імені якої вручається документ.

3) Нотаріально завірене письмове свідчення під присягою чи декларацією, що оголошують факти та обставини вручення в разі, коли це вручення було здійснено будь-якою особою, котра не є членом адвокатури цього суду.

Процедура вирахування часу вважається одним із необхідних елементів забезпечення прав людини на неупередже-

не, послідовне, чесне правосуддя. Відповідні положення містяться в пунктах 30—32 Правил.

На випадок вирахування будь-якого періоду часу, передбаченого чи дозволеного цими Правилами, наказом Верховного суду чи законом, день акта, події чи неявки до суду, від якого починається відлік часу, не повинен братися до уваги.

Останній день терміну слід включати, якщо це не субота, неділя, федеральне законне свято, чи не день, коли будинок суду було замкнено за наказом суду чи головного верховного судді; в такому разі термін продовжується до останнього дня.

Коли суддя цього суду чи клерк має право відповідно до закону чи до цих Правил продовжити строк для залучення будь-якого документа, то клопотання про це слід подати клеркові протягом згаданого строку. А взагалі клопотання щодо продовження терміну залучення до справи прохання про розпорядження certiorari або про внесення до реєстру апеляції подається на розгляд хоча б за 10 днів до вказаної кінцевої дати для дій із залучення документів. Якщо клопотання отримано після 10 днів, то його не буде задоволено, хіба що до цього спонукають надзвичайні обставини.

Клопотання щодо продовження терміну, протягом якого сторона може підшити до справи прохання про розпорядження certiorari або внести до реєстру апеляцію, подається у формі згідно з пунктами 13.6 та 18.3 Правил. Клопотання щодо продовження строку для підшивання до справи будь-якого іншого документа може подаватись у вигляді листа до клерка з детальним поясненням причин такої необхідності. Будь-яке клопотання щодо продовження строку слід подати і вручити всім сторонам; якщо у проханні було відмовлено хоча б раз, подавати його знову не дозволяється.

Клопотання щодо продовження терміну для підшивання до справи стислого викладу запиту до суду, загального додатку чи іншого документа, для зазначення частин записів, що їх треба надрукувати в додатку, для узгодження з іншими обмеженнями часу, що передбачено цими Правилами (за винятком клопотання щодо продовження терміну для підшивання до справи прохання про розпорядження certiorari, щодо внесення до реєстру апеляції, щодо підшивання до справи стислого викладу відповіді за сутністю, щодо підшивання до справи прохання про повторне слухання чи про видання

мандата у зв'язку з цим) першим розглядає клерк. Будь-яка сторона, яку не влаштовують дії клерка стосовно клопотання щодо продовження строку, може звернутися з проханням передати його для розгляду судді чи суду.

Якщо будь-які записи, що передаються до суду, містять матеріал іноземною мовою без перекладу, а водночас прийняті в межах компетенції суду нижчого рівня чи засвідчені як правильні, то клерк суду, який передає записи, повинен негайно сповістити клерка Верховного суду про те, щоб суд наказав зробити переклад і, в разі необхідності надрукувати як частину загального додатка.

Моделі, діаграми і речові докази, що складають матеріальну частину доказу у справі та подані Верховному суду на розгляд, мають бути передані до скарбниці клерка принаймні за два тижні до того, як справа буде слухатися чи розглядатися.

Усі моделі, діаграми і речові докази, передані до скарбниці клерка, мусять бути вилучені сторонами протягом 40 днів після розгляду справи. Якщо цього не виконано, клерк зобов'язаний повідомити адвоката про необхідність вилучення предметів. У разі, коли їх не буде вилучено протягом певного строку, клерк повинен знищити їх або знайти їм належне застосування.

У п. 33 цих Правил також викладено вимоги до друку відповідних паперів, що їх треба подати до Верховного суду для ухвалення рішення щодо подальшої роботи зі зверненням до суду.

За винятком паперів, що їх відповідно до 21, 22 та 39 Правил можна подавати на розгляд у друкованому вигляді, кожен документ, підшитий до справи в цьому суді, має бути набраний стандартним друкарським способом або надрукований і відтворений офсетним друком, фотокопіюванням, комп'ютерним друком чи в інший такий спосіб. На папері при цьому повинен лишатися чіткий чорний відбиток. При початковій дії, згідно з п. 17 Правил, 60 копій кожного документа слід підшити до справи; в інших випадках підшивають 40 копій.

Текст кожного документа разом із додатком, виконаний стандартним друкарським способом, має виконуватися 11-пунктовим шрифтом із 2-пунктовими пропусками між рядками. Розмір шрифту документів Сполучених Штатів із

т. 453 є прийнятним для зазначення дат. Розмір друку і шрифт повинні бути стандартними. Не можна зменшувати чи ущільнювати шрифт для того, щоби збільшити обсяг документа. Примітки виконуються 9-пунктовим шрифтом із 2-пунктовими пропусками між рядками. Документ друкується на обох сторінках аркуша.

Текст кожного документа разом із додатком, надрукований чи скопійований будь-яким способом, відмінним від стандартного, виконується поліграфічним способом цицero і не більш як 10 знаків на дюйм. Рядки забирають удвічі більше місця. Правобічний берег на сторінці не є обов'язковим, розмір берега — щонайменше 3/4 дюйма. У примітках може використовуватися шрифт розміром не більше, ніж 12 знаків на дюйм. Документ можна друкувати на обох сторінках аркуша, а зменшувати під час копіювання не можна. Якщо документ фотографічно зменшено так, що розмір друку менший, ніж шрифт цицero, то клерк його не приймає.

Документ слід надійно зшити у двох місцях лівобічного берега так, щоб не пошкодити текст. Спіральні та інші пластикові переплетення використовувати не можна. Додатки у патентних справах можуть бути скопійовані в такому розмірі, який потрібен для використання копій патентних документів.

Кожен документ, виданий згідно з цими Правилами, мусить відповідати посторінковим лімітам і мати відповідну обкладинку з міцного паперу вказаного кольору. Адвокат має бути впевнений у тому, що існує адекватний контраст між печаткою та кольором обкладинки.

Документ, підшитий до справи будь-яким департаментом, агентством США, офіційною особою чи службовцем США і репрезентований заступником міністра юстиції, який захищає інтереси держави, потребує сірої обкладинки.

Загальний додаток чи будь-який інший документ повинен мати рудувато-коричневу обкладинку.

У справі, підшитій для початкової юрисдикції цього суду, початкове клопотання чи запит до суду про дозвіл на підшивання справи та будь-який супроводжувальний стислий виклад мусить мати обкладинку білого кольору. Стислий виклад проти запиту про дозвіл на підшивання супроводжується обкладинкою помаранчевого кольору; вилучення з доповіді спеціального ведучого мають світло-синю обкладинку, якщо

їх підшито позивачем, і світло-червону, якщо їх підшито будь-якою іншою стороною; стислий виклад-відповідь щодо різних винятків вимагає обкладинки жовтого кольору.

Суд або суддя, якщо вказано вагому причину, може дати дозвіл на підшивання до справи документа, що знімає обмеження відносно сторінок, але такі клопотання не схвалюються. Клопотання про перевищення кількості сторінок має відповідати всім вимогам п. 22 Правил та бути поданим принаймні за 15 днів до дати підшиття до справи документа, що про нього йдеться, за винятком надзвичайних обставин.

На останній сторінці кожного документа слід зазначити ім'я та прізвище адвоката, який його складав, а також ім'я адвоката, який брав участь у справі. Одна копія кожного запиту до суду чи клопотання мусить бути підписана адвокатом, який складав записи.

Клерк не повинен приймати для підшивання до справи документ, який не відповідає вимогам положень цього пункту, але зобов'язаний повернути його, вказавши стороні на невідповідність. А втім, підшиття до справи не повинне вважатися несвоечасним, якщо буде подано нові правильні копії. Якщо суд уважатиме, що положення цих Правил не виконано, він може за власним розсудом накладати відповідні санкції, штраф чи дисциплінарні санкції на адвоката.

Оригінал будь-якого запиту до суду чи клопотання (крім запиту щодо припинення справи чи підтвердження згідно з п. 18.6 Правил) має бути підписаний у рукопису стороною в судочинстві pro se або адвокатом за записами — обов'язково членом адвокатури Верховного суду.

Правила містять регламентурну процедуру для таких непередбачених ситуацій, як смерть, заміна і відновлення представництва особи, яка брала участь у судовому провадженні (п. 35).

Якщо сторона померла після того, як підшила до справи повідомлення про апеляцію до Верховного суду, або після підшиття до справи прохання про розпорядження certiorari, уповноважений представник померлої сторони може з'явитися, бути заміною і виступати стороною в судочинстві. Якщо представник не бажає виступати як сторона, будь-яка інша сторона може запропонувати констатувати смерть письмово і, за запитом, оформити наказ із вимогою, щоб представник став стороною в указаний час.

Якщо представник і надалі не буде стороною, то сторона, яка висуває таке прохання чи виступає відповідачем або обвинувачуваним, отримує право на припинення дій щодо прохання про розпорядження *certiorari*, або щодо апеляції, або на припинення судочинства через неясність питання. Сторона, яка подає такий запит і є прохачем чи апелянтом, повинна мати право на продовження судочинства, як у разі нез'явлення відповідача чи обвинувачуваного. Заміну померлої особи представником слід проводити протягом шести місяців після смерті сторони; в іншому разі справу буде анульовано.

Якщо справу не можна відновити в суді, судження якого бажано переглянути з тієї причини, що померла сторона не має уповноваженого представника в юрисдикції такого суду, але має його в іншому місці, судочинство слід проводити так, як накаже Верховний суд.

Коли державний службовець, який є офіційною стороною під час судочинства у Верховному суді, помирає, іде у відставку або з інших причин перестає керувати конторою, то судочинство не припиняється, а його наступник автоматично стає стороною в судовому процесі. Судочинство після заміни проводиться на ім'я нової особи, а будь-яке неправильне вживання імені, що не впливає на основні права сторін, не повинно братися до уваги.

Державний службовець, який є офіційною стороною в цьому судочинстві, може визначатись як сторона під офіційним титулом офіційної особи, а не під власним ім'ям, хоча суд може зажадати, щоб ім'я особи було зазначено.

З усього комплексу норм, зафіксованих у цій главі, найважливішими є норми, що регулюють питання, пов'язані з забезпеченням прав осіб, котрих притягають до кримінальної відповідальності, а також рух документів тих осіб, які потребують соціальної прихильності суду.

Пункт 36 Правил містить норми щодо утримання під вартою заарештованих у порядку судочинства *habeas corpus*.

Під час перегляду у Верховному суді рішення в порядку судочинства *habeas corpus* посадова особа, яка утримує під арештом заарештованого, не може передати його для утримання під арештом іншій особі, доки передання не уповноважено згідно з положеннями цих Правил.

За клопотанням особи, яка відповідає за утримання заарештованого під вартою і доводить необхідність цього, суд

або суддя, ухвалюючи рішення під час перегляду, може уповноважити заміну цієї особи та висунення наступника на роль сторони процесу.

Під час перегляду рішення, яке не привело до звільнення заарештованого або у цьому було відмовлено, заарештований може утримуватися під арештом у місці ув'язнення, звідки його прагнуть звільнити, чи в будь-якому іншому належному місці ув'язнення; його можуть звільнити з-під варти під особисту поруку чи під заставу, як вирішить суд.

Початковий наказ про утримання під вартою чи звільнення заарештованого, будь-яка прийнята застава чи порука повинні діяти під час перегляду справи в апеляційному суді доти, доки апеляційний чи Верховний суд із зазначенням підстав не модифікує наказу чи не видасть окремих наказів про утримання під арештом, звільнення чи поруку.

Має місце регламентація роботи з документами, що оформляють специфічний правовий стан — стислий виклад *amicus curiae*.

Стислий виклад *amicus curiae*, що надає Верховному суду важливий матеріал, доти йому невідомий, є важливою допомогою. Якщо стислий виклад *amicus curiae* не служить цій меті, а просто обтяжує служби цього суду, то його підшиття до справи не схвалюється.

Стислий виклад *amicus curiae*, поданий для аналізування перед розглядом прохання про розпорядження *certiorari* чи юридичної заяви, з письмової згоди всіх сторін може бути підшито до справи лише в тому разі, коли його подано на розгляд протягом терміну, дозволеного для підшиття до справи стислому викладу як протест проти прохання про розпорядження *certiorari* чи для підшиття до справи запиту про припинення справи чи підтвердження.

Заява про дозвіл підшити до справи стислий виклад *amicus curiae* у разі, коли згоди між сторонами не досягнуто, не схвалюється. Кожен такий запит мусить бути підшитий до справи протягом строку, визначеного для підшиття стислому викладу *amicus curiae*, і має вказувати, яка сторона чи сторони відмовилися дати згоду, а також мусить бути надрукований пропонованим стислим викладом. На обкладинці такого викладу зазначається сторона, яку підтримують.

Стислий виклад *amicus curiae* у справі перед судом на усних дебатах може бути підшито до справи в супроводі пись-

мової згоди всіх сторін та надано протягом терміну, визначеного для підшиття до справи стислого викладу тієї сторони, яку воно підтримує, або, якщо воно не підтримує жодної сторони, протягом строку, дозволеного для підшиття стислого викладу прохача або апелянта. Стислий виклад *amicus curiae* має вказувати на сторону, яка підтримується, або на передбачуване підтвердження чи відмову, причому якомога лаконічніше. Жодного стислого викладу-відповіді *amicus curiae* та жодного стислого викладу *amicus curiae* на підтримку прохання прийнято не буде.

Якщо сторона у справі перед судом на усних дебатах відмовляється дати згоду на підшиття до справи стислого викладу *amicus curiae*, то запит про дозвіл підшиття до справи стислого викладу з указанням сторін, у тому числі й тих, які не дали згоди, у супроводі пропонованого стислого викладу, може бути наданий суду. Запит не буде прийнято, якщо його не подано протягом терміну, визначеного для підшиття до справи стислого викладу *amicus curiae*, за письмової згоди. Запит має вказувати на характер зацікавленості апліканта, описувати факти й питання, що не були представлені сторонами, і містити мотиви важливості для їх розгляду. Обсяг запиту — щонайбільше п'ять сторінок. Сторона, яка отримала запит, може підшити до справи заперечення щодо запиту, коротко зазначивши причини своєї незгоди; його слід надрукувати згідно з п. 33 Правил. На обкладинці стислого викладу *amicus curiae* називається сторона, яка підтримується, або вказується, чи підтримується підтвердження чи відмова.

Згода на підшиття до справи стислого викладу *amicus curiae* не є обов'язковою, якщо цей виклад надано від імені США заступником міністра юстиції, який захищає інтереси держави; від імені будь-якого агентства США, уповноваженого законом виступати від власного імені, коли матеріали подано повноважним представником агентства; від імені штату, території чи співдружності або міністром юстиції; від імені політичного підрозділу штату, території, співдружності, якщо їх подано повноважною законною офіційною особою.

Окремо регламентується судочинство *in forma pauperis* (п. 33 Правил). Сторона, яка прагне того, щоб судочинство проводилося за такою формою, має підшити до справи разом із апеляцією запит про дозвіл на судочинство *in forma pauperis*, разом з нотаріальним письмовим свідченням сторони чи дек-

ларацією у формі, передбаченій ФПАП. Запит повинен указувати на те, що адвоката було призначено згідно з актом про кримінальну процедуру. Якщо окружний суд США чи апеляційний суд США призначив адвоката згідно з положеннями акта про кримінальне правосуддя, то стороні не потрібно підшивати до справи письмове свідчення чи декларацію. Запит також має вказувати на те, чи отримано дозвіл на судочинство *in forma pauperis* у будь-якому іншому суді.

Запит і письмове свідчення або декларація, якщо вони вимагаються, належить підшити до справи разом із проханням про розпорядження *certiorari*, юридичною заявою чи проханням про надзвичайне розпорядження. Якщо їх не буде отримано всі разом, клерк поверне документи.

Кожен документ, що стосується цього положення Правил, мусить бути чітким, зрозумілим і відповідати вимогам п. 34 Правил. Приймаючи належним чином будь-яку справу, подану на розгляд відповідно до даного пункту від особи, яка з'явилася *pro se*, клерк не прийме будь-якого документа, що його хочуть підшити до справи, якщо він не відповідає цим нормам і якщо виявиться, що документ подається юридично не вчасно.

Якщо документи подано клеркові з потвердженням вручення, їх слід унести до реєстру без оплати реєстраційної винагороди чи будь-якого іншого збору.

Відповідач або обвинувачуваний у справі, оформленій *in forma pauperis*, може дати відповідь у такій самій формі і в той самий термін, як у будь-якій іншій справі такого гатунку, крім того, що підшиття до справи 12 копій надрукованої відповіді з підтвердженням послуги вручення буде достатньо.

Відповідач або звинувачуваний може піддати сумніву (спростувати) підстави для запиту про судочинство *in forma pauperis* в окремому документі або в самій відповіді.

Коли суд призначає члена адвокатури на роль адвоката неспроможної сторони у справі, призначеній на усні дебати, то стислий виклад, який готує адвокат, якщо немає протилежних розпоряджень, друкуватиметься під наглядом клерка. Клерк також відшкодовує витрати адвокату на поїздки до Вашингтона і назад у зв'язку з дебатами у Верховному суді.

Якщо *certiorari* було надано, а юрисдикцію записано чи відкладено, суд може призначити адвоката, щоб представ-

ляти сторону, яка через фінансову скруту не може собі цього дозволити, згідно з актом про кримінальну процедуру.

У п. 40 Правил окремо викладено особливості прийняття Верховним судом документів від різних категорій громадян, чий інтерес захищаються різними системами судів США. Це — ветерани, моряки та військовослужбовці.

Ветеран, який порушує справу про судове провадження щодо відновлення на робочому місці згідно з розділом 38 Збірки законів США (параграф 2022) чи іншим положенням закону, що звільняє ветерана від сплати гонорару чи судових витрат, може підшити до справи запит про судочинство за паперами, підготовленими згідно з п. 34 Правил, за винятком того, що запит має містити прохання про дозвіл на судочинство, в якому може брати участь ветеран, і письмове свідчення повинно вказувати на те, що сторона, яка порушує справу, має статус ветерана.

Моряк, який порушує справу згідно з розділом 28 Збірки законів США (параграф 1916), може діяти без попередньої сплати гонорарів і судових витрат чи надання гарантій сплати, але не звільняється від витрат на друкування документів і не має права вимагати здійснення судочинства за паперами, не надрукованими на машинці.

Засуджений, який подає прохання про розпорядження certiorari для перегляду рішення суду військових апеляцій США згідно з розділом 28 Збірки законів США (параграф 1259), може діяти без попередньої сплати гонорарів або судових витрат, чи без надання гарантій сплати та без підшиття до справи письмового свідчення про бідність, але не звільняється від вимог до друкованих матеріалів згідно з п. 33 Правил і не має права на судочинство за паперами, не надрукованими на машинці, за винятком випадків, коли Верховний суд надає такі повноваження своєю спеціальною окремою постановою.

Глава 6

Підсумкові положення

Норми цих Правил регулюють стадію завершальної роботи з матеріалами у Верховному суді.

Думки суду (рішення) будуть оприлюднені клерком у попередній формі відразу після передання їх йому з пленарного засідання. Після цього клерк мусить забезпечити їх видання у формі повідомлення і доставити їх доповідачеві у справі, який підготує їх для публікації в попередньому друці та в переплетених томах офіційних повідомлень США.

Питання щодо грошової винагороди та збитків судочинства регулюються нормами п. 42 Правил.

Якщо позов про гроші в цивільних справах вирішено позитивно, то хоч би якою великою було визначено винагороду, її слід виплачувати від дня ухвалення рішення. У разі, коли рішення модифіковано або воно є протилежним тому, що ухвалюється стосовно грошей, наказ міститиме інструкції щодо виплати грошової винагороди. Грошову винагороду буде дозволено в такому ж обсязі, в якому подібні справи подаються в судах штату і в якому справу було порушено чи відправлено для порушення.

Якщо прохання про розпорядження certiorari, апеляцію чи клопотання про інше пом'якшення зроблено в довільній формі (поверхово), суд може накласти на відповідача чи обвинувачуваного відшкодування збитків або відшкодування збитків двічі. Збитки або витрати може бути покладено на прохача, апелянта, заявника, на адвоката сторони чи обох сторін.

Якщо рішення чи постанову затверджено цим судом, то витрати мають сплачуватися прохачем або апелянтом, якщо немає інших розпоряджень суду.

Якщо рішення чи постанову анульовано або стосовно них ухвалено протилежне рішення, витрати дозволяється оплатити прохачеві чи апелянтові, якщо немає інших наказів суду.

Податок у цьому суді стягується тільки з гонорару клерка і вартості друкування загального додатку. Вартість розшифрування записів суду нижчого рівня також підлягає оподаткуванню, але його належить стягувати в тому самому суді, що й усі витрати у справі. Витрати від друку стислих викладів, запитів, прохань, клопотань, юридичних заяв податком не обкладаються.

У справі, що містить сертифікаційне питання, витрати буде розділено порівну, якщо немає іншого наказу суду. Проте, якщо в усій справі ухвалено протилежне рішення, витрати дозволяється відшкодувати відповідно до викладених абзаців.

Якщо витрати дозволяються у Верховному суді, клерк зобов'язаний внести перелік витрат до тексту наказу чи рішення, що надсилається суду нижчого рівня. Сторона, яка виграла справу, мусить подати на розгляд рахунок витрат.

Захисною гарантією прав громадянина є можливість повторного слухання вже ухваленого процесуального рішення суду (п. 44 Правил).

Прохання про повторне слухання рішення суду за сутністю треба підшити до справи протягом 25 днів після видання рішення, якщо термін не зменшено чи не збільшено судом чи суддею. Прохання має чітко і стисло вказувати на його підстави. Адвокат повинен сертифікувати, що прохання заслуговує на довіру і подано вчасно. Одну копію сертифіката особисто підписує адвокат. Прохання про повторне слухання не підлягає усним дебатам і не буде задоволено, за винятком випадків, коли суддя, який брав участь в ухваленні рішення, попросить про це і отримає згоду більшості членів суду.

Прохання про повторне слухання щодо наказу про відмову в проханні про розпорядження certiorari мусить бути підшите до справи протягом 25 днів від дати видання наказу про відмову і відповідати за формою вимогам щодо підшивання до справи, включно зі сплатою гонорару. В разі не-

обхідності підстави слід обмежити до обставин, що мають істотний або контрольний ефект. Адвокат має засвідчити, що прохання обмежено підставами, спеціалізованими в цьому параграфі, що воно заслуговує на довіру і подано без затримки. Одну копію сертифіката власноручно підписує адвокат або сторона, не представлена адвокатом. Прохання без сертифіката клерк відхиляє. Прохання не підлягає усним дебатам. Не буде отримано ніякої відповіді на прохання про повторне слухання, якщо цього не вимагає суд. Але жодне прохання не буде задоволено без можливості подати на розгляд відповідь. Наступні прохання та несвоєчасні прохання згідно з цим пунктом Правил прийняті не будуть.

Якщо всі сторони, на будь-якій стадії судочинства, підшивають у клерка письмову угоду про припинення справи, специфікуючи умови оплати витрат, і виплачують клеркові всі належні гонорари, то клерк, без подальшого звернення до суду, повинен записати наказ про припинення справи.

Прохач або апелянт у справі в цьому суді може підшити до справи запит про припинення справи, підтвердження послуги вручення, і зобов'язаний виплатити клерку всі гонорари та витрати. Протилежна сторона може впродовж 15 днів після цього підшити до справи протест, обмежений до кількості збитків і витрат, визначених судом для виплати, або в разі необхідності протест, який показує, що сторона, яка порушила справу, не представляє всіх прохачів чи апелянтів. Клерк відмовиться приймати будь-який протест, не обмежений цими питаннями.

Якщо протест стосується представлення тієї сторони, яка порушила справу, і стосується всіх учасників цієї сторони, то сторона, яка подала вимогу про припинення справи, протягом 10 днів після цього може підшити відповідь, а потім справу буде подано на розгляд суду для вирішення.

Якщо протест не залучено до справи або кількість збитків і витрат, указаних у протесті, заперечує сторона, яка подала вимогу про припинення справи, то протягом 10 днів офіційно пропонується відшкодування додаткових витрат, що вимагаються клерком, без подальшого звернення до суду. З цього приводу видається наказ про припинення справи. Якщо після протесту щодо кількості витрат і збитків у цьому суді сторона, яка порушила справу, не відповідає пропози-

цією про відшкодування протягом 10 днів, клерк мусить доповісти про справу судові для вирішення.

Жоден мандат чи інший процес про припинення справи не видається без наказу Верховного суду згідно з положеннями цих Правил.

Як бачимо, Правила регулюють в основному роботу чиновницького апарату Верховного суду щодо звернень громадян. Це природна річ, бо особи, які звертаються до Верховного суду, передовсім мають стосунки зі службовцями Верховного суду, а не з суддями. У сфері цих стосунків — найбільша ймовірність порушення прав людини, тому Верховний суд США і приділив велику увагу унормуванню саме цих відносин, маючи на меті максимальне забезпечення дотримання прав людини у взаємних відносинах заявників із службовцями Верховного суду. Може, з огляду на це технологічну частину праці зі зверненнями чітко врегульовано, щоб усунути бюрократичну загрозу нехтування правами прохачів.

Процедуру судового розгляду справи унормовано менш прискіпливо. Історичне підґрунтя цього — у правничій системі США як країни прецедентного права, коли за прецедентом формувалося не лише матеріальне судове право, тобто застосовувалися положення раніше винесених судових рішень для вирішення нових спорів за аналогією в наступних правовідносинах, а й вироблялися звичаєві правила поведінки суддів і сторін у суді. При цьому ці правила не кодифікувалися. Саме тому і в зазначених Правилах вони не мають такої конкретизації, як у процесуальних кодексах європейських країн.

Словничок латинських та англійованих юридичних термінів, використаних у тексті

Amicus curiae (лат.), дослівний переклад — друг суду. Спеціальна дія в судовій процедурі США, коли суддя отримує пояснення у фаховій галузі від особи, яка вважається кваліфіковано обізнана з предметом дослідження. Така особа дає пояснення як свідок, хоча за змістом такі пояснення скоріше нагадують пораду судді щодо того, як краще проаналізувати встановлені факти і обставини. Під кутом зору українського процесуального законодавства нагадує пояснення спеціаліста, але відмінність полягає в тому, що пояснення “друга суду” у судовому процесі в США може бути зроблено лише за наявності письмової згоди всіх сторін, які беруть участь у процесі, і суд довіряє такій особі, проаналізувавши її попередню фахову діяльність.

Certiorari (лат.), дослівний переклад — наказ з боку суду вищого рівня судові нижчого рівня чи іншому судові з вимогою направити до суду вищого рівня справу для перевірки і виправлення рішення з питань права. У контексті розглянутих правил — звернення до Верховного суду з клопотанням дозволити взяти справу до розгляду в апеляційному провадженні.

Ex parte (лат.) дослівний переклад — від однієї із сторін. В контексті цих правил мається на увазі — поза стороною, — суддя не може мати окремих зустрічей з будь-якою зі сторін. Це може бути причиною містріалу.

Forma pauperis (лат.), дослівний переклад — форма про бідність. Є формою прохання з боку особи з метою звільнення від судового мита для того, щоб почати судовий розгляд справи як у суді першої інстанції, так і для подання апеляції. У цій спеціальній письмовій формі звернення заявник зобов'язаний довести судові свою фінансову неспроможність сплатити суму мита. Ф. р. може бути застосовано і під час розгляду питання щодо внесення застави.

Habeas corpus (лат.), дослівний переклад — тримай тіло. Спеціальний наказ суду, в якому міститься вимога про передачу заарештованого до суду для розгляду заяви щодо законності арешту.

Місдимінори — види кримінального правопорушення, які за класифікацією кримінального законодавства у США не вважаються суспільно небезпечними, тому за скоєння таких правопорушень призначається покарання, не пов'язане з позбавленням волі, або ж, за виняткових обставин, — до одного року утримання під вартою.

Mistrial — спрямований судовий розгляд.

Nolo contendere (лат.), дослівний переклад — не визнавати, не робити. Цей термін застосовується до суб'єктивної позиції (поведінки) особи, щодо якої висунуто звинувачення, коли ця особа не визнає вини в інкримінованому їй правопорушенні, але водночас і не оспорує висунутого звинувачення (тобто, вимагає доведення, що правопорушення скоїла саме вона).

Прелімінарне (*preliminary* — англ. — попереднє) *слухання* — специфічний порядок судового засідання, коли окружний суддя США розглядає питання щодо особи, яка звинувачується в порушенні умов пробації чи умов звільнення з-під варти з установленим наглядом, але виключно для з'ясування, достатньо чи ні підстав для передачі справи на розгляд суду у ревокаційному слуханні. Тобто вирішується питання про достатність доказової бази для призначення наступного судового засідання для вирішення питання за суттю щодо вказаної особи.

Пробація (лат.) — вихідне слово *probatio* — доказ, має різні трансформації залежні від контексту. До таких належить слово *probator* — особа, яка у чомусь звинувачується. У контексті досліджуваних нормативних актів — умовне засудження особи за скоєння кримінального правопорушення до будь-якого покарання.

Pro se (лат.) — дослівний переклад — «для себе», тобто той, хто захищає сам себе у судовому процесі

Public authority — орган чи посадова особа, які виконують функції держави за законом чи за дорученням і за дії яких відповідає Уряд США. У контексті розглянутих Правил йдеться про агентів ФБР чи ЦРУ чи інших спецслужб, яких було заслано у злочинні угруповання для виконання завдання щодо нейтралізації таких угруповань.

Ревокаційне (*revocation* — англ.— відкличне) *слухання* — це порядок проведення судового засідання, на якому розглядається за суттю питання про зняття з особи пробації чи статусу звільненого від покарання з наглядом. Під час цього Р. с. досліджується сукупність доказів щодо вини особи в порушенні встановленого для нього статусу.

Фелонії — види кримінального правопорушення, які за класифікацією кримінального законодавства у США вважаються суспільно небезпечними, а тому за скоєння таких злочинів передбачається тяжка кара — більш як один рік позбавлення волі.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Доказова процедура	7
Глава 1. Допустимість доказів та їх градація	8
Глава 2. Експертні висновки	22
Глава 3. Про "чутки"	25
Глава 4. Достовірність доказів	34
РОЗДІЛ II. Цивільна процедура.....	40
Глава 1. Положення, що регулюють звернення до суду . . .	42
Глава 2. Статус сторін, які беруть участь у судовому процесі ..	59
Глава 3. Досудові переговори	65
Глава 4. Порядок забезпечення підготовки і проведення судового розслідування	69
Глава 5. Отримання доказів під час підготовки справи до слухання	89
Глава 6. Початок судового засідання та його проведення	112
Глава 7. Ухвалення і виконання судового рішення	130
РОЗДІЛ III. Кримінальна процедура	142
Глава 1. Ініціювання обвинувачення	144
Глава 2. Попереднє судове провадження.....	155
Глава 3. Судовий розгляд.....	182
Глава 4. Порядок ухвалення вироку та подальші дії служб суду	198
РОЗДІЛ IV. Апеляційна процедура.....	209
Глава 1. Основні положення	211
Глава 2. Апеляція на рішення та судові накази чи розпорядження окружних судів	234
Глава 3. Habeas corpus; судовий розгляд in forma pauperis . .	253
Глава 4. Перегляді примусове виконання рішень адміністративних агентств, рад, комісій та посадових осіб ..	259
Глава 5. Перегляд рішень Податкового суду США	264
РОЗДІЛ V. Процедура розгляду звернень і справ у Верховному суді США.....	273
Глава 1. Юрисдикція на накази про витребування справи	274
Глава 2. Інші положення юрисдикції.....	284
Глава 3. Регламентація звернень до Верховного суду	291
Глава 4. Стислі виклади за сутністю та усні дебати.....	294
Глава 5. Практика і процедура	301
Глава 6. Підсумкові положення.....	313
Словничок латинських і англійзованих юридичних термінів, використаних у тексті	317

Наукове видання

Віктор Іванович ШИШКІН

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУДОЧИНСТВІ США (Організаційні і процесуальні засади)

Монографія

Шеф-редактор видавництва Юрінком Інтер
Ковальський В.С., кандидат юридичних наук

Юрінком Інтер – редакція наукової та навчальної літератури

Відповідальна за випуск *Яскажук Т.А.*

Коректор *Резнік В. Я.*

Комп'ютерний набір *Сисоева Л.М., Березовська І.А.*

Комп'ютерна верстка *Виноградова Т.М.*

Художнє оформлення *Кротков О.О.*

Підписано до друку 10.06.2000. Формат 84x108/32.

Папір офсетний № 1. Гарн. Таймс. Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 16,8. Обл.-вид. арк. 16,2.

Наклад 1 000. Зам № 3112 Ціна договірна.

Оригінал-макет виготовлено комп'ютерним центром
СП "Юрінком Інтер". 04209, Київ-209, вул. Героїв Дніпра, 31-6

(Свідоцтво про реєстрацію № 07276 від 12.11.98.)

(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 19 від 20.03.2000.)

ЗАТ "Віпол" ДК № 15
03151, м. Київ, вул. Волинська, 60